T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİMDALİ

ÇEVRE SORUNLARI AÇISINDAN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİTLE İLETİŞİM VE ÇEVRE İÇİN EĞİTİMİN ÖNEMİ

DOKTORA TEZİ

Sarkis KHODABANDEH D.T.

ANKARA-2010

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİMDALİ

ÇEVRE SORUNLARI AÇISINDAN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİTLE İLETİŞİM VE ÇEVRE İÇİN EĞİTİMİN ÖNEMİ

Doktora Tezi

Sarkıs KHODABANDEH D.T.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Berna Alpagut

ANKARA-2010

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİMDALİ

ÇEVRE SORUNLARI AÇISINDAN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİTLE İLETİŞİM VE ÇEVRE İÇİN EĞİTİMİN ÖNEMİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Berna Alpagut

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınav tarihi:.....

TEŞEKKÜR

Yönlendirmeleri, tüm bilgi birikimini esirgemeden sunması ve bu çalışmanın şekillenmesinde sabırla verdiği tüm katkı için tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Berna ALPAGUT'a, değerli katkı ve eliştirileriyle düşünsel yaşamıma yepyeni boyutlar katan TİK üyeleri Sayın Prof. Dr. Coşkun ÜZGÜNEL, Prof.Dr. Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU'na, değerli katkı ve eleştirileriyle daima benimle aynı yöne bakan ablam Dr. Helen KHODABANDEH, arkadaşım Mehpare METİN ve maddi manevi hep yanımda olan anneme, babama, abime teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ü	: Ankara Üniversitesi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: adı geçen eserde
a.g.m.	: adı geçen makalede
STK	:Akdeniz
ANÇEVA	: Ankara ili Çevre Koruma Vakfı
AOÇ	: Atatürk Orman Çiftliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BÇM	: Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı
B.M.Ç.K.K.	: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
B.M.K.İ.Ç.B.	: Birleşmiş Milletler Konferansı İnsan Çevre Bildirisi;
BM	: Birleşmiş Milletler
BSERP	: Karadeniz Ekosisteminin İyileştirilmesi Projesi
ÇB	: Çevre Bakanlığı
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirme
ÇEKÜL	: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
CEP	: Çevre Eğitimi Projesi
ÇEV-KOR	: Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı
CFC	: Freon Gazları
ÇGS	: Çevre Genç Sözcüleri
ÇOB	: Çevre ve Orman Bakanlığı

ÇRA	: Çevresel Risk Analizi
DDT	: diğer pestisitlerin neden olduğu hastalık ve ölümler
DDY	: Doğrudan Dış Yatırm
DHKV	: Doğal Hayat Koruma Vakfı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Due-Diligence	: Çevresel Durum-Maliyet Tespiti
EMAS	: Çevre Yönetimi ve Kontrol Sistemi
FAO	: Food And Agriculture Organization
	(Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
FCK	: Karbondioksit, Metan Gazları
FEE	: Fondation For Environmental Education
Feed-Back	: Geri Besleme
GATT	: Dünya Ticaretini Denetlemeye Hizmet Eden Bir Mekanizma
GEA	: Arama Kurtarma Ekoloji Grubu
GEF	: Küresel Çevre Fonu
GIS	: Coğrafi Bilgi Sistemleri
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GREENPEACE	: Çevre örgutu olan yeşil barış
GSYİH	: Ülkelerin Kişi Başına Gayri Safi gelir
ICC	: İnternational Chamber Of Commerce
	(Milletlerarası Ticaret Odası)
İDÇS	**:**İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
ISO 14001	: Çever Yönetim Sistemleri Standart Onayı

KHK	: Kuruluşu ve Görevleri Hakkında
KTVKK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	: Organisation For Economic Co-Operation And Development
	(İktisadi İşbirliği ve Gelişme Örgütü)
OPEC	: Organization Of The Petroleum Exporting Countries
	(Petro İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PAG	: Proje Araştırma Grubu
PAN	: Avrupa Çevre Eğitim Programının
PCB	: Pesticide- Pestisit
PKG	: Proje Koordinasyon Grubu
SAD-AFAG	: Su Altı Araştırma Derneği Akdeniz Foku Araştırma Gurubu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM TV	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Televizyonu
TİSK	: Sendikaları Konfederasyon
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRT	: Türkiye Radyo Televiyonu
TT	: Tema Temsilciliği
TTKD	: Tüm Tüketicileri Koruyan Derneği
TÜRÇEK	: Türkiye Çevre Koruma
TÜRÇEV	: Türkiye Çevre Eğitimi Vakfı
TTK	: Turizmi Teşvik Kanunu

UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı
UNDP	: United Nations Development Program
	(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNESCO	: United Nation Education, Science And Culture Organization
	(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
WWF	: Word Wild Fund
	(Doğal Hayat Koruma Vakfı)
YÇG	: Yerel Çalışma Grubu

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Konu Başlığı	**Sayfa**
KISALTMALAR DİZİNİ	**v**
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	**ix**
TABLOLAR DİZİNİ	**xiv**
GİRİŞ	**1**
BÖLÜM I	
ÇEVRE KAVRAMI – ÇEVRE SORUNLARI VE NEDENLERİ	**25**
A. Çevrebiliminin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişmeleri	27
1. Çevrebiliminin İçeriği	28
2. Çevrenin Unsurları	31
3. Çevre Hakkı	32
B. Çevre Mevzuatı	37
1. Anayasa ve Çevre	39
2. Çevre Kanunu	40
3. Kamu Kuruluşlarına Dış Kaynaklı (Outsourcing) Çevre Denetim Hizmetleri	49
4.Özel Kuruluşlara ve Kamu Kuruluşlarına Kuruluşa Özel Denetimler	50
5. Çevresel Durum-Maliyet Tespiti (Due-Diligence)	50
6. Çevresel Risk Analizi	51
7. Çevresel Etki Değerlendirme	52
8. Çevre Yönetimi	53

C. Çevre Sorunları Ve Nedenleri 55

1. Çevre Sorunlarının Temel Etkenleri 56

2. Ekoloji ve İnsan 57

3. Rekreasyon ve Çevre İlişkisi 60

D. Çevre ve Canlıların Sorunu 62

1. İdeolojik Faktörler 63

2. Çevre Sorunlarının Sebepleri 66

3. Turizm ve Çevre Sorunları 69

4. Çevre Korunmasında Alınacak Önlemler 69

5. Çevre Politikalarının Uluslararası Sistemde Belirlenmesi

BÖLÜM II

ÇEVRE VE KÜRESELLEŞME 79

A. Küreselleşme Nedir? 79

1. Küreselleşmenin Sorgulanması 81

2. Küreselleşmenin Kar ve Pazar Ekonomisi 87

3. Küreselleşmenin Çelişkileri 97

B. Küreselleşmenin Getirdiği Teknolojinin İnsan Yaşamı Üzerinde Olumsuz Etkileri 98

1. Küreselleşmenin Teknolojileri İle Topluma Yansıması 101

2. Teknoloji-İdeoloji ve Küreselleşmenin Diyalektik Olarak Sunduğu Çıkış Yolu 106

3. İnsan Haklarına Dayalı Demokrasi 108

C. Küreselleşme ve Çevre 110

1. Küreselleşme ve Çevre Sorunları İlişkisi 115

2. Küresel Çevre Politikalarının Ortaya Çıkış Nedenleri 132

3. Küresel Çevre Politikalarında Düzey Sorunu 136

4. Küresel Çevre Politikalarının Kurumsallaştırılması 138

5. Küresel Çevre Politikalarının Değerlendirilmesi 140

D. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Raporu

RİO Bildirgesi 145

1. Uluslararası Çevre Sorunları ve Uluslararası İşbirliği 150

2. Uluslararası Düzlemde Çevre Hakkı 151

3. Türkiye'de Çevre Hakkı 155

4. Türkiye'de Uluslararası İşbirliği ve Ortaklıkların Geliştirilmesi 158

5. Ulus Üstü ve Uluslararası Örgütler Avrupa Birliği(AB) 159

E. Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) 164

1.UÇEP'i Hazırlayan Koşullar ve Önemi 165

2. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Çevre Eğitimi 177

3. Türkiye'de Merkezi Hükümet Tarafından Yürütülen Çevre Eğitimi 179

BÖLÜM III

EĞİTİM – KİTLE İLETİŞİM İLE EĞİTİM **187**

A. Çevre İçin Eğitim 189

1. Çevre Eğitiminin Amacı ve Önemi 191

2. Çevre Eğitiminin Kapsamı ve İlkeleri 193

3. Çevre Eğitiminin Gerekliliği ve Şekli 196

4. Kimlere Çevre Eğitimi Verilmelidir? 199

B. Halk Eğitimi ve Yaygın Eğitim 202

C. Kitle İletişim İle Eğitim 211

1. Kitle İletişim Araçların Kültürün Değişimine Etkileri 214

2. Kültürel Çevrelerin Yok Oluşu 220

3. Kültürel Kirliliğin Kültürel Çeşitliliğini Yoketmesi 221

D. Televizyonun Tarihsel Gelişimi 227

1. Televizyon İle Eğitim 228

2. Televizyonun Eğitim İşlevi 230

3. Televizyon İle Eğitimin Özellikleri 232

4. Eğitsel Programların Yapımında Dikkat Edilecek Hususlar 233

5. TRT Televizyonu Tarafından Hazırlanan Çevre İçin Eğitime Yönelik Program Örnekleri 236

E. Radyonun Tarihsel Gelişimi 240

1. Radyo İle Eğitim 243

2. Radyo İle İletişimin Özellikleri 243

F. Radyo ve Televizyon ile Eğitimin Özellikleri 244

G. Radyo ve Televizyonla Eğitimin Sınırlılıkları 247

H. Radyo ve Televizyonda Yayınlanan Program Türlerine Göre Hedefler ve İlkeler 248

1. Örgün Eğitim Programları 248

2. Yaygın Eğitim Programları 249

3. TRT Radyo Programında Çevre İçin Eğitim 252

4.Sürdürülebilir Yaşam Öğretinin Topluma Eğitim ve İletişim Yolu ile Verilmesi 255

I. Yazılı Basın ile Eğitim 259

1. Yazılı Basının Araçları 260

2. Yazılı Basın ile İletişimin Özellikleri 263

3. Basında Çevre İçin Eğitime Yönelik Örnekler 264

SONUÇ **271**

KAYNAKÇA **283**

ÖZET **298**

ABSTRACT **300**

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ekonomik Küreselleşmenin Envanteri 89

Tablo 2. Küreselleşmenin Yedi Tehlike İşareti ve Yedi Reçete 91

Tablo 3. Ulusal Refahı Oluşturmada Sttratejik Bir Yaklaşım 96

Tablo 4. TRT Tarafından Çevreyle İlgili Yayınlanmış Olan Program Örnekleri 237

Tablo 5. TRT Radyonun Tarafından Hazırlanan Çevre İçin Eğitime Yönelik Programlardan Örenkleri 253

Tablo 6. Radyo ve Televizyon Araç Gereçler ve İşlevleri 256

Tablo 7. Basında Çevre İçin Eğitime Yönelik Örnekler 265

GİRİŞ

Günümüzde hemen her ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelen çevre sorunları, özellikle küreselleşmenin etkisiyle uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bugün ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer alan ve tartışılan bu sorunlar, ekonomik, sosyal ve siyasal yönü olan çözümler beklemektedir. Diğer ifade ile dünyanın ortak sorunu haline gelen çevresel sorunların ancak uluslararası işbirliği çerçevesinde çözüleceği düşünülmektedir. İşte bu çalışma, küreselleşme bağlamında ortaya çıkan çevresel sorunları ve bunların çözümüne ilişkin birtakım önerileri içermektedir. Bu bağlamda küreselleşme ve buna bağlı olarak çevresel sorunlar, sürdürülebilir kalkınma ve bunların ulusal ve uluslararası boyutu ele alınarak birtakım önerilerde bulunmaktadır. Ulusal ülkeler bu konunun ciddiyetini giderek daha fazla anlamıştır. Bunun nedeni, çevre sorunlarının sınır tanımaksızın insan hayatını, her yerde tehdit eder olmasıdır. Son yıllarda dünyada olan iklim değişiklikleri, sıcaklıkların artması, buzulların erimesi, fırtınalar ve doğal bitki örtüsün değişim göstermesi uluslararası alanda birçok ülkenin beraber hareket etmesini sağlamış, çevreyi tehdit eden bu tarz durumlar uluslararası sorun olarak sayılmaktan çok küresel sorunlar olarak kabul edilmiştir. Dünya nüfusu hızla artmakta ve 2008 yılı itibari ile yaklaşık 6.7 milyar kişiye ulaşmıştır. Artan nüfusla birlikte talepler de aynı şekilde her geçen gün artmakta ve çeşitli sorunlar oluşmakta, çevre sorunları da bunların içinde yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hızla ilerleyen sanayileşme, giderek azalan, yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan dünyamızın doğal

kaynakları ve bütün bunların üzerinde katlanarak artan nüfus, 21. yüzyılda gelecek konusundaki çevresel endişeleri dile getirmektedir. Çevre sorunları artık yanlızca ülkelerin sorunu değil, bu yaşlı gezegende yaşayan ve 6.7 milyarı aşan tüm insanlığın ortak sorunu olmuştur. Şimdi bu ortak düşman onu yaratan ve ortaya çıkaran biz insanlar çözüm bulmak, somut öneriler getirmek ve tüm olanaklarımızla ona sahip çıkmak zorundayız. Yaşlı gezegenimizi, insanlık tarihinin en amansız hastalığı olarak tanımlanabilecek çevre sorunlarına kalıcı çözümler bulmak durumundayız.[1] Doğayla insanoğlu arasındaki ilişkide, dengeler doğanın aleyhine iyice bozulmaya başlamıştır. İnsanlığın elindeki üretim, yönetim ve mekanizmaları karşısındaki doğanın kendini koruma, yineleme olanakları ile toleranslar dahilinde kalabilmesi oldukça güçleşmiş ve bazı yerlerde hemen hemen tamamen geri dönülmez bir süreçe girmiştir.

Doğa sürekli ve bazen de aniden ortaya çıkan anlık kirlenmelerin yoğun tehdidi altında ve bununla içiçe yaşamaktadır; üretim süreçleri boyunca ortaya çıkan sürekli kirlilik ve kazalar ile gelen anlık büyük kirlilik olayları gibi. Özellikle sanayi devrimin tamamlamış olan ülkeler bu kirlenme de en büyük sorumludurlar ve günümüz dünyasında çevresel dengelerin yerine oturtulması

---

[1] BANERJEE, Bobby, **"Who Sustains Whose Development? Sustainable Development and the Reinvention Of Nature"**, Organization Studier, Volume 24, Number 1, 2003, January U1, p.144

2 SONNENFELD. David A. and MOL. Artur P.J. **"Globalization And The Transformation Of Governance An Introduction"**, American Behavioral Sciertist, 2002, p.1323

için en büyük faturayı ödemek zorunda oldukları düşünülmektedir. Yeryüzünün karşı karşıya bulunduğu be çevre sorunlarının küresel karakteri insanlığın en büyük ortak endişesidir. 20. yüzyılda ortaya çıkan ve 21. yüzyıla devam eden temel sorunlar küresel ölçekte; iklim değişikliği, sınır aşan su ve hava kirliliği, kimyasal kazalar, tehlikeli atıkların taşınımı gibi sorunlardır.[2] Üzerinde durulması ve tartışılması gereken en önemli nokta, gerek kalkınmanın, gerek kaynakları kulanmanın tahrip edici, bozucu bir şekilde değil, devamlılığı sağlayacak bir anlayış içinde ele alınması ve yönetilmesidir. Çevre sorunlarının sınır tanımazlığı, bu sorunların çözümünde çok yönlü bir işbirliği ve eşgüdüm ortamını gerekli kılmıştır. 21.yüzyılın çevre gündemini belirleyen bu temel sorunlar 1980'li yıllardan itibaren uluslararası faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yol açmış ve bunun sonucunda oluşan uluslararası çevre antlaşmaları, çevrenin korunması ve yönetilmesi içindeki rolü giderek artmıştır.[3]

Çevre sorunlarının çözümü için uluslararası işbirliği ve karşılıklı güven ortamının oluşması, uluslararası planda yoğun bilgi alışverişi ve şeffaf çevre programlarının oluşturulması, oluşturulan çevre programlarının temelini teşkil eden araştırma ve geliştirme çalışmaları için yeterli kaynakların oluşturulması ve gerekli ekonomik desteğin sağlanmasıdır. Bu bağlamda global çevre koruma çalışmalarına tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aktif katılımını

[3] SONNENFELD. David A. And MOL. Artur P.J. a.g.e. s.146

sağlamak, yeni ve ek finansman kaynakları oluşturmak, bilimsel ve teknolojik bilgilere kolaylıkla ulaşabilmeyi sağlamak gelecek için atılacak en gerçekçi adımlar olacaktır.

Dünyamız 21. yüzyıldan başlayarak hızlı olarak değişim ve gelişim sürecine girmiş ve küreselleşmenin etkilerini ciddi boyutta hisetmiştir. Küreselleşme kavramına kısaca göz atacak olursak aslında küreselleşme kavramının çok eskilere dayanmayan, kısmen yeni bir kavram olduğu blinmektedir. Bu kavram "Harvard Business School" pazarlama Profosörü Thoodore Levitt tarafından 1983 yılında "Harvard Business Review" da çıkan makalesinde ilk defa kullanılmış ve temelde insanları ve kültürleri bütünleştirme süreci olarak değerlendirilmiştir.[4] Genel bir algılama olarak küreselleşme ekonomilerde, teknolojide politikada ve sosyo kültür olan bütünleşmeyi tanımlamakta kullanılsa da, aslında yerel veya bölgesel çevre sorunlarına ilişkin bir olgunun, dünya çapında bir olguya dönüşme süreci olarak değerlendirilebilir.[5] Bununla beraber, küreselleşmenin etkileri dünya sınırların ortadan kalkması, piyasaların entegrasyonu, dünya pazarlarına rekabetin artması, işgücünün serbest olarak dolaşımı olarak değerlendirilirken diğer bir taraftan küreselleşmenin sonucunda

---

[4] W.ZEİFER, Thomas, **"Encyclopedia of American Foreign Policy Ed."**, Richard Dean Burns, Alexander De Conde, and Fredrik Logvell, vol. 2, 2nd ed, New york; Charles Scribner's Sons, 2002, p.135

[5] CROUCHER, Shella L. **"Globalization and Beionging: The Politics of İdentity a Changing World"**, Rowman and Littlefield, 2004, p.10

ulusal ve uluslararası ilişkilerde, toplumlar birbirine yaklaşmış ve özellikle uluslararası sorunların değerlendirilmesinde küreselleşmenin etkileri görülmüştür. Küreselleşme sonucunda ulusal ekonomik, politik, sosyal ve kültürel değerler ve etkiler uluslararası boyut kazanmış ve diğer ülkeleri de etkiler hale gelmiş ve bir bakıma dünya bir küresel köy olarak değerlendirilmiştir.

Uluslararası bağlamda çevrenin korunması ve sürekli kalkınma ile ilgili çalışmalara bakacak olunursa, Haziran 1992 Rio "Çevre ve Kalkınma Konferansı"nın önemli çıktıları olan "Rio Deklarasyonu" ve deklarasyon ilkelerinin uygulama bidirgesi niteliğinde olan "Gündem 21"de de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu "Ortak Geleceğimiz"in devamı ve tamamlayıcısı olarak aynı gerçekte hareketle aynı hedefleri daha somut ortaya koymuştur.[6] Rio Zirvesi'nin sonuç belgeleri daha sonra düzenlenen bütün büyük Birleşmiş Milletler toplantılarının gündemini de etkilemiştir. 20. yüzyıldan itibaren hızla kalkınan ülkeler, sosyal refaha ulaşmışlar ve ekonomik kalkınmalarını tamamlamışlardır. Ancak insan ihtiyaçlarının sonsuzluğu, taleplerin de sonsuzluğunu gerektirmiş, oluşan yeni talepler de teknolojinin devamlı gelişmesini neticelendirmiştir. Ne var ki, doğal kaynakların sınırlılığı ve buna paralel dünya nüfusundaki hızlı artışa karşılık doğal kaynaklar azalmaya,

[6] United Nations **"Agende 21"**, United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) held in Rio de Janerio, Brazil, 3 to 14, 1992

mekanlar daralmaya ve kirlenmeye başlamıştır. Sosyal refahı elde etme gayretleri insanlığın geleceğini ipotek altına almıştır. Bu durum, "Dengeli ve Sürdürülebilir Kalkınma" kavramını ortaya çıkarmıştır.[7] Son yıllarda "çevre" ve "kalkınma" olguları dünya'nın gündemini öylesine doldurmaktadır ki; bu iki olguyu birbirinden ayrı olarak ele almak mümkün değildir. Kavram olarak incelendiğinde, çevre ve kalkınmanın insanlığın devamı için vazgeçilmez yaşamsal unsurları içeren daima biri diğerini çağırıştıran terimler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte "çevre" ve "kalkınma" konusu ile ilgili Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2008 yılında yayınlanımış olduğu en son rapora bakıldığında bu konunun üzerinde önemle durulduğunu ve Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre konusunda 2007 yılında yapılan harcamalar 298 milyon doları bulduğunu görmek mümkündür.[8]

Çevre eğitimi; toplumun tüm kesimlerinde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyal-estetik değerlerin korunması, aktif olarak katılımın sağlanması ve sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanabilir. Bilindiği üzere 1982 Anayasasının 56. madesinde "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre

---

[7] United Nations **"Raport of the World Commission on Environment and Development"**, General Assembly Resolution 42/187.11, 1987

[8] United Nations, **"Development Programme, Annual Report 2008 Capacity development Empowering Pepole and İnstitutions"**, New York, 2008, p.11

kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir" denilmektedir. Anayasa ve ona paralel olarak çıkartılmış olan 2872 Sayılı Çevre Kanunu da, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için hem devlete hem bireylere aktif olarak katılmaları gereken bir görev vererek, çevre hakkını bir çok gelişmiş ülkede kabul edilen çağdaş bir yaklaşımla ele almaktadır. Çevreyle ilgili olarak, tüm bireylerin hak ve görevleri bakımından çok büyük önemli olan çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi için, çevre eğitiminin çok ciddi bir şekilde ele alınıp uygulanması gerekmektedir. Çevre Eğitimi**;** örgün eğitim, yaygın eğitim ve hizmetiçi eğitim olarak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Mevcut Durum**;** ülkemizde bugün ortaya çıkan sorunların ana nedenlerinden birisi, bilgi edinme ve bilinçlenmede karşılaşılan eksikliklerdir. Bilinçlenmemiş ve eğitilmemiş bir toplum yaşadığı dünyayı kendinden sonra başkalarının da kullanacağını idrak edemez. Halbuki çevre, bize geçmişten bırakılan bir miras değil, korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere en güzel şekilde devredilmesi gereken bir emanettir. Ülkemizde eğitim düzeyinin düşük olması, kişilere sorunlarla ilgili ve çözüm yolları arama bilincinin kazandırılmaması nedeniyle, bugün toplumumuzun büyük bir kısmında çevrenin korunması ilgilenmeye değmeyen bir konu olarak algılanmaktadır. Oysa ki, günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve iletişim organlarının hızla yayılması dünyada güç ve değer kavramlarını hızla değiştirmektedir. Dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen çevre sorunlarının tüm dünyayı da aynı derecede etkilediği dikkate alındığında, kamuoyunun bilgilendirilmesinde basılı, görsel medya kuruluşlarının rolünün ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle,

ülkemizdeki medya kuruluşlarının programlarında, çevre konularına ağırlık vermesi ve kamuoyunun bilinçlendirilmesinde yol gösterici, aydınlatıcı olarak her türlü spot, drama, belgesel vs. gibi programların ağırlıklı olarak yer alması büyük önem taşımaktadır. Sağlıklı bir toplumun sağlıklı bir çevrede gelişebileceği ilkesinden hareketle, okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki çocukların çevre sorunlarını daha iyi anlamalarını, sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmanın sağlıklı bir çevre ile olan ilişkisini kavramalarını sağlamak, verilecek çevre eğitimi sayesinde gerçekleşecektir. Çevrenin öneminin günümüzde hızla artması nedeniyle çevre eğitiminin ana okullarında başlatarak ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında da sistemli ve düzenli bir şekilde devam etmesi önemli sonuçlar kazandıracağı düşüncesiyle 14.10.1999 tarihinde Çevre Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında "Çevre Eğitim Konularında Yapılacak Çalışmalara İlişkin İşbirliği Protokolü" imzalanarak yürürlüğe konulmuş ve protokol çerçevesinde; Çevre eğitiminde temel hedef; toplumun tüm kesimlerini çevre konusunda bilgilendirmek, bilinçlendirmek, olumlu ve kalıcı davranış değişiklikleri kazandırmak ve bireylerin aktif katılımlarını sağalamaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için öngörülen çözüm öenerileri ise şu şekilde sıralanmaktadır. Çevre bilincinin kazandırılmasında en büyük etken olan çevre eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaşılacak şekilde yaygınlaştırılmalıdır. Çevre eğitimi her yaş ve meslekteki kişilere belirli bir program dahilinde verilmelidir. Okul öncesinde başlamak üzere uygulamalı çevre eğitimine ağırlık verilmeli. Ortaöğretim kurumlarında Milli Eğitim Bakanlığınca uygun görülen programlarda çevre dersinin haftada bir saat zorunlu ders olarak ders

programlarında yer alması sağlanmalıdır. Yükseköğretim kurumlarında çevre mühendisliği eğitimi sadece mühendislikle sınırlı kalmamalı diğer disiplinlerle takviye edilmesi sağlanmalı, ayrıca hukuk, iktisad, tıp, diğer sosyal bilimler eğitiminde de çevre konularına önem verilmelidir. İlgili kamu kuruluşlarında çalışan personele hizmet içi eğitimin verilmesi sağlanmalıdır. Kitle iletişim araçlarıyla çevre eğitiminin yaygınlaştırılmasına önem verilmeli, TV ve radyo programları ve basın yoluyla geniş halk kitlelerine çevre eğitimi verilmesi için işbirliğinin güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Kamuoyunda çevre konularında dikkati çekmek ve aktif katılımı sağlamak amacıyla çeşitli kampanyalar ve yarışmalar düzenlenmelidir. Çeşitli kurs, seminer, panel, sempozyum, açık oturum ve benzeri toplantılar düzenlenerek kamuoyunun bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Çevre eğitimi, her çevrede verilmeli, uygulamaya yönelik olmalı ve her ortam çevre eğitimi için araç olarak kullanılmalıdır. Çevre korumasında pek çok ülkede uygulanan çevre dostu malların üretimi ülkemizde de yaygınlaştırılmalı, bu ürünlerin kullanımı desteklenmeli, mavi nokta, yeşil bayrak gibi uygulamaların yaygınlaştırılması teşvik edilmelidir.

Canlılığın ortaya çıkışında etken olan doğal çevrenin, biyolojik evrime olan etkisi ve katkısı bügüne gelmemizi sağlamıştır. Artan nüfus, sorumsuzca kullanılan doğal kaynakları tükettiğinde, doğa tarihinden alınacak dersler akla gelmektedir. Tükenen türler hep doğal çevrelerin değişimi sonucunda ortadan kalkmışlar ve yerlerini yenilerine terk etmişlerdir. Doğal dengeyi korumak yerine, insan eliyle sarsmak ancak bilinçsiz davranışlarla açıklanabilir. Türlerin

doğal çevrelerini kaybettikleri zaman yok oldukları gerçeğidir ve insanoğlu istediği kadar doğayı denetimi altında tutsun, dengesini bozduğu doğal düzenin bir gün kurbanı olmaya mahkumdur. Bunu anlamanın ve anlatmanın tek yolu yapılan bilimsel araştırmaların sonuçlarını, eğitim programları aracılığı ile geniş kitlelere yaymaktır. İletişim araçlarının yardımıyla hızlı bir biçimde uygulanacak eğitici programlar öncelikle çocuklara verildiğinde, birkaç kuşak sonra meyvelerini toplamak mümkün olacaktır. Yetişkinlerin eğitimi ile de, doğa bilinci yaygınlaştığında sorunlara başka açıları denetime alınacak ve uygun politikalar üretilebilecektir.[9]

Kitle iletişim araçları, halk eğitiminde önemli bir role sahiptir. Özellikle ekonomik kaynakların sınırlılığı nedeniyele, toplumun her kesiminin eğitim sunuşundan yararlanması, istenilen ölçüde olanaklı olamamaktadır. Ayrıca, ulaşım, nüfus ve coğrafi koşullar da eğitimin yeterli ölçüde sağlanmasını engelleyen etmenler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, toplumun belli konularda aydınlatılmasında ve eğitsel yayınlarla bilgi sahibi olmasında kitle iletişim araçlarının önemi gözardı edilemez. Kitle iletişim araçlarının toplumdaki belli başlı görevleri şu şekilde sıralanabilir**;** Habercilik, Kamuoyu Oluşturma, Siyasal Sürece Katılma ve Denetleme, Eğitim, Ulusal Bütünlüğün Sağlanması, Kitle İletişim Araçlarıyla Yapılan Eğitim Özellikleri gibi, günümüzde kitle iletişimi yoluyla eğitim yapılması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak

[9] Prof.Dr. ALPAGUT, Berna, **"İnsan, Çevre, Toplum"**, İmge Kitabevi Yayınları, Ocak 1992, s.81

yoğun biçimde kullanılmaktadır. Ancak, bu kullanımda, topluluklar arasındaki farklar belirleyicidir. Geri kalmış ülkeler, eğitim sorunlarının çözümünde doğrudan bu araçlardan yararlanmayı hedef alırken, gelişmiş ülkeler, bu araçlardan eğitimde yararlanmayı, geleneksel eğitim yöntemlerine yardımcı olmak üzere yeğlemektedirler. Daha üst düzeyde eğitim amacı ile bu araçlar kullanılmaktadır. Yaşam boyu eğitim, yaşam boyu öğrenim, yaşam boyunca tümleşik öğrenme, sürekli öğrenim, sürekli eğitim terimleri ile eşanlamlı düşünülebilir. Bu terimlerin kaynağı, eğitimin çocukluktan başlayan sürekli eğitim fırsatının başlangıç evresiyle sınırlandırılmış ilk ve son deneyim olmadığı, aksine ömür boyunca süren bir deneyim olması gerektiğidir. Yaşantı, kendi başına sürekli bir öğrenim sürecidir. Ancak her bireyin, teknolojik ve toplumsal değişmeye ayak uydurabilmesi, kendi çevresine ilişkin koşullara bağlı olarak meydana gelen değişiklikler karşısında hazırlıklı olabilmesi ve bireysel gelişme açısından tüm gizilgücünü harekete geçirebilmesi, amaçlı ve ardışık bir öğrenim görmesini gerektirir. Yaşam boyunca devam eden eğitim, hem kasıtlı, hem de rast-gele öğrenme yaşantılarını içerir. Bireyin, ailesi, akran grupları ve çevresiyle etkileşimi sonucu, bireydeki davranış değişiklikleri kasıtsız eğitimdir. Örgün ve yaygın eğitim kurumlarından elde edilen eğitim ise kasıtlı eğitimdir. Kasıtlı eğitim, bütünüyle olumlu davranış değişikliklerini içermesine karşın, kasıtsız eğitim, hem olumlu, hem de olumsuz davranış değişikliklerini içerir. Yaşam boyu eğitim; rast gele öğrenmenin dışında, öğrenim fırsatlarının bireyin gereksinimlerini yaşam boyunca karşılayacak biçimde düzenlenmiş eğitimdir. Bu eğitim, bireyin iş yaşamını engellememelidir. Yaşam boyu eğitim, göreceli

olarak mesleki bilgi ve becerileri yenilemeye yönelik olduğu gibi, bireyin sürekli gelişmesini sağlayıcı bir özellik göstermelidir. Bu bağlamda, örgün eğitimle birlikte, örgün eğitim sonrasındaki planlı eğitim etkinliklerini içerir.

Bu toplumun, üyelerini toplumsal beklentiler doğrultusunda ve toplumsal kalkınmayı sağlayacak bir biçimde yetiştirmesi; bireyin yaşamını daha iyi koşullarda sürdürmesi ve toplumsal yapı içerisinde üzerine düşen görev ve sorumluluğunu en etkin bir biçimde yerine getirmesi, öncelikle, bireye bu konuda verilecek eğitime bağlıdır. Bireylerin toplumsal güvenliklerini ve ekonomik verimliliklerini arttırmak ve ekonomik rollerine uyumlarını sağlamak için, onların eğitimine olan gereksinim insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen her toplumda, çocuk ve gençler kadar yetişkinlerin eğitimine yönelik uygulamaların uzun bir geçmişi bulunmaktadır, ilk çağlarda kasıtlı eğitim uygulamaları, yanlızca çocuk ve gençlere değil, yetişkinlere yönelik olarak da düzenlenmekteydi. Antropoloji alanındaki bulgular, ilkel kabilelerde gençlerin, yaşça belli yetişkinlik dönemlerine geldiklerinde, kabilenin tam ve sorumlu üyesi sayılabilmek için, özel bir eğitimden geçirildiklerini göstermektedir. Günümüzde bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler, toplumun ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal yapısında değişmelere neden olmaktadır. Bireylerin bu değişmelere uyum sağlaması, değişmenin gerektirdiği bilgi, beceri ve değerleri kazanmasını zorunlu kılmaktadır. Örgün eğitim yoluyla bu değişikliklerin gerektirdiği bilgi ve beceri, bireylere ancak belli bir yaşa kadar aktarılmaktadır. Bireyin örgün eğitim sonrasındaki yaşantısında ve örgün eğitimden yararlanmayan bireylerin bu

değişikliklerin gerektirdiği bilgi ve beceriyi edinebilmesi, örgün eğitim sonrası eğitimle olanaklıdır. Bu nedenle halk eğitiminin eğitim sistemi içerisindeki önemi artmıştır. Halk eğitimi etkinlikleri başlangıçta gönüllü kuruluşlar aracılığı ile yürütülürken, günümüzde devlet desteği ön plana çıkmıştır. Bu desteğin yeterli olmamasına karşın, halk eğitimi artık toplumun büyük bölümüne hizmet vermektedir. Devletlerin halk eğitimine eskisine oranla daha fazla ilgi göstermesinin belli başlı nedenleri olarak şu görüşlerin benimsenmesi ve yaygınlaşması gösterilmektedir. Örgün eğitimde yararlanamayanlara eğitim olanağı sağlama, Çocuğun kişiliğinin gelişmesi için aileleri eğitme, Verimliliği artırma, Yetişkine, eğitimine devam fırsatı sağlama ve Okuların sınırlı eğitim etkinliğine sahip olması. Gerçekte de kalkınma hareketi ile çevre değerleri arasında "Koruma" kullanma dengesini kurmayı hedeflememiz gerekir. Bu da "Koruyarak kulanma, geliştirerek koruma" ilkesini ortaya çıkarmaktadır. Hem üretirken, hem de tüketirken kirleten, kaynak israf eden bir anlayıştan kurtulmak zorunludur. "Ne pahasına olursa olsun kalkınma" düşüncesi ne kadar yanlış ise "hiç bir şey yapılmasın" düşüncesi de o kadar yanlıştır. Bu yüzden yapılması gereken, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda ve hızla küreselleşen dünyamızda, ulusal ve uluslararası kuruluşların ve devletlerın çevre ve kalkınma ile ilgili çözümler, alternatifler ve yaptırımlar konusunda daha çok yoğun ve sıkı işbirliği yapılmasıdır.

A- Tezin Amacı ve Önemi

Çevre sorunlarının küreselleşme sürecinde-günümüzde-ulaştığı ulusal ve evrensel boyutlarının öneminin kavraması ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik oluşturulacak politikalara temel teşkil etmesi beklenen ve de kitle iletişim araçları yoluyla sağlanabilecek olan "kitle eğitiminin" nasıl gerçekleştirileceği konusu, tezin amacını oluşturmaktadır.

Canlılığının sürdürülebilmesi ve geleceğinin garantisi açısından bakıldığında "sürdürülebilir bir yaşam"için, gerekli olan biyolojik ve kültürel ortamların çevre sorunlarından arındırılmış olması gereği nedeniyle "kitle eğitimi" vazgeçilmezdir. Bilindiği gibi eğitim toplumların bir değişim aracıdır. Bu nedenle çevre için eğitimin, kitle iletişim- kitle eğitimi yolu ile sağlanmasının öneminin uygulanması gereklidir.

B- Yöntem

Tez konusu dikkate alındığında tezin üç kavram üzerine yoğunlaşacağı anlaşılmaktadır. Tezin kapsamının anlaşılması için her kavramın neleri kapsayıp kapsamayacağı açıklanmalıdır. "Çevre Sorunları" derken genel olarak çevre dünyanın ortak bir sorunu olduğundan bütün genel sorunları ele almaya çalışılacaktır.

“Küreselleşme Sürecinde” Kastedilen küreselleşmenin ne olduğu, siyasal, ekonomik, kültürel ayaklarının neler olduğu, küreselleşme sonuçları, buna bağlı olarak ortaya çıkan küresel çevre sorunları ve bunların sistem belirlenmesi ele alınacaktır.

“Kitle İletişim ve Çevre İçin Eğitim” bu tezde kitle iletişim araçlarının çevre eğitimi açısından kullanılabilirlikleri, özellikleri ve uygulama şekilleri araştırılacaktır. Kitle iletişimden kastedilen kitle iletişim araçlarıdır: Televizyon, Radyo ve Yazılı Basın.

1. Kavramsal Çerçeve

Çevre ve Çevrebilimi: İnsanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar, canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki etkenler.

Çevre Kavramı: İnsan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır.

Çevre Sorunları: İnsanların sonradan oluşturduğu çevrenin doğal çevreyi etkileri ile yapay çevrede var olan olumsuzluklar ve her iki çevrede de görülen sorunlardır. Hava, toprak, su kirlenmesi ve bu çevrede yaşayanlar için tehlike

yaratmaya başlaması olarak algılanırken günümüzde kirlenme pek çok sorun çevre sorunu olarak sayılmaktadır.

Küreselleşme: Küreselleşme dünyanın yaşadığı Tarım ve Endüstri Devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrimin, İletişim-Bileşim Devriminin görüntülerinden biri olarak, hem siyasal, hem de kültürel öğelerden oluşmaktadır.

Küresel Çevre Sorunları: Küresel çevre sorunları aslında tek tek ortaya çıkan çevre zararlarının bir toplamı olarak da ifade edilebilir. Çünkü, yerel ya da bölgesel olarak tanımlanan sorunlar, Ozon tabakasının incelemesinde ya da dünya ikliminin değişmesinde olduğu gibi sonuçta Küresel zararlara yol açmaktadır.

Küresel Çevre Politikaları: Bölgesel ya da Küresel nitelikteki ortak çevre mallarının, geri getirilemezi bir biçimde tüketilmesi ve çevreye verilen zararların ve çevre kirliliğinin artık sınır tanınmamasıdır. Bir diğer neden ise; dünya pazarlarının çevre sorunları açısından uluslararası duruma gelme özelliği sergilemesidir. Bu pazar çerçevesinde çevreye zarar veren teknikler, ürünler ve atıklar istenmemektedir.

İletişim: Duygu, düşünce ya da bilgilerin usa gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme vb. telefon, telgraf, televizyon,

radyo gibi aygıtlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim,ve haberleşmedir.

İletişim Eğitim İlişkisi: İletişimin bir boyutu öğrenme, bilme, anlama ise bir boyutu da bildirme, öğretme ve yönlendirmedir. Bu boyutta iletişimin güç ile ilişkisi ortaya çıkar.

Çevre İçin Eğitim: Çevrenin Yaratıcısı, öğesi ve kullanıcısı olan insanın çevre açısından ve çevre bağlamında eğitilmesi işlemeleri ve sürecidir. Bu çerçevede çevre için eğitim, bilgilendirme, bilinçlendirme, uyarma, dengeleme, geliştirme, koruma vb. işlemlerini içermekte ve insanda bu yönde davranışlar oluşturmayı amaçlamaktadır.

2. Kavramsal Tartışma

Çevre sorunları, insanlığın bugünkü ve gelecekteki yaşam temellerini tehdit ettiği süreç, "küresel" olma özelliğini koruyacaktır. Çevre sorunlarının temelinde, insan-çevre ilişkisindeki olumsuz değişimler vardır. nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme, yeryüzündeki bitki ve hayvan varlıklarının hızla tüketilmesine, hava, su, ve toprağın niteliğinin düşmesine, kısaca ekosistemde olumsuz bir değişme neden olmaktadır. Bu değişim, ekonomik, siyasal, demografik ve teknolojik etmenlerle, ülkelere göre farklılıklar göstermektedir.

Son yılların ilgi çeken kavramı küreselleşme ile kastedilen, kapitalizmin bir dünya sistemi olarak yaygınlaşması/egemenlik kurmasıdır. Yakın zamanlara kadar kitle iletişim bu denli önemli bir süreç değildi, küreselleşmeden etkileniyordu, ama bugün etkilemenin ötesinde küreselleşmenin gerçekleşmesini sağlayan etkenlerden biri ve en önemlisi haline gelmiştir.

1980 sonra küreselleşme gelişmeleri Türkiye'de kitle iletişim alanında iki önemli olumsuz gelişmenin ortaya çıkmasında yol açtı. Bunlardan biri tekelleşme, öteki kuralsızlıktır. Tekelleşme A.B.D. kökenlidir ve bütün dünyayı etkisi altın almıştır. son yıllarda A.B.D. dünya ölçüsünde etkilikte bulunacak büyük işletmeler yaratabilmek amacıyla öteden beri sınırlamalar koyduğu tekelleşme konusundaki kurallarını gevşemektedir. Bu küreselleşmenin zorunlu kıldığı bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim tekelleşme siyasal iktidarlara ve sermayeye iletişimi alanının denetlenmesinde önemli olanaklar sunmaktadır.

Küreselleşme yarattığı ikinci önemli olumsuzluk kuralların uygulanmaması, ortadan kalkınması ya da yasal boşlukların oluşmasıdır. Bu, Batı normlarının egemen kılınması çabalarının bir sonucudur. Gelişme düzeyi farklı yapıların birbirine benzemesi için gösterilen çabalar ortaya umulan sonucu çıkarmamaktadır. Küreselleşme ulaştığı her yerde yerine yeni bir düzen getirme zorunluluğu olmadan mevcut kuralları tahrip etmektedir.

Küreselleşme süreci Batı dünyasının önemli değerlerinin yaygınlaşmasını desteklemektedir. Demokrasi, insan hakları, gelir dağılımının iyileştirilmesi bunlar arasındadır. Haberleşme sektörüne yapılan yatırımlar gelişen, büyüme ekonomilerinin duyduğu ihtiyacı karşılamak için değil, uluslararası telekomünikasyon şirketlerinin pazarı haline getirilmesinin sonucudur. Kitle iletişim kavramındaki kitle öğesi yalnızca iletilerin/mesajların bir çok insana aynı anda yöneldiği gerçeğini işaret etmektedir. Kavram ile kitle iletişiminde kaynak açısından belirsiz, heterojen ve anonim olan sayıca fazla olan insanlar ifade edilmektedir. Bunlar belirsizdirler, çünkü sayıları o kadar fazladır ki, kaynağın bunlarla doğrudan iletişimde bulunması imkansızdır. Çünkü bu insanlar sosyal statülere sahiptirler.

İnsan canlılar dünyasının da doğal çevrelerde ortaya çıkmış olan bir varlık dır. İnsan kendi ötesinde canlı üstü bir varlık alanı yaratmış olan tek canlı öğesidir. İnsanı öteki canlılardan ayıran özellik öğrendiklerini aktarabilmesi böylece çeşitli kültürler oluşturulabilmesi ya da uygarlıklar dünyası kurabilmiş olmasıdır. İşte burada insanın öğrenen-öğretebilen bir varlık oluşu, canlı üstü varlığını eğitimle sürdürebileceği anlamı yatmaktadır.

Doğal çevrenin yapay çevreden farklı oluşu insan katkısının bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Burada yapay çevrenin tamamının insan tarafından oluşturup, biçimlendiği söylenebilir. Bu nedenle yapay çevre, kültürel çevrenin bir parçası olarak görülmektedir.

Yapay çevre, insanın bilgi ve kültür birikimine dayanarak doğal çevresinde bulmuş olduğu, yer altı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak yarattığı çevredir. Yapay çevre aynı zamanda geçmişten günümüze kadar insanın yaşamak için oluşturduğu ve biçimlendirdiği alanların bütünüdür. İnsan geçirmiş olduğu biyolojik ve kültürel evrim aynı sürecin birbirine bağlı boyutudur. Canlı ve cansız çevresel değerlerin tamamı insanın evrimsel süreçte geliştirmiş olduğu kültürel çevresi ile bütünlük oluşturmakta ve bunlardan biri tek başına bir anlam taşımamaktadır.

3. Araştırma Soruları- Hipotezler

* Çevre sorunları ancak örgütlü bir ulusal ve uluslararası iş bölümü ve işbirliği ile çözülebilecek nicelik ve niteliktedir. Sorunlara çözüm, ancak ulusal ve evrensel bir dayanışma ile vardır.

* Küreselleşme genel olarak üretimde kar amaçlı bir Pazar ekonomisi getirir ve iletişim teknolojileri ile toplumlara yoğun olarak sunulur. Kar amaçlı yaklaşımlar canlı çevreler için tehlike arz ettiğinden bu durum "canlı merkezci" çevrelerin sürdürebilirliği ile çelişir.

* Kitle iletişim araçları yolu ile kültürlerin değişimi hızlanırken küreselleşme sürecinde kültürel kirlilik artar. Kültürel çevreler de doğal çevreler gibi kültürel

kirlilik sonucu yok olabilir. Kültürel kirlilik toplumların birliğini yok ederken dünya homojen bir kültürel çevre haline gelir ve kültürel çeşitlilik kaybolur.

* Eğitim; değişimin bir araçı olduğuna göre sürdürülebilir çevrelerinin yaşatılması için toplumların eğitilmesi gerekir.

* Kitle iletişim araçları ile kitle eğitiminin en etkin biçimde gerçekleştirilmesi gerekir.

4. İçerik

Tezin Birinci Bölümünde, Günümüzde hemen hemen tüm toplumlarda, çevre kavramının tanımı en çok tartışılan konulardan biri olmaktadır. Çevre kavramı bireysel ya da ülkesel olmaktan daha çok evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan çevre sorunları da evrensel bir nitelik taşımaktadır. Tartışmanın odak noktası ise; çevrenin kapsamı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sanayi ve büyümeye bağlı giderek artan çevre sorunlarının ekonomi ile ilişkisi ve sonuçları tartışılmıştır. Çevre sorunlarının temelinde üreten insanın doğa faktörü karşısındaki bazı doğal kaynakların bol ve sınırsız olduğu; Artan nüfus ve tüketim nedeniyle insanlığın gelecekteki gereksinimlerinin de karşılanması yönünde geliştirmeye çalıştığı "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı ve bu konuda yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar ve ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı

sağlama yönünde kullandıkları, çevre konularında karar vermede yararlanılan temel ilkeler de birinci bölümde yer almıştır.

Tezin İkinci Bölümünde; Küreselleşme süreci, özellikle insan hakları ve demokrasi kavramının yaygınlaştırılması açısından yaptığı etkiler bakımından siyasal, ekonomik ve kültürel olarak fiilen gerçekleştirdiği tekelci ve tekelci eğilimlerle sert bir çelişkiler yumağını da birlikte oluşturmaktadır. 20. Yüzyılda uluslararası ilişkilerde yaşanan en büyük değişiklik, kuşkusuz Küreselleşme eğilimlerinin ortaya çıkmasıdır. Aslında bu değişikliklerin temeli, Sanayi Devrimi ile birlikte 18. ve 19. Yüzyılda atılmıştır. Avrupa kapitalizminin yeni kaynaklar ve pazarlar aramak amacıyla dünyaya açılmıştır, karşılıklı bağımlılığın dinamiklerini de bu arada geliştirmiştir. Bu dışa açılma süreciyle yaşanan çatışmaların uluslararası etkileri de gözlenir olmuştur. İkinci bölümün diğer bir konusu ise, UÇEP'in formülasyonuna yön veren stratejik unsurlar , stratejik hedefler ve yol gösterici ilkeler olarak belirlenmesi, UÇEP'in stratejik hedefi, kirliliğin önlenmesi, altyapı hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik, sürdürülebilir uygulamaların desteklenmesi ve çevresel tehlikelerin asgari düzeye indirilmesi, UÇEP'in yol gösterici ilkeleri, demokrasi ve katılım, uzlaşma ve sahiplenme, verimlilik ve ekonomik rasyonalite, önceliklerin eş-güdümlenmesi ve yerel düzeyde çözümleme, olarak UÇEP'in hedefleri saptanmıştır.

Tezin Üçüncü Bölümünde; Çevre sorunu insanlık sorunudur. Bu sorunun yaratıcısı da günümüzdeki egemen kalkınma anlayışını biçimlendiren ekonomik yapılardır. Bu yapılar nasıl ki emeği sömürerek zenginlik ve yaygın yoksulluk yarattıysa, benzer şekilde doğanın kaynaklarını insafsızca sömürerek sadece doğada yoksulluk yaratmamış aynı zamanda insanların sağlığını bozan koşulları ortaya çıkarmıştır. Ardından da, tepkilere karşı kendini haklı çıkaran ve meşruluğunu savunan ideolojik pozisyonlandırmalar ve ekonomik girişimlerle tedbirler getirmiştir: Bu tedbirlerin hemen hemen hiçbiri sorunları ortadan kaldırmaya yönelik değildir. Bütün girişimlere ve çabalara rağmen ilerleme haddinden fazla yavaş olmaktadır. Bunda hemen herkes hemfikirdir, olan gelişmeler çoğunlukla kontrol yönündedir. Uygulanan politikalar ve teknolojiler, önleme ve ortadan kaldırma değil, belli bir seviyede tutma ve kötü etkilerinin yayılmasını kontrol biçiminde olmaktadır. Burada normal bir insanın aklına ilk gelen soru "insanlar önleme yolları bulamayacak kadar aciz mi?" sorusunun cevaplarına, çözümlerine ve küresel çevre koruma çabalarına yer verilmiştir.

Tezin Dördüncü Bölümünde ise; Çevre için eğitim, genel anlamı ile, çevrenin yaratıcısı, ögesi ve kullanıcısı olan insanın çevre açısından ve çevre bağlamında eğitilmesi işlemleri ve sürecidir. Bu çerçevede Çevre İçin Eğitim, bilgilendirme, bilinçlendirme, uyarma, dengeleme, geliştirme, koruma vb. Işlemlerini içermekte ve insanda, bu yönde davranışlar oluşturmayıamaçlamaktadır. Birey ve halk'ta, çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, olumlu, kalıcı davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik

değerlerin korunması, aktif katılımın sağlanması ve sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanmaktadır. Halk eğitimi, öğrencilerinin toplumda halen yetişkinler olarak görev üstlendiklerini varsayar. Bu nedenle çocuklar ve yetişkinler arasındaki farklılıklar eğitimin konumu açısından fazladır. Yetişkinler, kendi öğrenimlerini uygulamada ve planlara katılmada yetenekleri olanlardır. Unutulmamalıdır ki Çevre İçin Eğitim Yaşam Boyu Eğitimin bir parçası olarak ele alınmalıdır, sağlıklı bir toplum, sağlıklı bir çevrede gelişebilir.

Tezin Son Bölümünde; Kitle iletişim araçları, eğitimde önemli bir role sahiptir. Özellikle ekonomik kaynakların sınırlılığı nedeniyle, toplumun her kesiminin eğitim sunusundan yararlanması, istenilen ölçüde olanaklı olamamaktadır. Ayrıca, ulaşım, nüfus ve coğrafi koşullar da eğitimin yeterli ölçüde sağlanmasını engelleyen etmenler arasında yer almaktadır. Konu toplumun tamamına yakın bir kesimini etkileyen eğitici televizyon yayınları olduğunda bu gereklilik bir zorunluluk halini almaktadır. Sosyal bir etkinlik olan eğitim sisteminin amacı, milli kültürün genç kuşaklara aktarılması ve çağdaş bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için zorunlu sosyal değişmeleri başlatabilecek yaratıcı kişilerin yetiştirilmesini sağlamaktır. Eğitim yoluyla kültür hem kuşağa aktarılır, hem de çağdaşlaşmanın gerektirdiği zorunlu kültür değişmeleri gerçekleştirilir. Eğitimin görevi, kişileri yaşadığı toplumun ve bu toplumun bağlı bulunduğu çağdaş dünyamızın uyumlu bir üyesi haline getirmektir. Çevre sorununu, topluma tv, radyo ve yazılı basınla nasıl bir sonuç alacağımız, bu bölümde açıklanmıştır.

BÖLÜM I. ÇEVRE KAVRAMI – ÇEVRE SORUNLARI VE NEDENLERİ

Çevre kavramının günlük kullanıma girmesi henüz çeyrek yüzyılı doldurmamıştır. Konunun boyutlarının derinliği, yayıldığı alanın sınırlarının belirsizliği, konuyu bütüncül algılama güçlüğü, kavramı kolay tanımlanır olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu nedenlerle çevre, bu sözcüğü kullanan kimse çevreyi nasıl görmek istiyorsa o anlama bürünmüştür.[10]

İnsan daha çok bilerek ve isteyerek kullandığı çevre kavramı nedir? Nasıl bir kapsamı vardır? Çevre ile insanların ilişkilerinin boyutu nasıldır? Bunları sorgularsak, çevrenin tanımını bulmak daha kolay olacaktır.

Günümüzde hemen hemen tüm toplumlarda, çevre kavramının tanımı en çok tartışılan konulardan biri olmaktadır. Çevre kavramı bireysel ya da ülkesel olmaktan daha çok evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan çevre sorunları da evrensel bir nitelik taşımaktadır. Tartışmanın odak noktası ise; çevrenin kapsamı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çevre kavramı genel anlamı itibariyle; insanın içinde yaşadığı ortamdır. Basit anlamda ise; doğaya ve içinde barındırdığı ekolojik ortamı ifade etmekte ve bu ortama kısaca ve canalıcı bir ifade ile, yaşamı destekleyen sistemler denilmektedir. Bu sistemler ise genel olarak; su, hava, toprağın içinde ve üzerinde canlıların hayatını sürdürmeye

[10] KELEŞ, Rüşen, HAMAMCI, Can, **"ÇEVREBİLİM"**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ekim 1998, s. 25

yarayan tüm canlı ve cansız varlıkları ifade eder. En geniş anlamıyla çevre; İnsanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal nitelikteki tüm etkenlerdir. Doğal çevre; "doğal etki ve güçlerin oluşturduğu, insan müdahalesine maruz kalmamış, veya böyle bir müdahalenin henüz değiştirmediği tüm doğal varlıkları ifade eder." Yapay çevre ise; "insanlığın başlangıcından günümüze dek uzanan toplumsal ve ekonomik evrim sürecinde, büyük ölçüde doğal çevreden yararlanılarak insan eliyle yaratılan tüm değerleri ve varlıkları kapsamaktadır."

Çevre; "bir organizmanın var olduğu ortam veya şartları ifade eder". Bu çevre doğal fiziki unsurlarla birlikte organizmanın etkileştiği insan ürünü ortamı içerir. Bir başka tanıma göre çevre; "bir organizmanın dışında olan her şeydir. Fiziki, biyolojik ve sosyal çevre olarak üçe ayrılır." Başka bir açıdan çevre; "belli bir zamanda, dolaylı veya dolaysız olarak kişileri etkileyen, maddi ve manevi gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşam koşullarını belirleyen biyolojik, coğrafik ve toplumsal etkenlerin tümüdür."

Çevre sözcüğün yoğun olarak kullandığı 1970'li yıllardan bu yana, çevreye çok değişik anlamlar yüklenmiştir. Bunlar; bir bilim dalı, yeni bir insan hakkı, moda bir düşünce, bir efsane, doğa sevgisi, uygarlığı ve teknolojiyi yadsıyarak ilkelliğe dönüş, bunlardan çevreyi şöylece tanımlamak mümkün olacaktır: İnsanların ve diğer canlıların yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan tüm ihtiyaçlarını

karşılayabilecekleri tüm canlı ve cansız nesneleri ifade eder. Bu tanımın ışığında çevrenin kesin sınırlarını çizmek mümkün olmayacaktır. Çünkü insanların değişken yapıları nedeniyle etkileşim içinde oldukları ortamları da kesin ve net olarak belirlemek zordur. Bir bakıma insanın girmediği ve etkileşim içinde olmadığı bir ortamı bulmak hemen hemen mümkün değildir. O halde, çevre; insanların elinin altında uzanabildiği ve ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı her şeydir.[11]

A. Çevrebiliminin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişmeleri

Ekonomik ve teknolojik gelişmeye koşut olarak çevresel değerlerin bozulması, yok edilmesi, toplumların tüm gelişmişliğine karşın kıtlık, açlık, sera etkisi vb. küresel sorunlara çözüm bulamamaları, tür olarak insanın da geleceğinin güvencede olmaması, XX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında giderek artan ölçüde dikkatleri çevreye çekti. Çevreye ilişlin sorunlar yumağına bilimsel yöntemlerle yaklaşım, bu sorunları çözebilecek yolları bulabilmek için, önce çözümleyip, tanımak gereğinden hareketle, çevre pek çok bilim dalının odak noktası durumuna dönüştü.

[11] GÖKDAYI, İsmail, **"Çevrenin Geleceği" Yaklaşımlar ve Politikalar**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Şubat 1997, s. 20-22

Çevreye yönelik bilimsel ilgi, başlangıçta her bilim dalının kendine özgü inceleme alanı ile sınırlı kalmış, bir başka değişle, değişik bilim dalları kendi açılarından çevreye bakmıştır. Yaşanan çevre sorunlarına bir tepki olarak, doğal ve yapay çevre üzerinde gözlenen bozulmaları giderecek yeni bir yaklaşım arayışı ile çevre bilimleri ortaya çıkmıştır. Ancak her bilim dalının çevreyi kendi yöntem ve teknikleri ile incelemesi, çözüm önerileri geliştirmesi çevreye yönelik çalışmaların gelişmesinden öteye bir katkı sağlamamıştır. Çevre sorunlarının kavranması ve açıklanabilmesi, çevreye özgü olabilecek bir bilimsel çerçeve ve yöntem üzerinde anlaşılmasına ve değişik bilim dallarının bu çerçeve içinde işlevlerini yerine getirmesine bağlıdır.[12]

Çevrenin korunması konusunda çalışmaları sadece günümüz toplumlarına özgü bir olay olarak yorumlamak, tarihsel gerçekleri gözardı etmek anlamına gelecektir. Burada kısaca çevrenin korunması konusunda tarihsel süreç içinde nasıl çalışmalar yapıldığına da değinmemiz gerekecektir.

1. Çevrebiliminin İçeriği

Çevreye duyulan ilginin artması, çevrebilimin yeni amaçlara yönelmesi, içeriğini varsıllaştırması sonucunu doğurmuştur. Çevrebilim, çevrenin bilim olarak, çevre kavramını tüm boyutları ile içermek zorunda kalmıştır. İnsan dahil tüm canlıların

[12] KELEŞ, Rüşen, HAMAMCI, Can, "**ÇEVREBİLİM**" , a.g.e. , s. 35-36

kendi içlerinde ve kendi aralarında sürdürdükleri ilişki ve etkileşimlerle yaşadıkları ortamlar arasındaki etkileşimler, Çevrebilimin inceleme konusu olmaktadır.

Çevreye yönelik görüşler, günümüzde, özellikle çevreden kaynaklanan ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımın da etkisiyle, insanın çevre içindeki yerini tartışma konusu yapmaktadır. Eski Yunan'dan bu yana "her şeyin ölçüsü insandır" yaklaşımının doğal sonucu olarak insan merkezli bir düşünce olmuştur. Çevreyi bilimsel yöntemlerle incelerken, çevrebilimin içeriğini belirlerken de insan merkezli düşünceden daha kurtulunamamıştır. Bu nedenle, Çevrebilimin içeriği söz konusu olunca, sorun yalnızca Çevrebilimin sınırları değil, sınırlarını oluşturan bileşenlerin göreli konumlarıdır.

Çevrenin, toplum örgütlenmesinin tüm yönlerini kapsaması, ekonomik, siyaset, hukuk başta olmak üzere daha önceleri çevre ile doğrudan bağlantısı kurulmayan dallar, çevre ile etkileşimi açısından ayrıcalıklı bir konuma getirmişlerdir.

Çevre toplumların ilgisini çektikçe, ekonomi ile ilişkileri yeniden gözden geçirilmiştir. Ekolojik ile ekonominin uzlaşması sorunu gündeme gelmiştir. Yerleşime (ya da çevre)nin, yani "oikos" un biri yönetimi (nomos), diğeri de bilimi "logos" olmaktadır. Her ikisinin uzlaşması, geleceğe yönelik, bütüncül bir düşünceye dayanan bir Çevrebilim görünümü ortaya koyacaktır. [13]

[13] KELEŞ, Rüşen, HAMAMCI, Can, "**ÇEVREBİLİM**", a.g.e. , s. 39

• **İnsan-Toplum ve Kalkınma-Gelişme İlişkilerini**

Boyun eğme; insan çevreyi olduğu gibi kabullenmekte, doğayı mevcut biçimi ile doğal peyzajıyla kullanmaktadır. Toplayıcılık; insan yaşamını sürdürebilmek için yiyecek toplayabilmek amacıyla çevresine küçük müdahalelerde bulunmaktadır. Avcılık ve balıkçılık; bu dönemde insan, çevresindeki hayvanları az da olsa teknoloji kullanarak avlamakta ve doğaya etkisi giderek artmaktadır. Göçebe ve pastoral dönem/evcilleştirme; insan çobanlık ve tarımla doğa üzerindeki egemenliğini büyük ölçüde arttırmış ve yerleşik düzene geçmiştir. Göçün denetimi, tanıtma, alıştırma, doğallaştırma ve evcilleştirme gibi büyük gelişmeler vardır. Çobanlık; aynı cinsten hayvanların bir araya toplanmasıyla; bölgesel denetim, koruma, seçme ve sömürü gelişmiştir. Bitki yetiştirme; toprak üzerindeki insan denetimi giderek artmakta; tohumlama, bitki yetiştirme yöntemlerinin geliştirmesi, toprağın hazırlanması, hasat ve depolama ile toprak üzerindeki denetim ivme kazanmıştır. Tarım; insanın çevre üzerinde doğal etkileri yanında, yapay deneylerinin başlangıcıdır. Daha geniş ve temel bilgi birikimi vardır. Sanayi; insanın doğadaki kaynakları teknolojinin de yardımıyla ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı ve doğaya egemen olduğu dönemdir. Kentleşme; sanayileşme ile birlikte kentleşme çevredeki kirlenme ve bozulmaların temelini oluşturan etkilerin başlangıcıdır. İklimsel denetim ve kozmik patlama; atmosferin aşılması ve uzayın keşifle birlikte, insan yeryüzüne bağlılıktan kurtulmaya çalışmaktadır. İklim denetimi; yapay olarak iklim üzerinde denetimlerle, doğal döngülere müdahale edilmektedir. Eksobiyolojik

kaçış; dünyanın dışında başka yaşama ortamları arayarak, yerçekiminden kurtulmaya çalışır.

Günümüzde yapılan arkeolojik kazılar, geçmişte yaşayan toplumların da çevrenin korunması konusunda çalışmalar yaptığını göstermektedir. Bu konuda bilinen en eski kaynak; günümüzden 4600 yıl önce yaşamış olan Çin İmparatoru Huang'ın iklimlerin insan sağlığı üzerine etkilerini analttığı "Nei Ching" adlı eseridir. Batı dünyasında ise insan-çevre ilişkilerini sistematık bir biçimde inceleyen, Yunan bilgini Hippokrates'dır (M.Ö.5.yüzyıl). İslam dünyasında da insan-çevre ilişkilerini ayrıntılı biçimde inceleyenlerin başında İbn-i Sina (M.S. 980-1037) gelmektedir. Bugünkü anlamıyla; Milli parklar ve özel koruma alanları uygulamasına çeşitli toplumlarda da oldukça sık rastlamaktadır.[14]

2. Çevrenin Unsurları

Çevrenin Unsurlarını belirlerken eksen, yine insan olacaktır. Ancak burada çevrenin unsurlarından söz ederken, iki yönlü bir etkileşimden söz edilebilir: Çevreyi etkileyenler ve çevreden etkilenenler. Böylece çevreyi, etkileşim biçimleri bakımından genel olarak iki unsura indirgemek mümkündür. İnsan; Çevrenin etkileyici unsuru insandır. İnsan çeşitli müdahalelerle çevresini değiştirmekte ve çevrenin biçim değiştirmesinde etkin rol oynamaktadır. Doğal

[14] GÖKDAYI,İsmail, **"Çevrenin Geleceği" Yaklaşımlar ve Politikalar**, a.g.e. , s. 22-24

ve yapay çevre içinde yer alan tüm canlı ve cansız varlıklar insanın etkisine açıktır. Doğa; Çevrenin etkilenen unsuru, genel anlamda doğadır. Doğanın içinde yer alan canlı ve cansız tüm varlıklar, insanın kullanımına açık olduğu için etki altında kalmaktadır.

Nereden yaklaşırsak yaklaşalım çevreyi etkileyen unsur insan olmaktadır. Çünkü insanın etkisi kaçınılmazdır ve insan etkisinin olmadığı doğal ortamlarda bir denge söz konusudur. Bu dengeye; doğa bilimcilerine göre doğal denge, ekologlara göre ekolojik denge veya ekosistem, kutsal kitaplara göre ise ilahi denge, sibernetik bilimcilerine göre doğal sibernetik denmektedir.[15]

3. Çevre Hakkı

İnsanlığın; evlatlarından, gelecek nesillerden emanet aldığı tabii değerlere karşı sorumlulukları, hala moral (ahlaki) nitelikle sınırlı mı kalmalı, hukuki sorumluluğun temelleri neler olmalıdır? Gelecek nesiller kadar canlı ve cansız varlıklar için de geçerli olan problemlerin çözüme kavuşturulması, mevcut hukuki düzenlemelerde sağlam bir temel oturtulabilir mi? Bu bakış altında, bu sorulara cevap arayacağız.

[15] GÖKDAYI, İsmail, **"Çevrenin Geleceği Yaklaşımlar ve Politikalar"**, a.g.e. , s. 36-37

Çevreyi, "insanı" esas alarak korumak, çevrenin diğer unsurları açısından, tatmin edici değildir. İnsan merkezli korumada, her şeyden önce, klasik "hak" anlayışındaki "menfaat şartı" gelecek kuşaklar için savunulamayacağından, kapsam dışı kalacaktır. İnsan hakkı olarak çevre hakkından bahsetmek; korumak istenen değer ve hakkın konusunu insan olarak kabul etmek, çevre hakkını sınırlamak olur. Aslında amaç sadece insanı korumaksa, bu kadarlık koruma, mevcut insan haklarıyla sağlanabilir. Bu anlamda "yaşam hakkı" ve "sağlık hakkı" akla gelmektedir. Yaşam hakkı bir kere, kimsenin yaşarken beden bütünlüğüne dokunulmamasını ifade eder. sorun insan bedeninin her türlü dış korkudan uzak biçimde yaşayabilmesini içerir. İnsan sağlığı, bundan da öte toplum sağlığının, hayat kalitesinin bir göstergesi olup insanın çevresiyle yakından alakalı olduğu kuşkusuzdur. Bu halde her iki hak aracılığıyla insan yaşamı, insan sağlığı için gerekli olacak kadar çevre korunması sağlanabilecektir. Aslında bu düşünce daha kısa bir yol, her iki hakkın alanı fazla yayılarak, aşırı dereceye varmış bir yorumla ulaşılmış sonuç da değildir.

Çevre hakkı çok daha kapsamlıdır. Bu hak, günümüz insanlarının olduğu kadar, gelecek kuşak insanlarının da hakkıdır. Bugünkü ve gelecek kuşaklarla birlikte canlı ve cansız varlıkları da katarsak; çevre hakkı sahipleri halkasına bir halka daha eklenmiş oluruz. "İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkların korunması ancak insanın korunmasını sağlamak içindir" denmektedir. Hedef sadece insanı korumak olduğunda, bırakalım insanın dışındaki diğer canlıları, gelecek kuşak insanları bile bu korumadan mahrum kalacaktır.

Çevre Hakkının Temelleri; İnsanın doğa üzerindeki hakimiyetinden kaynaklanan tehlikeler, tekrarlanmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Çağdaş insan için tabiat son noktasına kadar kullanılabilecek, istismar edilecek, canlı ve cansız varlıklar manzumesi olarak görülmektedir.

1982 Anayasası'nda Çevre Hakkı; 1982 Anayasası çevre korunmasını açık bir hüküm sevkederek düzenlemiştir. "Çevre korunması" diyoruz, çünkü Anayasa'nın 56. maddesinin başlığı "Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" şeklindedir.

Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin korunması, Madde 56- "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir." Maddenin gerekçesinde de "çevre hakkı" ifadesi yer almaz: "Çevre korunmasının bu önemli ve son yıllarda kazandığı boyutlar, ferde, devlete karşı dengeli ve sağlıklı çevrede yaşama yolunda bir sosyal hak tanınmasını zorunlu kılmaktadır".

Çevre korunmasını düzenleyen 56. Maddeye Anayasa'nın "Temel Haklar ve Ödevler" kısmında " Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" bölümü içerisinde yer verilmiştir. İlgili maddenin gerekçesinde "çevre korunmasının önemi ve son yıllarda kazandığı boyutlar, ferde, devlete karşı dengeli ve sağlıklı çevrede yaşama yolunda bir sosyal hak tanınmasını zorunlu kılmaktadır.

Sosyal devlette klasik özgürlüklerle birlikte sosyal, ekonomik haklara da yer verilmiştir. Çünkü sosyal haklar klasik özgürlükleri tamamlar ve onların herkes tarafından kullanılabilir olmasını sağlar. Kişi açısından ele alındığında, sosyal haklar, toplumda ekonomik ve sosyal yönden güçsüz ve korunmaya muhtaç insanları korumak için önlemler alacaktır.

1982 Anayasası'ndan Günümüze Çevre İle İlgili Düzenlemeler: Çevre Kanunu ve Çevre Korunması, anayasal düzenlemenin dışında çerçeve niteliğindeki 2872 sayılı Çevre Kanunu en başta bahsedilmesi gereken düzenlemelerden birisidir.

Kanunun amacı 1. Maddesinde "Bu kanunun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun bir şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirliliğinin önlenmesi, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerin korunarak, bügünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınabilmesi için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukukı ve teknik esaslara göre düzenlemektir". 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun ilgili hükümlerine gelince, ilkeler başlığı altında kanunun 3. maddesinde çevre korunması ve kirliliğin önlenmesi bahsinde şu ilkelere yer verilmiştir.

Çevre korunması terimi ile, ekolojik dengenin korunması, havada, suda, toprakta, kirlilik ve bozulmaların önlenmesi ve çevrenini iyileştirilmesi için yapılan çalışmaların bütününü kapsadığı belirtilmiştir. (m2/a) Korunacak olan ekolojik denge-insan ve diğer canlıların varlık ve gelişmeleri için gerekli şartların bütünü (m.2/b) olunca-amaç maddesinde sayılan doğal ve tarihsel zenginliklerin korunması tanımın dışında kalmıştır. (m.2/c) Çevre korunması kapsamındaki ağırlığı gözönünde tutularak çevre kirliliğinin alanı çizilmeye çalışılmıştır: "İnsanların her türlü faaliyetleri sonucu; havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçlar". (m.2/c)

Herkesin ortak varlığı olan çevrenin korunması ve kirlenmenin önlenmesinde gerçek ve tüzel kişilerin sorumluluğu kabul edilmekle, kişiler ve çevre arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Ayrıca kanun çevreye zarar verilmeden doğal ve yapay çevrenin canlı yaşamının zarar görmesini de önlenmiştir. Çevre kirlenmesi olgusuna zarardan sonra değil, önce bakılması nedeniyledir ki, bu modelin topluma maliyetinin çevre üzerindeki zararlı sonuçlar ortaya çıktıktan sonraki onarım maliyetinden daha düşük olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan Çevre Kanunu'nun özellikle 3. maddesi çevre politikasıyla ilgilenmiştir. "Çevre

korunması ve kirliliğine ilişkin karar ve önlemlerin alınması ve uygulanmasında kısa ve uzun vadeli değerlendirmelerin yapılması esastır". (m.3/b)[16]

B. Çevre Mevzuatı

İnsanın çevre ile ilgili sorunlarla ilgilenmesi, sanıldığı kadar yeni değildir. Çok eski zamanlardan beri kişinin kendi mülkiyet hakkının kullanırken başkalarına ve çevreye zarar verici faaliyetlerde kaçınması gerektiği düşünülmüş ve bunun için bir takım hukuki önlemler düşünülmüştür. Kaynağını Roma Hukukundan olan bu önlemler, zaman içinde toplumsal gelişme ve sanayinin inanılmaz boyutlarda çevre değerlerini ve doğal kaynakları tüketmeye başlamasıyla yeni boyutlar ve sürat kazanarak günümüze kadar gelmiştir.

1970'li yıllardan başlayarak ulusal ve uluslararası boyutta pek çok çevresel faaliyete girişmiş olan Türkiye, 1973'te üçüncü Beş yıllık kalkınma planı'nın da önemli bir yeri olduğunu belirtmek istiyoruz. Çevre sorunları ile ilgili doğrudan görevli ilk kuruluş 1978'te Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. Bu kuruluş Başbakanlık Çevre Müsteşarlığıdır. Ama Türkiye en önemli adımı 1982 yılında Anayasaya çevre hakkını koruyarak almıştır. Anayasa düzenleme olarak çevre hakkını Türk Hukukuna girmesi, Türkiye'de Türk Çevre Mevzuatının hukuki

[16]GÖKDAYI, İsmail, **"Çevrenin Geleceği Yaklaşımlar ve Politikalar"**, a.g.e. , s. 37-61

açıdan farklı özelliklere sahip iki döneme ayrılmasına neden olmuştur. Birinci dönem, 1930'lu yıllardan beri kullanılmakta olan çeşitli konulardaki hukuki düzenlemeleri içermekte olup, bu yasalar çevre ile doğruyla ilgili olmamakla birlikte çevre korunması amacına da hizmet eder biçimde kulanılagelmiş ve bir çok alanda hala etkin olmakya devam eden düzenlemelerdir. Bunlar, Belediye Kanunu, Ceza Kanunu, İl İdaresi Kanunu, Umumi Hıfsıssıhha Kanunu, Yeraltı Suları Kanunu, Su Ürünleri Kanunu, Sular Hakkında Kanun, Limanlar Kanunu, Orman Kanunu, Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu, Petrol Kanunu Belediye Kanunu, Köy Kanunu ve Kara Avcılığı Kanunu gibi çevre ile ilgili hükümler içeren önemli kanunlardır.

Halen yürürlükte olan bu yasaların yanısıra 1982'den sonra başlayan ikinci dönemde yapılan düzenlemelerde dolaylı değil, doğrudan doğruya çevre korunması ve geliştirilmesine yönelik bir politika izlendiği dikkati çekmektedir. 1982 Anayasasının 56. Maddesi ile çevre hakkının Türk Mevzuatına girmesi ile başlayan yeni dönemde hazırlanan yasalardan Çevre Kanunu, İmar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu, Karayolları Trafik Kanunu, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Büyük Şehir Belediyeleri Kanunu, Turizim Teşvik Kanunu, Maden Kanunu, Boğaziçi Kanunu, Çevre Bakanlığı'nın kuruluş ve Görevleri Hakkındaki kanun hükmünde kararname ve özel çevre koruma hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname çevre ile ilgili yeni mevzuatı oluşturmaktadır.

1. Anayasa ve Çevre

1961 Anayasasının "Sağlık Hakkı" başlığı altında yer alan çevre ile ilgili 49. maddesi hükmü, "Herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini sağlama" ödevini devlete vermiştir. Ancak bu konuda uzun bir süre bir atılıma rastlanmamıştır. 1980'li yıllarda çevre sorunlarının hızla artması ve dünyada hızla yükselen çevre bilinci ve duyarlılığı konusunda yapılan çalışmalar, konuya 1982 Anayasasında daha somut yer verilmesinde etken olmuştur. 1982 Anayasasında vatandaşlara sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı tanınmış; çevrenin geliştirmesi, çevre sağlığının korunması ve kirliliğin önlenmesinin devletin ve aynı zamanda vatandaşın görevi olduğu belirtilmiştir.

Bu yeni Anayasanın 56. maddesinde "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığı altında "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir" hüküm yer almaktadır. Bu madde uyarınca ilk kez, Türk Anayasasında çevre konusuna değinilmiş ve çevrenin korunması, "devletin sorumluluğu", "vatandaşların sorumluluğu" ve "vatandaşların hakkı" olmak üzere üç yönden ele alınmıştır. Anayasanın 23., 43., 44., 45., 57., 63., 65., ve 167. maddeleri ise dolaylı olarak çevre ile ilgili bulunmaktadır. Anayasanın özellikle 56. maddesinde belirtilen devlet ve vatandaşların çevre korunmasına

karşı "ortak sorumlulukları" anlayışı, Avrupa Birliği Çevre Politikası'nın ana hedefleri ile de aynı paraleldedir.[17]

2. Çevre Kanunu

09.08.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu, Anayasanın 56. maddesi uyarınca çıkartılmış ve Türk Çevre Politikası'nın temelini oluşturmuştur. Türk Çevre Politikası'nın temel ilkeleri arasında yer alan "kirleten öder" ilkesi' de, Avrupa Birliği Çevre Politikası'nın temel ilkeleri arasında da yer almaktadır. Ancak, Türk Çevre Kanununda çevre için eğitimden söz edilmemiştir. Çevre Kanunu'nda Türkiye'nin çevre için eğitim politikası açısından belirleyici olabilecek herhangi bir düzenleme yoktur. Çevre için eğitimin, bu kanunla açık biçimde ortaya çıkan koruyucu (önleyici) ulusal çevre politikası içindeki yeri de belli değildir.[18]

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun dışında da çevre korunması ile ilgili hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı, Çevre Kanunu'ndan önce yürürlükte bulunan 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 775 sayılı Gecekondu, Kanunu, 6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina

---

[17] Türkiye Çevre Vakfı (2001).

[18] Şengül, M., Bir Çevre Yönetimi Aracı Olarak **"Çevre İçin Eğitim"**, Amme İdaresi Dergisi, (2001), sayı 34, s. 138.

Kanunu, 167 sayılı Yer altı Suları Hakkında Kanun gibi çevrenin korunmasıyla doğrudan ilgili kanunlardır. 1982 yılından sonra, Çevre kanunu dışında, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 2863 sayılı Boğaziçi Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu ve 3030 sayılı Büyükkent Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun da çıkartılmıştır. Ayrıca, Çevre Kanunu çerçevesinde bazı yönetmelikler de yürürlüğe girmiştir. Ancak, yönetmeliklerde de çevre için eğitimden söz edilmemiştir.

- **Kanun'un Amacı**

Kanun'un amacı, 1. madde de yer almaktadır. Buna göre, amaç;

-Bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi;

-Kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması;

-Su toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi;

-Ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugün ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alacak tedbirleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemektir.

• **Tanımlar ve İlkeler**

Kanun'da geçen "Çevre Korunması", "Ekolojik Denge", "Çevre Kirliliği", "Kirleten", "Atık" ve "Alıcı Ortamı" ifadeleri 2. maddede tanımlanarak terminolojide bütünlük sağlanmasına yönelik bir adım atılmıştır.

3. maddede Türk Çevre politikası'nın belirlenmesi açısından da önem arz eden çevre korunmasına ve çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin ilkeler belirlenmiştir. Söz konusu ilkeleri Anayasa'da bireylerle devletin ödevi ve sorumluluğu gibi nitelendiren "Çevrenin Korunması ve Çevre Kirliliğinin Önlenmesi" ödev, madde 3/a ve madde 2/d ile özel hukuk tüzel kişilerinin de ödev ve sorumluluğu haline gelmiştir. [19]

• **Kirleten Öder İlkesi**

Avrupa Topluluğu Çevre Politikası'nda benimsenmiş bulunan "Kirleten öder" ilkesi aynı maddede zikredildiği gibi, madde 3 ve madde 28' de de ayrıca yer almış ve "Kirleten , meydana gelen zarardan dolayı kusurlu olmasa da sorumlu tutulacağını" hükme bağlanmıştır. Burada, sorumluluğun doğması için, kusur veya özel tehlike gibi unsurların kurucu bir şart olarak aranmadığı "Olağan Sebep Sorumluluğu" söz konusudur. Bununla birlikte, madde 3/e ile "Kirleten" e

[19] EGELİ, Gülün, Av. , **"Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları"**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Kasım 1996, s. 78-79

bir kurtuluş beyyinesi verilmiştir. “Kirleten, kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldığını ispatladığı taktirde” sadece kirlenmenin önlenmesi veya sınırlanması için yapılan giderlerin ödenmesi sorumluluğundan, objektif olarak alınması gereken tedbirleri aldığını ispatlamak kaydıyla kurtulabilecektir.

- **Kanun Yolları**

Çevre Kanunu’nun 30. maddesinde, çevreyi kirletenlere karşı gidilebilecek kanun yolları yer almaktadır. Buna göre; “Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişiler, idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını isteyebilirler”. Söz konusu hükümler; çevreyi kirletene karşı, kirlenmeden “zarar gören”lerin yanısıra zarar görmeyenler da dava açabileceklerdir. Kanun hükmüne göre “haberdar” olmak, dava açabilmek açısından yeterlidir. Burada dava açan kişiden ziyade, “Çevre Kirlenmesi” nin gerçekleşmesi önem taşımaktadır. Yetkili ve görevli mahkemenin nasıl belirleneceği hususunda Kanun’da ayrı bir hüküm bulunmadığından, söz konusu belirleme, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu çerçevesinde belirlenecektir.

Çevreyi kirletenlere özellikle çevreyi kirleten müesseselere karşı dava açılabileceği gibi, söz konusu müesseseler mahallin en büyük mülki amiri tarafından süreli veya süresiz olarak Kanun’un 15. maddesine istinaden faaliyetten men edilebilmektedirler. Alınan hükme göre: “Bu Kanun’da yazılı

yasaklara aykırı hareket eden veya kanunla belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyen kurum, kuruluş ve işletmelere mahallin en büyük mülki amiri, bu yasaklara aykırı faaliyeti düzeltmek ve kanunda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek üzere esasları yönetmelikle belirlenen yeteri kadar bir süre verir. Bu süre içinde yasaklara aykırı hareket ve yükümlülüğü yerine getirmekten dolayı ayrıca ceza verilmez. Bu süre sonunda bunları yapmayan kurum, kuruluş veya işletmelerin faaliyeti, yasağın veya yerine getirmeyen yükümlülüğün çeşit ve niteliğine göre kısmen veya tamamen, süreli veya süresiz olarak durdurulur." Tehlikeli hallerde faaliyetin durdurulması ise madde 16'da düzenlenmiştir. "Çevre kirliliğinin toplum sağlığı yönünde tehlike yarattığı hallerde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kendiliğinden veya Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın talebi üzerine, bu kirlenmeye yol açan faaliyetlerin geçici bir süre için kısmen veya tamamen durdurulmasına karar verir ve kararın uygulanmasını mahallin en büyük mülki amirinden ister. Bu gibi hallerde, söz konusu faaliyetler mahallin en büyük mülki amirinin, vereceği kararla da durdurulabilir. Bu karar derhal Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'na bildirilir.

- **Kirletme Yasağı**

Çevre Kanunu madde 8' de "Kirletme Yasağı" adı altında "Çevre Kirlenmesi" ne ilişkin olarak alınan tedbirler belirtilmektedir; "Her türlü atık artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve

yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır. Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlenmekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler." İcra edilmesinde sakınca görülen faaliyetlerle mevzuatta belirlenen standartların ve yöntemlerin ihlalinin önlenmesi amacıyla "Kirleten" ile birlikte "Kirletme olasılığı bulunanların" yükümlülükleri maddede sınırlanmış, kirlenmenin durdurulması veya etkilerinin giderilmesi için gerekli tedbirleri almaları istenmiştir. Böylece "Kirleten Öder" ilkesi bu maddede de ayrıca beyan edilmiştir.

- **Özel Çevre Koruma Bölgeleri ve Çevre Korunması**

3 Mart 1988 tarihli ve 3416 sayılı kanun'un 4. maddesi ile değiştirilen Çevre Korunması ve Özel Çevre Koruma Bölgelerinin işlendiği Çevre Kanunu'un 9. Maddesi şöyledir; "Kırsal ve kentsel alanda arazi kullanım kararına uygun olarak tespit edilen koruma alanları ve alanlarda uygulanacak koruma ve kullanım esasları yönetmelikle belirlenir. Tespit edilen bu esaslar çerçevesinde aşırı ve yanlış kullanım, her türlü çöp ve atıkların yurt dışından getirilmesi nedeniyle ülkenin temel ekolojik sistemlerinin dengesinin bozulması, hayvan ve bitki türlerinin nesillerinin tehlikeye düşürülmesi, doğal zenginliklerin bütünlüklerinin yasaktır.

Bakanlar Kurulu, ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı alanları, tabii güzelliklerin ileriki nesillere ulaşmasını emniyet altına üzere gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla, "Özel Çevre Koruma Bölgesi" olarak tespit ve ilan etmeye, bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esasları ile plan ve projelerin hangi Bakanlıkça hazırlanıp yürütüleceğini belirlemeye yetkilidir." 19 Ekim 1989 tarihli ve 383 sayılı KHK ile "Özel Çevre Koruma Kurumu" kurulmuş, 9 Ağustos 1991 tarihli ve 444 sayılı KHK yukarıdaki maddede söz konusu olan "Özel Çevre Koruma Bölgesi" ilan edilen ve edilecek alanların sahip olduğu çevre değerlerini korumak ve mevcut çevre sorunlarını gidermek için tüm tedbirleri almak, bu alanların koruma ve kullanma esaslarını belirlemek, imar planlarını yapmak, mevcut her ölçekteki plan kararlarını revize etmek ve resmen onaylamak üzere Çevre Bakanlığı'na bağlı ve tüzel kişiliğe sahip Özel Çevre Kurumu Başkanlığı'nın kurulması ile bu kurumun teşkilat ve görevlerine ilişkin esaslar düzenlenmiştir.

"Akdeniz'in Kirlenme Karşı Korunmasına İlişkin Sözleşme" diğer bir ifadeyle 16 Şubat 1976 tarihli Barselona Sözleşmesi paralelinde hazırlanan 20 Temmuz 1986 tarihli "Akdeniz' de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol" çerçevesinde Çevre Kanunu madde 9'a göre, 12 Haziran 1988 tarih ve 88/13019 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Özel Çevre Koruma Bölgeleri" tespit edilmiş ve 5 Temmuz 1988 tarihinde Resmi gazete'de yayınlanmıştır. Köyceğiz, Fethiye, Göçek ve Gökova "Özel Çevre Koruma Bölgesi" ilan edilmiştir.

Çevre Kanunu'nun 13. maddesinde zararlı kimyasal maddelerin sebep olduğu kirlilikten ve 14. maddede de gürültüden söz edilmektedir. Havada, suda veya toprakta kalıcı özellik gösteren ve ekolojik dengeyi bozan kimyasal maddelerin üretim, ithal, taşıma, depolama ve kullanımında çevre korunması esasları dikkate alınır. Bu tür maddelerin üretim, ithal, taşıma, depolama ve kullanımına ilişkin esaslar yönetmelikle belirlenir. Söz konusu maddeye açıklama getirmek üzere 11 Temmuz 1993 tarihli "Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerinin Kontrolü Yönetmeliği" çıkartılmıştır.

"Kişilerin huzur ve sükununu, beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde yönetmelikte belirlenen standartlar üzerinde gürültü çıkarılması yasaktır. Fabrika, atölye, işyeri, eğlence yeri, hizmet binaları, konutlar ve ulaşım araçlarında gürültünün asgariye indirilmesi için gerekli tedbirler alınır. Söz konusu madde dayanarak gösterilecek, 11 Aralık 1986 tarihinde "Gürültü Kontrol Yönetmeliği" çıkartılmıştır.

- **Çevre Kirliliğini Önleme Fonu**

Çevre Kanunu madde 17'ye göre, "Çevre kirliliğinin önlenmesi" ve çevrenin iyileştirmesi için "Çevre Kirliliğini Önleme Fonu" kurulmuştur. Çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirmesi için gerekli harcamaların %45'ine kadarı, en çok yirmi yıl vadeli kredilerle Çevre Kirliliğini Önleme Fonu'ndan desteklenir." Kanun'da belirtilen iştirak payları çevre kirliliğine

neden olan işletmelerden 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre mal memurlarınca tahsil edilir. Çevre kirliliğini önleyici araştırmalar, çevrenin temizlenmesi, çevre eğitimi, personel yetiştirilmesi, teknoloji ve proje alımı, arıtma tesisi yapacak kişilere kredi yardımı, önleyici ve iyileştirici araç-gereç alımı, bakımı, onarımı, ile bunların üretimi için kurulacak tesisler, ağaçlandırma, hayvan ve bitki ıslah çalışmaları, fon'un ita amiri, madde 19'a göre Çevre Bakanı'dır ve aynı maddenin hükümleri çerçevesinde Fon, Çevre Bakanlığı tarafından kullanılır.

- **Çevresel Etki Değerlendirmesi**

Çevre Kanunu'nun 10. maddesi hükmüyle "Çevresel Etki Değerlendirmesi" hususunda Türk mevzuatında ilk kez söz edilmiştir. Bu maddeye göre; "Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler bir "Çevresel Etki Değerlendirme Raporu" hazırlarlar. Bu rapora çevreye yapılacak tüm etkiler gözönünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve atıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak tedbirler belirtilir.

"Çevresel Etki Değerlendirme Raporu"nun; hangi tip projelerde isteneceği, ihtiva edeceği hususlar ve hangi makamlarca onaylanacağına ilişkin esaslar yönetmelikle belirlenir. Böylece, bir faaliyet gerçekleşmeden önce çevreye verebilecek zararların belirlenmesi ve önlenmesine yönelik gerekli tedbirlerin

mevzuat çerçevesinde alınması amacıyla Çevresel Etki değerlendirmesi Yönetmeliği, 7 Şubat 1993 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

3. Kamu Kuruluşlarına Dış Kaynaklı (Outsourcing) Çevre Denetim Hizmetleri

Kamu Kuruluşları (Çevre ve Orman Birimleri, Valilikler ve Belediyeler) Çevre Mevzuatı ve Belediye Mevzuatları doğrultusunda kuruluşlara yönelik çevre denetimleri, ölçüm ve analizler yapmakta ve gerekli cezai yaptırımları uygulamaktadırlar.

Çevre Mevzuatı kapsamındaki "Çevre Denetimi Yönetmeliği", de tesislerin kurulması faaliyete geçmesi ve üretimin her aşamasından atıkların nihai bertarafına kadar çevrenin korunması için, çevre denetimlerinin usul ve esaslarını düzenlemektir. Çevre Mevzuatı uyarınca yükümlülüğü bulunan bütün tesisler, Çevre Denetimi Yönetmeliği uyarınca çevre denetimine tabi kuruluş ve işletmelerdir.

ICC Uluslararası Danışmanlık, bu denetimlerle ilgili olarak kamu kuruluş adına; Denetim planları, görev alanları içinde Çevre ve Belediye Mevzuatına tabi kuruluşların taranması, değerlendirilmesi, yıllık denetim planlaması'nın hazırlanması. Ölçüm ve analizler, kuruluşlar bazında gerekli denetim yöntemlerinin ve ölçüm-analizlerin belirlenmesi. Denetimler, denetimlerin,

ölçüm ve analizlerin yapılması, sonuçların takibi ve değerlendirilmesi hizmetlerini vermektedir.

4. Özel Kuruluşlara ve Kamu Kuruluşlarına Kuruluşa Özel Denetimler

ICC Uluslararası Danışmanlık, kuruluşların kendilerine özel ya da ISO 14001 EMAS vb standartlar doğrultusunda oluşturdukları Çevre Yönetim Sistemleri uygulamalarının takibi için, belgelendirmeye esas olmayan, kuruluş içi amaçlı bağımsız denetim hizmetleri vermektedir. Birinci taraf dahili denetimler üçüncü taraf denetimler (kuruluş birimlerinde, ortaklıklarında, taşeronlarında) İkinci taraf denetimler (kuruluş tedarikçilerinde)

5. Çevresel Durum-Maliyet Tespiti (Due-Diligence)

Yeni yatırım yapmayı planlayan sanayi ve ticaret kuruluşları için, yatırımın detaylı maliyet analizi, karar vermede önemli bir yol göstericidir. Yatırımın düşünüldüğü yerde mevcut kirlilik analizleri, yatırımın ortaya çıkaracağı her türlü atıklar ve yol açacağı çevresel etkilerle bunların ulusal ve uluslararası mevzuatın getirdiği yükümlülükler doğrultusunda en aza indirilmesi için yapılması gerekecek çalışmalar, ilave yatırımlar ve bunların maliyeti: yatırım kararında önemli bir parametre haline gelmiştir. Bu analizin önemli bir parçası da çevresel durum ve maliyet tespitidir. (due-diligence) Çevre koruma bilincinin ve sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmesiyle birlikte ulusal ve uluslararası

çevresel yükümlülüklerin ve yaptırımların artmaya başlaması, yatırımcıları planladıkları yatırımın çevresel maliyetlerini de göz önünde bulundurma zorunluluğuna götürmektedir.

ICC Uluslararası Danışmanlık, mevzuat hakimiyeti ve tecrübeli uzmanlarıyla özel ve kamu sektörlerindeki sanayi ve ticaret kuruluşlarına; gerek mevcut ve gerekse yeni oluşturulması planlanan birimlerinde cevresel durum değerlendirmesi, kirlilik analizlerinin yapılması ve maliyet analizi çalışmaları konusunda hizmet vermektedir.

6. Çevresel Risk Analizi

Yatırımlara ve gerekli olabilecek önlemlere karar vermede Çevresel Risk Analizi'nin sonuçları çok önemli bir rol oynamaktadır. ICC, bu tip uygulamalar ve olaylarla ilgili mevcut durum belirlemesi, analizler, muhtemel risklerin ve tekrarlama sıklıklarının belirlenmesi ve sonuçlarının değerlendirmesini kapsayan risk analizi hizmetlerini vermektedir. Çevresel Risk Analizi, doğal afetler, tehlikeli kimyasalların yayılımı, tehlikeli teknolojik uygulamalar ve yatırımlar, doğal çevrede önemli değişikliklere yol açan yatırımlar v.b. söz konusu olduğunda çevrede meydana gelebilecek bütün olayların, bunların tahmini tekrarlanma sıklıklarının ve meydana getirecekleri etkilerin değerlendirilmesini içermektedir.

“Eko-etiket” bir ürün/hizmet kategorisindeki bir ürün veya hizmetin bütün çevresel performansını tanımlayan bir etikettir. Üreticilerin veya hizmet sağlayıcıların geliştirdiği "yeşil" sembollerin ve iddiaların aksine, bir eko-etiket tarafsız bir üçüncü tarafça, çevresel liderlik kriterlerine sahip olduğu bağımsız olarak belirlenen belirti ürün veya hizmetlere göre verilir.

ICC nin Eko-etiketler İçin Verdiği Hizmetler**,** yetkili kuruluşlarla ilişkilerin yürütülmesi, Üretim aşamalarında eko-etiket için gerekli düzenlemelerin belirlenmesi. Dünyada değişik ülkeler ve birimlerce uygulanan 20'nin üzerinde eko-etiket programı bulunmaktadır. Bunlardan birisi de AB'nin resmi çevre etiketi olan Avrupa Eko-Etiketidir.

7. Çevresel Etki Değerlendirme

Sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmesiyle birlikte, yatırımların çevreye olabilecek tüm etkilerinin önceden belirlenmesi ve değerlendirilmesi, bu değerlendirmenin olumsuz etkilerinin en aza indirilerek gerçekleştirilebilmesi açısından önem kazanmıştır. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) bu amaçla yapılan bir çalışmadır. ÇED çalışmalarının içeriği ve bu çalışmaların yapılmasını gerektiren yatırımlar, ulusal ve uluslararası alandaki mevzuatlarla belirlenmiştir.

ICC Uluslararası Danışmanlık**,** ulusal ve uluslararası mevzuatlar doğrultusunda ÇED Raporları’nın hazırlanması ve Bakanlıkta takibinin yapılması konusunda

hizmet vermektedir. Türkiye'de Çevre Kanunu ve bu kanun uyarınca hazırlanan ÇED Yönetmeliği, ÇED Raporlarının hazırlanması konusundaki gereklilikleri ve bu çerçevedeki yükümlülükleri belirler. Yatırım için düşünülen yerin özelliklerine ve durumuna gore; ÇED Raporu veya, proje tanıtım dosyası (ÇED gerekip gerekmediğinin belirlenmesi için) hazırlanarak Çevre ve Orman Bakanlığı'na sunulması gerekmektedir. Çevre zararları siyasal açıdan artık taşınamaz olarak tanımlanırsa ve ulusal politikalar sınırötesi kirlilik ve zararların maliyetini taşıyamazsa ve zararların kaynağı başka devletlerin sınırları içindeyse, ekolojik sorunların uluslar arası politikaların konusu durumuna gelmiş demektir.

8. Çevre Yönetimi

Çevre yönetimi, atık depolama tesislerinin yer seçiminde bölgeselleşme politikalarına öncelik verilmektedir. Bu doğrultuda başta Marmara olmak üzere Ege, Karadeniz vb. diğer bölgelerde söz konusu yatırımlar gündemdedir. Bu konu bölge planlama politikalarında ve yerleşme planlarında çevre duyarlı planlama kavramının yerleşmesini sağlayacaktır. Atık depolama ve bertaraf tesislerinin yerseçimi yöre halkının çevre sağlığını ön planda tutacak bir planlama sistemine bağlanmalıdır.

TOBB, Çevre Bakanlığı ve kentlerdeki sanayi ve ticaret odaları tarafından uygulamaya başlatılan ve atık yönetiminde çağdaş bir araç olan “atık borsası” uygulamaları; gerek evsel, gerekse tehlikeli atıkların ekonomiye kazandırılması

açısından çok önemlidir. Habitat kararlarında kent ekonomilerinin geliştirilmesi ana konulardan biridir. Çevre yönetimi açısından önemli ve kent ekonomilerinin güçlendirilmesinde akılıcı bir araç olan atık borsası uygulamalarının ülke çapında yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Ekonomik değeri yüksek PCB trafo yağlarının atık yönetiminde kullanılması gündemde olmakla birlikte ekonomik ve çevresel değerlerin birarada uyumlu bir şekilde ele alınması önemlidir. Bu noktada trafoların yerseçimi önem kazanmakta, yerleşim planlamasında çevre sağlığı açısından bu konuya dikkat edilmesi gerekmektedir. Kentlerde çevre duyarlılığının geliştirilmesi ve halkın, sürdürülebilir kalkınma felsefesine uygun olarak, atıkların geri kazanılması yönünde eğitim ve bilinçlendirilmesi Habitat'ın ana konuları arasında yer almaktadır. Bu süreçle kazanılan kaynakların kentin ekonomik gelişmesine ve çevre hizmetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunacağı açıktır.

Hipotez 1'e göre kentlerin ve kırsal yerleşmelerin altyapı sorunları Habitat'ın çevre konularıyla ayrılmaz konulardır. Sağlıklı yerleşimlerin gerçekleştirilmesi amacıyla, başta büyük şehirler olmak üzere diğer tüm yerleşim alanlarında finansman öncelikleri tesbit edilmelidir. Yerleşimlerde kişi başına düşen tüm çevre hizmetleri (fizik ve sosyal yapı) hesaplanmalı, bu konuda çağdaş insan yerleşimleri göstergeleri yörelerin özellikleri göz önünde tutularak çeşitlendirilmelidir. Kırsal yerleşmelerde çevre duyarlılığının arttırılması önemlidir. Türkiye'de çevre yönetimi ile ilgili kapsamlı bir politika ve eylem planı dökümanları olan Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) ve Ulusal Gündem 21

kararlarının yerel düzeyde uygulamaya yansıtılması için çalışmalar hızlandırılmalı, Habitat konularıyla örtüşen Yerel Gündem 21'ler geliştirilmelidir. Kentsel ve kırsal alanlarda çevre etiğimine uygun olarak sahipsiz hayvanların korunması için kurumsal ve hukuki düzenlemelerin biran önce sonuçlandırılması gerekmektedi.

C. Çevre Sorunları Ve Nedenleri

Ekolojik sistem ya da ekosistemi canlıların bir arada ve uyum içinde gelişmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli bütünü diye tanımlarsak bu dengenin bozulmasını da ekosistemin ya da ekolojik sistemin bozulması olarak alabiliriz. Ekolojik dengeye yapılan müdahaleler mutlak olarak bu dengeyi aksatmaktadır. Ancak bu müdahaleler bazen yeni bir dengeye yol açarken, bazen de bozulmakta ve büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır. İnsan-çevre ilişkilerinde sorun ortaya çıkması, insan kaynaklı etkilerin, doğanın ilişkiler sistemini ve dengelerini zorlaması ile olmaktadır. İnsanla çevresi arasındaki ve diğer canlılarla doğal çevre arasındaki ilişkiler, insanlığın ilk yıllarından sanayi devrimine kadar bazen dengeleri bozulsa da bir uyum içerisinde devam etmiştir. Ancak sanayi devrimi ilk defa insanın doğaya müdahale imkanlarını ve şartlarını hazırlamıştır. Bu süreçte ekolojik denge insan tarafından tahrip edilmeye, bozulmaya hatta canlılar için tehlikeli olmaya başlamıştır. İnsanlığın tabiata hakim olma ve onu sınırsızca kullanma çabası 17. yy. dan sonra giderek artan bir hırsa dönüşmüş sanayileşme

ve teknolojik gelişme sürecinde 1800'lü yıllarda, önce Batı Avrupa ülkelerinde daha sonraki yıllarda da bütün dünyada pek çok sorun ortaya çıkmaya başlamıştır. Çevre sorunları insanların sonradan oluşturduğu çevrenin doğal çevreye etkileri ile yapay çevrede var olan olumsuzluklar ve her iki çevrede de görülen sorunlardır.[20]

1. Çevre Sorunlarının Temel Etkenleri

Yaşam tarzı ile birlikte doğadaki diğer tüm canlı ve cansız varlıklardan tamamen bağımsız ve özgür bir yaşama şansı bulan insanlar, bu özgürlüğün tadını bugüne kadar doyasıya çıkardı, dilediği suyu içti, istediğini yedi, dilediği yerde istediği biçimde oturdu, aklına her geleni özgürce yaptı, dilediği hayvanı avladı, besledi ve yedi, istediği ağacı kesti, istediği taşı gönlünce yonttu, savaşlar çıkararak birbirini öldürdü...

Eski çağlardan bu yana insanla çevre arasındaki ilişkide çevre etken, insan edilgen olarak görülmüştür. Oysa, günümüzde bu anlayış tersine olarak algılanmakta; insan etken, çevre de edilgen faktör olarak yorumlanmaktadır. Uygarlıklar kurma adına yapılan bu sınırsız özgürlük, çağımızda sağlık şartlarının iyileşmesi sonucunda bebek ölüm oranlarının azalması ve salgın

[20] Dr. GÖRMEZ, Kemal, **"Türkiye'de Çevre Politikaları"**, Gazı Büro Yayını, Ankara, 1991,s.8-9

hastalıkların hemen hemen büyük bir kısmının ortadan kalkması, teknolojik gelişmelerin sonucunda yoğun biçimde endüstrileşmenin başlaması ve halen daha sürmesi ile birlikte kentleşmenin de hız kazandırdığı dünya nüfusunun artış göstermesine karşılık; dünyadaki kaynaklarda da tam tersine hızlı bir azalma görülüyor. Doğal kaynaklar ve ormanlar hızla yok olmakta, canlı türleri her gün birer birer ortadan kalkmakta, doğadaki denge temelinden değişmekte, savaşlar ve açlık tehlikesiyle her gün binlerce insan, yine insan eliyle ölmekte, hatta bütün toplumların hastalığı olan rüşvet vb. gibi çeşitli sorunlar ortaya yoğun bir biçimde çıkmaktadır.

2. Ekoloji ve İnsan

Post modernizm döneminin, temel özelliği, modernist dönemden farklı olarak, kavramların istismar edilmesidir. İşte tam bu noktada; Ekolojizm ile Modernizm ya da Post-modernizm arasındaki soruya verilen cevap önem taşımaktadır. Bazı ekologların ve biyologların 'sığ ekolojik' olarak tanımladığı çevre anlayışlarını insan merkezli, derin ekoloji anlayışını ise biyomerkezli olarak nitelendirmeleri insan merkezli ile kendi merkezli (ego-centrik) bencil kavramlarını ontolojik olarak ayırt etmediğinden, dolayısı ile, sosyal ekoloji ile fizik ekolojinin birliği açısından 'sığ'lığın ne olduğunun yorumunda ciddi endişelere yol açmaktadır.

Hemen belirtmek gerekir ki; “Ne kadar insan merkezlilik?” sorusunu yönelten bir bilimcinin zihinsel karmaşası; henüz modernist kuluçka dönemini tamamlayamadan yuvasından uzaklaşması, Post-modernist düşünce bataklığında, çelişkiler için debelenen çirkin bir ‘ördek’ yavrusunun dramı ile özdeşleştirilebilir.

Hipotez 2’ye göre ekolojiyi de kapsayan “Ekolojist Bilim Paradigması” tüm merkezci düşünceleri red eder. “çevre merkezci”, “insan merkezci”, “biyo merkezcilik” gibi gruplandırmalar, ekolojist bilimcilerin alışık olmadığı ve de temkinli yaklaştığı çevreci görüşlerdir. Sistem içindeki karışıklık etkileşim önemlidir. Merkezcilik yaklaşımı yerine ‘Durumsallık’ kavramının benimsenmesi daha uygundur. Durumsallıktan kasıt ise; “ İNSANIN” durumsallığıdır ki, ekoloji veya ekolojist bilim paradigması, özü itibariyle ‘insan durumsallığını’ gözeten bir paradigmadır. Ancak, bu bağlamda üzerinde durulması gereken nokta şudur, ‘İnsan’ faktörü, bir zihinsel gelişim aşamasında, nicel değişken olarak ele alınır, dolayısıyla, ‘ne kadar’ sorusu temelsiz bir çıkış noktasıdır.

Çevreci zincirlerden kurtulmuş bir ekolojist bilimcinin gündeminde, ‘Ne kadar insan merkezlilik’ sorusu yoktur. Bir çevreci akademisyenin dediği gibi; İnsan (antropos), zincirin en zayıf halkası mı, yoksa en güçlü halkası mı olacak? sorusuna bir ekolojist bilimci, roman en güçlü zincirin kuvveti, en zayıf halkası

kadardır. Evin kapısına, bağlantı noktasındaki kilidin işlevselliği de, en az zincirin sağlamlılığı kadar önemlidir.

Dolayısıyla, bir düşünce akımını betimlerken, 'sığ' ya da 'derin' gibi, sıfat eklerinden ziyade, insanın zihinsel gelişim aşamalarında ki, 'İnsan durumsallığını' sorgulamakta yarar vardır. Bir ekoloji ya da 'sistem' derinliği kadar 'sistem'dir. Günümüzdeki temel sorun; pozitivist durumsallığındaki, insan ile doğa durumundaki insan arasındaki temel paradigma hesaplaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, içi sağlam bir içerik ile doldurulmamış bir 'Ekoloji' savunuculuğu biçimsel retorik bir söylem olarak, 'çevreci' düşüncenin kalıplarını zorlayamaz ve de farkında olmadan bir 'biçim' savunuculuğuna dönüşür. Sonuç olarak; 'Çevrebilim'adındaki çağdışı bir zihiniyet, her zaman 'ekoloji'ye eşitlenir. (indirgenir!).

Newtoncu bir neo-klasik iktisat teorisi (çevre ekonomisi) ve sosyal bilim paradigmasının törpülenmesi, ekolojist plancıların üzerinde hassasiyetle durdukları önemli konulardır. Unutulmamalıdır ki, ekolojist dönüşüm, insanın uzuvlarında değişiklik yapıp, yeni bir 'yaratık' ortaya çıkartmayı amaçlayan bir sahte süreç olarak değil, sadece zihinsel bir devrimi başlatan bir aşama/durumsallık olarak algılanmalıdır. Bugün "ne kadar insanmerkezlilik" sorusunu soran, yarın 'insalık' kavramını da teraziye koyup tartmaya kalkar. "Ne kadar insan merkezlilik" ve sonrasında ise, 'insan merkezlilik' ne kadara?

sorusu, aslında ekolojistlere bazı ipuclarıda vermekte, bu ipucu ise Pozitivist ve Neo-liberal hayat felsefeleridir.

Canlıların fiziki varlığını sürdürebilmek, beslenmek gibi ortak amaçları olduğunu görüyoruz. Organizmamız çevreden gelen bu olumsuz uyarılara karşı otonom sistem ve onun bağlantıda olduğu bazı önemli sinir sistemi yapıları ile birlikte karşı koyma ve tepki mekanizmasını devreye sokar. Yüzyılımızın başlarından bu yana, ABD ve Batı Avrupa'da sanayi ve endüstri hareketi hızla gelişerek sosyo ekonomik ve kültürel değişimi birlikte getirmiştir. Sanayileşme yolunda olan ülkemizde de, insanlar 30-40 yıl öncesi ile kıyaslanamayacak ölçüde değişimlere uymak zorunda kalmışlardır. Nüfusun ve tüketimin hızla artışı iş olanakları az olan bölgelerden sanayi çevrelerine göç başlamıştır. Büyüyen kentler, hızla ve alt yapıdan yoksun gecekondu bölgeleri oluşmuş ve insanlar bu ikilemde sıkışmaya, zorlanmaya başlamıştır.

3. Rekreasyon ve Çevre İlişkisi

Rekreasyon, boş zaman içinde ve onunla ilişkili eylem yada önceden planlanmış bir hareketsizlik anlamına gelen serbest durgunluğu ad içeren eylemlerin

tamamıdır.[21] Rekreasyon, insanların temel ve çağdaş bir ihtiyaçları olarak nitelendirilirken, insanın boş zamanı için değerli olan faaliyetleri eğitimleri, imkanları ve danışmanlık hizmetlerinin tamamını kapsamaktadır.[22] Bayer'e göre rekreasyon, kişiyi hayata bağlayan dinlendirici, eğlendirici, meşgul edici veya zevk verici olay ve eylemleri yapmak veya bu etkinliklere katılmak suretiyle ruhen ve bedenen bir canlılığı elde etmektir. Rekreasyon etkinlikleri, etkinlik çeşidine göre, değişik çevrelerde bir çok ekolojik bozulmalara neden olabilmektedirç.[23]

Rekreasyon etkinliklerinin çevreye olan en olumsuz sonuçları kuşkusuz ateş ve çöp olarak kendini göstermektedir. Dikkatsiz ve kontrolsüz yakılan bir ateş güzel bir doğa parçasını içindeki bütün canlılarıyla beraber korkunç bir şekilde yok edebilmektedir. Rekreasyonun çevreye olumlu katkıları da bulunmaktadır.[24] Bunlar, insanların boş zamanlarını olumlu etkinliklerle değerlendirebilme bilincine ulaşmaları belirli bir eğitim almalarını gerektirmektedir. Bu eğitim ise, kişilere, boş zamanlarını çevreye zarar vererek değil, bilakis çevreyi koruyarak ve zenginleştirerek değerlendirmesi davranışını kazandıracaktır. Rekreasyonistlerin doğada beslenme artıklarından diğer canlılar istifade

[21] AKESAN, A. **"Açıkhava Rekreasyonunda Yaş ve Öğrenim Etkilerinin Rekreasyonel Eylemler Üzerinede Etkiler"**, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B. XVIII (1), 1978, s.30

[22] RUSKİN, John, **"The Seven Lamps of Architecture"** Evcrymans Ubrary. London 1956, s. 18

[23] YILDIZCI, A.C., **"Rekreasyon ve Etkileri"**, İTÜ Mimarlık Fak. Dergisi, 1976, Sayı:11 s.13

[24] Doç. Dr. KARAKÜÇÜK, Suat, **"Rekreasyon Kitabı"**, Baskı 1997, s. 54

etmektedirler. Çevrenin rekreasyon amaçlı kullanım talebinin artması sonucu kent içi veya kent dışı yeni düzenlemelere gidilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Kent içinde, düzgün, amaca uygun ve çevre güzelliğine katkı sağlayacak parklar, yeşil alanlar, oyun ve spor sahaları gibi yerler yapılacaktır.[25]

D. Çevre ve Canlıların Sorunu

Çevre sorunu egemenlik ilişkilerinin en açık bir şekilde kendini gösterdiği önemli bir mücadele alanı durumuna gelmiştir. Gerçi çevre bozulması hemen herkesi etkileyen bir oluşumdur, fakat çevre kirliliğinin olduğu, tehlikeli atıkların atıldığı, tehlikeli suların kullanıldığı ve içildiği, tehlikeli kimyasal ilaçların serpildiği ve kullanıldığı, bacalarından zehir saçan fabrikaların kurulduğu, madencilik ve tarımsal işletmelerin yapıldığı ve modern hayvancılıkla talan edilen yerlere bakarsak, bu alanların yoksul ve güçsüzleştirilmiş kitlelerin yaşadığı bölgeler olduğunu görürüz. En kötüsü, en çok etkilenen de, en çok soyulanlar olmaktadır. Çevre sorunu insanlık sorunudur. Bu sorunun yaratıcısı da günümüzdeki egemen kalkınma anlayışını biçimlendiren ekonomik yapılardır. Bu yapılar nasıl ki emeği sömürerek zenginlik ve yaygın yoksulluk yarattıysa, benzer şekilde doğanın kaynaklarını insafsızca sömürerek sadece doğada yoksulluk yaratmamış aynı zamanda insanların sağlığını bozan koşulları ortaya

[25] TUZCUOĞULLARI E.Barbaros, Yüksek Lisans Tezi, **"Sağlık Bilimleri Enstitüsü"**,Gazi Üniversitesi, Ankara, 1996, s. 42

çıkarmıştır. Ardından da, tepkilere karşı kendini haklı çıkaran ve meşruluğunu savunan ideolojik pozisyonlandırmalar ve ekonomik girişimlerle tedbirler getirmiştir: Bu tedbirlerin hemen hemen hiçbiri sorunları ortadan kaldırmaya yönelik değildir. Aksine, "minimum kirlilik ve bozulma" standartları getirerek, hem egemen pratiklere devam etmektedir, hem de bu tedbirler ve standartlarla sermaye için yeni büyüme alanları, örneğin kontrol endüstrisi ve çevre teknolojisi, oluşturmaktadır. Eğer çevre ile ilgili olumlu gelişmeler olmaktaysa, bunun nedeni, her ülke içindeki mücadele veren insanlardır.

1. İdeolojik Faktörler

Çevredeki bozulmanın temelinde; insanların tutkularının doğal bir sonucu olan tüketimin arttırılması bulunmaktadır. Ancak üretimde ve tüketimdeki artışın, tüketimi körükleyen, kapsamı ve sınırları net olarak belli olmayan modelimizdir. Kapitalizmin motor gücü ve sonucu olarak belli olmayan modernizm, bugünkü anlamda doğadaki bozulmanın ve aşınmanın baş sorumlusu olarak görülmektedir. Çevredeki bozulma ve aşınmanın daha iyi anlaşılabilmesi için, kapitalizmin oluşum sürecine bakılması yararlı olacaktır.

Rönesans öncesi kara Avrupası'na, Ortaçağın ve onun ayrılmaz parçası olan feodalitenin tüm unsurları ile sürdüğü bir dönemdir. Toplumda, ayrıcalıkları

bulunan bir kilise, gücünü kiliseye dayandıran feodal beyler, küçük bir burjuva sınıfı ve çoğunluğu oluşturan feodal beylere bağlı olan serfler oluşturulmuş. Kilisenin öngördüğü dünya görüşünün dışında başka bir düşüncenin suç olduğu bir toplum düzeni oluşturulmuş durumda, eski Yunan'ın metafizik dünya görüşü, Hiristiyan dünya görüşü ile yoğrularak benimsenmiş durumda, doğanın insan karşısındaki üstünlüğünün kabul edildiği Tanrı merkezli bu dünyada, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olan kilise ve kiliseye sınırsız destek vererek egemenliklerini sürdüren feodal beyler, bolluk ve refah içinde yaşamalarını sürdürmektedirler.

Bu arada Doğu'da büyük bir İslam toplumu oluşmuş, hatta İspanya'ya kadar girerek, Avrupa'yı tehdit ediyor. İpek ve Baharat Yolu ile Akdeniz, Müslüman Türkler'in kontrolü altındadır. Bunun dışında dünyanın başka bir yeri de bilinmektedir. Halbuki gelişmeye başlayan burjuvaların istediği malları temin etmeleri ve rahatça satabilecekleri bir ortam gereklidir. Öncelikle mimari bilgi ortamında başlayan reformlar ve Rönesans hareketleri, Eski Yunan eserlerini Arapça'dan tercüme ederek öğrenmesiyle başlamıştır. Reformlar ve Rönesans'la birlikte bilginin gelişmesi ve evrenselleştirilmesi sonucu, kara Avrupa'da bilimsel gelişmeler hızlanmıştır. Rönesans'ın getirdiği "vahim" yenilik, insan aklı ve bilginin kullanılması konusunda yoğunluklaşmakta; öncelikle insanın dünya ile uzlaşma aracı olan ve üzerinde hiç kimsenin hak iddia etmediği bilgi,

Rönesans'la birlikte miri malı olmaktan çıkıp, her insanın kendi aklı meleklerini kullanarak elde ettiği "şahsi" bir vasıta haline gelmiştir.

Ekoloji ve insan peyzajının durumu, kötü yönetimin çok ötesinde, egemen bir iş görme biçiminin sonucudur. Çevre sorunu olarak nitelenen olgular, temelde, birer sonuçtur. "Ancak dinamik süreçlerdir ve bu süreçlerde belirleyici olan, nedenlerin niteliğidir." Sorunların nedenlerinin belirleyicilerinin etkenlik düzeyleri zaman ve yere göre değişiklikler gösterebilir.[26] Sınai yapılaşma hızı veya kentlileşim yoğunluğu değil, sürecin kendine özgü biçimidir. Yoğunluk belli koşullarda çevreyi bozucu etken olduğu gibi, diğer koşullarda çevreyle destekleyici etkileşim içinde olabilir. Çevre koruma bilinci ve duyarlılığı, üretim biçimi ve ilişkilerinin fonksiyonel sonuçlarındandır:

Toplumların içinde bulunduğu; sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik, ve bilimsel yapıları da, çevrenin yanlış kullanılmasında etkili olmaktadır, çevre sorunlarının asıl nedeni olarak belirtilen modernleşmenin yanı sıra; toplumların ve kişilerin sosyo-psikolojik özellikleri de çevreyi kirleten diğer nedenlere yol açmaktadır.

---

[26] KEYDER, Çağlar, **"Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik"**, Ed: Sibel Bozdoğan- Reşit Kasaba, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1999, s.31

2. Çevre Sorunlarının Sebepleri

Çevre sorunlarının en temel sebebi ekolojik sistemin bozulması, eko-sistemin dış etkenlerle olumsuzluklar ortaya çıkmasıdır, insan çevre ilişkilerinde, insanın tabii çevresini özellikle tabii kaynakları sorumsuzca kullanımı bu sistemin ideal işlemesini engellemektedir.

Ekosistemin dengesini bozan sebeplerden biri ve en önemlisinin sanayileşme ve sonucunda ortaya çıkan sanayi toplumu olduğu iddia edilir. Önceleri sınırsız ve bedava kabul edilen tabiatın sürekli kar amacıyla kullanımı çevre sorunlarının en büyük göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, tarım sanayiinde üretim, ekosistemi doğrudan bozar ve çarpıtır. Sanayi üretimi ise daha etkin bir bozucu süreç olarak rol oynamaktadır. Özellikle sanayi toplumunun insanı doğasından koparak, yabancılaştırması ve bunun sürekli olarak tekrarı çevre sorunlarının büyük boyutlara ulaşmasını beraberinde getirmiştir.

Genel olarak çevre sorunlarının temel sebebi zihniyet olarak söylenebilir. Ekosistemin bozulması, ekosistemin parçalarının insanoğlu tarafından bilerek ya da bilmeyerek yanlış kullanımından kaynaklanmaktadır, insanın doğaya egemen olma çabasının insanlığın varoluşuyla ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak Bacon'la başlayan dönemden sonra bu çabaların oldukça bilimsel temellere

oturduğu da bilinmektedir. Bacon'ın "doğayı insan gereksinmelerine ve faydasına uygun bir biçimde kullanmak" olarak ifade edilen, amacı bilim dünyasında bir dönüşümü başlamıştır. Bacon'la başlayan bu dönem Descartes'ın düşünceleriyle önemli bir mesafe kat edilmiştir. Descartes'in felsefesini "ateşin, suyun- havanın, yıldızların, gökyüzünün ve çevremizdeki tüm cisimlerin güçlerini ve etkilerini, zanaatkarlarımızın çeşitli işlerinin ayrıntılarını bildiğimiz kadar öğrenerek, bunlardan kullanılamaya elverişli oldukları her biçimde yararlanmak ve böylelikle doğaya egemen olmamıza yardımcı olabilecek uygulanabilir bir felsefe ortaya çıkarmak" biçimde özetleyebiliriz.

17.yy. fizik ve siyaset felsefesinde ortaya çıkan düşünceler daha sonraki dönemlerde batı toplumlarının sanayileşme sürecinde sahip oldukları anlayışlarda etki oldu ve kapitalizmin gelişme dönemlerinde "en az maliyetle en çok kar" felsefesi doğanın acımasızca tahribini beraberinde getirdi. Ama tahrip olan sadece tabiat da değildi. Ekonomik büyümenin sonuçlarından birisinin dünyadaki tabii kaynakların yok olması olduğunu biliyoruz. Ekonomik büyüme uğuruna gerçekleştirilen faaliyetler son derece sağlıksız bir çevre yarattı. Diğer yandan fiziki olarak büyümenin uzun süre devam edemiyeceği de bir gerçektir. Özellikle teknolojik gelişmenin yaratığı fiziki ve kültürel sağlıksız çevre gündelik hayatın bir parçası oldu. Çevre sorunlarının sürekli artmasına sebep olan faktörlerden birisi de mevcut tüketim alışkanlıkları ve tüketimin sürekli kamçılanmasıdır. Kapitalist iktisat felsefesinin temelini teşkil eden bu anlayış

günümüz toplumlarına günlük hazır aşılayıp bunların yarattığı hasara karşı kayıtsız kalmaktadır. Zihniyetteki bu olumsuz gelişmeler çevre sorunlarının önemli sebebi olarak bütün toplumları etkilerken, 1960 sonrası batı düşüncesindeki değişmeler ve bunların toplumsal hayattaki yansımaları, mevcut üretim, tüketim, teknoloji, sanayileşme hatta bütünüyle yaşam biçimlerini sorgulayarak daha ekolojist bir anlayışın yayılması konusunda büyük gelişmeler kaydetmişlerdir. Özellikle Capra, Schmacher, Havemann, Bahro gibi düşünürlerle Franfurt Okulu'nun bazı temsilcileri (Habermas) çevreye karşı daha duyarlı bir dünyanın oluşmasının teorik ve felsefi temellerini oluşturmaya başladılar. Bu çalışmalar 1970'lerden bu yana ulusal ve uluslararası kurumlar düzeyin de yansımaya başladı.

Schumacher "Çağdaş insan kendini doğanın bir parçası olarak değil, yazgısı, onu egemenliğine almak ve yenmek olan bir güç olarak hissetmektedir. Hatta doğayla savaştan bile söz etmektedir; oysa bu savaşı kazanacak olursa kendısini de yenik düşen tarafta bulacağını unutmaktadır" diyor. Günümüz dünyasına bakılırsa Schumacher'in dediği olmuş gibidir. İnsanoğlu doğaya hakim olduğu sürece kendi de hakimiyet altına girmektedir. İlk insandan bu yana, avcılık, tarım, savaşlar, çevreyi şu ya da bu şekilde kirletmiştir. Ancak çevrenin insan ve diğer canlılar için tehlikeli hale gelmesi 17.yy. sonu ile başlamıştır. Bunda sanayi devrimi çok önemli bir faktördür. Sanayi devrimi çevre sorunlarında çok önemli

bir faktör derken, sanayileşme ve teknolojik gelişmenin insanlığa faydalarını, insan refahına etkilerini yadsımak niyetinde değiliz.

3. Turizm ve Çevre Sorunları

Son birkaç yılda çevre sorunlarını arttıran faktörler arasında turizm de girmiştir. İktisadi, sosyal, kültürel pek çok faydası olan bu olgunun doğal ve tarihsel zenginliklerin yok edilmesinden, kıyı bölgelerinde deniz ve kıyıların tahrip edilmesine kadar pek çok şeye sebep olduğu bilinmektedir, kıyı bölgelerinde turizm sebebiyle nüfusun yoğunlaşması, atıkların artması, yerleşim alanı açmak için ormanların yakılması gibi sebeplerle, Türkiye kıyı şeridinde deniz suları canlıların yaşamayacağı yerler haline gelmiştir. Çevre sorunlarına sebep olarak nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme ile turizm dışındaki faktörleri de saymak mümkündür. Bu noktadan sonra söyleyeceğimiz faktörler genelde nüfus, sanayileşme ve kentleşmenin doğrudan ya da dolaylı etkisiyle oluşan faktörler olacağı için çevre sorunlarının sebepleri olarak bunlarla yetinmek istiyoruz.

4. Çevre Korunmasında Alınacak Önlemler

Sanayileşmede çevreye zarar vermemek için gerekli tedbirlerin alınması, canlı türlerinin ve nesillerinin devamının sağlanması, bilinçli tarımın yapılması,

ormanların yok edilmemesi, su kaynaklarının kirletilmemesi, geri dönüşümlü ürünlerin kullanılması, tüketim maddelerinin geri dönüştürülebilecek şekilde kullanılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, yenilenemez enerji kaynaklarının kullanılmaması gerekir, eğitime önem verilmesi ve tutumlu olunması gerekir, sürdürülebilir kalkınma yapılması gerekir. Günümüzde, büyük kirletici olan büyük kapitalistler, halkı çevre bilinci yönünde eğitmek için, büyük partiler, büyük destek ve çevreci demeçler vererek, hatta çevreci kurullar oluşturarak ve görünüşte, çevreci örgütleri besleyerek büyük çevre korumacısı kılığına bürünürler.

Biyolojik çeşitlilik, her ekosistemin kendine özgü bir biyolojik çeşitliliği vardır ve biyolojik çeşitlilik bir doğal zenginliktir. Bir ülkedeki bitki ve hayvan türleri, hem o ülkenin, hem de dünyanın biyolojik zenginliği olarak kabul edilir. Bir ekosistemdeki biyolojik çeşitliliğin fazla olması o ekosistemin diğer ekosistemlere göre üstün olması anlamına gelmez. Biyolojik çeşitlilik sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olur ve üç farklı kavramdan oluşur. Bunlar genetik çeşitlilik, tür çeşitliliği ve ekosistem çeşitliliğidir. Bir tür içindeki bireylerin sahip olduğu kalıtsal özelliklerin yani bireylerin genetik yapılarının farklı genetik çeşitliliği oluşturur. Bir ekosistemde yaşayan ve genetik olarak birbirlerine benzerlik gösteren türlerin sayısı tür çeşitliliğini oluşturur, belli bir bölgede yaşayan bitkiler ve hayvanlar gibi canlı varlıklarla

toprak, su, hava ve mineraller gibi cansız varlıkların çeşitliliği, ekosistem çeşitliliğini oluşturur.

Ekosistemlerin görevi, canlıların yaşamlarını ve nesillerini sürdürebilmek için uygun ortamın hazırlanmasını sağlamaktır. Ekosistemler, canlı ve cansız varlıklardan oluşur ve bir ekosistemin özelliğini, o ekosistemi oluşturan su, sıcaklık, ışık, nem, toprak, hava, rüzgâr, iklim gibi cansız varlıklar belirler. Bu cansız varlıkların canlılarla olan etkileşimi, ekosistemlerin çeşitliliğini belirler. Ekosistemlerin orman, göl, çöl, dağ, sazlık, akarsu, okyanus gibi çeşitleri vardır. Bu çeşitlilik arttıkça, ekosistemde yer alan habitat ve tür çeşitliliği de artar. İnsanlar, tarım ve teknolojide sahip olduğu bugünkü seviyeye, biyolojik çeşitlilik ve zenginlik sonucu ulaşmıştır. Biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemlerin sağladığı faydalar insan hayatının devamı için gereklidir. Biyolojik çeşitliliği oluşturan bitki ve hayvan türleri tarım, eczacılık, tıp, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve sanayi alanlarında, temiz su ve hava sağlanmasında kullanılırlar. Biyolojik çeşitliliği oluşturan bitki ve hayvan türlerinin sayısının ve çeşitliliğinin fazla olması, o ülkeye ekonomik kazanç sağlar. Biyolojik çeşitlilik, ekosistemleri dengede tutar, gezegeni yaşanabilir hale getirir, insanların sağlığını, çevreyi ve ekosistemleri destekler.

Gen aktarımlı bitkilerden alıcı ortama gen geçişine bağlı olarak, gen havuzlarının kirlenmesi sonucu organizmaların zamanla adaptasyon yeteneklerinin ortadan kalkabileceği düşünülmektedir. Nitekim, gen aktarımlı bitki polenlerinin geniş bir alanda yayıldığının gözlenmesi, sözü edilen risk türünün etkinliğini ortaya koymaktadır. Organizmaların Gen Yapılarından Doğabilecek Riskler Genetik bilimindeki gelişmelerle organizmaların genom yapılarının karmaşık ve dinamik bir nitelik taşıdığının anlaşılması ve yabancı bir genin bulaşmasına bağlı olarak "genomik stres" şeklinde gen yapısının hareketliğinin gözlenmesi[27], ilişkisiz türler arasındaki gen aktarımının genoma etkileri hakkında bazı ipuçlarını vermektedir. Bu çerçevede, bazı virüslerin konukçularının genomlarındaki değiştirilmiş özellikleri alarak bütün çevreye bulaştırabilecekleri ve böylece telafisi mümkün olmayan çevre tahribatına yol açabilecekleri belirtilmektedir.[28]

İnsan ve Hayvan Sağlığına Etkileri Genetiği Değişmiş Organizmaların ve Genetiği Değişmiş Organizma ürünlerinin insan ve hayvan sağlığında doğurabileceği riskler, "gıda güvenliği" denilen olguyu gündeme getirmektedir. Yaklaşık son on yıldır Genetiği Değişmiş Organizma ürünü gıdaların tüketimi sırasında ortaya çıkan bazı sağlık vakaları, dünya kamuoyunun dikkatini bu

[27]KEETON, Gould, **"Genel Biyoloji 1.Cilt"**, Çeviri: Demirsoy, Ali., Türkan, İsmail, Palme Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara, 1999, s.54

[28] KAYA, Z., TOLUN, A.A., **"Transgenik Organizma Kullanımının Sonuçları"**, Bilim Teknik Dergisi, Eylül Sayısı, 2000, s. 52

konuya çekmiş ve bu ürünlerin güvenilirliği güncel bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Sonuç olarak, bütün girişimlere ve çabalara rağmen ilerleme haddinden fazla yavaş olmaktadır. Bunda hemen herkes hemfikirdir. Olan gelişmeler çoğunlukla kontrol yönündedir. Uygulanan politikalar ve teknolojiler, önleme ve ortadan kaldırma değil, belli bir seviyede tutma ve kötü etkilerinin yayılmasını kontrol biçiminde olmaktadır. Burada normal bir insanın aklına ilk gelen soru "insanlar önleme yolları bulamayacak kadar aciz mi?" sorusudur. İnsanlar önleme yolları bulamayacak kadar asla aciz değildir: Acizlik aciz bırakılmaktan gelmektedir. Sorunların nedeni olan egemen dünya düzeniyle sorunların çözümünü nasıl uyuşturacakları, bağdaştıracakları olmuştur. Bu uyuşturmayı sağlamak için de, sorunları yaratan egemen faktörde (dünyanın siyasal ekonomik düzeninde ve bu düzenin teknolojik biçiminde) değişim yapmak zorunluluğundan vazgeçilir.

Ekonomik gücün yanında bilgi, enformasyon, eğitim, kültür, siyasal ve ideolojik örgütlenme ve pratiklerde de egemenlik sağlama ve sürdürme ile başarılı olabilir, Yirminci yüzyılın sonunda, bu genelleştirilmiş özel çıkarların sürdürülmesi sermayenin büyük ölçüde uluslararasılaşmasının artmasıyla bir ulus içinde sınırlanıp gerçekleşme olanaklarını yitirmiştir. Bu nedenle, Amerika ve İngiltere gibi bir gelişmiş kapitalist sistemin "sürekli kalkınma" çabası bile, ne denli detaylı olursa olsun, ne denli iddialı olursa olsun, uluslararası pazarın ve pazar

politikasının egemen ortamının esneklik ve amaçları çerçevesinin "başarısının" ötesine gidemez. Kapitalist sistemin ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmek için geliştirilmiş olan teknoloji ve teknolojik düzen bugün yapısal bakımdan ekoloji ve insan sağlığının bozulmasında sorunun çaresinden çok daha fazla nedeni olmaya devam etmektedir.

5. Çevre Politikalarının Uluslararası Sistemde Belirlenmesi

20. yüzyılın ikinci yarısında çevre eylemlerinin yoğunlaşmasının başlıça üç temel nedeni vardır. Birincisi, bilimsel çalışmalar sayesinde hareketin çevre korumaya yönelik bileşenleri, özellikle çevrebilimcilerin etkisiyle genişletilmiş; ikinci olarak Avrupa ve Amerika'nin dışındaki pek çok ülkede de çevreye ilişkin değerlerde gelişmeler olmuş; son olarak da, çevre sorunlarına bakış açısı değişmiş, çevre çok daha geniş anlamda algılanmaya oluşturulabileceğidir. çevre sorunları yalın anlamda doğanın kirletilmesi, doğal kaynakların tüketilmesi değildir. Öyle olsaydı, çözüm bulmak, çevreye verilecek zararları önlemek de çok kolay olurdu. Nüfus, teknoloji, degerlerin değişimi, ekonomik ve toplumsal örgütlenme de işin içine girdigi için sorun, insan çevresinin sağlık ve estetik acılarından yaşanamaz duruma gelmesinden çıkıp, tüm insanlığın uzun süreli yaşayabilirliği sorunu haline gelmiştir.

• Uluslararası Çevre Politikalarının Oluşturulmasındaki Kurumlar

Uluslararası İlişkiler Kuramı, çevre sorunları ister yerel, ister sınırötesi, ister küresel olsun, uluslararası sisteme bir boyut olarak girmiştir. Çünkü daha önce uluslararası politikanin doğa-ekosistem boyutu üzerinde durulmamıştır.

Politika alanı olarak çevre, sınırötesi bağımlılığın ve içiçe geçmişliğin, risklerin paylaşılmasının ve pek çok ekolojik zararın ortaya çıktığı bir alandır. Bu nedenle çevre politikaları uluslararası ilişkiler kuramlarında askeri-stratejik sorunların ağırlıklı olma özeliklerinin aşılmasıyla birlikte yeni kurumsal bakış açıları aranmış ve uluslararası çevre politikaları böylece uluslararası ilişkiler kuramında girmiştir. Dünya, uluslararası ilişkiler kuramlarında toplumsal, siyasal ve ekolojik bir sistem olarak görülmektedir. Doğal ve yapay çevre, doğal ve toplumsal etmenlerle belirlenmekte, bu nedenle ülkelere göre farklılıklar göstermektedir.

İnsanın doğa üzerindeki etkilerinin çok az olduğu, kaynakları işlenmemiş dağ ya da orman bölgeleri, yoksulluk nedeniyle doğal çevrenin tahrip edildigi ve doğal kaynakların yagmalandığı yoksul bölgelerde ekonomik ve toplumsal azgelişmişlik neden ile çevreye sürekli zarar veren yaşam ve üretim biçimleri egemendir. Öte yandan yine aynı nedenlere çevre koruma çabalarına da ilgi gösterilmez ve uluslararası alanda da bu bölgeler pek dikkat çekmezler, insan

eylemleri ve endüstriyel üretim-tüketim ve paylaşım biçimleri nedeniyle çevrenin doğrudan doğruya tahrip edildigi alanlar da vardır.

Uluslararası ilişkilerin yapısına baktığımızda, her şeyden önce çıkarların farklı olması nedeniyle ekonomik, siyasal ve ekolojik politikaların uluslararası sistemdeki çatışmaları artırma ya da azaltma etkileri ön plana çıkmaktadır. Küresel çevre politikalarının uluslararası ilişkilere etkisi, birbirinin tam karşısında yer alan iki yönde olacağı savunulmaktadır. Bir yandan uluslararası ilişkilerde çevre politikalarına indirgenmiş güc denemeleri, çevre somurgeçiliğini (environmental colonialism) getirebilir, öte yandan küresel çevre politikaları uluslararası sistemde eşitleyici (the great equaliser) bir rol üstlenebilirler. Küresel çevre politikalarının uluslararası ilişkileri hangi yöne çekeceği aslında tamamen sistemi oluştüran büyüklü küçüklü, gelişmiş azgelişmiş ülkelerin anlayşlarına ve tutumlarına bağlıdır.

- **Ticaret Kuramı**

Ulusal çevre politikalarının uluslararsı düzeydeki sonuçları, çevre politikalarının uluslararası duruma getirilmesinin önemli bir nedenidir. Uluslararsası çevre politikalarının ekonomik yönü, ticaret kuramı ile incelenmektedir, mal ve hizmetlerin üretilmesi sırasında ortaya çıkan olumsuz dişsallıkları gidermek ya da önlemek için devletlerin alacakları kararlar ve izleyecekleri politikalar

beraberinde bu mal ve hizmetlerin fiyatlarında kaçınılmaz artışlar da getirecektir, çevre koruma yatırımları için seçilen farklı araçlar ve akçal yöntemler, bunların değişik ölçüler ve yollarla uygulanması hem amaçlanan çevre niteligi, hem de üretim yapısını uluslararası ve bölgesel düzeyde farklı duruma getirmektedir. Farklı çevre politikalarının ekonomik sonuçları nedeniyle çevre koruma konusunda uluslararası uyum sağlamak zor olmaktadır, ülkeler arasında çevre koruma politikasının araçları oylanırken ne yazık ki, çevre koruma hedefleri ekonomik hedefler karşısında gözardı edilebilmektedir. Çünkü, uluslararası çevre koruma için işbirliğinde ekonomik yararlar ve sakıncalar yeterince açıklanamamaktadır. Genel olarak, ekonomiye yapılacak olası olumsuz etkilerden kaçınmak, çevre politikalarının olumlu etkilerini gerçekleştirmekten daha önemli bir rol oynamaktadır.

Uluslararası ticaretin çevre sorunları ve politikalarıyla ilişkişi dört noktada ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ticaret, özellikle serbest ticaret ekonomik eylemlerin ölçeğini büyüttüğü için ekonomik büyüme hızını artıracağı açıktır, daha fazla büyüme ve ekonomik gelişme ise, çevre koruma için ek kaynaklar sağlayacaktır. Yavaş büyüyen ya da sorunlu ekonomilerde çevre bilincinin de zayıf olduğu söylenebilir. Öte yandan, ticarette liberalleşmenin ortaya çıkardığı çok miktardaki sınırötesi taşımacılık zaten kötü olan hava, su ve toprağın kirlenme düzeyini arttırabilir. Uluslararası ticaret serbestlestiğinde, çevreye zarar verecek ürünlerin el değiştirme yoğunluğu da artacaktır.

Çevre koruma politikaları bir yandan çevre koruma amacına hizmet ederken bir taraftan da uluslararası ticareti engelleyici unsurlardan arındırılmaya çalışmaktadır. Örnegin Danimarka, çıkardığı bir yasayla meşrubat türü tüm içeceklerin depozitolu ve geri verilebilir şişelerde pazarlanmasını zorunlu kılmıştur. İthalatci firmalar için kar kaybına neden olan bu uygulama, diğer Avrupa ülkeleri tarafından Avrupa Mahkemesi'ne şikayet edilmiş, ancak Mahkeme, çevrenin korunmasının ticaretin serbestliğinden daha önemli olduğu yönünde karar vererk, şikayeti reddetmiştir.

Dünya ticaretini denetlemeye hizmet eden bir mekanizma olarak GATT, çevre koruma politikalarının ticaret politikalarıyla uyumlu duruma getirilmesinde yetersiz görünmektedir. Getirilen çevre ölçümleri, ticarette rekabet eşitligi ilkesini zedelemekte ve ölçümlerin ülkelere göre farklılıklar göstermesi de sorunlar yaratmaktadır, hem uluslararası ilişkiler, hem de ticaret kuramları ile uluslararası çevre politikalarını açıklarken ortaya çıkan en önemli güçlük, mümkün olduğu kadar kapsayıcı kurallar oluşturmaya yönelik uluslararası işbirliği ağinin son derece karmaşık olmasıdır.

BÖLÜM II. ÇEVRE VE KÜRESELLEŞME

A. Küreselleşme Nedir?

Küreselleşme dünyanın yaşadığı Tarım ve Endüstri Devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrimin, İletişim-Bileşim Devriminin görüntülerinden biridir. Son derece karmaşık bir niteliği sahiptir. Çünkü hem siyasal, hem de kültürel öğelerden oluşturmaktadır. Küreselleşmeyi iyi anlayabilmek için bu üç farklı ayağı ayrı ayrı görmek gerekmektedir:

- **Küreselleşmenin Birinci Ayağı: Siyasal Ayak**

Küreselleşmenin siyasal ayağı kısaca, Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal liderliği ve dünya jandarmalığıdır. Yani ABD küreselleşen dünyanın hem siyasal liderliğine soyunuyor, hem de bunun jandarmalığını yapıyor. Eski Başkan Clinton kongre'ye yaptığı bir konuşmada, tüm dünyanın bir apartmana, kendilerini de bunun en üst katında oturan insanlara benzetmişti. "Bu nedenle apartmanda olup biten her şeyden etkileniyoruz. Etkilendiğimize göre de sizde aldığım vergilerle ben bu dünyayı denetleyeceğim ki, burada bir karışıklık çıkmasın ve en üst katta oturanlar zarar görmesin" dedi. Küreselleşme olgusunun siyasal ayağı işte budur.

- **Küreselleşmenin İkinci Ayağı: Ekonomik Ayak**

Küreselleşmenin ekonomik ayağı, siyasal ayağından biraz daha değişik bir nitelik taşıyor. Ekonomik ayak, küreselleşmede uluslararası sermayenin egemenliği anlamına geliyor, uluslararası sermaye ne demek? Her bir ülkenin bir başka ülkedeki yatırımları ve bunların ardındaki büyük şirketler demek. Para bir ülkeden bir başka ülkeye gidince, uluslararası sermaye oluyor. Uluslararası sermayenin asıl etkisi, neler üretilecek, kaça üretilecek gibi, çok daha temel konularda ortaya çıkıyor.

- **Küreselleşmenin Üçüncü Ayağı: Kültürel Ayak**

Küreselleşmenin kültürel ayağının iki kolu var ve bu iki kol birbirini dengeliyor, birbirine karşı bunlar, yeni etkileri aynı paralelde değil, birbirini dengeleyen yönde, kültür ayağının birinci kolu, tekdüze tüketim kültürünün bütün dünyadaki egemenliği, yani bütün dünyada insanlar aynı içecek ve ya aynı ayakkabıyı kullanıyor, tek düzede bir tüketim kültürünün egemenliği söz konusu. Bu egemenlik uluslararası büyük şirketlerin ya da daha doğru bir değişle markaların egemenliği olarak ortaya çıkıyor ve bu tüketim kültürü her biçimde empoze ediliyor. Sadece ilanlarda ve reklamlarda değil, medyanın hemen her dalında, her sanat ve kültür etkinliğinde tekdüze bir tüketim kültürü, firma ve marka bazında bütün dünyaya empoze ediliyor. Kültür ayağının ikinci kolu bunun tam tersidir,

tam mikro milliyetçilik ve mikro-dincilik. Kendisinin farklı kültürel öğeler taşıdığını iddia eden her gruba, içinde yaşadığı daha büyük toplumun siyasal örgütlenmesinden ayrı bir siyasi özerklik verilmesi eğilimidir. Millet, ırk, din, mezhep, dil hatta coğrafya farklarına göre, içinde yaşadığı geniş toplumdan farklılık gösteren her gruba, siyasi olarak, çoğunluğun içinde bulunduğu siyasal birlikten özerk, ayrı, otonom bir yapı önerilmesi. Her bir ayrı alt kültür grubunun, ait olduğu siyasal birlikten koparılması ve ayrı bir özerk siyasal yapıya kavuşturulması eğilimi, küreselleşmenin kültür ayağının ikinci koludur.

Çok genel olarak bakıldığında, küreselleşmenin kültür ayağının iki farklı kolunun birlikte etkisi, insanlığın, tekdüze bir tüketim kültüründe marka ve firma imajlarıyla birleştirilmesi ve bütünleşmesi, buna karşılık siyasal bazda, kültür temeline dayalı olarak mikro parçalara bölünerek siyasetten iyice parçalanması, olarak görülüyor.

1. Küreselleşmenin Sorgulanması

Küreselleşmeyi, ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi olarak yorumlarsak bu durum kesinlikle olumsuz olacak.[29] Gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya

[29] HIRST, Paul ve THOMPSON, Grahame, **"Küreselleşme Sorgulanıyor"**, Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Ankara: Dost Kitabevi, 2000, s. 8

ticaret sistemi 19. yüzyılın ikinci yaısında oluşturduğu için, uluslararası ekonominin karmaşık bir göreli açıklık-kapalılık hikayesi vardır. 1860'ten beri denizaltı, telgraf kabloları kıtalar arası piyasaları birbirine bağlar. O günün şartları düşünülürse günümüz elektronik ticaretinden daha büyük yenilikti. 1870-1914 arasında hızlı bir küreselleşme dönemi yaşanmıştır. İthalat ve ihracatın GSYİH oranı her geçen gün daha da artmaya başlamıştır. Uluslararası ticaret hızlı bir gelişme göstermiş ve ihracat oranları da buna orantılı artış göstermiştir. Tabii ki, bügünkü dünya ekonomisi 1914'tekinden çok farklıdır. Ama genelde aynı temel oyuncuların hakimiyetindedir. 1914'te sekiz askeri ve ekonomik güç vardı: Avusturya, Macaristan, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, japonya, Rusya ve ABD. Bugün de belli başlı ekonomik güçlerden oluşan G-7 vardır; Aradaki fark, Avusturya-Macarıstan'ın yerini Kanada'nın almış olması ve Rusya'nın fakirleşen sekizinci büyük güç olarak, gözlemci statüsüyle masaya katılmasıdır. 1930'den 1945'e kadar yaşanan kriz sebebiyle dünya ticaretinde ve bunun sonucu olarak ta küreselleşme hızı azalmıştır. 1980'lerin başından beri doğrudan yabancı yatırım, meta ticaretinden 3.5 kat fazla armıştır. Doğrudan yabancı yatırım, mamul mal ticaretine alternatif yan üretim alanları yaratmakta ve montaj faaliyetlerinde bulunmaktadır; Aynı zamanda, otelcilik ve perakende satış gibi pazarlanabilir hizmetlerin en önemli ihraç biçimidir. Doğrudan yabancı yatırım ve ticaret büyük ölçüde gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmayı sürdürmektedir. En sağlam bütünleşme üçlüdeki üç temel blok- Kuzey Amerika, Avrupa Birliği ve Japonya arasındaki bütünleşmedir. 1992 de, Avrupa Birliği içindeki ticaret dahil, Üçüncü Dünya ticaretinin %70'i Üçlüye aittir. Küreselleşme sadece ekonomik

olarak ele alınamaz. Sera etkisinden ortaya çıkan küresel tehdit, çeşitli geleneklerin, dinlerin insanlığı birleştirme çağrısı düşünülürse birçok açıdan küreselleşme farklı boyutları ile ele alınabilir. Rrobertson küreselleşme sürecinin coğrafi keşifler, güneş merkezli evren teorisi, dünyanın ilk haritasının yapılması böylece Yer'e ilişkin ilk genellemelerde bulunması ile başladığını belirtmektedir.[30] Küreselleşmenin yeni olmadığı somut örnekleri ile birkaç yüzyıl önceye dayandığı sonucuna varılır. Yani küreselleşme uzun bir geçmişe dayanmaktadır ama zaman tünelinde bazı aralıklarda hızlı, bazı aralıklarda ise yavaş bir seyir izlemektedir. Özellikle son yarım asır göz alındığı zaman bu süreç çok hızlı hal almıştır, ve dünya bir kent görünümünü almaya başlamıştır. Dünya üretim ve ticaretine çok uluslu şirketler hakim olmaya başlamış. Bu şirketler ulus ötesi şirketlere dönüşüp ulusal bağımlılıklarını bırakmaya başlamışlar. Ulusları aşan çeşitli organizasyonlar oluşmaya başlamış ve kimi zaman ülkeleri zor durumda bırakmaktadır.

Ulusal kültürlerin, ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği bir çağda yaşıyoruz. Dünya ekonomisi temel dinamikleri itbariyle uluslararasılaştırılarak, denetim dış piyasa güçleri tarafından baskı altına alındı, temel ekonomik

[30] ROBERTSON, Roland, **"Globalrzatıon Social theory And Global Culture"**, London, 1992, s.78

aktörleri ve değişim ajanları ise, hiç bir ulusal devlete tabi olmayan ve piyasa avantajlarının belirlediği yerlere yerleşen gerçek ulusötesi şirketler olmuştur.[31]

1960'lardan bu yana pek çok şeyin değiştiği kesindir. Ulusal ekonomik yönetimin yeniden dağıtım ve radikal genişleme stratejilerinin çeşitli yerli ve uluslararası kısıtlamalar karşısında artık olanaksız olduğu açıktır. Ancak yakından bakıldığında radikal küreselcilerin iddialarının ne denli sığ ve temelsiz olduğu görüldü. özellikle kaygı verici üç olgu var: Birincisi, yeni küresel ekonomiye ve bunu uluslararası ekonominin önceki hallerinden farkı'na ilişkin genel kabul görmüş bir modelin olmaması; ikincisi, yönelimlerin karşılaştırılabileceği açık bir modelin yokluğunda sektörlerin ve süreçlerin uluslararsılaşmasının örneklerini, gelişigüzel bir şekilde, küresel otonom piyasa güçleri tarafından idare edilen bir ekonominin büyümesinin kanıtı gibi gösterme eğilimi; üçüncüsü de tarihsel derinliğin eksikliği, mevcut değişiklikleri hem öncesiz ve biricik hem de gelecekte uzun süre var olacaklarmış gibi gösterme eğilimidir. Derinleştikçe küreselleşmenin aşırıya kaçan küreselleşme savunucuları gibi bir mit olarak kabul edilmesi kanısındayız. Öncelikle bugün uluslararasılaşmış ekonomisi öncesiz değildir, 1960'lara dayanmaktadır. Mevcut uluslararsı ekonomi, bazı yönleriyle 1870-1914 yılları arasında hüküm süren rejimden daha az açıktır ve daha az bütünleşmiştir.

[31] Hirst ve Thompson, a.g.e. s.26

İkinci olarak gerçek ulusötesi şirketlere göre az rastlanır. Bir çok şirket ulus temellidir, asıl ulusal üretim ve satış bölgelerinin gücüne göre çokuluslu ticaret yapmaktadır.

Üçüncüsü, sermaye hareketliliği, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru bir yatırım ve istihdam akışına sebep olmuyor. Hatta doğrudan yatırım finansal hareketler daha çok Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika üçgeninde yoğunlaşmış durumda ve bu egemenlik süreceğe benziyor. Eğer politikalarını koordine ederlerse, bu büyük ekonomik güçlerin finansal piyasalar ve diğer ekonomik yönelimler üzerinde güçlü bir yönetişim baskısı kurma kapasiteleri var. Buda gösteriyor ki küresel piyasalar hiçte kontrol altına alınmaz ve düzenlenemez değildir. Uluslararasılaşmayı arttıran eğilimleri inkar etmek yada bazı ulusal ekonomik stratejiler üzerindeki kısıtlamaları inkar etmek mümkün olmamakla beraber uluslararasılaşmanın önemini değerlendirilirken vurgulanması gereken bu durumun belli başlı gelişmiş endüstri ülkelerdeki farlı ulusal ekonomileri ortadan kaldırma yada ulusal yada uluslararası düzenlemede yeni ekonomik yönetişim biçimlerinin gelişmesini engelleme noktasına varmayacağıdır.

Radikal anlamıyla küreselleşme, sadece mevcut ekonomik ilişkiler çerçevesinde daha fazla uluslararası ticaret ve yatırıma yönelik konjonktürel bir değişiklik olarak değil, yeni bir ekonomik yapının ortaya çıkması olarak alınması gerekir. Bunun en net olarak Japonya şirketlerinin ana işlevlerini veya üretim

işletmelerini yurt dışına yerleştirmek konusunda isteksiz davranmalarında görmekteyiz. Dünya emek piyasasi ülkeden ülkeye gerçek emek hareketliliğiyle değil, emek maliyeti ve arz bakımından en uygun bölgeleri seçen hareketli sermayeyle işletmektedir. Kalifiye ve üretken işgücüne ihtiyaç duyan şirketler, düşük ücretler peşinde koşmak yerine, bütün avantajlarından yararlanarak gelişmiş ülkelerde yerleşmeye devam edebilir. Bundan en kazançlı çıkan gene gelişmiş ülkelerdir. Küreselleşmenin kaçınılmaz sonucu, uluslararası politik sistemdeki çok kutupluluğun artmasıdır. Şuana kadar hakim durumunda olan ulusal güç, kendi topraklarında da başka yerde de kendine özgü düzenini zorla kabul ettirmez artık; kurumsal ve ya daha küçük ajanlar, hırslı hegemonlara karşı artan reddetme ve sakınma güçlerini kullanırlar. Ulusal ötesi şirketlerden uluslararası gönüllü kuruluşlara kadar bir çok yapı ulusal hükümetlere karşı göreli olarak güçlenir ve küresel piyasayla medyayı kullanarak ulusal sınırlar ötesindeki tüketici vatandaşlardan meşruiyet ister ve elde eder. Özellikle gelişmiş ülkelerde, vatandaşları çoğu ulusal bağılarını korusada, ulusal devletlerin kendilerine, haz düzenleyici güçleri azalır. Böyle bir dünyada, ekonomi konusunda ulusal devlet kontrolünün amaçlarının rasyonalitesi ortadan kalkarken ulusal askeri güçte önemini yitirir. Askeri gücün kullanımı, ekonomik olmayan, milliyet ve din gibi konularla bağlantılı hale gelir. İster kurumsal ister özel olsun farklı türden yapıların ekonomik alandaki daha spesifik yaptırım ve veto güçleri, ulusal devletlerle rekabet etmeye ve uluslararası politikanın doğasını değiştirmeye başlar. Ekonomik ve milliyet birbirinden uzaklaştıkça, uluslararası ekonomide bu günkünden daha endüstriyel ve daha az militan hale

gelir. Savaşlar giderek bölgeselleşir ve küresel ekonomik çıkarları tehdit ettiği yerlerde yıkıcı bir ekonomik yıkımla karşılaşır. Gelinen nokta; küreselleşme sistemleri yapı değiştirmeye zorlamaktadır ve gözardı edilmeyecek bir hale gelmiştir.

2. Küreselleşmenin Kar ve Pazar Ekonomisi

Küreselleşme yalnızca ekonomik değil, çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşme teorisi yalnız bir ekonomik teoriden ibaret değildir. Hipotez 2'ye göre, devlet teorisine, uluslararası ilişkiler teorisine, barışa, demokrasiye, küresel bir sivil toplum oluşumuna, hükümetler dışı kuruluşlara, kültürel yaşama ilişkin çeşitli önerme ve tezler içerir. Bununla birlikte ciddiye alınabilir bütün küreselleşme teorilerinin temeli ekonomiktir.[32] Bunun için birçok açıdan farklı tanımlamalar yapılabilmekle beraber ekonomik anlamda küreselleşme, dünya ekonomileri arasında üretim, dağıtım ve mal ve hizmetlerin kullanımının entegrasyonu olarak tanımlanabilir.[33] Peter F. DRUCKER küresel dünya ekonomisinin başlıca özellikleri, başlıca zorlayıcı yönleri ve getirdiği bazı olanakları şu şekilde sıralamaktadır.[34] 1970'li yılların başları ya da ortalarında dünya ekonomisi

[32] SAVRAN, Sungur, **"Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?" Sınıf Bilinci**,(Kasım 1996)S. 16

[33] OTSUBO, Shigeru, **"Globolization- A New Role for Developing Countries in an Integrating World"** , The World Bank, Policy Research Working Paper 1628, 1996, S.1

[34] DRUCKER, peter F. , (Çev. Birtane KARANAKÇI), **"Yeni Gerçekler"**, T. İş Bankası Yayınları Tarih Dizisi:25, Ankara, 1996, S.117-119

uluslararası olmaktan çıkıp, küresel hale gelmiştir, küresel ekonomiyi biçimlendiren başlıca olgu, mal ve hizmet ticaretinden çok, nakit akışıdır, küresel ekonomide geleneksel üretim faktörleri olan toprak ve emek, giderek daha büyük bir oranda ,ikincil duruma düşmektedir, küresel ekonomideki amaç, kar maksimizasyonu değil, pazar maksimizasyonudur. Ticaret, yatırımın bir işlev haline gelmektedir, uluslararası ekonomide etkili tek ekonomik birim ulusal egemen devlettir. Oysa, küresel dünya ekonomisinde bu türden 4 birim mevcuttur Bunlar; birbirlerine bağlı ve karşılıklı olarak bağımlıdırlar ama birbirlerinin kontrolü altında değildirler. Bu birimlerin ilki ulusal devlettir İkincisi bölgesel işbirliği ve/veya birliklerdir. Üçüncüsü enformasyonun düzenlediği para, kredi ve yatırım akışlarıdır. Sonuncusu ise küresel teşebbüslerdir, ekonomi politikası giderek daha büyük bir oranda serbest ticaret ya da korumacılık değil, bölgeler arasındaki karşılıklılık anlamına gelmektedir, küresel bir ekoloji söz konusudur, küresel dünya ekonomisi bir gerçeklik olduğu halde, kendisi için geçerli olan kurumlardan hala yoksundur.

TABLO 1

EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN ENVANTERİ

Boyut	**Küreselleşmenin İdeal Modeli**	**Olayların Mevcut Durumu**
Ticaret	Yerler arasındaki değiş tokuşun tam serbestliği. Belirsiz mal ve hizmet akışı	Minimum tarife engelleri. Gerçek tarife dışı ve kültürel engeller. Bölgesel neomerkantalizm
Üretim	Üretim aktivitelerindeki denge,yerelbelirleyiciler olan fiziksel ve coğrafik avantajlar aracılığı ile ortaya konur	Uluslararası sosyal işbölümü teknik işbölümünün yerini almıştır. Üretimin önemli düzeyde desantralizasyonu. Malların ticari-leştirilememesi
Yatırım	Enaz D.D.Yatırım Ticaret ve üretim ittifakları yerini alır.	Uluslararası anlaşmalar birleşme anlaşmalarının yerini almakla birlikte halen D.D.Y 'lar önemli düzeyde
Organiz asyonel İdeoloji	Küresel piyasalara esnek cevap verebilmek	Esneklik paradigması ortodoks olmakta. Fakat gerçek sektörlerde hala Fordist pratik önemini koruyor
Finansal Piyasa	Desantralize olmuş ,ani ve "durumsuz"	Küreselleşme genellikle başarılmış
Emek Piyasası	Emeğin serbest hareketi.Yerel kimliğin sürekliliğini kaybetmesi	Ekonomik göç fırsatları için bireysel zorlamalar önemli.

WATERS Malcolm ,**Globalization**, Routledge, London, 1995 ,s.94

Ekonomik küreselleşmenin bir envanterini çıkarabiliriz. Bunun için ekonomik küreselleşmenin ideal durumu ile ulaşılan mevcut durumu karşılaştırmak gerekir. Böylece ekonomik küreselleşmeye hangi boyutta ne oranda ulaşıldığını ne kadar ulaşılamadığını görmek mümkün olur. Bu aynı zamanda küreselleşmenin mevcut darboğazlarını ve gelecekteki yönelimlerini de görmemize faydalı olabilecektir. Tablo 1 ekonomik küreselleşmenin envanterini sunmaktadır. Ticaretin

küreselleşmesi, büyük oranda gerçekleşmiş olmakla birlikte tarife dışı ve kültürel engeller nedeniyle henüz ideal duruma ulaşılamamıştır. Aynı şekilde üretim, yatırım ve organizasyonel ideolojinin küreselleşmesinde Fordist üretimin tam olarak terk edilmemesi, DDY'ın (Doğrudan Dış Yatırm) hala önemli boyutlarda olması gibi nedenlerle henüz küreselleşme tam anlamıyla başarılamamıştır. Finansal piyasaların küreselleşmesi neredeyse tam olarak gerçekleşmiştir. Emek piyasalarında ise küreselleşme henüz yetersiz bir durumdadır.[35]

Mevcut hali ile küreselleşme ,sunduğu birçok avantajlar yanında birçok olumsuz sonuçlar da doğurmaktadır. Jeremy BRECHER'in dediği gibi, düzensiz küreselleşme küresel köy'ü yeni küresel yağma biçimine dönüştürmektedir. Küreselleşmeyi küresel yağma haline dönüştüren kontrol dışı küreselleşmenin yedi tehlike işareti mevcuttur. Aynı zamanda bu yedi tehlike işareti için önerilecek yedi reçete bazı olumsuzların giderilmesini sağlayabilecektir.[36] Bu tehlikeleri ve bunlar için önerilebilecek reçeteler tablo 2'de gösterilmiştir

[35] WATERS Malcolm ,**"Globalization"**, Routledge, London, 1995 ,s.94

[36] BRECHER, Jerwy, **"Global Village or Global Pillage?" World Politics** 94-95, Annual Editions (Editor Helen E.PURKITH) S. 48-50

TABLO 2

KÜRESELLEŞMENİN YEDİ TEHLİKE İŞARETİ VE YEDİ REÇETE

KÜRESELLEŞMENİN YEDİ TEHLİKE İŞARETİ	KÜRESELLEŞMENİN TEHLİKELERİNE KARŞI YEDİ REÇETE
Çalışma yaşamında ve sosyal haklarda geriye gidiş,	Uluslararası haklar ve standartların sağlamlaştırılması,
Küresel durgunluk,	Küresel Keynesyenizm politikaları ile istihdam artışı sağlayarak ekonomik konjonktürün yukarı doğru döndürülmesi,
Zenginlik ve yoksulluğun polarizasyonu,	Küresel düzeyde zenginlerden fakirlere yeniden dağılımı sağlayacak politikaların yaşama geçirilmesi,
Hükümetlerin kendi ülkelerindeki egemenlikleri üzerindeki demokratik kontrollerini kaybetmesi,	Demokrasinin güçlendirilmesi,
Küresel işletmelerin kısıtlayıcı bağlardan kurtulmaları,	Küresel işletmelere yön verici kanunların yaşama geçirilmesi,
Küreselleşmeyi yönlendiren sorumsuz küresel kuruluşlar,	Uluslararası kuruluşlarda reforma gidilmesi,
Kaotik ve yıkıcı rekabetin doğurduğu küresel mücadele.	Kaotik ve yıkıcı rekabet mücadelelerini önlemek için çok taraflı düzenlemelere gidilmesi.

• **Kar Amaçlı Yaklaşımın Tehlikeleri**

Küreselleşmeyi savunan görüşlerin temelinde, demokrasinin ve serbest piyasa mekanizmasının küresel olarak yaygınlaşmasının yeni bir özgürlükler ve fırsatlar çağı açacağı anlayışı yatmaktadır. Bu yaklaşımın ekonomik temelini oluşturan neoliberal iktisadi yaklaşım, referans olarak bireyci felsefeyi ve müdahale olmaksızın kendiliğinden koordine olacağına inanılan piyasa mekanizmasını almaktadır. Bu görüşü savunanlar, kısa dönemde bazı problemleri olsa da, müdahale edilmeyen bir piyasanın uzun dönemde herkes için olumlu sonuçlar yaratacağını öngörüyorlar. Dolayısıyla bu görüşü savunanların beklentisi, gerek geride kalan ülkelerin gerekse de her ülkenin kendi içinde geri kalanların, zaman içinde öndekileri yakalayacağıdır. Ancak yaşadığımız küreselleşme sürecinde bu beklentinin gerçekleşmediği, aksine ulusal ve uluslararası gelirin çok eşitsiz bir şekilde dağıldığı ve zenginlerle yoksullar arasındaki gediğin giderek daha da büyüdüğü görülmektedir.[37] Gelişmekte olan ülkeler, bilgi çağının bilişim altyapısına sahip olmadıkları gibi, bilgi çağının, personel, kurumsal ve maddi altyapısına yeterli düzeyde sahip değillerdir. Bu nedenle küreselleşmenin etkisiyle bu ülkelerin gelişmiş merkez bölgelerinde bilgi yoğun bir yaşama geçilirken sanayi toplumlarında olduğu gibi ikili hatta üçlü bir ekonomik yapı ortaya çıkacaktır. Üçlü yapının hızlanan entegre bir kalkınma sürecine

[37] ONİŞ Ziya ve ERDOĞDU M., **"11 Eylül ve Dengeli Küreselleşme"**, Foreign Policy (Turkish Edition) Vol. 19 (January-February) 2002. http://home.ku.edu.tr/~zonis/11%20 Eylul.rtfır.

dönüşebilmesi özellikle bilişim, personel ve kurumsal altyapı donanımları ile buna paralel olarak sanayi ve bilgi sektörlerinde önemli bir birikimin olmasına bağlıdır. Bilgi sektörü, bilişim altyapısı, sanayileşme, personel ve kurumsal altyapıdaki olumlu ve dinamik gelişmenin, olumsuz gelişmeleri aştığı sektör ve yörelerde kendi kendini besleyen gelişme süreci yaşanabilecektir. Bu aşamadan sonra, bilgi teknolojilerinin yarattığı hızlı gelişim potansiyeli ile, üçlü yapıya dayalı gelişmeyi daha kısa sürede aşmak olasıdır. Bu noktada bilgi toplumunun entegre gelişmeyi besleyici gücünün, sanayi toplumundakinden daha yüksek olduğu vurgulanmalıdır. Sanayi toplumunun mekanik ilişkilerine karşın, bilgi toplumunun ve bilgi üretiminin etkileri, sinerjik özellik göstermektedir. Diğer bir deyişle, sanayi toplumunda genellikle "ölçeğe göre sabit getiri" daha ağırlıklı iken, bilgi toplumunda "kümülatif ya da sinerjik etki" nedeniyle sürekli "artan getiri" mekanizması işleyeceğinden, daha hızlı bir gelişme süreci yaşanabilecektir. Ancak bu noktada, gelişmiş ülkelerde de aynı sinerjik etkinin işlediği unutulmamalıdır.[38]

Ulusal refah için küreselleşmenin tüm yararlarına rağmen ulus içinde belirli gruplar için uyum maliyetleri vardır. Küreselleşme bu anlamda kazanan ve kaybeden kesimler ortaya çıkarır.[39] Bu anlamda gerek gelişmekte olan gerekse

---

[38] ERKAN Hüsnü, **"Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 1998, S. 147

[39] SLAUGHTER, Matthew J. and SWAJEL, Phillip**, "Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?"**, **Economıc Issues**, Washington D.C., 1997, S.4

gelişmiş ülkelerde küreselleşme emek piyasalarında bir rahatsızlık yaratır. Bununla birlikte, emek piyasası henüz mal ve sermaye piyasaları gibi küreselleşmese de, ticaretin artması ve Çok Uluslu İşletmelerin talepleri doğrultusunda nitelikli işgücü ya da beyin göçü giderek hızlanıyor. Küresel dünya, ulus devletleri aşan uluslarüstü gücü sayesinde topraktan bağımsız bir devlet niteliği kazanarak toprak mülkiyetini değiştiriyor ve emeği de hareketlendiriyor.[40] İşin özü; emek küreselleşmeden önemli oranda etkilenirken kendisinin küreselleşmeye katkısı yok denecek kadar sınırlıdır. Emek küreselleşmeden etkilenmektedir. Yalnızca GOÜ'de (Gelişmekte Olan Ülkeler) değil, birçok gelişmiş ülkede de,artan küreselleşme endişe ile izlenmektedir. Çünkü, bu ülkelerde de, küreselleşme nedeniyle ücretler ve istihdam düşmektedir. Yeni üretim sistemleri, gelişmekte olan ülkelerde kitlesel işsizliğe yol açmaktadır. İstihdamın azalışında otomasyonun parça parça ve düzensiz bir şekilde yapılanması, teknoloji transferinin denetimsiz ve dağınık olması, ithal teknolojilerin yeni istihdam alanları yaratma yönünde uyarlanıp gerçekleştirilmemesinin de payı vardır. Aynı şekilde yeni teknoloji ile ortay çıkan teknolojik küreselleşme, küçük işletmeciliğin yaygın olduğu, işgücü piyasası parçalı ve yeterince esnek olmayan, çalışanların her türlü sosyal güvenlik ve sosyal haklardan yoksun bulunan az gelişmiş ülkelerde emek üzerinde ağır bir baskı oluşturmaktadır. Bu süreç çalışanların henüz yeni yeni

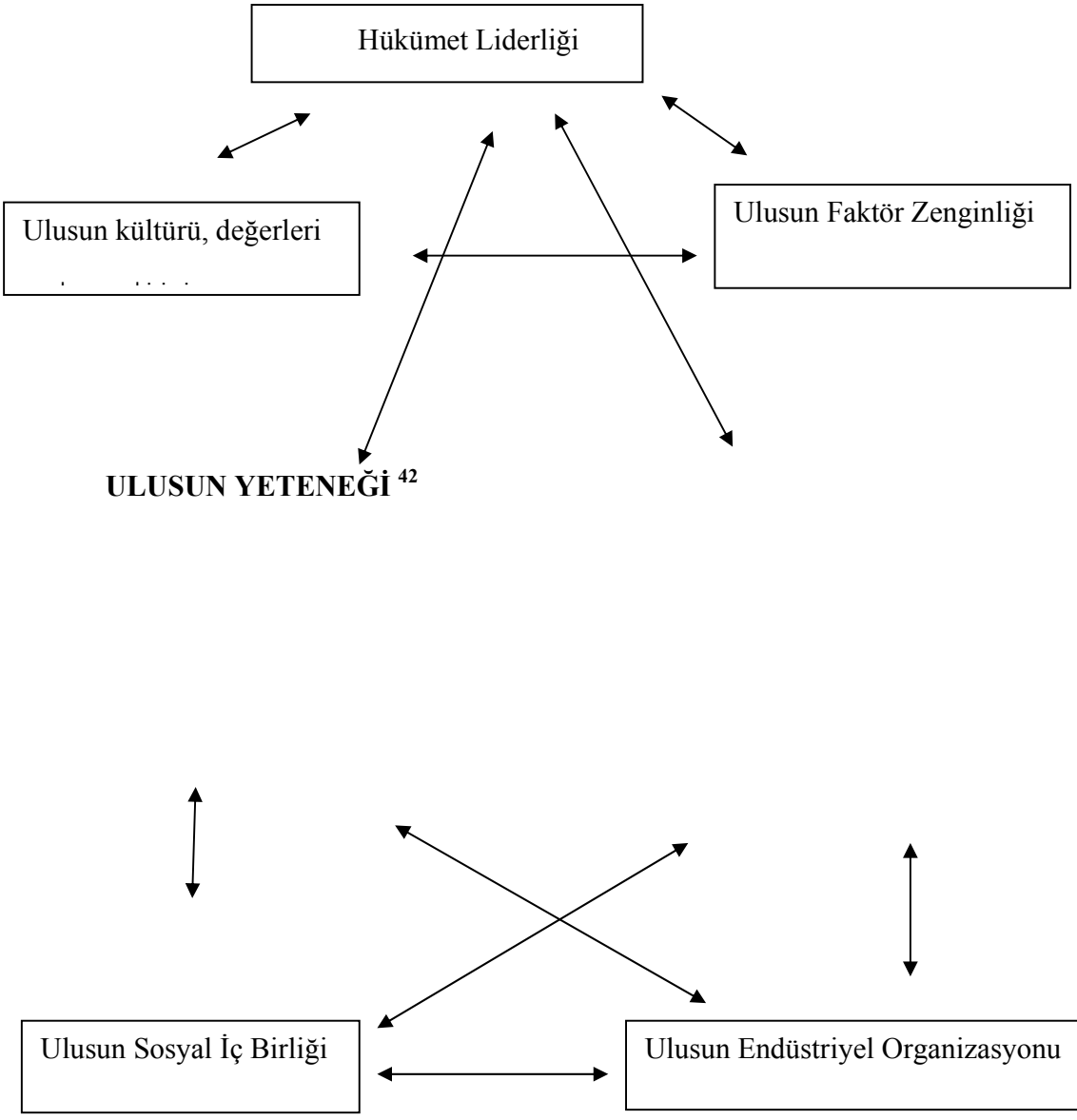
[40] ALTAN, Mehmet, **"Savunma da Globalleşebilir mi"**, Power, (Ocak 1998) S.32

kazanmaya başladıkları ekonomik ve sosyal haklarda bir geriye dönüşü başlatabilecek niteliktedir.[41]

Finansal piyasaların küreselleşmesine paralel olarak GOÜ'e (Gelişmekte Olan Ülkeler) kaynak akımlarında da bir takım değişmeler olmuştur. Sermaye bu ülkelere kredi şeklinde değil başka şekillerde gelmektedir. Bu durum doğrudan dış yatırım ve portföy yatırımları göz önüne alındığında izah edilebilir bir hal alır.

[41] ESER, Uğur, **" Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?"**, **Ekonomik Yaklaşımı**, Cilt 6, Sayı 17, Yaz 1995, S.10

TABLO 3. ULUSAL REFAHI OLUŞTURMADA STRATEJİK BİR YAKLAŞIM

[42]KOTLER Philip, Somkid JATUSRIPITAK, Suvit MAESINCEE, **"Ulusların Pazarlanması (Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım)"** (Çev: Ahmet BUĞDAYCI), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 114

3. Küreselleşmenin Çelişkileri

Küreselleşme süreci, özellikle insan hakları ve demokrasi kavramının yaygınlaştırılması açısından yaptığı etkiler bakımından, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak fiilen gerçekleştirdiği tekelci ve tekelci eğilimlerle, sert bir çelişkiler yumağını da birlikte oluşturmaktadır.

Aslında çelişkili sonuçlar, toplumsal , siyasal ve kültürel süreçlerin kaçınılmaz yazgısıdır. Gerçek toplumsal süreçlerdeki diyalektik gelişmeler, yani her bir etkinin, kendisine tepki olarak zıt yönde bir başka oluşumu gündeme getirmesi ve onun da kendisine zıt yönde olan başka tepkileri davet etmesi, gerekse, her bir etkinin, toplumun çeşitli katmanlarında birbiriyle uyumlu olmayan ve hatta bazen de birbirine zıt olan sonuçlar doğurması, kendi iç çelişkilerini de beraberine getiren diyalektik bir etki-tepki sarmalını kaçınılmaz kılmaktadır. İşte küreselleşme süreci de kaçınılmaz olarak, birbiriyle çelişkili ve diyalektik gelişmeler gebe, yani birbirine karşıt sonuçlar doğurmaktadır.

Bu sonuçlar, genel olarak insanlığın gittikçe küçülen ve hem tekelci eğilimleri ağır basan bir topluma doğru gelişmesine yol açarken, insan hakları ve demokrasi gibi kavramların yaygınlaşması, bu kavramların doğru algılanması ve güçlenmesi olasılıklarının da ortaya çıkmasıyla, küreselleşmeyi olumlu yönde etkileyecek, yani küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını dengeleyecek bazı gelişmeleri de gündeme getirmektedir. Bu gelişmeler, insan hakları ve demokrasi

kavramlarının, sadece ulus-devletlerin içinde değil, aynı zamanda aralarındaki büyük gelir farklılıkları da gittikçe büyüyen bağımsız devletlerin, içinde bulundukları dünya toplumu açısından da uygulama alanı bulmalarıyla belirginleşecektir.

B. Küreselleşmenin Getirdiği Teknolojinin İnsan Yaşamı Üzerinde Olumsuz Etkileri

Bilim ve teknoloji birbirine karıştırılmamalıdır. Bilim doğadaki görüngülerin (fenomenlerin) gözlenerek, zaten var olan doğru ve gerçeklerin ortaya çıkarılması ve bu gözlemler sonucunda elde edilen verilerin düzenlenerek gerçeklerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin ortaya konulduğu teorilerin oluşturulmasıdır. Teknoloji asla bilim için bir otorite olamaz. Teknoloji insan aklını ve vücudunu güçlendirmek, üstün kılmak için geliştirilecek aletler, teknikler, ve yöntemler üzerinde durur. Bilimsel yöntem insan faktörünün tamamen dışlanmasını gerektirir, şöyle ki; gerçeği arayan kimse, kendinin ya da diğer insanların hoşlanacağı veya sevmeyeceği şeylerle, popülist değerlerle ve herhangi bir çıkar uğruna çalışmaz. Diğer yandan teknoloji fikir (bilim) değil de hareket olduğundan, eğer insani değerler göz ardı edilirse tamamıyla tehlikeli bir sonuca da yol açabilir. Teknolojinin insan yaşamı üzerine olumlu birçok etkisi olduğu gibi olumsuz birçok etkisi de vardır. Teknolojik gelişmeler ülkeler arası rekabeti meydana getirir. Çünkü; teknoloji üreten ülkeler diğer ülkeler karşısında özellikle ekonomik ve askeri yönden üstünlük sağlar bu da büyük bir rekabete

yol açar. Teknolojik gelişmelerle birlikte teknolojik gelişmeyi gerçekleştiren ülkeler diğer ülkelere bir hakimiyet sağlamış olurlar. Bu durum da hep daha fazlasını daha iyisini istemeye neden olur. Bunun sonucunda teknolojisi üstün olan ülkeler diğer ülkelere baskı uygular ve o ülkeleri kendi himayeleri altına almak isterler. Çünkü teknolojisi üstün olan ülkelerin ekonomik durumları, askeri durumları, eğitim durumları, sağlık durumları ve hemen hemen her alandaki durumları diğerlerine göre daha iyidir.

Dünyanın varolduğu her dönemde insanlar arasında ve topluluklar arasında mutlaka ama mutlaka rekabet yaşanmıştır. Teknoloji dünyada küreselleşmeye ve sömürgeleşme hareketlerine yol açtığı gibi sömürgecilik bir yönüyle sermaye ihracı demektir. Bu nedenle sömürgeciliğin yayılmasıyla birlikte dünyanın her yerinde kapitalizm hızla yayılmaktadır. Tüm bunlar da dünyada açlık, gelir dağılımında adaletsizlik ve savaşlara, en kötüsü nükleer savaşlara neden olmuştur (Atom bombasının patlaması). Teknolojik gelişmelerin neden olduğu birçok hastalık vardır özellikle son 30 yıldan bu yana bu konuda birçok araştırma yapılmaktadır. Örneğin 1994'te ABD'de ve Finlandiya'da yapılan araştırmalar elektromanyetik alanların çok sık etkisinde kalan işçilerde Alzheimer hastalığının normal insanlara göre daha çok görüldüğünü ortaya koydu. 1979'da ABD'de yapılan bir araştırmada enerji iletim hatlarına 40 m'den fazla yaklaşan çocukların normal çocuklara göre 2-3 kat daha fazla kansere yakalandığı ortaya çıktı. Cep telefonlarının insan sağlığını olumsuz etkilediği ortaya konuldu.

Son yıllarda teknoloji ve sanayinin hızla gelişmesi, çevre sorunlarının da artmasına sebep olmuştur. Artan nüfusla birlikte devreye giren altyapılar, faaliyete geçtikleri günde bile yetersiz kalmaktadır. Bu plansız endüstrileşme ve sağlıksız kentleşme, nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, verimi artırmak amacıyla tarımda kimyasal maddelerin bilinçsizce kullanılmasıyla birlikte, gerekli çevresel önlemler alınmadan ve arıtma tesisleri kurulmadan yoğun üretime geçen sanayi tesisleri, çevre kirliliğini tehlikeli boyutlara çıkarmıştır. Yapılan araştırmalar dünyadaki mevcut çevre kirliliğinin % 50'sinin, son 35 yılda meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Bilgi çağının gelişmiş ülkeleri 21. yüzyıla teknolojinin doruğuna ulaşmış olarak girme çabaları içindeyken, teknolojinin insanlığa sağladığı yararlar yanında, canlılar ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri her geçen gün artmaktadır.

Gürültü; insanların işitme sağlığını ve algılamasını olumsuz etkileyen, fizyolojik, psikolojik dengelerini bozabilen, iş performansını azaltan önemli bir çevre kirliliği türüdür. Akustik kirlilik ya da gürültü; gelişmiş ülkelerde diğer kirlilik türlerine göre daha yaygın bir tür olarak; kişisel ve toplumsal yaşam kalitesinde düşüşe neden olmaktadır. Fabrikalar çevre kirliliğine neden olur.

Uygulanmakta olan mevcut biyoteknolojik yöntemlerle bitkisel ürünlere aktarılan genler bitki, bakteri ve virüs kaynaklıdır. Gen aktarımı veya değişikliğe uğratılması sırasında antibiyotik dayanıklılık genleri kullanılmaktadır. Gen

aktarımı ile birlikte diğer organizmalardan hastalık ve alerji yapacak özelliklerin taşınma olasılığı transgenik ürünlerin birincil ve ikincil metabolik ürünleri içinde beklenmeyen biyokimyasal ürünlerin bulunması riskini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, antibiyotik dayanıklılık genlerinin insan ya da hayvan bünyesine geçmesi nedeniyle dayanıklılık oluşması, transfer edilen genlerinin insan ya da hayvan bünyesine geçmesi nedeniyle dayanıklılık oluşması, transfer edilen genlerin insan bünyesindeki bakterilerle birleşme olasılığı, virüs kaynaklı genlerin dayanıklılık genini diğer virüslere transfer etme olasılığı da insan ve hayvan sağlığı için oluşabilecek risklerle ilgili diğer kaynaklardır.

Küresel ısınma kuşkusuz günümüzün en büyük sorunlarından biridir, ve az çok teknolojik gelişmelerle ilgisi vardır. Küresel ısınma doğaya salınan aşırı karbon salımından, karbon salımı da fosil kaynaklı yakıt kullanımından kaynaklanmaktadır. Sanayi devriminden sonra makineleşmeyle birlikte fabrikaların bacalarının doğaya saldığı karbon salımı bunun en belirgin delilidir. Teknolojinin olumsuz sonuçlarından bir tanesi de halktaki tüketim kültürünü yükseltmesidir. Günümüzde oldukça yaygın olan ve gittikçe ivmesini arttıran tüketim kültürü halkın sosyokültürel yapısına zarar vermektedir.

1. Küreselleşmenin Teknolojileri İle Topluma Yansması

Egemen kapitalist pazar sisteminin çevre bozulmalarına karşı olan tepkilerde en çok hoşuna giden ve temelde hem fikir olduğu, fakat

uygulamada ucuza verilmesine ve kendi kontrolünden çıkmasına karşı geldiği yön, teknoloji transferidir. Çünkü bütün uluslararası toplantılarda ve "Çare Bildirilerinde" teknoloji transferinin biçimi ve gerekliliği üzerinde durulur. Teknolojiyi çare olarak sunma egemen sistemler için fonksiyoneldir, bu nedenle büyük çoğunlukla kontrol teknolojileri (dolgu alanının kontrolu, hava ve su kirliliğinin kontrolu, filtreler, arıtma vb.) ve bu teknolojilerin gölgesinde bazı önleme teknolojileri (alternatif enerji, alternati kağıt üretim biçim) geliştirildi. Kullanılan teknolojik biçimin saptayıcılığı anlaşılması ve ona göre transfer edilen teknolojilerin değerlendirilmesi ve kullanılması gerekir. Normal olarak ihtiyaçlar saptanır ve bu ihtiyaçları en iyi şekilde değerlendirecek teknolojiler araştırılır ve kullanılır. İnsan genellikle bu kadarla da kalmaz; sürekli yenileme ve geliştirme umar, tasarlar ve bu yolda da girişim olanaklarını arar. Ne yazık ki, dünyanın içinde yaşadığı egemen insanlık koşullarında, ihtiyaç saptamaları, gidermeleri, kullanılan teknolojiler ve geliştirme araştırmaları evrensel bir "normallik" kurallarına göre değil, normalleştirilmiş kontrollü güç yapılarının yarattığı ve benimsettiği kurallara göre yapılmaktadır. Bu nedenledir ki, örneğin, hem teknolojiler hem teknoloji transferi hem de teknolojik araştırma ve geliştirme çabaları da kontrol altındadır.[43] İnsan ve çevre peyzajını bozulmalardan kurtarmak ve bunun devamlılığını sağlamak için alternatifler bulma ve uygulama

[43]Erdoğan ve Ejder,**"Çevre Sorunları: Nedenler ve Çözümler"**,Ankara Doruk Yayınevi,1997,S.50

yönünde araştırma ve girişimlerde bulunmak ve girişimleri teşvik etmek zorunlulugu, bu nedenle de artmaktadır. Bu da toplumsal politikalarda önceliklerin saptanmasıyla ilgilidir.

Hipotez 2'ye göre egemen teknoloji düzeninin işleyiş şekli çevre ve insan peyzajının sağlığına önem verme yönünde değildir. Çünkü, bu peyzaja önem vererek, bu peyzajı bozmadan, mahvetmeden, tehlikelere sokmadan yapılacak endüstriyel girişimler "maliyeti artırır" maliyet artışı da sermayenin maximum çıkar elde etme hesaplarına aykırıdır. Bu maliyete aykırılık faktörü evrensel bir gerçeğin ifadesi değildir, teknolojinin yapısının bir yansımasıdır. Kapitalist teknoloji biçimlenirken sermayenin ve egemen güçlerin sorunlarına cevap olarak biçimlendirilir. Egemen güçlerin en büyük sorunları da çıkar maksimizasyonu ve çıkarlarını korumak için savaş ve enformasyon endüstrisi olarak adlandırılan kontrol ve casusluk endüstrisinin geliştirilmesi olmuştu. Savaş ve enformasyon endüstrisi gelişmiş kapitalist ülkelerde o denli öncelik bir yer almıştır ki, teknolojide liderliği hala elinde tutan Amerika'nın geliştirdiği teknoloji ve dünyada kullanılan bu teknolojinin ürettiği araçlar, önce savaş ve espiyonajda (kontrol için bilgi toplamada) kullanmak amacıyla geliştirilmiştir. Ardından, sermayenin büyüme ve yeni pazarlar elde etme ardından koşturmasının bir sonucu olarak sivil alanda kullanılmaya başlamıştır. Birkaç örnek: Telsiz, telgraf, radyo, televizyon, radar, enfermasyon uyduları, bugün coğrafya ve diğer alanlarda kullanılan bilgi sayarlar, uzaktan kumandalar, uzaktan algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri(GIS).

Teknolojilerin gelişmesi mühendislik teknikleri, metodları, şemaları üzerinde ağırlık vererek olmuştur. Amaç kaynakların maksimum sömürüsü olarak biçimlenmiştir. Çözüm bu yaklaşım tarzının değişmesi, çevrenin ve bu çevrede yoksulluğa mahkum edilmiş insanların durumlarının iyileşmesi yönünde olmalıdır. Bunun olma olasılığı da çok azdır, çünkü teknoloji ve üretim bu tür biçimlenmemiştir ve değişmesi de ekonomik yapılardaki önceliklerin değişmesine bağlıdır. Bu da, ne yazık ki, insanlık tarihinde, sosyal ve siyasal direnmeler ve başkaldırılar sonucu olmuştur. Kapitalist düzenlerin kendilerinin çıkışı ve gelişmesi bu şekilde olmuştur. Direk kolonicilikten neo-koloniciliğe geçiş benzer biçimde olmuştur. Umutsuz umudumuz, buna meydan vermeden değişimlerin olmasıdır. "Başarılı bir global ortaklık uygun şartlarla büyük ölçüde kapital ve teknoloji transferini gerektirir" klasik kalkınma görüşünden farklı değildir. Bu görüşle aranan yayılmacılığın kapsamının artmasıdır. Başarı kimin için? uygun şartların ölçüsü ne? hangi teknolojiler ve kapital transfer edilecek? Kime ve ne tür kullanımlar için bu transfer yapılacak? kullanmalar gerçekten gerekli veya amaçlanan alanlarda yapılıyor mu? gibi sorulara cevap vermek gerekir. Eğer bu cevaplar çevre ve insan sağlığını, insan insanca yaşamı ve gelecek nesilleri tehlikeye ve zorluğa düşürmeyecek bir karaktere sahipse, olmalıdır. Fakat eğer cevaplar senelerdir süregelen durumu yansıtıyorsa, olması durumun düzelmesi değil, daha kötüye gitmesi anlamınadır.

Agenda 21 “çevre bakımından uygun\sağlıklı teknolojiye global ihtiyaç” olduğunu belirtmektedir. Agenda 21'in yaklaşımı, 1972'den beri olan gelişmelere ve pozitivist okulun teknolojik yayılma teorisinin anlamına ve getirdiği sonuçlara rağmen, 20 yıl sonra anlamlı değişim önerileri sunmamaktadır. Daha kötüsü önerilerin büyük çoğunluğunun gerçekleşme olanağı ancak egemen ilişkilerde değişime bağlıdır. Çevre teknolojisine kurtarıcı olarak sarılmak en az bu nedenle anlamsızdır. Çevre teknolojileri kabaca iki grup içine konabilir: üretimde kullanılan teknolojiler ve son-üründe kullanılanlar. Büyük gelişme üretimde değil son-üründe kullanılan teknolojilerde olmuştur. Bu teknolojilerin üretim teknolojilerinden farkı üretim biçimini değiştirmemeleri, alternatif teknoloji olmaktan çok sadece kontrol teknolojileri olmasıdır. Çevre dostu üretim teknolojisine gelince, kağıt tüketimini karşılamak için hammadde olarak ağaç kullanma yerine bitki kullanma, bir alandaki talanı azaltıp diğer bir alandaki talana kayar. Değişim tek bir alanda, örneğin tekniklerde veya politikalarda olursa, fakat üretimin egemen biçimi değişmezse, en iyi sonuç çevre ve insan peyzajının tahribinin azalmasıdır. Kağıt örneğine dönersek, anlamlı değişim kağıtla ilgili bütün endüstrilerin (özellikle reklam ve basının) ürünlerini yeniden tasarlamalarıyla başlar. Agenda 21'de savunulan “gelişen ülkelere” çevre teknolojisinin transferiyle "modası geçmiş çevresel anlamda tahrip edici teknolojilerin kullanılmasını önleyeceği" tezi geçerliliği az olan iyimser bir beklentinin ifadesinden öte birşey değildir. Hele transfer edilen çevre teknolojisinin bu ülkelerin “kültürel mirasına ve geleneklerine” uyumlu bir

şekilde uygulanması-hatırlatması da, teknoloji ile ideolojik dünya görüşü arasındaki ayrılmaz ilişkiyi görmemezlikten gelmedir.

2. Teknoloji-İdeoloji ve Küreselleşmenin Diyalektik Olarak Sunduğu Çıkış Yolu

Demokrasi ve insan hakları, küreselleşmenin bütün olumsuz etkilerine karşın, insanlığın önüne nasıl bir çıkış yolu sunduğunu anlamak için, çözümü küreselleşmenin diyalektiğinde ararken, çok kısaca insanlığın gelişme ve değişmesindeki teknoloji-ideoloji sarmalına bakmak gerekmektedir. Bildiğimiz gibi, toplumlar bir teknoloji-ideoloji sarmalında gelişir ve değişir. Tarım devrimi, tektanrılı dinler; Endüstri Devrimi de milliyetçilik ideolojileri aracılığıyla insanlığı biçimlendirmiştir. Yani önce Tarım Devrimi olmuş, arkasından gelen tektanrılı dinler, bütün dünyayı, bu dinlere göre biçimlendirilmişlerdir. Bu dinlerin dünyayı yöneten kuralları da birbirine çok benzer.

Ayrıntıları bir yana bırakırsak, hepsi insan oğlunun Tarım Devrimi aşamasında yerleşik düzene geçmesiyle, bir üretim aracı haline gelmiş olan toprağın mülkiyeti üzerine kurulu bir toprak ağalığı yönetimini, din ile de destekleyerek, üretimi ve düzeni, toprağa bağımlı köle-köylüler aracılığıyla devam ettirmeye yöneliktedir. Papa ya da Halife, toprak ağalığına dayalı bu düzenin dinle de desteklenen yönetici simgesidir.

Yönetim konusunda düşünce ayrılıkları farklı yönetimin anlayışları ortaya çıkınca, siyaset dinle belirlendiğinden, tektanrılı dinler, çeşitli mezheplere bölünmüş, her muhalefet adeta yeni bir mezhep veya yeni bir tarikat oluşturmuştur. Tarım Devrimi teknolojisinin oluşturduğu bu teknolojik düzenlemeye dayalı yapılanma sonucunda, Endüstri Devrimi teknolojisiyle sarsılmıştır. Endüstri Devrimi; bir yandan, gelişen sermaye sınıfının diyalektik olarak güçlendirdiği vatandaş-kenti işçileri üretmiş, öte yandan büyüyen Pazar arayışları içinde milliyetçilik ideolojisini doğurarak, günümüzdeki ulus-devletleri yaratmıştır.

Bu süreç içinde gelişmeye başlayarak günümüze gelen insan hakları ve demokrasi gibi kavramlar ise 1991 yılında Sovyetler Birliği yıkılan ve soğuk savaş bitene kadar dünya üzerine de genel bir kabul görmemiştir.

Günümüzde, insanlığın Tarım ve Endüstri devrimlerinden sonra yaşamakta olduğu üçüncü büyük teknolojik devrim olan İletişim-Bileşim Devriminin ideolojisi, insan hakları yani demokrasi gibi görünmekle birlikte, sonuç şimdilik belirsizdir. Çünkü belirttiğimiz gibi, toplumlar tekdüze doğrusal bir çizgide değil, diyalektik bir mantıkla, zıtların etkileşimi biçiminde gelişmektedir. Nasıl Tarım Devrimini izleyen yıllarda tektanrılı dinler insanlığı biçimlendirmişlerse, unutmamalı ki, yeni siyasal ve toplumsal oluşumlar da her dinin içinde yeni mezhepler de ortaya çıkmış ve insanlık bu değişimlerden etkilenmiştir. Bu yapının üzerine gelen Endüstri Devrimi ve onun ideolojisi olan milliyetçilik,

dinleri ortadan kaldırmamış, kimi zaman tam tersine, dinler ya da mezhepleriyle bütünleşerek, milliyetçilik çizgisindeki ayırımları daha da kesinleştirmiştir.

Milliyetçilik ideolojisi, toplumla diyalektik bir etkileşim içinde, bir kolu faşizme, bir kolu komünizme, bir kolu da demokrasiye giden bir biçimde gelmiştir. Tarım Devriminin örgütlenmesi olan din-tarım imparatorlukları Birinci Dünya Savaşı sonunda, Endüstri Devriminin getirdiği milliyetçiliğin bir kolu olan faşizm, İkinci Dünya Savaşı sonucunda, öteki kolu olan sınıf Diktatörlüğü, soğuk savaş sonunda çökmüşlerdir. Şu anda insan hakları ve demokrasi, İletişim-Bileşim Devriminin ideolojisi olacak gibi görünmektedir.

İşte küreselleşmenin diyalektik olarak insanlığa sunduğu çıkış yolu da buradadır. Küreselleşmenin tüm olumsuz etkenlerine karşın, gerek çağın gerekleri, gerek İletişim-Bileşim teknolojisinin yaygınlaşması, gerekse tarihten gelen gelişme eğilimlerinin birikimi, insanlığın önündeki insan haklarına dayalı demokrasi seçeneğini ciddi bir kurtuluş alternatifi haline getirmektedir.[44]

3. İnsan Haklarına Dayalı Demokrasi

Bu seçenek İletişim-Bileşim Devriminin zorunlu kıldığı, yani insanlığın zorunlu olarak oraya doğru yol alacağı bir hedef değildir. Ne yazık ki, ilerleyen teknoloji, insan haklarına dayalı bir demokrasi kavramının gelişmesi yönünde zorunlu ve

[44] KONGAR, Emre, **"Küresel Terör ve Türkiye"**, Remzi Kitabevi, Kasım 2001, s. 35-38

doğrusal bir etki yaratmamaktadır. Daha doğrusu, ilerleyen teknoloji bir yandan bireysel temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi için olurken, öte yandan diyalektik olarak bu hakların sınırlanması ve kısıtlanması açısından da kullanılabilmektedir. Her teknolojik devrim , yani bir ideolojik dönem (tektanrılı dinler, milliyetçilik, insan hakları veya demokrasi gibi) başlatmakta ama bu yeni ideolojik dönemin insanın özgürleşmesine mi, yoksa köleleşmesine mi yol açacağı pek çok diyalektik etkileşimin sonucunda ve pek de tutarlı olmayan bir biçimde, savaşı kimin kazandığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile soğuk savaş, bu durumun en güzel kanıtlarıdır. Bu savaşların sonuçları değişik olsaydı acaba bugün nasıl bir dünyada yaşıyor olacaktık? Sonucu belirleyen en önemli öğe, ne yazık ki silah gücü ve bu gücün ideolojisi olmaktadır. Ne yazık ki, insanlık, teknolojik gelişme sonucunda zorunlu olarak özgürleşme hedefine doğru ilerlememektedir. Onu özgürleştirecek olan, yine kendi bilinci, kendi tercihleri ve kendi ideolojik gücü olacaktır. Çünkü insanoğlunu, kendi iradesinden bağımsız olarak özgürleştirecek bir teknolojik değişme ve gelişme henüz icat edilmemiştir. "Küreselleşmenin insanoğlunu köleleştiren mi, özgürleştiren mi sonuçları vereceği, hiç kuşkusuz, teknolojisine bağlı olarak geliştirecek. [45]

[45] KONGAR, Emre, **"Küresel Terör ve Türkiye"**, Remzi Kitabevi, Kasım 2001, s. 38-40

C. Küreselleşme ve Çevre

20. Yüzyılda uluslararası ilişkilerde yaşanan en büyük değişiklik, kuşkusuz küreselleşme eğilimlerinin ortaya çıkmasıdır. Aslında bu değişikliklerin temeli, Sanayi Devrimi ile birlikte 18. ve 19. yüzyılda atılmıştır. Avrupa kapitalizminin yeni kaynaklar ve pazarlar aramak amacıyla dünyaya açılmıştır, karşılıklı bağımlılığın dinamiklerini de bu arada geliştirmiştir. Bu dışa açılma süreciyle yaşanan çatışmaların uluslararası etkileri de gözlenir olmuştur. Küreselleşme, kimilerine göre, yalnızca ekonomik açıdan ele alınarak, "dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma süreci" biçiminde tanımlanmaktadır. Yine ekonomik bağlamda yapılan bir başka tanıma göre küreselleşme , "ticari, mali ve sınai sermayenin faaliyet alanının giderek daha büyük ölçüde ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılması ve bunun uzantısı olarak da global kapitalist iktisadi sistemin iktisadi ve siyasi yönetiminin ulusal çapı aşan düzenlemelerle yönetilmesidir". Bu tanımdan yola çıkarak, küreselleşmenin dört temel öğeyi içerdiğini söyleyebiliriz. Bunlar, mal, hizmet ve anamal akımlarının uluslararası duruma gelmesi; ulusal devlet sınırlamalarının azaltması; mal, hizmet ve anamal akımlarının yalnız uluslararası durum gelmekle kalmayıp ulus ötesi bir özellik kazanması ve böylece ulusal kimliklerden kurtulması, son olarak da, anamalın yoğunlaşarak merkezileşmesidir.

Bir başka görüşe göre ise, küreselleşme, "başta emperyalist sermaye olmak üzere, dünya burjuvazisinin günümüzdeki yeni ideolojisi" olarak

nitelendirilmektedir. Hem ideolojik, hem de ekonomik ve siyasal bir program olduğu savunulan küreselleşmenin savlarını şöyle sıralamak mümkündür: her şeyden önce, sanayi, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler dünya toplumlarını ekonomik, siyasal ve kültürel yönlerden birbirine bağlamış, bir birinden etkilenir duruma getirmiştir. İkinci olarak, serbest piyasa sistemi nedeniyle, gelişmiş-azgelişmiş tüm ülkeler karşılıklı bağımlılık içine girmişlerdir. Öte yandan, demokrasi ve insan hakları ile barış ve ortak gönence, bu karşılıklı bağımlılık içinde ve küresel bir dayanışma anlayışı ile gerçekleştirilebilecektir. Sonuçta tüm bu ortak çaba gereksinimi nedeniyle, ulusal devlet ve ulusal egemenlik kavramları yeniden gözden geçirilmeli ve yukarıda sayılan ortak hedeflere ulaşmada engel oluştürürlarsa karışma hakkı saklı bulunmalıdır. Küreselleşmeyi, uluslararası ekonomik, siyasi ve askeri sistemlerdeki çarpıklıkları gizlemek amacıyla kullanılan, tamamen ideolojik içerik kazandırılmış bir araç biçiminde görmek gerçek payı taşımakla birlikte yanıltıcı olabilir. Yalnızca demokrasi, insan hakları, dünya barışı ve ortak gönenç için değil, artık insanlığın yaşam temellerini tehdit eder duruma gelen küresel çevre sorunları için de, gelişmiş-azgelişmiş ülke ayırımı yapılmadan küresel düzeyde bir işbirliğine gereksinim olduğu kesindir. Özellikle sınır tanımayan küresel iklim değişikliği, ozon tabakasının incelmesi gibi çevre sorunlarına çözüm bulma çabalarında, küresel politikaların gerekleri çok net bir biçimde gözlenmektedir. Karşılıklı bağımlılık ve küresel dayanışma, çevre kirliliklerinin sınır tanınması nedeniyle, bugüne kadar çevre politikalarında baş aktör olan ulusal devletlerin, yerlerini, büyük ölçüde uluslararası işbirliğini

sağlayacak örgütlere bıraktıkları tartışılmaz bir gerçektir. Çünkü artık hiçbir ulusal devlet, özellikle akarsu, deniz ve hava kirliliğinde olduğu gibi, ne kendi egemenlik alanlarındaki kirliliği kendi sınırları içinde tutabilmekte, ne de bir başka devlet sınırları içinde ortaya çıkan kirliliğin kendi egemenlik alanına girmesini önleyebilmektedir. Bu nedenle devletlerin, egemenlik haklarını ileri sürerek ne kendi ülkelerini diledikleri gibi kirletmelerine, doğal kaynaklarını yağmalamalarına, ne de bunların olumsuz etkilerini komşu devletlere ya da tüm insanlığa yansıtmalarına izin verilemez. Küreselleşme eğiliminin temel gerekçesi, günümüzde dünyanın karşı karşıya bulunduğu ekonomik, siyasa, askeri ve ekolojik sorunların ancak küresel düzeyde çözülebileceğidir. Bir başka değişle, küreselleşme, işlevsel karşılıklı bağımlılığı ve ulus ötesi kaynaşmayı dünya politikalarının temel eğilimi durumuna getirmiştir. Bu süreç aslında İkinci Dünya Savaşı sonundaki ekonomik zorlamaların sonucunda çoktan hızlanmıştır. Yine bu süreçte, pek çok azgelişmiş ülkenin teknoloji ve bilgi açısından artan ölçüde sanayileşmiş ülkelere bağımlılıkları, ticaretin dünya pazarlarına göre belirlenmesi, besin maddeleri yetersizliği, uluslararası anamalın iç içe geçmesi ve son olarak da kitleleri yok edecek silahların tüm insanlığı tehdit eder duruma gelmesi söz konusuydu. Ulusal devletlerin ekonomik, askeri ve ideolojik sınırlarını koruma yetenekleri büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, hiçbir devletin, ulus ötesi toplumun teknolojik ve ekonomik gerçekleri karşısında mutlak egemenliğe dayanan bağımsızlığını ve özekliğini mümkün görünmemektedir.

"Yeni küreselleşme" olarak adlandırılan eğilimin ana konusu ise, "çevre"dir. Ancak çevre sorunları bir yandan küreselleşme eğilimlerini güçlendirirken, diğer yandan yumuşatmaya çalışılan Kuzey-Güney karşılığını daha da artırma tehlikesi taşımaktadır. Bu olasılıkları tartışan iki karşı görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre, çevre sorunları, Kuzey-Güney çatışmasını, hiç ortadan kaldırılmayacak biçimde yeniden üretecektir. İkinci görüştekiler ise, birincinin tam tersine, çevre sorunlarının ne yalnız Kuzey'in, ne de yalnız Güney'in sorunu olduğunu, bu soruların tüm insanlığı tehdit ettiğini savunmakta; böyle ortak bir düşmanın ise, uzlaşma ve işbirliği getireceğini belirtmektedirler. Çevre sorunlarının nedenleri, niteliği ve boyutları ise çözüm yolları gözönüne alındığında, her iki görüşte de haklılık payı olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok sorunun sınırötesi özellik kazanması nedeniyle artan uluslararası işbirliği, çevre koruma dışında, yoksulluk nedeniyle kitlesel göçler, uyuştürücu ve silah ticareti, terörizm, hava ve deniz ulaşımı, nükleer santrallerin güvenliği ve AIDS ile savaşım alanlarında yoğunlaşmıştır. Küreselleşme eğilimini en iyi yansıtan iki önemli rapor, Brundtland Raporu ve Nyerere Raporu' dur. Her iki rapor da küreselleşme eğilimlerini güçlendirecek düzeltim önerileri getirmekle birlikte, küresel çevre sorunlarına yükledikleri anlam ve sorunların çözümünde, karşılıklı bağımlılık ilkesini değerlendirilmeleri açısından birbirinden ayrılmaktadırlar.

Brundtland Raporu'na göre uluslararası işbirliği, Kuzey ya da Güney'e, Doğu ya da Batı'ya dahil olmaktan bağımsız olmalı ve yalnız resmi aktörleri değil, bilim adamlarını, ekonomi önderlerini ve hükümet dışı örgütleri de içine almalıdır. Öte

yandan "sürdürülebilir gelişme" anlayışı Brundtland Raporu'nun en önemli söylemidir. Bugüne kadar birbirinden bağımsız ele alınmış çevre kirliliği, silahlanma, dünya nüfusunun hızla artması, çölleşme, sağlıksız kentleşme gibi sorunların küresel etkileri insanlığın ortak yaşam temellerini tehdit etmektedir ve sorun artık ne yazık Kuzey'in, ne de Güney'indir. Ortak tehditin bu mekansal boyutunun yanında, gelecek kuşakları da ilgilendirmesi bakımında bir de zaman boyutu olduğu vurgulanmaktadır.

Brundtland raporu Kuzey'in öncülüğünde, gelişmekte olan ülkelerin de katkısıyla hazırlandığı halde, Nyerere Raporu bir anlamda Güney'in olaylara bakışını yansıtan bir inceleme niteliği taşımaktadır. Raporu hazırlayan komisyon, Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen politikacılar, bilimadamları ve din adamlarından oluşmaktaydı. Rapor 1990 yılı Mayıs ayında yayımlandı. Brundtland Raporu kadar dikkat çekmediyse de, bunun nedenleri aslında daha az önemli olmasından değil, yeterli kamuoyu çalışması yapılamamasından ve yeterli izleme çabalarının gerçekleştirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Rapor, Brundtland Raporu'nun tersine, küresel çevre sorunlarını Güney ülkeleri bağlamında ele almış, çözüm önerilerini ise, Kuzey-Güney çerçevesinde değil, Güney-Güney işbirliği yönünde getirmiştir. Yine Brundtland Raporu "Ortak

Geleceğimiz" konusunu işlerken, Nyerere Raporu'nda "Dünyanın Bölünmüşlüğü" söylem olarak kullanılmıştır.[46]

1. Küreselleşme ve Çevre Sorunları İlişkisi

İnsan-doğa ilişkilerinin ulaştığı nokta XX. yüzyıl insanın yeniden düşünmeye yöneltmiştir. Sorunsalın irdelemesi göstermiştir ki; dünyada yanlızca belli noktalarda, yerlerde, bölgelerde bozulma, yok olma ile karşılaşılmaz, eğer bir sorun varsa dünyanın tümünü aynı anda ve aynı ölçüde ilgilendirir. Dünyanın tümü aynı çevrebilimsel koşullara bağlıdır. Bu nedenle, dünyanın tek bir geleceği vardır ve insanlar bu ortak geleceği birbiriyle paylaşacaklardır.[47]

Sanayi, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler dünya toplumlarını ekonomik, siyasal ve kültürel yönlerden birbirine bağlamış, birbirlerinden etkilenir hale getirmiştir. Yeni oluşan düzen içerisinde tüm ülkeler birbirlerine bağımlı hale gelmiştir. Ayrıca demokrasi ve insan haklarındaki gelişmelerde ortak bir dayanışma anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler ortak birtakım çevresel sorunlarını da beraberinde getirmiş ve bunların farkına varılmasını netice vermiştir. Böylece temel olarak çevreyi alan yeni küreselleşme eğilimi doğmuştur. Ancak, çevre sorunları bir yandan küreselleşme eğilimlerini

[46]KAPLAN, Ayşegül, **"Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları"**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı yaynları, No:18, Ankara, 1997, s. 23-28

[47]KELEŞ, Rüşen ve Hamamcı, Can, **"Çevrebilim"**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 169

güçlendirilirken, diğer yandan yumuşutulmaya çalışan Kuzey-Güney karşıtlığını arttırma tehlikesi taşımaktadır. Tabi buna karşı çıkan gruplarda bulunmaktadır. İkinci grup ise çevre sorunlarının tüm insanları tehdit ettiğinden dolayı uzlaşma ve dayanışma getireceğini savunmaktadırlar. Çünkü çevre kirliliği, silahlanma, dünya nüfusunun hızla artması, çölleşme, sağlıksız kentleşme gibi sorunların küresel etkileri insanlığın ortak yaşama temellerini tehdit etmektedir, sorun sadece Kuzey-Güney bağlamında değerlendirilemez.

Geleneksel yaşam biçiminde çağdaş yaşam biçimine geçiş yaşanırken toplumsal bir bütünleşme yaşanacakır. Tabi bunun gerçekleşmesi bazı ulusüstü organizasyonlara ihtiyaç göstermektedir. Ulusal, bölgesel ve uluslararası gelişime süreçleri ekonomik, siyasal ve toplumsal karşılıklı bağımlılık son aşamada bütünleşmeyi getirecektir. Devletlerin ekonomik, siyasal ve ideolojik yapılarındaki farklılıklar bütünleşmeyi olumsuz etkileyip, geçikmesine neden olmaktadır. Ekolojik sorunlardaki uluslararası işbirliğinin ise, daha yapıcı ve kalıcı olduğu gözlenmektedir. Örneğin Akdeniz'in korunmasında ilişkin görüşmelerde Güney Avrupa, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz ülkeleri aralarındaki siyasal çekişme ve anlaşmazlıklara karşın, Akdeniz'i korumak için bir araya gelmeyi başarmışlardır. [48]

[48]KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s.28

Ekolojik ilişkiler arttıkça ekonomik ilişkiler üzerinde de etkisi artmaktadır. Bu nedenle uluslararası ekonomik düzen ve işbirliği, çevre ekonomisi gereklerine göre yeniden biçimlendirilmelidir.[49] Uluslararasındaki bağımlılık sadece ekonomik ve siyasal olarak değerlendirilemez ekolojik yönü de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yüzdendir ki sanayileşmiş ülkeler azgelişmiş ülkelere yardım etme gereksinimi duymaktadırlar. Zira, çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek için uluslararası dayanışma mutlaka gereklidir. Zengin ülkeler sahip oldukları gönenci gelecekte de sürdürmek, hattta arttırmak konusunda kaygılara sahipken, yoksul ülkeler, tahrip edilmiş ve edilmekte olan çevrelerde ve doğal yıkımlar karşısında yaşama savaşı vermektedirler.[50] Azgelişmiş ülkelerin ilk olarak yapmaları gereken belki de, nüfus artış hızlarını durdurmaktır. İkinci olarak, bu ülkeler ekonomilerini, sahip oldukları kaynaklara ve temel gereksinimlerine göre yapılanmdırılmalıdırlar. Uluslararası çevre politikalarının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, sanayileşmiş ülkeler ise, bakışıksız olan uluslararası ekonomik ve ticari sistemi düzeltmek, azgelişmiş ülkelere de kendilerini geliştirme fırsatı tanımaktır. Çevre sorunları sınır tanımamaktadır. OECD'nin 1973 yılında yaptığı tanıma göre sınırötesi çevre zararı, bir ülke sınırları içinde ortaya çıkan emisyonların başka bir ülkeye doğal yollarda taşınmasıdır.[51] Çevre ve çevreye ilişkin sorunların uluslararası düzeyde önem kazanmasında, birbirleri ile ilişkili birçok etken rol oynamaktadır, bununla

[49]KAPLAN,Ayşegül, a.g.e., s.29

[50] KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s.29

[51]KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s.36

birlikte çevrenin uluslararası düzeyde önem kazanmasına yol açan etkenler, ekolojik, ekonomik ve siyasal etmenler olarak sınıflandırılabilir.[52]

Sınırötesi çevre sorunları, iki yada daha çok devletin çevre sorunlarının içiçe geçmesidir ve zararlı olarak tanımlanan emisyonların hava, su ve toprak gibi çevre araçlarıyla bir devlet sınırlarından diğerine veya diğerlerine taşınmasıdır. Bu taşınma akarsularda olduğu gibi tek yönlü ortaya çıkabilir. Ren nehri örneğinde olduğu gibi, karşılıklı kirliliğe de Kuzey Amerika'daki büyük göller örnek olarak gösterilebilir. Zararının kaynağının belirlenmesi ve kanıtlanması en zor kirlilik sınırötesi kirliliktir.[53] Bunun önlenmesi veya çözümlenmesi gelişmiş, azgelişmiş demeden bütün devletleri ortak çabalarıyla olabilir. Küreselleşme arttıkça uluslararası çevre ve sınırötesi kirliliği daha belirgin ortaya çıkmaktadır ve ulusal devlet kavramını tartışmaya açmaktadır. Sorun, artık küresel olduğundan, çoğu kez bir ülke yada bölge sınırları içinde tutulmayacağından yola çıkarak devletlerin klasik egemenlik haklarından vazgeçmeleri ve çevre koruma konusunda tam bir işbirliğine gitmeleri gerekir. İkinci olarak ise, bir adım daha ileri gidilerek "çevre devleti" nden söz edilmektedir.[54]

---

[52]ERTÜRK, Hasan, **"Çevre Bilimlerine Giriş"**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 1996, s.208

[53]KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s.36

[54] KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s.38

• **Boyutlar;** Çevre sorunlarının temelinde, insan-çevre ilişkişindeki olumsuz değişmeler vardır. Nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme, yeryüzündeki bitki ve hayvan varlıklarırnın hızla tüketilmesine, hava, su ve toprağın niteliğinin düşmesine, kısaca ekonomide olumsuz bir değişme neden olmaktadır. Bu değişme, ekonomik, siyasal, demografik ve teknolojik etmenlerle[55], ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Birbirinden ayırdedilen dört grup ülkeden, ilk gruba giren sanayileşmiş ülkelerdeki değişimden, karbondioksit, karbonmonoksit ve kukurt emisyonları, zehirli atıklar ve fotokimyasal duman sorumludur. Saniyleşmiş ülkelerin, küresel çevre sorunlrının oluşmasındaki paylar da büyüktür. İkinci grup ülkeler azgelişmiş ülkelerdir ve bunlar aslında aralarında türdeş sayılmazlar. En belirgin özellikleri akcal, kurumsal donanımlarındaki eksiklikler ve hızlı nüfus artışıdır. Çevre sorunları bu ülkelerde, bir yandan sanayıleşmenin yarattığı dişsallıkların bir sonuçu olarak, diğer yandan da, yerel ve bölgesel bitki ortüsünün, havanın ve su kaynaklarının aşırı kullanımı sonucu ortaya çıkmaktadır. Üçüncü grup ülkeler, Türkiye, Arjantin, Brezilya, Tayvan gibi "kalkış" aşamasındaki ülkelerdir. Sanayileşme ve hızla kentleşme olguları hava ve suyun niteliğini bozarken, zehirli sanayi atıkları ile başa çıkılmamakta, konut ve trafik önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Dördüncü grup ülkeler, daha önce Ikinci Dünya olarak adlandırılan eski Doğu Blok, bügünkü

[55]BAECHLER, Günter, Catherina SCHİEMANN RİTTRİ, **"Umweltflüchtinge als Konflikpotential"**, Günther Baechler (Hrsg), **Umweltflüchtlinge Das Konflikpotential von morgen?**, Münster, agenda Verlag, 1994, s. 12-13

Doğu Avrupa ülkeleridir. Bu ülkelerin Çevre sorunları da karbondioksit, kükürtdioksit emisyonlari ve su kirliliği ile zehirli atık ve çöplerdir.

Paul Ekrlich, Küresel Çevre sorunlarının boyutlarına dikkat çekerek, bir Üçüncü Dünya Savaşı neden olarak tanımlamıştır.[56] Hızlı nüfus artışı, sağlık ve beslenme sorunları, ekonomik ve toplumsal kararsızlıklar adeta patlamaya hazır bir bomba olarak görülmektedir, küresel çevre sorunları aslında tek tek ortaya çıkan çevre zararlarının bir toplamı olarak da ifade edilebilir. Çünkü, yerel ya da bölgesel olarak tanımlanan sorunlar, ozon tabakasının incelmesinde ya da dünya ikliminin değişmesinde olduğu gibi sonuçta küresel zararlara yol açmaktadır.[57] Küresel çevre sorunlarının sınırötesi çevre sorunlarıyla ortak noktası, çevre zararını yaratan devletin bu zararı adeta ihraç etmesi ve olumsuz etkilerinden en azından başlangıçta kaçınabilmesidir. Aralarındaki fark ise, sınırötesi zararların görece tek yönlü olmasına karşılık küresel çevre sorunlarında ortaya çıkan zararların zamanla mutlak olarak kaynak olan devlete geri dönmesidir.[58] Öte yandan sınırötesi çevre zararlarında, zarar veren zarara ugrayan ilişkisi daha kolay kurulabilir, oysa küresel çevre sorunlarında bu ilişki o kadar kolay kurulamaz.

---

[56] Von WALTERSKIRCHEN, Martin P., **"Bemerkungen zur Umwelt politik"**, Chirstopher HORN, Martin P. Von WALTERSKIRCHEN, Jörg WOLFF (Hrsg), Umweltpolitik in Europa, frauenfeld, Verlag Huber, 1973, s. 9-20

[57] KAPLAN, Ayşegül, **"Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları"**, a.g.e. , s. 41-43

[58] DIERKES, Meinolf, Volkmar HARTEJ, **"Internationale Aspekte der Umweltpolitik"**, Konrad BUCHWALD, Wolfgang ENGEL HARDT (Hrsg), Handbuch für Planung, Gestaltung und Schutz der Umwelt, Bend 4- Umweltpolitik, München, BLV Verlagsgesellschaft, 1980, s. 92

• **Ozon Tabakasının İncelmesi;** Ozon tabakasının, güneşten yayılan zararlı morötesi ışınları süzmek ve atmosferdeki sıcaklığı düzenlemek gibi iki temel işlevi vardır. Görülüyör ki, ozon tabakasının incelmesi, diğer bir küresel sorun olan dünya ikliminin değişmesi ile de yakından ilgilidir.[59]

• **Küresel İklim Değişikliği;** Tıpkı ozon tabakasının incelenmesinden yıllar önce korkulmaya başlanması gibi, iklim değişikliğine neden olan "sera etkisi" de daha 1960'li yıllarda tahmin edilmiştir.[60] Güney Kutbu'ndaki buzulların gün geçtikçe eriyor olmaları bunun en güzel kanıtı idi. Bilimadamları sıcaklık artışının, aslında, doğal koşullar altında, 14 bin yıl önce başlamış olduğuna dikkat çekmektedirler. Hatta buzulların erimesiyle, daha önce buzullarınaltında kalmış kara parçalarının Kuzey ve Güney Kutuplarında tekrar ortaya çıktıkları gözlenmiştir.[61]

Atmosfer bileşiminde oluşan değişimler yerkürenin hızla ısınmasına neden olmakta ve bu değişme havada biriken başta karbondioksit olmak üzere diğer bazı gazların emisyonları yol açmaktadır. FCK, metan ve azotdioksitin yanında karbondioksit gazının sera etkisi yaratma ve iklim değişikliğine neden olmada

---

[59] KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s.43

[60] Von WALTERSKIRCHEN, Martin P, a.g.e. s.57

[61] FİROR, John, **"Değişen Atmosfer"**, Çeviri, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü Yayınları no:92(7), 1992, s. 75

payı %50 ile en fazladir.[62] Fosil yakıtların yanlış kullanımaları ve tropik ormanların yer açmak amacıyla yakılması ile saniyede 1000 ton karbondioksit atmosfere karışmaktadır. Motorlu taşıtlarda ve enerji üretim santrallerinde düzensiz yakılan yakıtların oluşturduğu azotdioksit atmosferin daha alt tabakalarında yoğunlaşmaktadır.

Sonuçta, Sanayileşmiş ülkelerin sera etkisi yaratmak Küresel iklim değişikliğine neden olan gazların emisyonunda ilk sırayı almalarına karşılık, kişi başına düşen emisyon miktari azgelişmiş ülkelerde en yüksektir.[63] Küresel iklim değişikliklerinin somut ekolojik sonucları, bölgesel göre farklı biçimde de olsa kaçınılmaz olarak toplumsal yapıyı da yansıyacaktır.[64] Tarım ve orman alanları giderek yok olacak, stepler ve coller artacak, deniz suyu yükselecek, sel felaketleri çoğalacak, erozyon nedeniyle toprağin niteligi düşecek ve en önemlisi tüm bu ekolojik gelişmeler insanların barış içinde birlikte yasamalarını tehlikeye sokacak, milyonlarca insanı yerlerinden ederek göçe zorlayacak ve yeni toplumsal çatışmaların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Küresel iklim değişikligine neden olan kim ya da neler olursa olsun, tüm ülkeleri olumsuz

---

[62] SIMONIS, Udo E., **"Globale Umweltprobleme und zukunftsfaehige Entwicklung"**, Aus politik und Zeitgesschichte, B.10 (Maerz 1991), s.5

[63] SIMONIS, Udo E., a.g.e. s.6

[64] FALKNER, Robert, **"Umweltzerstörung und ökonomische Entwicklung in der Dritten Welt-ein Verteilungsproblem"**, Viertel jahresberichte, Nr.126, Dezember 1991, s.395

etkilenmektedir. Sürekli ortaya çıkan sıcaklık artışı nedeniyle yükselen deniz suları, pek çok kıyı bölgesinin sular altında kalmasına neden olacaktır.

Dünya ikliminin değişmesiyle ilgili karamsar ve korkutucu kestirmeler hiç de yeni değildir. Doğu-Bati gerginliginin doruk noktasına ulaştığı dönemlerde bilimadamları, olası bir nükleer savaşın sonuçları üzerine senaryolar üreterek, bir "nükleer kış" yaşanması konusundaki kaygılarını dile getirmişlerdir.[65] Bu senaryo, bugün yaşanmaya başlanan dünya ikliminin Küresel ısınma gerçeğinin tam tersine, aşağı-yukarı 11000 yıl önce yaşanan buzul çağına geri dönüşe neden olacak Küresel bir soğumadan sözetmekte idi. Birleşmiş Miletler Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından özetlenen senaryoya göre, yaşanacak nükleer savaşın yaratacağı patlamalar sonucu, 100-200 milyon ton toz ve zerrecik atmosferde, kilometreklerce geniş bir alanda birikecek ve güneş ışınları bu nedenle yeryüzüne ulaşamayacak. Bu alanlarda ise sıcaklık, yaklaşık 15-20 derece düşecek sıcaklık ve sonuçta insanlık yeniden, ama bu kez yapay bir biçimde buzul çağına girecektir.[66]

• **Tropik Ormanların Yok Edilmesi;** Küresel iklim değişikligi ile yakından ilgili bir başka sorun da, tropik ormanların yavaş yavaş yok olmasıdır. Tropik

---

[65] SCHÖNWIESE, Christian-Dietrich, **"Weltweite Klimaaenderung durch den Menschen"**, Peter J. OPTIZ (Hrsg), Weltprobleme, 3. Auflage, Bonn, Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 1990 , s.110

[66] KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s. 44-46

ormanların bulundugu azgelişmiş ülkeler aşırı nüfus artışı, yoksulluk ve yüksek dış borç baskısıyla yagmur ormanlarını hızla yağmalamakta ya da yağmalanmasına göz yummaktadırlar. Fildışı Sahilleri ve Madagaskar'daki ormanların %80'inden fazlası çoktan yok edilmiş, Brezilya, Kolombiya, Peru, Endonezya, Kamerun ve Zaire'deki orman varlığına yönelik tehditler artmıştır.[67] Dünya çapındaki kuraklık ve çölleşme, sel felaketlerinin artması ve pek çok bitki ve hayvan türlerinin yok olması, büyük ölçüde bu orman alanlarının giderek azalmasından kaynaklanmaktadır. 1988 yılında Toronto'da yapılan 7'ler Zirvesi'nde, yagmur ormanlarının korunması gereği önemle vurgulanmuş, böylece uluslararası siyasal ve ekonimik platformda da bu konu kabul görmüştür.

Tropik ormanlarının küresel karbondioksit emisyonlarını toplama ve küresel iklimin kararlı olmasına yaptığı katkılar biliniyor. Bu ormanların artan oranda yok edilmesi, aynı zamanda atmosferdeki karbondioksit miktarinin yükselmesine ve bunun da "sera etkisi" yaratarak küresel ısınmaya neden olduğu artık kanıtlanmıştır. Tropik ormanların yok olması, yanlızca küresel iklim değişikliğine neden olmamakta, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğin büyük ölçüde ortadan kalkmasına, azalmasına neden olmaktadır.[68] Yapılan kestirmelere göre,

---

[67] Von WALTERSKIRCHEN, Martin P, a.g.e. s. 60

[68] **Neunter Bericht zur Entwicklungspolitik der Bundesregierung**, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, Auszüge zum Thema Umwelt, Drucksache 12/4096, s.18

yeryüzünde3 ile 10 milyon hayvan ve bitki türü yaşamakta, bunların %50 ile %80'i tropik ormanlarda bulunmaktadır. Uzmanlar, tropik ormanlardaki biyolojik tür varlığının %30'unun tehlikede olduğu uyarısını yapmaktadırlar. Öte yandan, tropik ormanlar, bir başka açıdan, yanlızca bulundukları ülkenin degil, tüm insanların hizmetindedir, pek çok ilacın ana maddeleri tropik ormanlardaki bitkilerden elde edilmektedir.[69]

• **Nüfus, Açlık ve Barınma;** Ekolojik krizin temelindeki etkenlerden biri de hızlı nüfus artışıdır, bugün dünya mevcut kaynakları yetersiz kılan ve bu nedenle ekolojik dengeyi bozmaya başlayan bir nüfus artışı ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bilim çevrelerinin hesaplarına göre, ancak dünya nüfusu önümüzdeki yüzyılın ortalarında 8 milyarda kalırsa, yaşanabilir bir dünyaya sahip olabileceğiz, bu iyimser beklentinin gerçekleşebilmesi için bugünkü nüfusn artış hızının yarı yarıya düşmesi gerekiyor. Oysa, yeni bir tahmine göre, dünya nüfusu 2050 yılında 11 milyara ulaşacağı belirtiliyor, böyle bir dünyada ise tüm ekolojik dengelerin bozulacağı, çöllerin, aşınmış dağların, tükenmiş okyanusların ve yok olmuş tropik ormanların devri başlayabilecektir.

Bu arada, ne gariptir ki; gelişmiş kapitalist ülkeler, yaşanmakta olan çevre kirliliğinin sorumlusu olarak azgelişmiş ülkelerin ve onların sahip olduğu nüfusun doğal kaynaklar üzerindeki aşırı basksını gerekçe olarak görmektedirler.

[69] KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., 47-48

Oysa ki, günüümz dünyasının karşı karşıya olduğu Kuzey-Güney iklimi sonucu nüfus baskısı kavramı, tek başına pek bir anlam taşımamaktadır, çünkü asıl sorun "nerede kaç kişinin yaşadığı değil, kimin ne kadar tükettiği" sorunsalıdır.

Nüfus artışının yarattığı en çarpıcı ve dramatik sonuç yoksulluk, açlık ve barındırma sorunudur, azgelişmiş ülkelerin birçoğu, başta Afrıka ülkeleri olmak üzere açlık ve barınma sorunu ile karşı karşıyadır, iklim değişkenliğinin yarrattığı doğal felaketler su, toprak, orman gibi doğal varlıkların tahribini hızlandırırken, bir yandan da bu varlıklara bağımlı insan neslini kıtlık ve açlık sorınu ile yüz yüze getirmiştir.

- **Su ve Yaşam;** Birleşmiş Milletler Çevre Programının (UNDP) 2002 yılında yayınladığı 3. Küresel Çevre Raporun'na göre, başta Afrika ve Asya kıtalarında yaşayanlar olmak üzere, dünyada 1.1 milyar insan güvenli içme suyu, 2.4 milyar insan ise güvenli arıtma hizmetlerinden yoksundur**.** 2002 yılında düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde ise, son 10 yılda temiz suya erişim ve atık suların arıtımında karşılaşılan yetersizliklerin sebep olduğun çocuk ölümlerinin, 2. Dünya Savaşından sonra yaşanan silahlı çatışmalarda kaybedilen insan sayısından fazla olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

- **İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme;** Küresel ısınma ya da Küresel İklim Değişikliği, doğanın kendi varlık koşullarını etmektedir. Küresel ısınmaya yol

açan sera gazları; temel olarak, sanayi toplumunda kullanılan fosil yakıtlardan, çeşitli sanayi kollarında özellikle, çimento, enerji, ulaşım sektörlerinin yoğunlaşmasıyla gökyüzüne salınan ve endüstriyel tarım neticesinde meydana çıkan gazlardır, bu gazların bir bölümü karasal ve okyanus kaynaklı ekosistemler tarafından tutulur. Ancak, artık hem bu tutucu ortamların azalması ve yok olması hem de atmosfere bırakılan sera miktarındaki artış, küresel karbon dengesini bozmaktadır, bunun sonucunda 19.yy sonlarının başlarında ortaya çıkan, yüzey sıcaklıklarındaki artış 20 yy sonlarında doruğa ulaşmıştır. Her yıl da sıcaklık artışlarında "uygarlığımız" rekora koşmaktadır. Bu yüzey sıcaklığı artışı, 20 yy dan günümüze 0.8 derecelik bir artışa sahne olmuştur, dünya yüzeyinde bir başka felaket de, ekilebilir toprakların aşırı kullanımı, ölçüsüz kullanılan kimyasal gübreler ve zararlılarla mücadele ilaçlarının etkileirdir. Bu arada, nüfus baskısı sonucu tarıma elverişli olmayan toprakların kullanılması daha fazla alanı çoraklaştırıp verimsizleştirmektedir.

- **Enerji Politikaları Çıkmazı;** Bugün dünya nüfusunun yaklaşık %80'ini oluşturan azgelişmiş ülkeler dünya gelirinin yanlızca %15'ini alırken bu durumun "sürdürülebilir kalkınma" gibi kavramlarla açıklanmasının hiç bir inandırcılığı yoktur. Çünkü, tüketim mallarının %85'i zenginler tarafından üretilmekte ve enerjinin de %75'i zenginler tarafından kullanılmaktadır. Enerji, sanayileşme ve kalkınma arasındaki ilişki, son dönemde enerji üretim seçeneğinin ekonomik olmasının yanı sıra çevresel boyutunu da tartışma gündemine getirmiştir.

Bu bağlamda enerji üretim seçenekleri üzerine yapılan tartışmalar genelde enerji ihtiyaç senaryolarına dayandırılmaktadır. Bir ülkenin enerji açığının ya da fazlasının olması, gelecek yıllarda ne kadar enerji tüketeceği, kalkınma hızı gibi veriler ve enerji talepleri ile doğal gaz gibi seçenekler gündeme gelmektedir. Batılı uzmanlara göre dünya ülkeleri bundan 30 yıl öncesine oranla %30 daha fazla enerji tüketmektedir, ve tahminlere göre, 2025 yılında enerji ihtiyacı bugünkünden %65 daha fazla olacaktır. Bu nedenle, enerji açığı ya da enerji krizi söylemlerine dayanarak aranmakta ve oluşturmaktadır.

• **Atık Sorunu;** Gelişmiş sanayi ülkelerinde yaşanan çevresel sorunların teknolojik değişimle çözülmesi yönünde çabalar sürerken, yaratılan tüketim toplumu ve bu topluma sunulan ürünlerin yarattığı sorunlardan biri de atık ve çöp sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile yaygınlaşan ambalajlı ürün kullanımı ve "kullan at" türünden malzemeler, bugün dev boyutlara ulaşan çöp sorununun başlangıç noktası olmuştur. Kola kutularından pet şişelere, hastane atıklarından radyoaktif atıklara kadar çöpün içeriğini oluşturan malzemeler çeşitlilik ve çokluk göstermektedir.

• **Plansız Sanayileşme**; Bugün gerek ABD'de, gerekse Avrupa Birliği bünyesinde çok ciddi yaptırımlarla donatılmış çevre yasaları bulunurken, gelişmiş ülkelerden kaynaklı ya da bu ülkelerden yayılan "potansiyel kirlilik" nasıl açıklanabilir? Bu noktada kapitalizimin "varoluş ve işleyiş" yasası gereği,

hem insanı hemde doğayı sömürüp tüketmek gibi bir işlevi olduğu gözardı edilmez. Örneğin, dünyada yılda 1 milyon tondan fazla zehirli madde doğaya atılmaktadır. Resmi kayıtlara göre, yanlızca ABD'de kimya sektöründe 700 bin ton, çevreyi kirletici zehirli maddenin oluştuğu bilinmektedir. Yine ozon tabakasını etkileyen CFC (kloro-floro-karbonların) ve halonların üretimine sınırlama getirilememektedir. Bu nedenle CFC'lerin denetlenmemesi sonucunda ozon tabakasndaki incelmenin artacağı ve dünya üzerindeki yaşamın büyük ölçüde tehlikeye gireceği tahmin edilmektedir. Öte yandan, 1992 Rio Zirvesi'nin (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) önemli anlaşmalarından birisi olan "Küresel Isınma (İklim Değişikliği) Anlaşması", başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından imzalanmamış ve bu konudaki tartışmalar, ülkelerin yükümlülükleri gibi konular uluslararası çevre hukukunun önemli bir sorun alanı olarak ortada durmaktadır.

Rio süreci ve Kyoto Protokolü ile birlikte, iklim değişikliğine yol açan gazların yayımının, sınırlanması doğrultusunda gelişmiş ülkelerin karbondioksit yayımı miktarlarını, ülkelerin 1990 yılı karbondioksit yayımı seviyesinde tutmaları yönünde bir ilke kararı benimsenmiştir. Bu anlaşmanın ABD ve gelişmiş sanayi ülkeleri tarafından imzalanmaması, uzun yıllar askıda bırakılması ise aslında siyasal bir tercih olarak yorumlanmalıdır. Gelişmiş ülkelerin bilinenen ikiyüzlü politikaları, ekolojik sorunlar karşısındaki çelişkileri tanam da bu süreçte su yüzüne çıkmıştır. Böylece, yıllarca dünyanın bütün varlıklarını sanayileşme ve kalkınma uğruna tüketen bugünün sanayileşmiş ülkeleri ekolojik sorunların

çözümü için herhangi bir kaynak aktarımına, önlem almaya yanaşmamak "kararlı" bir tavır segilenmişlerdir.

Oysa ki, CFC, karbondioksit ve metan gibi gazlar, atmosferde oluşturdukları tabaka ile güneş ışınlarını tutarak, küresel ısınmaya ve sera etkisine neden olmaktadırlar. Böylece, buzulların erimesi ile birlikte denizlerin yükselmesi, deniz ekolojisinin bozulması, seller ve erozyon gibi olaylar yaşanmaktadır. Bir diğer yandan, ozon tabakasının incelmesi sonucunda yeryüzüne atmosfer süzgecinden geçmeden ulaşan güneş ışınları söz konusudur. Bu durum ise insanlar için başta cilt sağlığı problemleri olmak üzere geri dönüşü olmayan yeni bir feleketler dizidinin habercisi olmaktadır. Sanayileşme ve küresel kalkınma tezlerinin artık ne anlama geldiği bilinmektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerin tüm dünya toplamının %95'ine karşılık gelen zararlı atık üretimi, 1970'lı yıllardan bu yana büyük artışlar göstermiştir. Örneğin, ABD'nin 1970'li yıllarda 25 yılı verileri ile AB'nin ve OECD'ye bağlı ülkelerin yıllık zararlı atık üretimi ise, toplam olarak 40 milyon ton olmuştur. Bu kapsamda yukarıda sıralanan resmi verilerin dışında, bu verilere yansımayan zararlı atık miktarı ve bunların ülkeler arasında taşınması ise başlı başına önemli bir çevre sorunu olarak ortada durmaktadır.

- **Gelir Dağılımı Bozukluğu Yoksullıuk ve Gida Güvenliği;** Geçtiğimiz yıl küresel ekonomi mal ve hizmet olarak 41 trilyon dolarık üretim gerçekleştirdi.

Bu gelirin yüzde 45'i gelişmiş ülkelerde yaşayan ve dünya nüfusunun yüzde 12'sini oluşturan bir mutlu azınlığı cebine girdi.

Dünyanın en ünlü çevre izleme örgütü olan Worldwatch Institute'un Vital Signs 2000 adlı kapsamlı çevre raporunda "Bu zengin azınlık çevre bozulmasına yol açan aşırı tüketimin baş sorumlusudur," deniliyor. Örnek vermek gerekirse, gelişmiş ülkelerin kağıt tüketimi gelişmekte olan ülkelerin tüketiminin tam dokuz katı, kişi başına otomobil sayısı 100 katı. Öte yandan, gelişmekte olan ülkeler bilgi çağına ulaşımda da giderek yaya kalıyorlar. Internet kullanıcılarının yüde 87'si kalkınmış ülkelerde yaşarken, Hindistan, Çin ve Afrika'daki insanların ancak yüzde biri internet kullanabiliyor. Üçüncü dünya ülkelerinin toplam dış borçları 2.5 trilyon dolara ulaşmış bulunuyor ve bu ülkelerinin yüzde 30'unu borç ödemelerine ayırmak zorundadır. Çevre tahribatının faturasını genelde yoksullar ödüyor ama zangin ülkeler de iklim değişikliği gibi küresel sorunlardan kaçamıyorlar. Geçen yılın sonunda, küresel ısınmanın yol açtığı hava koşulları Batı ve Orta Avrupa'ya şiddetli fırtınalar ve seller getirdi. Bunların neden olduğu maddi zararın 10 milyar dolar civarında olduğu hesaplandı. Haziran sonunda Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Zirvesi'ne Genel Sekreter Kofi Annan ve BM Sosyal Kalkınma Komisyonu tarafından sunulan raporlar da benzeri bir kara tablo çiziyor. Raporlarda İrlanda ve Çin'in sosyal kalkınmadaki başarısı belirtilirken, diğer bir çok ülkede işsizlik, yoksulluk ve dış borç ödemesi gibi göstergelerin daha da kötüye gittiği söylendi. Annan'ın raporunda bir çok ülkenin bildirdiği yoksulluk, işsizlik seviyelerinin ve gelir

dağılımı dengesizliğinin "insanlık açısından kabul edilemez ölçüde" olduğuna dikkat çekildi.

2. Küresel Çevre Politikalarının Ortaya Çıkış Nedenleri

Çevre sorunlarının uluslararası duruma getirilmesi bir dizi zorunluluğunu sonucunda gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Avrupa ve Kuzey Amerika'yi etkileyen geniş alanlı hava kirliligi, kükürtdioksit ve azotdioksit emisyonlarinin denetim altına alınması gereğini ortaya cıkarmıştır. Norveç ve Isveç gibi, bu emisyonlardan özellikle olumsuz etkilenen ülkelerin yanında Federal Almanya da yer almıştir. Bir diğer gelişme, ozon tabakasındaki incelmenin ortaya çıkarılması ile gerçekleşmiş, önce 1986'da Viyana Sözleşmesi ve ardından 1987'de Montreal Prötekolu ile bu sorun da uluslararası düzeye taşınmıştır. Ücüncü olarak, giderek kirliligin arttığı Kuzey Denizi, Baltık Denizi ve Akdeniz'in kirlilikten korunması, uluslararası görüşmelere konu olmuştur.

Çevre sorunlarını Küreseldüzeyde ele almanın bu bağlamda önemli nedenleri vardır. Birinci neden, bölgesel ya da Küresel nitelikteki ortak Çevre mallarının, Kuzey Atlantik'deki balık varlığının, sorumsuzca, hızla ve geri getirilemez bir biçimde tüketilmesidir. Ikinci neden Çevreye verlen zararların ve Çevre kirliliginin artık sınır tanımamasıdir. Bir diğer neden de, dünya pazarlarının Çevre sorunları açısından uluslararası duruma gelme özelliği sergilemişdir. Bu pazar çerçevesinde Çevreye zarar veren teknikler, ürünler ve atıklar

istenmemektedir. Öte yandan, Çevre korumaya ilişkin getirilen kuralların ve ölçümlerin uluslararası ticarette rekabet koşullarını etkilenmesi de önem taşımaktadir. Son olarak, Çevreden ve doğal kaynaklardan yararlanma ve bunlara zarar verme durumunda, maliyetlere katlanmak konusunda adaleti bir paylaşım sağlamak istenmektedir.

Ulusal devletler artık ekolojik krizin üstesinden tek başlarına gelecek durumda değildirler. Bu nedenle Çevre politikalarında ağırlık, ulusal politikalardan uluslararası politikalara kaymaktadir. Uluslararası Çevre politikaları ise, ancak ulusal Çevre politikalarının başarılı olmaları ile hedeflerine ulaşabileceklerdir. Tek tek devletlerin Çevre politikalarının kendi sınırları içinde başarıya ulaşması, uluslararası Çevre politikalarının da başarı şansını arttıracaktir. Öte yandan, ne yazık ki, ulusal Çevre politikaları gibi uluslararası Çevre politikaları da, şok etkisi yaratan yıkımlar ya da olaylara biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası Çevre politikalarının oluşmasının zaman açısından dört evrede gerçekleştiğini söyleyebiliriz:

1- 1960 yılına kadar olan evrede Çevre koruma çabalarının yalnızca doğa koruma, hayvan ve bitki varlıklarının korunması, ormanların korunması gibi sınırlı alanlarda gerçekleştığı görülmektedir.

2- 1960-1970 yılları arasında ise, Çevre konusunun daha çok düşünsel alanda tartıştığı, “Büyümenin Sınırları” gibi yeni düşüncelerin ortaya atıldığı ve araştırmaların yoğunlaştığı dikkat çekmektedir.

3- 1970-1980 yılları arası, ulusal Çevre koruma çabalarının örgütlenmeye başladığı bir evre olarak kabul edilebilir. Bu dönemde örnegi, ABD'de Ulusal Çevre Koruma Yasası çıkarılmış, ya da 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansi'ndan sonra bir çok ülkede Çevre bakanlıkları kurulmuştür.
4- 1980'li yılların başında itibaren ise, uluslararası işbirliğinin, Çevre korumanın her alanında yoğunlaştığı açıkça görülmektedir.

Ekolojik sorunlar, iki biçimde uluslararası politikaların konusu durumuna gelebilir. İlk olarak, Çevre zararları siyasal açıdan artık taşınmaz olarak tanımlanırsa ve ikinci olarak da, ulusal politikalar sınırötesi kirlilik ve zararların maliyetini taşıyamazsa ve zararların kaynağı başka devletlerin sınırları içindeyse, uluslararası işbirliği ilkesi gereğince ortak politikalar oluşturmak ve yürütmek kaçınılmaz olacaktır.

Uluslararası Çevre politikaları ulusal Çevre politikalarından, bu politikaları belirleyecek, uygulayacak ve eşgüdüm sağlayacak tek bir merkezi birim-örneğin ulusal Çevre politikalarında bu birim devlettir- sahip olmamakla ayrılmaktadir. Küresel ve sınırötesi Çevre zararlarına yönelik uluslararası politikalar ancak, uluslararası konferanslar, sözleşmeler, diplomatık girişimler biçiminde, ya devletler arasındaki tek taraflı görüşmelerle ya da uluslararası örgütlerin araçılık ettiği çok taraflı görüşmelerle gerçekleşmektedir. Uluslararası Çevre politikalarının tek yaptırım gücü, devletler hukukuna dayanılarak hazırlanan sözleşmelerin yanlızca imzalamiş devletlerı bağlanmasıdir. Öte yandan,

uluslararası Çevre korumaya ilişkin düzenlemelerin uygulamaya konulması, tek tek devletlerde olduğu kadar kolay ve etkin olmamaktadır.

Uluslararası Çevre politikalarının karşı karşıya bulunduğu güçlükler yanlızca personel, akçal ya da örgütsel olanlar değildir. Belki bu güçlüklerden daha önemlisi, siyasal boyutta ortaya çıkan, politikalar saptanırken çıkarılan uzlaştırılması sorunudur. Fakat ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılara sahip ülkeler arasında, çıkar ve hedef çatışmalarının olması son derece doğaldır. Çünkü, aynı ülkedeki farklı kurumların çevre politikaları arasında bile çoğu zaman kesin ayrılıklar bulunmaktadır. Uluslararası Çevre politikaları ile ilgili bir diğer önemli sorun da, çevre koruma amacıyla devletlerin içişlerine karşılacağı kaygısıdır, hiç bir devletin içişlerine karışılamayacağı, devletlerin ulusal egemenlik haklarının doğal bir sonucudur. Ancak yine, hiç bir devletin, egemenlik hakkına dayanarak çevresini ve doğal kaynaklarını sorumsuzca tahrip ederek ortak yaşamın temellerini tehlikeye atamayacağı da unutulmamalıdır. Brezilya, Bolivya, Peru, Ekvator, Kolombiya ve Venezuela gibi Amazon Bölgesi'nde yer alan ülkeler bu açıdan çok ciddi eleştirilere hedef olmaktadırlar. Sayılan ülkeler ise, ulusal egemenlik haklarını öne sürerek her türlü karışmayı reddetmekte, ekolojik nedenli karışmaları, ülkelerini kurnazca ele geçirmekte kullanılacak Truva atına benzemektedirler. Çevre koruma çabalarının uluslararası rekabet koşullarını etkiliyor olması, uluslararası çevre politikalarına uzlaşmacı bir özellik kazandırmaktadır. Sözkonusu uzlaşmanın sağlanması ise, her zaman istenen biçimde olmamaktadir, örnegin ozon tabakasının korunması

amacıyla bazı ülkeler, daha uzun süre önce kendileri için sınırlamalar getirmişken diğer bazı ülkeler zararlı emisyonlarını havaya bırakmakta sakınca görmemektedirler.

Uluslararası Çevre politikalarında ABD'nin konumu oldukça önemlidir. Çünkü her şeyden önce, gelişmekte olan ülkelerin büyük bölümünün dış borçlarınun ABD'ye olduğu görülmektedir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkeler, ABD ihraçat pazarının %34'ünü oluşturmaktadırlar. Bir başka değişle, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik, siyasal ve toplumsal kararlılık ABD'nin hem istediği, hem de bir anlamda istemediği bir durumdur. Örnegin, 1980'li yıllarda borçlu ülkelerin borçlarının hızla tırmanması ve bu ülkelerdeki kararsızlıklar yaklaşık 1.8 milyon Amerikan yurttaşını işsiz bırakmıştir. Ancak ABD, kendısi için bu açıdan önemli bir fırsat gibi görünen Rio Zirvesi'ni yeterince kullanmamıştır. 1972 Stockholm Konferansı'ndan bu yana üstlendiği öncü rolü de Rio Zirvesi'nde takındığı tavırla kaybetmiş; Avrupa ve Japonya'ya kaptırmıştır. Çünkü özellikle Doğu-Bati gerginligi yumuşadığından beri, dünya politikalarının ağırlık noktası Çevre ve azgelişmişlik sorunlarına kaymıştır.

3. Küresel Çevre Politikalarında Düzey Sorunu

Uluslararası çevre politikaları, çevre koruma alanında işbirliği çabaları ile ortaya çıkmıştır. İlk adım Roma Kulübü'nün yayınlattığı "Büyümenin Sınırları" sorunun küresel olduğunu ve çözümünün de ancak küresel olabileceğine ileri

sürmüştür, birde devletler ve halklar arasındaki dayanışmacı ilişkinin devletler hukuku çerçevesinde biçimlenmeye başlamasıdır. 1972 Stockholm Bildirgesi Birleşmiş Milletler Şartı'na ve devletler hukuku ilkelerine göre, egemenlik hakları gereğince kendi çevre politikalarını uygulayabilirler, ancak bu türlü eylemleri nedeniyle başka bir devlete yada kendi egemenlik alanı dışındaki bölgelere zarar veremezler[70] ve yine verilen zararların ödenmesi ve sorumlulukla ilgili Devletler Hukuku, hukukunun geliştirilmesi için işbirliğinin gerekliliği üzerinde de önemle durulmuştur. Çevre politikalarının etkin ve başarılı olabilmeleri için hangi düzeyde belirlendikleri ve yürütüldükleri de önemlidir. Bir çevre sorunu hangi düzeyde ortaya çıkıyorsa, sorunun çözümü için oluşturulacak politikalarda, o düzeyde belirlenip uygulanacaktır.[71] Uluslararası politikaların hangi düzeyde belirleneceği konusunda bir ikilem bulunmaktadır. Bir yandan çevre sorunlarının sınır tanımaması ulusüstü örgütlenmeyi gerektirirken yerel, bölgesel ve ulusal koşulların da gözönüne alınması daha alt düzeyde kurumsallaşmaya da önem verilmesi gerekmektedir. Bu ikilem aslında, "küresel düşünme, yerel davranma" söylemi ve "yerellik ilkesi" ile aşılabilecektir.[72] Küresel çevre sorunlarının çözümüne tek tek ulusal düzeyde

---

[70] KAPLAN, Ayşegül, a.g.e., s.111-112

[71] Von PRITTWITZ, Volker, **"Drei Ansaetze zur Analyse internationaler Umweltpolitik"**, Beate KOHLER-Koch (Hrsg), Technik und internationale Politik, 1. Auflage, Baden-Baden, Nomos Verlagsgessellschaft, 1986, s.490

[72] "Subsidiarity principle" prof. Dr. Ruşen Keleş tarafından **"Yerellik ilkesi"** ya da **"hizmette Halka Yayınlık İlkesi"** biçiminde kullanılmaktadır, Bkz. Ruşen Keleş **"Hizmette halka yakınlık İlkesi ve Yerel Yönetimler"**, **"Çağdaş Yerel Yönetimler"**, Cilt 4, Sayı 1, Ocak 1995, Passim

başlanmalı, ancak daha üst düzeylerde yoğun ve etkili bir eşgüdüm ve karar mekanizması geliştirilmelidir.

Çevre politikalarının düzeyinin belirlenmesiyle ilgili olarak karşılaşılan ikilemi aşmanın diğer bir yolu ise çevre politikaları açısından yerel, ulusal, bölgesel ve uluslar arası ayrımı yapılmadan her düzeyde etkin olmaktır.[73] Örnek olarak barış ve çevre örgütü olan Yeşil Barış verilebilir.

4. Küresel Çevre Politikalarının Kurumsallaştırılması

1972 Stockholm Konferansı sorunun çözümü için uluslararası işbirliğinin gerekliliğini vurgulayarak kurumsallaşmaya da dikkat çekmiştir, gerçi bu konferanstan öncede çeşitli birimler bulunmaktaydı ama Stockholm Konferansı sürecin hızlanmasını sağlamıştır. En eski kurum İsveç'te 1969 yılında kurulan İsveç Ulusal Çevre Koruma kuruludur. Kanada Çevre Dairesi 1970'te, Japon çevre Kurumu'nun ise 1971'de kurulduğu görülmektedir. Fransa bir adım daha ileri giderek aynı yıl Çevre ve Doğa Koruma Başkanlığı kurmuştur.

Stockholm Konferansı'ndan sonra bir patlama yaşanmış ve hükümetler böyle yeni yapılar kurarak çevre politikalarına duyarlılıklarını sergilemişler ve bu

[73] Von PRITTWITZ, Volker, a.g.e., s.223

yönde siyasi sinyaller vermişlerdir. Ayrıca Dış İşleri Bakanlıklarında da çeşitli birimler kurulmuştur, ve ardından çevre bakanlıkları kuruluşlara eşlik etmiştir.

Çevre koruma çabalarının örgütlenmesi ve kurumsallaşması ile ilgili iki model öne sürülmektedir.[74] İlki, gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde çevre politikalarından sorumlu ve yetkili tek bir birim olmalıdır. Böylece kararlar daha çabuk alınacak ve uygulanacaktır. İkinci model ise, bu görevin her düzeydeki yönetim birimine ve her alanda çalışan örgütlere verilmesi, böylece her türlü politika alanıyla bütünleştirilmesi amaçlanmaktadır. Her iki modelinde eksik yönleri bulunmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren kurulan çevre bakanlıklarının temel işlevleri, bir yandan ulusal çevre politikaları arasında eşgüdüm sağlamak, siyasal sorumluluğu üstlenmek ve bir yandan da uluslararası alanda ulusal çıkarları temsil etmektir. Uluslararası politikaların oluşturulmasında izlenen yolda, iki modelin uzlaştırılması biçiminde ortaya çıktığı gözlenmektedir. Çevre sorunlarının karmaşık yapısı ve nedenlerinin iç içe geçmiş olması, gelecekte ne tür gelişmeler olacağını kestirmeyi güçleştirmektedir. Bu nedenle gelecekte çıkabilecek sorunları önceden tespit etmek uygun çözümler üretmek mümkün görünmemektedir. Öte yandan, ne akçal, ne personel, ne kurumsal ne hukuki ve nede programlar açısından hazırlıkların yeterli olmadığı ortadadır.[75]

---

[74]KAPLAN, Ayşegül, **"Wie laesst sich Umweltschutz als Querschnittsaufgabe in der Verwaltungsorganisation umsetzen?"**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mart, 1994.

[75] WÖHLCKE, Manfred, Umweltzerstörung in der Dritten Welt, München, Back'sche Reihe, 1987.

5. Küresel Çevre Politikalarının Değerlendirilmesi

Uluslararası düzeyde politika belirleme mekanizması, öncelikle ulusal devletlerin çıkar çatışmaları yüzünden güçlü bir biçimde sınırlanmaktadır. Küresel çevre politikalarının değerlendirilmesinde etkililik, etkinlik ve uygulanabilirlilik olmak üzere üç ölçüt kullanılmaktadır.[76]

Çevre politikalarının etkinliği, etki genişliği ve etki derinliği boyutlarında ele alınmalıdır. Etki genişliği çevre politikalarının yalnızca mekansal boyutunu değil, zaman boyutunu da ifade etmektedir. Küresel çevre mallarının korunması ile ilgili önlemler, sürekli ve kesin bir biçimde kurumsallaştırılmışlarsa etkili olurlar. Bir de etkililik için, önlemlerin tüm eylem alanlarını kapsaması gerekmektedir. Yani bütün politikalar bir arada düşünülmelidir. Çevre politikalarının etki derinliği büyük, orta ve az olmak üzere farklılık göstermektedir. Çevre sorunlarını önlemeye yönelik nüfus politikaları, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi ve tüketime yönelik ekonomik büyümenin sınırlanmasını amaçlayan politikaların etki derinliği büyüktür. Etki derinliği orta olan politikalar, örneğin, teknik anlamda atıkların etkisiz duruma getirilmesini ya da yeniden kullanımını sağlayacak politikalardır. Onarıcı ve denetleyici çevre politikaları ise, etki derinliği en düşük politikalardır. Küresel çevre

[76] Von PRITTWITZ, Volker, Klaus Dieter WOLF, **"Die Politik globaler Güter"**, Volker von PRITTWITZ (Hrsg), Umweltpolitik als Modernisierungsprozess, Oplanden, Leske und Budrich, 1993, s.201-206

politikalarının etkinliği, ekonomik ekolojik, toplumsal ve siyasal-kurumsal boyutlarda düşünülmelidir. Bu noktada küresel çevre politikalarının uygulanabilirliliğinin ekonomik ve, siyasal ve toplumsal anlamda alınması gerekmektedir. Ancak, aktörlerin çevre bilimcilerinin dereceleri ve çıkarları farklı olduğu için uzlaşma ve dolayısıyla küresel çevre politikalarının uygulanmasında güçlükler ortaya çıkmaktadır. Küresel çevre politikalarına baktığımız zaman gelişmiş ülkeleri sorunlarını yansıttığını görmekteyiz. Buda politikaların zengin sanayileşmiş ülkeler tarafından biçimlendirildiğini göstermektedir. İçerik olarak genelde endüstriyel mal ve ürünlerin yarattığı atıklar, zararlı madde emisyonları, türlerin ve doğal güzelliklerin yok edilmesi gibi modern toplumun uygarlık sorunları ile yakından ilgilidir. Bu yüzdendir ki "zenginlik ekolojisi" olarak tanımlanmaktadır. "Kıtlık ekolojisi" ise, doğal kaynakların yeniden kullanılabilmesini, yeniden kazanılmasını ve bilinçli tüketilmesini anlatır Bu iki politika Sürdürülebilir gelişme kavramıyla bütünleşmektedir. Küresel çevre politikaları, yeryüzündeki tek tek ülkelerin kıtlık ve zenginlik ekolojilerinin bilinçli karışımıdır.

Küreselleşmenin sonuçları şöyle özetlenebilir, siyasal olarak ABD'nin dünya liderliği ve dünya jandarmalığı, ekonomik olarak uluslararası sermayenin egemenliği, kültürel olarak iki kolu var, tekdüze bir tüketim kültürünün empoze edilmesi ve kültür farklılığı olan her gruba ayrı siyasal özerklik verilmesi

eğilimi.[77] Küreselleşmenin birinci sonucu, dünyayı küçültmektir. Yani herkes, dünyada olup bitenlerden haber almakta ve en azından duygusal ve düşünsel planda etkilenmektedir. Pek doğal olarak bu etkilenme kimi zaman, duygusal ve düşünsel düzeyi aşmakta, doğruya siyasal ya da mali ve ekonomik etkilenme söz konusu olmaktadır. Sonuç olarak, artık dünyanın çok küçüldüğü sadece duygusal ve düşünsel planda değil, askeri, siyasal ve mali-ekonomik alanda da günümüzün en önemli gerçeklerden biri olarak gözümüze çarpmaktadır.[78]

Küreselleşmenin ikinci sonucu, bağımsız nitelikli ulus-devletlerin egemenliklerinin tehdit edilmesidir. Bir yandan ABD'nin egemenliği, öte yandan devletler üstü örgütlenmelerin önem kazanması ve Avrupa Birliği gibi oluşumlar, uluslararası tahkim gibi, uluslararası sermayenin devletler üstü ayrıcalıklar elde etmesi, ulus-devletlerin egemenlik haklarını yukardan tehdit etmektedir. Ayrıca ulus-devletlerin içindeki farklı kültür gruplarının özerklik eğilimleri, ulus-devletleri aşağıdan doğru da zorlamaktadır. Örnek olarak; İspanya'da Bask, Fransa'da Korsika, İngiltere'de İrlanda sorunları bu oluşumun, kültürel farklılığı, siyasal özerkliği dönüşme eğilimlerini yansıtan olgulardır. Aşağıdan böyle bir saldırıya karşı karşıya olan ulus-devletler, yukardan da hem ABD, hem de uluslararası sermaye ve uluslararası kuruluşlar tarafından egemenlik haklarından yoksun bırakılmaktadır. Örneğin tahkim konusunda,

---

[77] KONGAR, Emre, **"Küresel Terör ve Türkiye"**, Remzi Kitabevi, Kasım 2001, s. 29

[78] KONGAR, Emre, a.g.e., s. 29-30

uluslararası sermaye artık yatırım yaptığı ülkenin ulusal adaletine güvenmemekte, anlaşmazlık durumlarında, adaleti, uluslararası tahkim örgütlenmelerinde aramaktadır.[79]

Küreselleşmenin üçüncü bir sonucu, terörizmin yaygınlaşması olarak ortaya çıkmaktadır.Gerek ulus-devletlere karşı özerklik eğilimi taşıyan alt kültür gruplarının terörist saldırıları, gerekse gittikçe yaygınlaşan ve bireysel olarak kullanılabilen teknolojik silah olanakları, örneğin, canlı bombalar ya da silaha dönüştürülen uçaklar, terörizmi gitgide yaygınlaştırmaktadır. Bir yandan iç savaş niteliğindeki askeri saldırı, öte yandan, intihar eylemleriyle öne çıkan bireysel terör, bütün bu ayılıkçı hareketlerin ortak özellikleri olarak göze çarpmaktadır. Böyle bir saldırı terörist yöntemleri gitgide yaygınlaşmakta, kendilerini karşı terörist yöntemler kullanılan ulus-devletler de kendilerini korumak için aynı yöntemlere başvurunca terörizm bir anlamda küreselleşmektedir.[80]

Küreselleşmenin dördüncü bir sonucu, tekdüze bir tüketim kültürünün egemenliğinde, yerel ve ulusal kültürlerin zayıflamasıdır. Görüldüğü gibi küreselleşme her zaman aynı doğrultuda sonuçlar vermemektedir. Bir yandan farklı yerel kültürlerin siyasal özerklik eğilimlerini destekler ve bu anlamda onları güçlendirirken, öte yandan, tekdüze bir tüketim kültürü ve markalara

[79] KONGAR, Emre, a.g.e., s. 30-31

[80] KONGAR, Emre, a.g.e., s. 31

dayalı bir çok uluslu şirketler egemenliği yoluyla onları zayıflatmaktadır. Bu kültürel saldırı bir yandan yemek, giyim kültürü gibi gündelik yaşam etkinliklerini etkilerken, öte yandan sanat ve edebiyat gibi alanları da egemenliğine almaktadır. Tabii bu arada, dil çok büyük bir önem kazanmaktadır.

Küreselleşmenin beşinci bir sonucu, zenginlerin daha zengin, yoksulların daha yoksul olmalarıdır. Yeni dünya düzeninin küresel ekonomisi, uluslararası sermayenin egemenliği yoluyla, ekonomik etkinlikleri sonucunda, sermayenin tekelleşmesine yol açmakta, piyasa ekonomisinin uluslararası düzeydeki denetimsiz işleyişi, yoksulları daha yoksullaştırma yoluyla zenginleri daha da zenginleştirmektedir. Böylece dünya üzerindeki gelir adaletsizliği yaygınlaşmakta, gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki farkı gittikçe büyüyerek, kapatılması olanaksız bir uçurum meydana gelmektedir. Hiç kuşkusuz bu gelir adaletsizliği uçurumu, özellikle az gelişmiş ülke halkları arasında küreselleşmeye, yeni dünya düzenine karşı çok olumsuz duygular ve isyana dönük protestolar yaratmaktadır. İşin önemli yanı, bu gidişin, geri kalmış ülkeler açısından kalkınma umutlarını söndürmesi ve bu nedenle de bu ülke haklarını umutsuz intihar eylemlerine sürükleme eğilimi yaratmaktadır.

Küreselleşmenin altıncı bir sonucu, insan hakları kavramını ve demokrasi anlayışını yaygınlaştırılması. Her ne kadar sonuçlarla ters düşen bir nitelik taşısa da, küreselleşme, en azından sözde de kalsa, insan hakları kavramını ve demokrasi anlayışını yaygınlaştırıcı bir etki yapmaktadır. Gerek ABD'nin

siyasal liderliği ve dünya jandarmalığı, gerekse uluslararası sermayenin ve çok-uluslu şirketlerin ekonomik egemenliği, her ne kadar insan hakları ve demokrasi kavramlarının içlerini boşaltan bir etki yapıyorsa da, özellikle serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılmasına dayalı uygulamalar ve düşünsel etkinlikler, bu kavramların dünya çapında yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Aslında küreselleşmenin gündeme getirdiği insan hakları, adeta toplumdan kopuk bir bireycilik; demokrasi ise, bireyi yalnızlaştıran ve ezen bir liberal piyasa demokrasisi yönünde bazı çarpıklıklara yol açıyorsa da, yine de bu terimlerin yaygınlaşması, her iki kavramın da daha büyük bir kabul görmesi yönünde eğilimler yaratmaktadır.

D. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Raporu RİO Bildirgesi

Rio de janeiro'da 3-14 Haziran 1992'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 16 Haziran 1972'de Stokholm'de kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler Konferansı İnsan Çevre Bildirisi;

İlke 1: İnsanlar devam ettirilebilir kalkınma kaygılarının merkezindedir. Doğa ile uyumlu sağlıklı ve yaratıcı bir yaşam hakkına sahiptirler.

İlke 2: Devletler, Birleşmiş Milletler Beyannamesi ve uluslararası kanun ilkelerine göre, kendi çevre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kendi kaynaklarını işletmek yüce hakkına ve kendi sınırları ve kontrolalanlarındaki

faaliyetlerin diğer devletlerin veya ulusal sınırlar dışındaki alanların çevresine zarar vermeme sorumluluğuna sahiptirler.

İlke 3: Kalkınma hakkı şimdiki ve gelecek nesillerin çevresel ve kalkınma gereksinimlerini adil olarak karşılayacak şekilde yerine getirilmelidir.

İlke 4: Devam ettirilebilir kalkınma elde etmek için çevre koruması kalkınma süresinin önemli bir parçasını teşkil etmeli ve bununla bir izolasyon içinde olduğu düşünülemez.

İlke 5: Bütün devletler ve insanlar yaşam standardındaki eşitsizliği azaltmak ve dünya üzerindeki insanların çoğunluğunun ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için devam ettirilebilir gelişme için vazgeçilmez bir gereksinim olarak yoksulluğun yok edilmesi işinde işbirliği yapmalıdırlar.

İlke 6: Gelişmekte olan ülkelerin, özellikle az gelişmiş ve çevresel olarak zayıf olanların özel durum ve ihtiyaçlarına özel bir öncelik tanınacaktır.

İlke 7: Devletler dünya'nın ekosisteminin sağlık ve bütünlüğünü korumak, kollamak ve iyileştirmek için evrensel ortaklık ruhunda işbirliği içinde olmalıdır. Evrensel çevre bozulmasına değişik katkılarından dolayı devletler ortak fakat farklılaşmış sorumluluklara sahiptirler. Gelişmiş ülkeler kendi toplumlarının evrensel çevre üzerindeki etkileri ve idare ettikleri teknolojileri ve mali kaynaklarından dolayı devam ettirilebilir kalkınmanın uluslararası uğraşısında taşıdıkları sorumluluğu kabu ederler.

İlke 8: Devam ettirilebilir kalkınma ve bütün insanlar için daha yüksek yaşam kalitesi elde etmek için devletler üretim ve tüketimin devam ettirilemez

örneklerini azaltmalı ve ortadan kaldırmalı ve uygun nüfüs politikalarını desteklemelidirler.

İlke 9: Devletler, teknolojinin gelişmesini, transferini, adaptasyonunu ve yayılaasını yeni ve yenilik getirici teknolojileri de içerecek şekilde arttırarak ve bilimsel ve teknoloji bilgi değişimi yoluyla bilimsel anlayışı geliştirerek endojen kapasite inşaasını güçlendirmek için işbirliği yapmalıdırlar.

İlke 10: Çevre konuları tüm ilgili vatandaşların uygun seviyede katılımıyla ele alınabilir. Ulusal seviyede, her birey çevreye dair umumi makamlarca tutulan bilgilere zararlı maddelere dair bilgileri ve kendi topluluklarındaki faaliyetleri içerecek şekilde erişim hakkına ve karar verme süreçlerine katılım fırsatına sahip olmalıdır. Devletler bilgiyi geniş bir şekilde elde edilebilir yaparak ulusal bilinç ve katılımı kolaylaştırmak ve teşvik etmelidirler. Islah ve çareyi de içeren adil ve idari raporlara etkili erişim sağlanmalıdır.

İlke 11: Devletler etkili çevre kanunları çıkarmalıdırlar. Çevre standartları, idarı amaçlar ve öncelikler uygulanacakları çevre ve kalkınma metnini yansıtmalıdırlar. Bazı ülkelerce özellikle gelişen ülkelerce uygulanan standartlar uygunsuz ve diğer ülkelere haksız ekonomik ve sosyal maliyettedirler.

İlke 12: Çevresel bozulma problemini daha iyi adreslemek için devletler ekonomik gelişme ve tüm ülkelerde devam ettirilebilir kalkınmaya yol açacak destekleyici ve açık uluslararası ekonomik sistem yerleştirmek için işbirliği yapmalıdırlar. Çevresel amaçlar için ticaret politika ölçümleri uluslararası ticarette keyfi veya haksız ayırım veya gizli kısıtlama vasıtası teşkil etmemelidir. İthalatçı ülke sınırları dışındaki çevresel itirazları ele almak için tek yanlı

faaliyetlerden kaçınılmalıdır. Sınırlararası veya evrensel çevresel problemleri adresleyen çevresel ölçümler mümkün olduğunca uluslararası anlaşmalara dayanmalıdır.

İlke 13: Devletler kirlilik kurbanları ve diğer çevresel hasarlar tazmini ve mesuliyetine dair ulusal kanunları geliştirmelidirler. Devletler ayrıca kendi sınırları ve kontrol alanları içinde ve dışındaki faaliyetlerinsebep olduğu çevresel hasarların olumsuz etkilerinin tazmin ve mesuliyetine dair kararlı ve çabuk daha ileri uluslararası kanun geliştirmek için işbirliği içinde olmalıdırlar.

İlke 14: Devletler insan sağlığına zararlı bulunan veya ciddi çevresel kirlenmeye sebep olan madde ve faaliyetlerin diğer devletlere nakil ve yerleşimini önlemek ve vazgeçirmek için etkili bir şekilde işbirliği içinde olmalıdırlar.

İlke 15: Çevreyi korumak için ihtiyati yaklaşım devletlerin kendi kabiliyetlerine göre geniş olarak uygulanacaktır. Ciddi ve geri dönüştürülemez hasar tehlikesi olan yerlerde tam bilimsel kesinlik eksikliği çevresel kirlenmenin önlenmesi için gecikmenin sebebi olarak kullanılmayacaktır.

İlke 16: Ulusal yetkililer çevresel maliyetlerin ve ekonomik vasıtaların uluslararası hale getirilmesine kirletenin prensipte kirliliğin maliyetini halk çıkarına gerekli ilgiyi göstererek ve uluslararası ticaret ve yatırıma zarar vermeden karşılaması yaklaşımını değerlendirerek çaba sarfetmelidir.

İlke 17: Çevresel etki değerlendirilmesi, ulusal bir vasıta olarak, çevre üzerine önemli olumsuz etkisi olması muhtemel ve ehil bir ulusal yetkilinin kararına maruz kalacak önerilmiş faaliyetler için kullanılacaktır.

İlke 18: Devletler diğer devletleri meydana gelen, bu devletlerin çevreleri üzerinde ani zararlı etkiler üretebilecek doğal afetlerden veya diğer acil durum hallerinden en kısa zamanda haberdar etmelidirler. Çok etkilenmiş devletlere yardım etmek için her tür çaba uluslararası toplum tarafından yapılacaktır.

İlke 19: Devletler önemli olumsuz sınırlararası çevresel etkiye sahip olabilecek faaliyetler üzeine muhtemelen etkilenmiş devletlere önceden ve tam zamanında haber ve ilgili bilgiyi sağlayacak ve bu devletlere erken bir aşamada ve güvenle başvuracaktır.

İlke 20: Kadınlar çevresel idare ve gelişme üzerinde hayati bir role sahiptirler. Devam ettirilebilir bir kalkınma için onların tam katkısı gereklidir.

İlke 21: Dünya gençliğinin yaratıcılığı, idealleir ve cesareti devam ettirilebilir kalkınmayı başarmak ve onlar için daha iyi bir gelecek sağlamak için evrensel bir ortaklığı ilerletmek için harekete geçirilmelidir.

İlke 22: Yerli insanlar ve onların toplulukları ve diğer yöresel topluluklar bilgileri ve geleneksel tecrübelerinden dolayı çevresel idareve gelişme üzerinde hayati bir role sahiptirler. Devletler onların kimliklerini, kültürlerini ve çıkarlarını farketmeli ve hakkıyla desteklemeli ve devam ettirilebilir kalkınmanın başarılmasında etkili katkılarını sağlamalıdır.

İlke 23: Zulüm, tahakkum ve işgal altındaki insanların çevresel ve doğal kaynakları korunacaktır.

İlke 24: Savaş devam ettirilebilir gelişmenin kaçınılmaz olarak yıkıcısıdır. Bu yüzden devletler silahlı çatışma zamanlarında çevreye koruma sağlayan

uluslararası kanuna saygı duymalı ve gererli olduğunda daha fazla geliştirilmesi için işbirliği içinde olmalıdırlar.

İlke 25: Barış, gelişme ve çevresel koruma birbirine bağlı ve bölünemezdir.

İlke 26: Devletler her türlü çevresel anlaşmazlıklarını barış içinde ve Birleşmiş Milletler beyannamesi ile uyum içinde uygun yollarla çözeceklerdir.

İlke 27: Devletler ve insanlar bu Bidiri'ye dahil olan ilkelerin yerine getirilmesinde ve devam ettirilebilir kalkınma alanında uluslararası kanunun daha fazla geliştirilemesinde ortaklığın ruhuyla ve güven içinde işbirliği yapacaklardır.[81]

1. Uluslararası Çevre Sorunları ve Uluslararası İşbirliği

BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi biyolojik çeşitlilik, nesli tükenen canlı türlerinin ve doğal kaynakların korunması, kimyasal maddelerin insan ve doğa üzerindeki olumsuz etkisinin asgari düzeye çekilmesi, çevreye zarar veren sübvansiyonların kaldırılması (örneğin taş kömürü sübvansiyonları), Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası çevre sözleşmelerine aykırı hareket etmemesi ve bunlara uyum göstermesi gibi pek çok karar alındı. Sera gazlarını en çok üreten ülke (tüm dünya üretiminin %40'ı) olan ABD ise Bush yönetiminin başa gelmesiyle birlikte enerji krizini öne sürerek, bu protokolü tanımadığını açıklamıştı. Tüm bunlar, protokolün uygulanabilirliği konusundaki endişeleri

[81] www.EKOLOJI.ORG.TR.TC.İŞBİRLİĞİ, www. Gezegenimiz.com

büyütüyor. Tam katılım ve tam destek eksikliği, küresel çevre rejimleri kurulmasını güçleştiren en büyük engellerden biri olmaya devam ediyor. Çevre bozulması, çevre koruma gayretlerinden çok daha hızlı ilerliyor ve beraberinde yeni tehditleri getiriyor.

2. Uluslararası Düzlemde Çevre Hakkı

Afrika Birliği Örgütü'nün üyeleri tarafından 1981'de imzalanan Banjul Şartı veya tam adıyla Afrika İnsan ve İnsan Hakları Şartı'nın 24. maddesi "Tüm halklar kalkınmaları için elverişli, genel olarak tatmin edici bir çevreye hak sahibi olmalıdır." hükmünü içermektedir. Amerikan Devletleri Örgütü'nün San Salvador Protokolü olarak anılan 1988 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Katma Protokolü'nün 11/1. maddesi ise şu şekildedir: "Herkes sağlıklı bir çevrede yaşama ve temel kamu hizmetlerine erişim hakkına sahip olmalıdır." görüldüğü üzere her iki anlaşma da Stokholm Bildirgesi gibi ideal koşullara sahip bir çevreyi öngörmekte, ancak çevre hakkına ilişkin yönetsel ve yargısal boşluk devam etmektedir.

Bölgesel bir yumuşak hukuk aracı olan Avrupa Kentsel Şartı incelendiğinde yine aynı durum ortaya çıkmaktadır. Şart'tan türetilen Avrupa Kentsel Haklar Bildirgesi Avrupa yerleşimlerinin sakinlerinin "Kirlenmemiş ve Sağlıklı bir Çevre: hava, gürültü, su ve toprak kirliliği bulunmayan, doğayı ve doğal

kaynakları koruyan bir çevreye" hakkı olduğunu hükme bağlarken Şart'ın ilkeleri bu hakkın nasıl kullanılacağını açıklığa kavuşturmamaktadır. İncelenen hükümlerin odak noktası insan hakları hukuku ve çevresel düzenlemelerin kesişim alanlarına ilişkin ayrımına atıfla, ekolojik açıdan dengeli ve sürdürülebilir bir çevrenin insan hakkı olarak tanınmasıdır. Yani bir çevreye hak yaratılmasıdır.[82] Ancak bu haliyle çevre hakkının operasyonelleştirilmesi, uygulanma kapasitesine sahip olacak şekilde esasa bağlanması zordur. Nitekim soyut, farazi kavramlar olan hak ve özgürlüklerin somuta indirgenmesi genel olarak kolay sayılmaz. Bu sıkıntıyı aşmanın yolu hakların usulü teminatlar aracılığıyla tesis edilmesinden geçmektedir[83]. Yani çevreye hak yerine çevre için haklar yaratılmasından. Rio Bildirgesi çevre hakkının altını üç usulü hakla doldurmaktadır. Bilgi edinme hakkı, katılım hakkı ve başvuru hakkı, devletlerden bu hakları sadece negatif şekilde kabul etmeleri değil, kullanılmaları amacıyla pozitif şekilde benimsemeleri beklenmektedir. Rio Bildirgesi ile birlikte küresel ve bölgesel çevre anlaşmaları söz konusu usuli haklara ilişkin hükümlere yer vermeye başlamıştır. 1998'de kabul edilen Aarhus Sözleşmesi veya resmi başlığıyla Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Kamunun Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi ise çevre hakkına bağlı usuli haklar

---

[82] Shelton, D. 2001**. "Environmental Rights"**. Philip, A. (ed). People's Rights, Oxford: Oxford University Press: 185-258.

[83] Kiss, A. 1992 , **"An Introductory Note on a Human Right in Environment"** , Weiss, E.B. (ed). Environment Change and International Law: New Challenges and Dimensions. Tokyo: United Nations University Press.

konusunda bugüne kadar hazırlanmış en kapsayıcı ve ayrıntılı yasal araçtır ve başlığından anlaşıldığı üzere tamamıyla bu hakların düzenlenmesine adanmıştır. 2001'de yürürlüğe giren Sözleşme'nin hali hazırda Avrupa Topluluğu dahil 42 tarafı bulunmaktadır.

Aarhus Sözleşmesi'nin içeriğine bakıldığında ilk olarak "hak" teriminin kullanılmasından sakınılmasına rağmen haklara dayanan bir yaklaşım benimsendiği, ikinci maddede "çevresel bilgi", "kamu" ve "ilgili kamuoyu" kavramlarının geniş bir çerçevede tanımlanarak usuli hakların kapsamının da geniş tutulduğu dikkati çekmektedir.[84] Sözleşme'nin asgari yükümlülüklere yer vermesi ve hakların kullanılmasında ayrımcılığı engellemesi bu niteliğini güçlendirmektedir. Avrupa Birliği'nin faaliyet alanları ile kurulan bir analoji aracılığıyla usuli haklar Sözleşme'nin "üç sütunu" olarak anılmaktadır. Birinci sütunu oluşturan bilgi edinme hakkının bir edilgen bir de etkin yönü bulunmaktadır. Hakkın edilgen yönü kamu makamlarının ellerinde bulunan çevresel bilgileri, kamunun herhangi bir üyesinin hukuksal bir menfaat ileri sürmeye gerek duymaksızın talep etmesi durumunda kısa bir süre içerisinde temin etmesini şart koşmaktadır. Tahdidi bir muaf kategoriler listesine giren bilgilerin açıklanması kamu yararı gözetilerek ve gerekçeli olarak reddedilebilir. Hakkın etkin yönü ise kamu makamlarının çevresel bilgilerin toplanması ve

[84] Ebbesson, J. 2002. Background Paper No. 5: Information, Participation and Access to Justice: **"The Model of the Aarhus Convention"**. Joint UNEP-OHCHR Expert Seminar on Human Rights and the Environment. Cenevre. (Erişim: 01.10.2008). s.111

yayımlanmasını sağlayacak düzenlemelere gitmesi, belirli çevresel bilgilerin adım adım internetten erişilebilir kılması, dört yılı aşmayacak aralıklarla ulusal çevre durum raporları yayınlaması ve insan sağlığı ile çevreye zarar verebilecek acil durumlarda ellerindeki bilgileri kamuoyuyla derhal paylaşmasını gerekli kılmaktadır.[85] Sözleşme'nin ikinci sütunu kamunun sırasıyla çevreyi etkileyen özgül faaliyetler; plan, program, politikalar ve idari düzenlemeler ile kanunen bağlayıcı normatif araçlara ilişkin mevzuat hazırlama süreçlerine katılımını ilgilendirmektedir .[86]

Üçüncü sütunu oluşturan başvuru hakkı Aarhus tarafından üç mevzuya ilişkin olarak düzenlenmiştir: bilgi edinme talepleri, özgül faaliyetlerin karara bağlanmasına kamunun katılımı ve genel olarak çevre hukukunun ihlalleri. Dolayısıyla başvuru hakkı genel olarak çevre ihlallerinin önlenmesinin bir yöntemi olmanın yanı sıra diğer iki usuli hakkın güvencesi haline gelmektedir. Bu hakkın kullanımı bilgi edinme talepleri haricinde hukuksal bir menfaatin veya hak ihlalinin mevcudiyetine tabi kılınabilmektedir. Sözleşme'nin içerdiği çevre hakkına ilişkin bir diğer güvence de denetsel ve istişari nitelikli uyum mekanizmasıdır.[87]

---

[85] Wates, J. 2005. **"The Aarhus Convention: A Driving Force for Environmental Democracy"**. Journal for European Environmental & Planning Law 1/2005: 2-11. s.3

[86] Watson, J. 2005 a.g.e. s.5

[87] Ebbesson, J. 2002 a.g.e. s130

Aarhus Sözleşmesi Türkiye'de çevre hakkının mevcut durumunu kıyaslamak için ideal bir referans noktası sağlamaktadır. Bunun birinci nedeni Sözleşme'nin yukarıda görüldüğü üzere çevre hakkını bir bütün olarak kapsaması, ayrıntılı hükümler içermesi, yatay, yani tüm çevre sorunlarına uygulanabilir nitelikte olması ve güvencelere yer vermesi nedeniyle çevre hakkı konusunda uluslararası düzlemde varılmış en ileri noktayı oluşturmasıdır. İkincisi ise Türkiye'nin Sözleşme'nin ne tarafı ne de imzacısı olmaması, dolayısıyla ulusal mevzuat ve uygulamalarında bir uyum çabasına girişmemiş bulunmasıdır. Üçüncü bölümde bu kıyaslama ana hatlarıyla ve ileri-denk-yakın-geri-karşılığı yok kategorilerinden oluşan bir sıralı ölçek aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

3. Türkiye'de Çevre Hakkı

Anayasa'nın "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlıklı 56. maddesine göre "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir." Görüldüğü üzere Anayasa'da çevre hakkına çevreye hak olarak yer verilmektedir. Türk hukukunda çevre için haklar ise muhtelif mevzuata dağılmış bulunmaktadır. Bunların başında 5491 sayılı Kanun'la değişik 2872 sayılı Çevre Kanunu gelmektedir.

Aarhus Sözleşmesi'nin birinci sütununu oluşturan bilgi edinme hakkı Çevre Kanunu'nun 30/2. maddesinde düzenlenmektedir: "Herkes, 9/10/2003 tarihli ve

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir." Kanun 2. maddesinde çevreye ilişkin bilgiyi "su, hava, toprak, bitki ve hayvan varlığı ile bunları olumsuz olarak etkileyen veya etkileme ihtimali bulunan faaliyetler ve alınan idari ve teknik önlemlere ilişkin olarak mevcut bulunan her türlü yazılı, sözlü veya görüntülü bilgi veya veri" olarak tanımlamaktadır.

Sözleşme'nin ikinci sütunu olan katılım hakkı farklı mevzuatların kapsamına girmektedir. Çevreyi etkileyen özgül faaliyetlere ilişkin olarak Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nde halkın katılımın ayrıntılı şekilde düzenlenmekte, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'nde yazılı görüş bildirimi usulüyle katılıma yer verilmektedir. Plan, program, ve politikalar açısından bakıldığında Çevre Kanunu'nun 3/e maddesi göze çarpmaktadır. Buna göre "Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür." Bu doğrultuda Kanun'un 4. maddesi Yüksek Çevre Kurulu ön hazırlık ve değerlendirme çalışmalarına "gündeme göre ilgili kamu kurumu niteliğindeki kuruluşların birlik temsilcileri, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim temsilcileri, üniversite temsilcileri ve bilimsel kuruluşların temsilcileri davet edilir" hükmünü içermektedir. Çevre ve Orman Bakanlığı'nın sürekli

kurulları olan Çevre ve Ormancılık Şurası ve Merkez Av Komisyonu ile Devlet Planlama Teşkilatı koordinasyonunda toplanan ilgili özel ihtisas komisyonları da katılımı öngörmektedir. Ancak bu organlara katılım geniş anlamıyla kamuya açık değil, meslek örgütleri gibi işlevsel kuruluşlarla "akredite" sivil toplum örgütleriyle sınırlı bir görünüm sergilemektedir.

Sonuç olarak, yetki ikamesi ilkesinin fiili bir sonucu olarak yerel yönetimlerin çevre politikası alanında hayati bir konumu bulunmaktadır. Dolayısıyla yerel ölçekte çevre hakkının hayata geçirilmesi yerel yönetimlere özgü düzenleme ve önlemlere bağlıdır. Üçüncü kuşak insan haklarından olan çevre hakkı 1992 tarihli Rio Bildirgesi aracılığıyla bilgi edinme, katılım ve başvuru olmak üzere üç usuli hakka bağlanmıştır. Türkiye'nin taraf olmadığı 1998 tarihli Aarhus Sözleşmesi bu konuda uluslararası düzlemde varılmış en ileri noktayı oluşturmaktadır. Aarhus Sözleşmesi ile Türk hukukunda yer alan hükümler kıyaslandığında Türkiye'de çevre hakkının Sözleşme'ye yakın bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin ise bilgi edinme hakkının etkin yönü ve katılım konularında ilgili mevzuatta yer alan kendilerine özgü işlev ve olanakları bulunmaktadır. Yerel ölçekte Aarhus Sözleşmesi'ne denk bir çevre hakkı sağlanması için bu olanakların etkin şekilde değerlendirilmesi ve görüş alma gibi bazı hususlarda mevzuatın ötesine geçilmesi gerekmektedir. Yerel düzeyde sağlanacak etkin bilgi edinme ve katılım, yerel yönetimlerin sahip olduğu köprü işlevi ile birleştiğinde çevre hakkının ulusal düzeyde gelişmesine de yardımcı olacaktır. Kuşkusuz ki çevre hakkına yönelik yerel mekanizmaların

etkinliği nihai kentlerde il sakinleri ve hemşehrilerin göstereceği duyarlılık ve sergileyeceği çabaya bağlıdır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin çevre hakkı ve bu vasıtayla çevre için yapabileceği en önemli hizmet aslında yerel bilinç ve kimliğin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerdir.

4. Türkiye'de Uluslararası İşbirliği ve Ortaklıkların Geliştirilmesi

Türkiye'de bir Ulusal Kentsel Gözlemevi kurulması için çalışmalar hızlandırılmalıdır. Habitat çalışmalarının uluslararası düzeyde sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler tarafından izlenmesi ve aktif rol oynayabilmeleri açısından gerekli kaynak sağlanmalı ve düzenlemeler yapılmalıdır.

Türkiye'de "Habitat En İyi Uygulamalar" projelerinin yapılması, gerek uluslararası, gerekse ulusal düzeyde bilgi alışverişinin sağlanması için çok önemlidir. Bu açıdan, Habitat platformundaki tüm aktörlerin "En İyi Uygulamalar" projelerini yapma kapasiteleri artırılmalıdır. Hedef kitleleri arasında yer alan gençlik konusundaki çalışmalar, uluslararası bir merkez olan Youth for Habitat (Habitat Gençlik Derneği) tarafından yürütülmektedir. Genel Merkezi Türkiye'de olan Youth for Habitat'ın ulusal ve uluslararası düzeyde Habitat gençlik çalışmalarına, BM İnsan Yerleşimleri Merkezi'nin teşvik ve

katkılarıyla, küresel düzeyde öncülük etmesi desteklenmeli ve bu konudaki çalışmalar geliştirilmelidir.[88]

5. Ulus Üstü ve Uluslararası Örgütler Avrupa Birliği(AB)

Uluslararası örgütlenme ile ulus üstü örgütlenme arasındaki temel fark egemenlik konusudur. Uluslararası örgütlerde devletin egemenlik hakları saklı kalırken, ulus üstü örgütlerde üye devletler, belli alanlardaki egemenlik haklarını ulus üstü örgütlere devretmektedirler. Ulus üstü örgütlenmenin tipik örneği Avrupa Birliği'dir. AB'nin çevreye ilişkin almış olduğu kararlar bütün üyeler açısından bağlayıcıdır. Bu nedenle AB, devletlerin egemenliklerine belli ölçüde sınırlamalar getirmektedir. AB'nin amacı bir takım ortak kuralları bütün üye devletlere uygulamaktır. Birliği'nin kurucu antlaşmasının 3. maddesine göre, ticaret, tarım gibi bir dizi ortak politikaların oluşturulması öngörülmektedir.[89] Bu ortak kuralların oluşturulması için üye devlet, topluluk mevzuatına uygun olarak, uygulama ve yürütme yetkisini devretmektedir. Birlik diğer uluslararası örgütlerin sahip olduğu statünün daha üstünde bir yetkiye sahiptir. AB'ye katılan devletler, ilke olarak Birliğin organları tarafından daha önce yapılan hukuki işlemlere, katılma anından itibaren bağlıdır. Ancak katılan devlet, Birliğin

---

[88] www.toki.gov.tr/habitat/ulusal/thf1sonuc.doc

[89] Pazarcı, Hüseyin, **"Avrupa Topluluğu'nda ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı"**, (1991), Ank, TÇV Yayınları, s.62

mevzuatına uyum sağlayabilmek için, gerekli iç düzenlemeler yapılana kadar belli bir süre isteyebilir. Katılan ülke sınırlarında Birliğin yönetmelik adı verilen hukuki işlemleri, katılan ülkenin iradesine bağlı olmaksızın doğrudan uygulanır. İşlemlerin yürürlüğe girebilmesi için, ilgili devletin onayına gerek yoktur.[90]

AB'ye üye ülkeler, hem Birliğin mevzuatını kabul etmek hem de Birliğin mevzuatına aykırı yasa çıkarmamak zorundadırlar. Bu nedenle üyelerin yasama yetkisine belli ölçülerde sınırlama getirilmiştir. Birliğin kurallarına göre, çevre dış ilişkilerde olduğu gibi, ortak yetki alanına giren konulardan biridir.[91] Ancak herhangi bir konuda eğer Birliğin kararı yoksa, o zaman üye devletler, kendi düzenlemelerini yapmak konusunda serbesttirler.[92]Avrupa Birliği 1970'lerden sonra çevreye giderek daha fazla önem vermiş ve bunun sonucunda 19-20 Ekim 1972 tarihinde hükümet başkanları toplantısında çevre konusu ele alınmıştır. Bu toplantıda çevre ile ilgili bir eylem planı hazırlanması çağrısında bulunulmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Çevre Eylem Programları hazırlanmış ve bu programlar Birliğin çevre politikalarında temel oluşturmuştur.[93]

---

[90] Pazarcı, Hüseyin, (1991), a.g.e. s.62

[91] Özdek, E. Yasemin , KILIÇ, Selim, **"Çevre Hakkı"**, TODAİE Y.,(1993) Ankara.s.148

[92] Yaşamış, Firuz Demir, **"Çevre Yönetiminin Temel Araçlar"**, İmge Yayınları, (1995), Ankara. S.176

[93] Hamamcı, Can, **"Çevrenin Uluslararası Boyutu"** İnsan Çevre Toplum,Der: Ruşen Keleş, İmge Yayınları, Ankara, (1997) s.401.

Bu programlar 11 çevre yönetimi ilkesinden meydana gelmektedir.[94]

1) Kirli bir çevrenin temizlenmesi yerine, kirliliği önleyecek politikalar tercih edilmelidir.

2) Karar alma sürecinin ön aşamalarında çevresel etkilerin göz önünde bulundurulması gereklidir.

3) Ekolojik denge korunmalıdır.

4) Bilimsel çalışmalar geliştirilmelidir.

5) Kirleten öder ilkesi uygulanmalıdır.

6) Bir ülkenin etkinlikleri nedeni ile başka bir ülkenin çevre kalitesinde bozulmalara yol açmamalıdır.

7) Üye ülkelerin çevre politikaları, gelişmekte olan ülkelerin çevre politikalarına zarar vermemelidir.

8) Uluslararası ve dünya ölçeğinde çevre koruma çalışmaları desteklenmelidir.

9) Çevre eğitimi zorunlu hale getirilmelidir.

10) Çevre koruma sınırlarının en iyi şekilde saptanması gerekir.

11) Ulusal çevre önlemleri Birliğin diğer üyelerinin çevre önlemleri ile uyumlu olmalıdır.

Sonuç olarak, uluslararası düzeyde bir çevre hukukunun etkin olabilmesi için, her şeyden önce çevre değerlerinin uluslararası alanda bütün toplumların ortak varlığı olarak kabul edilmesi gereklidir. Bu değerlerin yok olması halinde,

[94] Yaşamış, Firuz Demir, a.g.e. s.176

insanları nasıl bir felaketin beklediği bütün toplumlara anlatılmalıdır. Bu çalışmalar, toplumsal alanda çevre bilincinin artmasını sağlayacaktır. Eğer çevre bilinci artarsa, çevreye ilişkin uluslararası düzenlemeler daha kolayca kabul görecektir.

Uluslararası çevre hukukunun uluslararası alanda genel olarak kabul görmesi, büyük ölçüde ulusal devletlerin tutumuna bağlıdır. Çünkü gerek uluslararası sözleşmelerin yapılması, gerekse ulus üstü egemenliklerin tanınması devletlerin iradesine bırakılmıştır. Bu durumda şu tespiti yapabiliriz: Ulusal egemenlik kavramının gerilemesi ile uluslararası çevre hukukunu gelişimi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Egemenlik kavramının sınırları daraltıldıkça çevre hukukunun uluslararası alanda gelişimi de kolaylaşacaktır. Uluslararası çevre hukukunun bütün ülkelerde kabul görmesi, aynı zamanda zengin kuzey ülkelerinin fakir, güney ülkelerini ekonomik ve teknik açıdan desteklemesine bağlıdır. Çünkü, kalkınmakta olan ülkeler, nüfuslarını geçindirebilecek ekonomik kaynaklar yaratamazlarsa, çevreyi daha çok tahrip edeceklerdir. Bu nedenle kaynak sıkıntısı içinde bulunan ülkelerin çevre değerlerini koruyan uluslararası nitelikteki sözleşmeleri kabul etmeleri oldukça güçtür. Çevre için önemli sorun, uluslararası alanda barışın korunması gereğidir. Barış sadece çevreyi değil, mavi gezegendeki bütün yaşamı tehdit etmektedir. Bu nedenle, hem insanların hem de çevrenin geleceği için, ülkeler arasında yaşanan sorunları, silahlarla değil; barışçı yöntemlerle çözmek gereklidir. Bunun için uluslararası alanda işbirliği artırılmalıdır. Çevre bütün ülkelere bu fırsat sunmaktadır. Sonuç

olarak barış ve çevre değerlerini bir birinden ayırmak olanaksızdır. Bu nedenle barışın olmadığı yerde çevrenin korunması da söz konusu değildir.[95]

UÇEP çalışmasının bu bölümünde;[96] Ulusal çevre politikası ve uluslararası taahütler**,** çevre yönetimine ilişkin yasal çerçeve**,** kurumsal yapı yönetsel araçlar (Fiziksel Planlama, ÇED, Veri tabanı)**,** çevre yönetiminin etkinleştirilmesinde karşılaşılan kısıtlar ve sonuçları, ayrıntılı bir biçimde inceleyerek Türkiye'de çevrenin korunması ve yönetimi ile ilgili mevcut sistemin aşağıda belirtilen sorunlarla karşılaştığı belirlenmiştir.

a) Düzenleyici (yaptırımcı) mekanizmalara aşırı bağımlılık

b) Çevre etmenlerinin planlamaya sınırlı ölçülerde dahil edilmesi

c) Halk katılımının sınırlılığı

d) Çevreyle ilgili yasaların yaşama geçirilmesi için gerekli yaptırım gücünün sınırlılığı

e) Çevreye ilişkin verilerden yeterince yararlanılamaması

f) Bütçeler, yetkiler ve bilgilerin aşırı merkeziyetçi oluşu

g) Çevre kurlları konusunda bilinç ve duyarlılığın düşük düzeyde oluşu

h) Eğitim sisteminin içeriğinde çevrenin az yer tutması, gibi konular yer almaktadır. Türkiye'nin başlıca çevre sorunları beş önemli alanda görülmektedir.

---

[95] C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2 147-149

[96]DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) 1997, "UÇEP"; **"Arazi Kullanımı ve Kıyı Alanlarının Yönetimi"**, "Grup Raporu"

Bunlar; Kentsel Çevre, Doğal Kaynak Yönetimi, Deniz ve Kıyı Kaynakları, Kültürel ve Doğa Sit Alanları ve Çevresel Riskler (Tehlikeler) gibi sıralamak mümkündür.

E. Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP)

Sıralama ölçütleri olarak; İnsan sağlığı, Ekolojik denge, Kültürel ve tarihsel, estetik değerler, Ekonomik verimlilik, alınmıştır. UÇEP'in formulasyonuna yön veren unsurlar, startejik hedefler ve yol gösterici ilkeler olarak belirlenmiştir. Startejik hedef,[97] kirliliğin önlenmesi, altyapı hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik, sürdürülebilir uygulamaların desteklenmesi ve çevresel tehlikelerin asgari düzeye indirilmesi, yol gösterici ilkeler; demokrasi ve katılım, uzlaşma ve sahiplenme, verimlilik ve ekonomik rasyonalite, önceliklerin eş-güdümlenmesi ve yerel düzeyde çözümleme, olarak saptanmıştır.

UÇEP Hazırlık çalışmaları sonucunda, eylem planının ülkenin çevre yönetiminde eksiklikleri görülen üç temel konu üzerine inşa edilmesine karar vermiştir. Eylem kümeleri arasında en büyük öncelik taşıyan mevcut çevre yönetim sistemini etkin kılmaya yönelik olanlardır, daha sonra eksikliği

[97] DPT 1997, **"Arazi Kullanımı ve Kıyı Alanlarının Yönetimi"** a.g.e

hissedilen Enformasyon ve Duyarlılık Düzeyinin yükseltilmesi ile daha iyi bir çevre yönetimi için yatırımların yapılması, eylemleri gelmektedir.

1. UÇEP'i Hazırlayan Koşullar ve Önemi

Bilindiği üzere 1982 Anayasamız, her yurttaşın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olduğunu, çevreyi iyileştirme ve çevre sağlığını koruma ve kirliliği önlemenin, hem devletin hem de yurttaşların görevi olduğunu belirtmektedir.

1982 yıllından bugüne kadar söz konusu hedeflere ulaşmak için pek çok çalışma yapılmıştır. 1983 yılında Çevre kanunu ile başlayan mevcut çalışmalarının yanı sıra Çevre Bakanlığı ile TBMM bünyesinde bir Çevre Komisyonu kurulmuş, sorumluluklar merkezi yerel yönetimlere verilmiş, çevre ile ilgili duyarlılıklar kalkınma planlarına yansıtılmıştır. Aynı dönemlerde, Çevre Şurası üç kez toplanmıştır, kamuoyu duyarlılığını arttırmaya yönelik programlar başlatarak, sürdürülebilir kalkınma kavramı VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı tarafından benimsenmiş ve çevreyle ilgili aktif sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, aşağda belirtilen nedenlerden etkin bir çevre yönetimine ulaşılamadığını saptamaktadır. Çevre duyarlılığının bütün ekonomik ve sosyal kararlara (hukuksal/örgütsel) düzenleme içselleştirilemediği, çevre yönetimi ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm, işbirliği ve işbölümü sağlanmadığı, çevre finansman sisteminin

kurulmayışı, çevre bilgi/veri tabanı oluşturulamaması, hukuksal düzenlemelerin, amaca uygun geliştirilemeyişi, bütün bu nedenlerin sonucu, çevre sorunlarının çözülmesi için farklı bir yaklaşıma gerek duyularak, uzmanlar ve ilgili toplum kesimleri arasında yoğun tartışmalar sonucunda, farklı bir yaklaşımı içeren Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır.

- **UÇEP'in Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı**

Ülkemizde 1973 yılında III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türkiye gündemine giren, Çevre Koruma politikaları ile yönetim sistemleri, 1982 Anayasası, 1983 Çevre Kanunu ve ilgili yönetmelikleri (Su Kirliliği Kontrol, Katı Atık, ÇEB vb.) ile desteklenerek Çevre Yönetimi Mevzuatın Oluşturmuşlardır.

Bilindiği üzere, Ulusal Çevre Eylem Planına; DPT Koordinatörlüğünde, Çevre Bakanlığının teknik desteği ve Dünya Bankasının mali katkısıyla, 1995 yılının ilk aylarında başlanılmış ve 2.5 yıl süren çalışmalar sonucunda Mayıs 1998 tarihinde proje tamamlanmıştır. 8 Mayıs 1998 tarihinde projenin tanıtımı yapılmış ve Çevre Bakanlığı ile DTP arasında projenin kabulü ve uygulanması konusunda işbirliği protokolü imzalanmıştır.

1992 yılında Rio'da toplanan Dünya Çevre Konferansı sonucunda yayınlanan Çevre ve Kalkınma konusunda Rio Deklarasyonu ve Gündem 21 gereği;

Birleşmiş Milletlere üye ülkeler, kendi Ulusal Eylem Planlarını ve Ulusal Gündem 21'lerini hazırlamak ve uygulamak ile yükümlü kılınmışlardır.[98]

Ülkemizde de sürdürülebilir kalkınmanın temini için, ekonomik ve sosyal politikalarının yanında, çevre ile ilgili stratejinin geliştirilmesi,[99] çevreye yönelik yatırım kararları önceliklerinin belirlenmesi, ilgili kuruluşlar arasında işbirliğinin temellerinin oluşturulması, uluslararası kuruluşlarca desteklenmek üzere, çevreyle ilgili yatırım programlarına veri sağlanması, amacıyla, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, yaygın bir katılım ile hazırlanma sürecine girmiştir. Bu amaçla kamu ve özel kuruluşlar yanında üniversiteler, sivil toplum örgütleri, belediyeler ve mesleki kuruluşlardan temsilciler çalışma gruplarına ve daha sonra yapılan bir dizi arama ve karar konferansına davet edilmişlerdir.

Türkiye'de Çevre Yönetim sistemi ve bunun temelini oluşturan çevre koruma politikaları ve yönetim sistemleri 1992 Rio Deklarasyonu ve Gündem 21 den çok önce 1972 Stokholm Çevre Konferansı sonrasında başlayan bir süreçte, dünyadaki gelişmelere paralel olarak, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile oluşturulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla günümüzde ulusal çevre politikalarının, bu tür uluslararası belgelerde benimsenen yaklaşımlarla uyumlaştırılması gerçeği ortaya çıkmıştır.

---

[98] Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı raporu, Rio de Janerio (3-14 Haziran 1992)

[99] Çevre Bakanlığı (1998) **"Türkiye Ulusal Gündem 21 Taslak Raporu"**, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) **"Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Raporu"**

- **UÇEP'in Denetim ve Değerlendirme Hizmetleri**

İnsan yerleşimlerinin ve sanayinin, varlıklarını mümkün olduğunca uzun süre, sağlıklı ve verimli olarak sürdürebilmeleri için, doğal ve kültürel kaynakların mümkün olduğunca korunması gerekliliğinin tartışılmaz biçimde ortaya çıkmasının ardından "Sürdürülebilir Kalkınma" prensibi gelişmeye başlamıştır. Tek tek ülkeler ve uluslararası kuruluşlar, bu prensibi uygulama doğrultusunda çevre koruma amaçlı yöntemler ve mevzuatlar oluşturmaya başlamışlardır. Yerleşimler ve sanayi kuruluşları, Türk ve Uluslararası Çevre Mevzuatları uyarınca, bütün faaliyetlerinin çevre bileşenleri ile olan etkileşimlerini belirlemek, gözden geçirip güncellemek, çevre etkilerini kabul edilebilir oranlarda tutmak için gerekli arıtma tesisleri kurmak ve işletmek, faaliyetlerinden kaynaklanabilecek çevresel riskleri en aza indirecek şekilde önlemler almak, faaliyetlerinin etkilerini sürekli olarak izlemek ve kabul edilebilir sınırlarda tutmak ve kuruluş içi periyodik denetimler planlayıp gerçekleştirmek durumundadırlar.

Çevre Yönetim Sistemleri, çevre koruma amaçlı bu çalışmaların insana-zamana bağımlı olmaktan çıkarılarak, belirlenmiş prensipler çerçevesinde ve mümkün olduğunca eksik nokta bırakılmadan gerçekleştirilmesi ve her aşamada izlenip kontrol edilmesi için oluşturulan yöntemler bütünüdür, kuruluşların kendi faaliyetlerine ve özelliklerine göre Çevre Yönetim Sistemi oluşturması ve işletmesi, çevre mevzuatlarının gerekliliklerinin yerine getirilmesini sağlar.

Böylece kuruluşlar, çevreye olan etkilerini kabul edilebilir sınırlarda tutarak Sürdürülebilir Kalkınma Prensibi'ni uyguladıkları gibi, olası cezai yaptırımlardan kaçınarak maddi kayıplarını da en aza indirebilirler.

ICC Uluslararası Danışmanlık, mevzuat hakimiyeti ve tecrübeli uzmanlarıyla; özel ve kamu sektörlerindeki sanayi ve ticaret kuruluşlarına, Türk ve Uluslararası Çevre Mevzuatı ve ayrıca bulundukları bölgedeki yerel Belediye mevzuatı uygulamalarıyla ilgili olarak, Çevre Yönetim Sistemi oluşturulması (kuruluşa özel veya ISO 14001, EMAS vb standartlara göre) gerekli izinlerin alınması, kurulması gerekli tesisler izleme, periyodik ölçüm-analiz ve değerlendirme, çevresel durum değerlendirme raporları, kuruluş içi denetim planlarının hazırlanması ve denetimler, düzeltici faaliyetlerin planlanması konularında danışmanlık hizmetleri ve dış kaynaklı (out sourcing) hizmetler vermektedir.

- **UÇEP'in Denetim ve Değerlendirme Hizmetleri (Çevre İçin Eğitim)**

Öğrenciler artık dünya çapında bilgi iletişim araçları vasıtası ile sadece Türkiye ile ilgili değil, tüm dünya sorunlarına eğilmek, bu sorunların sebeplerini bilmek ve çözüm yolları yaratabilmek istiyorlar, yetişen neslin yakın ve uzak çevresini bilmesi ve kendi etrafında gelişen olayları anlaması gereklidir, doğal kaynakların doğru kullanımı çevre bilincini bir seçmen kitlesi, sağlıklı bir demokrasi için şarttır. Çevre için eğitimin bir diğer gerekçesi ise estetik çevremizin değerlendirmesidir. "İyi yaşam" şartları "sağlıklı bir çevre" ile eşdeğerdir ve

sadece maddi açıdan zengin bir ortam değildir ve bu çevrede doğal unsurlar ne kadar çok yapay unsurlarla ahenkli bir düzen içinde planlanırsa çevre o kadar "iyileşir". Nüfus artışı ve buna paralel büyüyen çevre sorunları bu konuyu bir an önce sahiplenmemiz gereğini doğurur. Bugün batılı/kuzeyli ülkelerde iç ve dış hükümet politikalarının ana hatlarını belirleme safhasında çevre konusu ön plandadır.[100]

• Okul Öncesi Dönemde Çevre Eğitimi

Toplumda çevre için eğitim ancak okul öncesi, ilk öğretim okullarında çevre için eğitim ile desteklendiği taktirde başarıya ulaşabilir, dolaysıyla öğretmen yetiştiren yükseköğretim programlarında çevre için eğitim iki farklı yol izleyerek gerçekleşebilir, klasik fizik, biyoloji, kimya programları çevre bilimleri dersleri ile desteklenebilir, bağımsız çevre bilimleri mezunları doğrudan doğruya öğretmenliğe yönlendirilebilinir. ABD'de mevcut öğretmenler çevre konusunda özel radyo ve TV programları düzenleyen "Çevre Eğitim Birliği" aracılığı ile eğitilmişlerdir.[101] Okulöncesi eğitimle ilgili hizmetler; MEB başta olmak üzere değişik bakanlık ve kuruşlarca bakım yada eğitim amaçlı olarak 10 yasa, 10 tüzük ve 10 yönetmelik hükümlerine dayanarak MEB tarafından açılan anaokulu, anasınıfı, uygulama sınıfları ile diğer kurum ve kuruluşlarca açılan

[100]ERGUN, Lalegül, **"Ortaöğretimde Çevre İçin Eğitim"** , Doktora Tezis, . 50-51

[101] PAULK, J. **"Environ. Sci. Technol"**, 1988, 22, 25.

kreş, yuva, gündüz bakım evi, çocuk bakım evi ve çocuk bakım yurtlarında verilmektedir.[102]

İnsanlar yaşamları süresince belli yaş dönemlerinde bedensel, duygusal, sosyal ve zihinsel yönlerden belirli özellikler gösterirler. Bu nedenle eğitim sistemi de insanların belli yaş dönemlerinde gösterdikleri bu ortak davranış özelliklerine paralel olarak, okul öncesi, ilköğretim, lise ve üniversite olarak aşamalı şekilde sıralanmış; ilk çocukluk 3-6 yaş, çocukluk 6-11 yaş, ergenlik 15-18 yaş ve gençlik 18-24 yaş olarak adlandırılan gelişim evrelerine göre düzenlenmiştir. Bu gelişim dönemleri evrenseldir ve kültürden kültüre değişmez bir özellik göstermektedir.[103]

• Sekiz Yıllık İlk Öğretim de Çevre İçin Eğitim

Çevre İçin Eğitim her türlü insanı, yaşadığı çevresiyle düşünmek durumundayız. Bu durumda zorunlu olarak örgün ve yaygın eğitim kurumlarında "Çevre Eğitimi'ni" gündeme getirmektedir, ilköğrenim çağında bulunan çocukların anlayabileceği "Çevre Eğitimi"nin tanımı yapılmalıdır, bildiğimiz gibi iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler sonucunda bugünkü çocuklar, ebeveynlerini pek çok konuda eğitir hale gelmişlerdir, yaygın eğitim etkinliklerinin değişmez

[102] **2001Yılı Başında Milli Eğitim**, Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2001, s. 56

[103] FİDAN, Nurettin ve ERDEN, Münire, **"Eğitime Giriş"**, Alkım Yayınları, Ankara, 1998, s. 134

iletişim ve motivasyon aracı yine çocuklar olmuştur. Çünkü; her alanda görülen hızlı değişim ve gelişime çocuklar ve gençler "orta yaş" ve "yaşlı kuşaktan" çok daha iyi uyum sağlamakta, meseleleri daha kısa sürede algılayabilmektedir, araştırmalar gelişmekte olan ülkelerde ilköğretim yatırımlarının toplumu büyük ölçüde geri döndüğünü göstermektedir. Eğitimin en yüksek geri dönüşü ise ilk üç yılda verilen öğrenim sağlamaktadır. Çocuklar diğer konularda olduğu gibi çevre eğitiminde de yetişkinlerden daha başarılı olmaktadır, kitle iletişim araçların yardımıyla, özellikle televizyonlarda çevre ile ilişkin aydınlatıcı programlar yayınlanması ile çocuklara, çevre bilgilendirilmelidir. Ayrıca çevre ile ilgili yazılı yayınları, gazete, kitap, dergileri öğrencilere tanıtıp, onları bu kaynakları tarayarak çevre konularını takip etmelerini sağlamak, yakın çevresinde gelişen çevresel olaylar teorik bazda ve uygulamalı olarak açıklanmalı, bundan sonra çocuğun içinde bulunduğu "global gerçekler halkası" genişletilerek daha uzak mesafedeki çevresel gerçeklerle nasıl bağlantılı olduğu açıklanmalıdır.[104]

Çevre eğitimi konusunda başarılı iller, ilçeler ve okullar taltif edilmeli, yayın bültenlerinde ve TV programlarında yer almalı ve gerekirse örnek çalışmaları tüm ülkeye duyurulmalıdır. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarının merkez ve taşra teşkilatının mensupları, üniversite temsilcileri, veliler ile tüm kamuoyun yeteri kadar "Çevre Eğitimi Bilinci"nin verilmesi için TV'de açık oturum, panel,

[104] ERGUN, Lalegül, a.g.e., s.43

sempozyum ve forumlar düzenlenmelidir ve çevre eğitimi konusunun bir moda, bir akım olmaktan çok, hayati bir konunun olduğu gerçeği kabullendirilmelidir.

• Yüksek Öğretimde Çevre İçin Eğitim

Çevreci yetiştirmeye yönelik eğitim olarak tanımlanabilir, çevre için eğitim devamlı bir süreçtir; tüm yaşam boyu devam etmelidir, çok farklı bilim alanlarını kapsar, çok işlemli bir eğitim türüdür ve mevcut çevre sorunları ile bu sorunların çözümü arasında fikir birliği sağlamayı amaçlar.

Lisans ve lisansüstü aşamaları içeren üniversite eğitim; gençlerin gelecekteki mesleğine yönelik bilgilerin kazandırıldığı bir süreçtir, çevre bilinci ve çevre mühendisi yetiştirmek, çevre korunmasına yönelik bilimsel araştırma ve teknolojinin gelişmesine katkıda bulunmak, çevre bilimleri öğretmenlerini yetiştirmek, yükseköğretim kuruluşlarının farklı disiplinlerinde lisans öğrencileri, amatör çevreci ve mesleklerinde çevre konularında birikimi olacak şekilde çevre için eğitilmelidirler.[105]

• Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim Uygulamaları

Eğitim uygulamalarını örgün (okul eğitimi), yaygın (okul dışı eğitim-halk

[105] SCHONFELD, C.; Disinger, J. **"Envirron, Sci. Technol"**. 1978, 12, 28

eğitimi) olarak iki ana grupta toplayarak incelemek yaygın bir yaklaşımdır. Okul dışı olan ve halka uygulanan eğitim kastedilmektedir. Radyo, televizyon, basılı yayın organları, konferanslar ve sohbet toplantıları gibi çok çeşitli ve çok da etkili yöntemlere sahiptir. En etkili yöntem ise görme ve işitme yollarını bir arada kullanan televizyonun kullanılmasıdır. Toplumumuzda daha önceleri uygulanan eğitim kampanyaları da göstermektedir ki, televizyonda drama-komik tarzında uygulanan eğitim programları büyük bir ilgi ile izlenmekte ve çok etkili olabilmektedir. Nitekim, Aile Planlanması Eğitim Kampanyasında tanınmış artistler veya animatörler kullanılarak eğitim amacı eğlendirme faktörü ile birlikte yürütülmüş ve ilgiyi toplayan programlar olarak çok tutulmuştur. Çevre üzerine ilgi toplayan bu programları izleyen saatler içerisinde de bilimsel seviyede çevre programları konularak devam eden ilginin eğitim programına tanıdığı fırsattan yararlanılabilecektir. Belediyeler, üniversiteler, çevre kuruluş ve dernekleri ile gönüllü kuruluşlarının sık sık uygulayacağı halka açık konferans ve açık oturumlar büyük yararlar sağlamaktadır. Ancak bütün bu çevre ile ilgili eğitici potansiyelin merkezi bir planlayıcı bölgesel olarak belirlenemediğinden, bölgenin aktüel konu öncelikleri ve eğitim programlarının takvimleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu soruna çözüm sağlanabilirse, yaygın eğitim alanında çok faydalı faaliyetlerin sürdürülebileceği söylenebilir.[106] Basın da bireylerin eğitilmesi açısından çok önemlidir. Ancak radyo, televizyona göre basını izlemek için okuma yazma bilmek gerekmektedir. Günümüzde her

[106] TOBB, **"Çevre kurulu Raporu"**, TOBB Yayını, 1993, s. 132-133

eğitim düzeyindeki bireyin okuyup, anlayabileceği gazete ve dergiler yayınlanmaktadır.[107] Yaygın eğitim düzeyinde Çevre İçin Eğitim, örgün eğitimdekinden belli ölçülerde farklı olmak üzere, vatandaşın, kamunun çevre ile ilgili, yaşam ile ilgili değer yargıları, toplumsal değişim deneyimleri, tutumları ve davranışları üzerinde etkili olmak üzere çalışmalar yapılmasını öngörmektedir. Çevre İçin Eğitim, örgün eğitim sistemi ve kuruluşları içinde ve dışında kitle iletişim ortam ve araçları olarak sayılan TV, radyo, gazete, dergi, sinema, konferans, kongre, değişik kampanyalar (ağaç dikme, çevreyi temizleme, çöp toplama, yeşil kuşak uygulamaları, doğada spor etkinlikleri vb.), yarışmalar gibi ortam ve araçlardan yararlanmalıdır.

Uluslararası Boyut ise; çevre için eğitimin yaygın eğitim olarak ele alınmasında ve uygulanmasında, katılımı gerekli kılan ve katılım gerekli kılmayan türde programların geliştirildiği görülmektedir. Örneğin Nepal'de radyonun haftalık olarak ormanları korumaya ağırlık veren ekoloji programını sürekli olarak yayınlaması, katılımı gerekli kılmayan bir Yaygın Eğitim ile Çevre İçin Eğitim programı olmaktadır. Senegal'de ise yaklaşık 2000 gencin 700 hektarlık Sahel Çölü'nde ağaç dikme programına katılması katılımı gerekli kılan bir Yaygın Eğitim ile Çevre İçin Eğitim uygulamasına örnek olmaktadır. Türkiye'de de bu programlara örnekler bulunmaktadır. Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur

---

[107] DAĞLI, Nevzat, **"Çalışma Yaşamının Demokratikleşmesi Açısından Basınımızın Görünümü"** , A.Ü. B.Y.Y.O. , YILLIK, 1982, S.30

ve Tayland gibi Asya ülkelerinde kitle iletişim araçlarının Çevre İçin Eğitimin Yaygın Eğitim olarak uymuştur, kitle iletişim araçları çevreye ilişkin bilgiler yayma yerine eğitici olmaya özendirilmelidir, kitle iletişim araçlarının vatandaşlar için çevre için eğitim konusunda etkili olduğu saptanmış ise de, yüzyüze ilişki ile çevre için eğitim yapılarak bu etkinlikler tamamlanmalıdır.

Türkiye Boyutu ise; Türkiye çevre eğitim ve öğretimi ulusal çevre strateji ve uygulama planları semineri'nin raporunda, yaygın eğitimde hedef kitle olarak kamuoyu seçilerek, formal eğitim kurumları dışında, işbaşı eğitim kursları kapsamında ve gençliğin, yetişkinlerin eğitimi, iş çevrelerinde ve basın gibi çeşitli grupları kapsayacak biçimde yaygın eğitim olarak çevre için eğitim; istihdam, beceri kursları kavram ve uygulamalarının dışında belirlenmektedir. gönüllü kuruluşlar, Çevre Bakanlığı, kitle iletişim araçları (yazılı ve sözlü basın) ve organları Türkiye'de çevre ve çevresel kavramların oluşmasında ve yerleşmesinde umutlandırıcı özellik taşıyan etkinliklerde bulunmaktadırlar, bu etkinliklerin yaygın eğitim programları içinde ve örgün eğitime paralel bir biçimde çevre için eğitim olarak örgütlenmesi, planlanması ve yürütülmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de yaygın eğitim düzeyinde yapıldığı söylenebilecek çevre için eğitimin sistematik olmadığını, dağınık olduğunu, kamuoyuna yalnız bilgi vermek, tehlikeye dikkati çekmek olarak ve belli zamanlarda bazı konuları öğretmeye yönelik ele alındığını gözlemek olasıdır. Örneğin İstanbul'da katı atık ve atıkların toplanması, kirliliğin önlenmesi ve çevrenin korunması için sanayi kesiminin oluşturduğu örgüt bir süre basında ve

TV'de dikkatleri çekti, ama o girişimlerin ülke çapında yaygınlaştırılması için ilgili kuruluşlarla işbirliği ve konunun eğitim programlarıyla bütünleştirilmesi yönünde bir gelişme ve bilgi yayılması ve davranışsal eylem henüz görülemedi. Bu konuyla ilgili, bölgelerin ve yörelerin özellikleri çevresinde vatandaşların çevrelerini tanımalarını ve bilinçli kullanmaları için yöresel çalışma grupları, gönüllü gruplar oluşturup programların yapılması ve uygulanması sağlanmalıdır. Merkezden program göndermek yerine, yetiştirilen uzmanlar aracılığı ile yöresel programlar yapılmalı ve o yöredeki çevre sorunlarından etkilenenlerin ve vatandaşların katılımını sağlamak planlanmalıdır. Çevre İçin eğitimden amaç; sorumlular, programlar, araç-gereç, öğreticiler ve değerlendirme belli başlı öğeler olup, bunların sağlanılması ilk adım olmalıdır. Böylece halen TV'de, radyoda ve basında çevre için eğitimin içerdiği konularda yapılan etkinliklerin, programların eğitim amaç ve kapsamı içinde geliştirilmesi, parça parça olan bu çalışmaların bütünleştirilerek çevre için, çevre-insan ilişkileri için anlamlı olması sağlanmış olur, ayrıca gazetecilerin kesinlikle çevre konusunda eğitilmeleri gerekiyor çünkü, herkesin okuduğu, seyrettiği ne var; gazete var, televizyon var, radyo var.

2. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Çevre Eğitimi

Türkiye'de çevre politikasının temeli, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile atılmıştır. Özellikle, çevre eğitimi ile ilgili olan "Toplumun, çevre bilincinin

kazandırılmasına yönelik eğitimden geçirilmesi" cümlesi ile çevre eğitimi gereksinimine değinilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre sorunları, "Dördüncü Planın Temel Politikaları" adını taşıyan Üçüncü Bölümünde, ayrı bir başlık altında yer alınmıştır. Ancak, çevre için eğitime değinilmemiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre sorunlarına, "Sosyal Hedef ve Politikalar" adına taşıyan Dördüncü Bölümde yer verilmiştir. Bu arada, çevre alanında sürdürülmesi gerekli araştırma ve geliştirme etkinliklerine öncelik tanıyarak ilgili üniversite ve kuruluşların denetlenmesi hususuna da yer verilerek dolaylı biçimde eğitime değinilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre eğitimi yer almamıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, "Çevre Korunması ve Geliştirilmesi" başlığı altında çevre ve çevreyle ilgili düzenlemeler yer almıştır. Bu planda çevre sorunları ve politikası, kapsamlı biçimde ele alınmış ve bu arada çevre eğitimine de açıkça değinilmiştir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma hedefi, çevre korunması doğrultusunda çevre bilinci oluşturmak üzere örgün ve yaygın eğitimde düzenlemeler yapılacağı; gönüllü kuruluşların etkinliklerinin destekleneceği; çevrenin korunmasına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının, hedef kitlenin ihtiyaçları ve çevrenin korunması yönünden

taşıdığı öncelik göz önünde tutularak yaşam boyu eğitim ilkesinin izleneceği biçimde açıklanmaktadır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da "eğitim, kararlara katılım süreçleri ve yerelleşme konularındaki eksiklikler, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluşturmaktadır" belirlemesi yapılmıştır.

3. Türkiye'de Merkezi Hükümet Tarafından Yürütülen Çevre Eğitimi

Türkiye'de kamu alanında çevre eğitimi ile yükümlü kuruluşların başına Çevre Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı gelmektedir.

Çevre Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen çevre örgün eğitimde iki Bakanlık arasında işbirliği protokolü (1993) çerçevesinde müfredat programı içeriği olarak çevre eğitimi yapılmaktadır. Daha önce başlayan işbirliği çalışmaları uyarınca programlara alınan Çevre Dersi'nin, bu protokolle daha etkin hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 07.09.1992 tarih ve 272 sayılı kararı ile ilkokulların bütün sınıflarında haftada bir saat olmak üzere dönüşümlü olarak "Çevre Sağlığı, Trafik ve Okuma Dersi" 1992-1993 öğretim yılından itibaren denenip geliştirmek üzere öğretim programına alınarak

uygulamaya konulmuştur. 1993 tarihli İşbirliği Protokolü 1999 yılında yeniden revize ederek imza altına alınmıştır. Bu protokol çerçevesinde Çevre Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında Çevre Eğitim Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon, okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocuklarda çevre bilincinin geliştirilmesi amacıyla uygulamalı çevre eğitimine ağırlık verilmesini, derslerin özellikle dikkate alınarak çevre konularına yer verilmesini ve kitaplarda çevre konulu okuma parçalarına ağırlık verilmesini; ortaöğretim kurumlarında ise Bakanlıkça uygun görülen programlarda çevre dersinin haftada bir saat ve zorunlu ders olarak yer alması istenmiş, ancak bu isteğin, 2003-2004 öğretim yılında, ortaöğretim kurumlarının dört yıla çıkması ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Bakanlıklar arası çalışmalar sürmektedir.

Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilköğretim ve ortaöğretim okullarında okutulmakta olan ders kitaplarında, çevre konularının ağırlıklı olarak yer alması için Çevre Bakanlığının çeşitli birimlerinden oluşan bir komisyonun, Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yazılım Komisyonları ile yapmış olduğu ortak çalışmalardan olumlu sonuç alınmıştır. 1999 yılında iki Bakanlık arasında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde, okulöncesi ve ilköğretim kurumlarına yönelik olarak çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi, olumlu tüketim alışkanlıklarının kazandırılması, değerlendirilebilir katı atıkların kaynağında ayrı toplanması ve geri kazanımı konularında Çevre Bakanlığı, Ankara Valililiği Çevre Koruma Vakfı (ANÇEVA) ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü işbirliğinde 2000 yılında "Uygulamalı Çevre Eğitim Pilot Projesi"

ilköğretim okulunda başlanmıştır. Bu kapsamda, öğretmen ve öğrencilerin çevre konularında artırmak ve etkin katılımlarını sağlamak amacıyla öğrenciler tarafından ayrı toplanan değerlendirilebilir atıklar ANÇEVA tarafından bir program dahilinde okullardan toplatılmıştır. Bu proje kapsamında okullarda çevre köşeleri hazırlanmış, çevre ekipleri oluşturulmuş; çevre ve bahçe düzenlemeleri yapılmış; gezi, konferans, seminer, video gösterisi vb. eğitici çalışmalar yapılmıştır. Bu projeye 2000-2001 öğretim yılında kırk; 2001-2002 öğretim yılında da elli ilköğretim okulu eklenmiştir. Proje, otuz beş İl Çevre Müdürlüğünde uygulanmaktadır. Böylece bu projeye katılan okul ve öğrencilerin sayıları hızla artmaktadır.

Çevre Bakanlığının Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Genel Kurmay Başkanlığı arasında çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda işbirliği protokolü imzalanmış ve askeri birliklere seminerler düzenlenmiştir. Ayrıca, Çevre Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında da çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda işbirliği protokolü düzenlenmiş ve bu protokol çerçevesinde din görevlilerine ve aday imam-hatiplere çevre bilincinin geliştirilmesi ve duyarlılığın arttırılması için seminerler düzenlenmiştir.

Çevre Bakanlığının Gönüllü Çevre Kuruluşları ile 2002 yılında, Türkiye'nin bir çok ilinde Gönülü Çevre Kuruluşları bölgesel koordinasyon ve bilgilendirme

toplantıları düzenlenmiştir.[108] Bakanlık ile Sendika Konfederasyonları arasında "Çevre ve İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği" konularında işbirliği protokolü imzalanmış ve bu protokol çerçevesinde TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK işçi temsilcilerine seminerler düzenlenmiştir. Bakanlık ile Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyon (TİSK) arasında çevrenin korunması konularındaki işbirliği protokolü ile, sanayicilere yönelik seminerler düzenlenmiştir.[109]

Türkiye'de üniversite ve yüksek okullarda halka açık çevre eğitimi sistemli olarak yapılmamaktadır. Sadece bazı okullarda çevre ile ilgilenen öğrenciler aralarında bir "klüp" kurup bu konuda faaliyet göstermektedir. Çevre Kulübünün en büyük sorunu mali kaynaklarının yeterli düzeyde olmamasıdır. Bu nedenle, diğer illerde veya uzak yerlerde yapılan çevre ile ilgili toplantılara katılma olanağı kısıtlı düzeye inmektedir.

Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları tarafından yapılan çevre eğitimi, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, 1996 yılında Türkiye Doğal Hayatı Koruma Derneği öncülüğünde kurulmuştur. Dünyaca ünlü WWF Uluslararası Kuruluşu'nun Türkiye Ulusal Örgütü olması nedeniyle WWF-Türkiye unvanını almıştır. Vakfın görevi, biyolojik çeşitliliği koruyarak doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamaktır. Bu nedenle, bağımsız politikalara dayalı koruma

---

[108] Çevre Bakanlığı, **"Gönüllü Çevre Kuruluşları Bölgesel Koordinasyon ve Bilgilendirme Toplantıları"** , Ankara, (2002)

[109] Çevre Bakanlığı (Tarihsiz) çalışmaları (Çoğaltma), Ankara.

projelerini üretmeyi, yetkili resmi makamları etkileme ve eğitim çalışmaları ile kalıcı ve somut çözümler oluşturmayı amaç edinmiştir.

Vakıf, çevre eğitim programında iki ana gruba hedeflemektedir, birinci grubu, gelecekte doğayı, çevreyi koruma görevini üstlenecek gençleri yetiştirecek olan okullarda görevli eğitimciler oluşturmaktadır. Bir eğitimcinin yetiştirilmesi, uzun sürede, binlerce bilgili öğrencinin çevreye karşı duyarlı ve nazik olmasına yol açabilecektir. Bunlara öğrencilerin aileleri, arkadaş ve komşuları eklendiğinde, çevre bilincine sahip kişilerin sayısı zincirleme artacaktır. Bu nedenle, eğitimci yetiştirilmesi, projede ön planda tutulmaktadır. Hedeflenen ikinci grubu da, çevre koruması ile ilgili veya görevli STK'lar, akademisyenler ve yerel belediyeler oluşturmaktadır. Proje, ağırlıklı olarak eğitim düzeni üzerine monte edilmiştir. Burada, eğitimin amacı, yerel yönetimler başta olmak üzere sivil toplumu, akademisyenleri ve diğer ilgilileri doğanın korunmasını ve kaynakların devamlılığını sağlayabilecek bir yönetim konusunda uyarmak, bilgilendirmek ve geliştirmektir.

Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı (ÇEV-KOR), 1991 yılında Ege ve Dokuz Eylül Üniversitesinde görevli bir grup öğretim üyesi tarafından; doğal, tarihi, kültürel varlıkları korumak, geliştirmek ve çevre bilincini toplumun her kesimine kazandırmak amacıyla kurulmuştur. Ayrıca, Vakıf, kirliliğe neden olmayacak

sistemleri teşvik etmeyi ve bunları yaygınlaştırmayı, çevre eğitimi çalışmaları yapmayı da amaçlamaktadır.[110]

Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), 1990 yılında, bir sivil toplum kuruluşu kimliğiyle kurulmuş olan bu Vakıfın amacı, ülkenin doğal ve kültürel mirasını korumaktır. ÇEKÜL, eğitim çalışmalarında, doğal ve kültürel çevrenin aynı düzeyde ve birlikte olmasına özen göstermekte ve eğitim programlarının içeriğini buna göre düzenlemektedir. Bu çalışmalar, anaokulundan üniversiteye kadar gençlerin bilinçlenmelerini amaçlamakta ve seminerler, söyleyişler, konferanslar, geziler, projelerle yapılmaktadır.

Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA Vakfı), 1992 yılında yirmi altı seçkin işadamı ve on altı şirket tarafından, Türkiye'nin erozyon sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Vakıf, çevre eğitimi çalışmalarını aşağıdaki amaçlar doğrultusunda yürütmektedir.[111] Erozyon konusunun, ilk, orta ve yüksek öğretim müfredatına girmesini ve bunun için gerekli ders notları ile eğitim gereçlerini sağlamak, erozyon eğitmenlerini yetiştirmek ve bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmak; modern gereçleri hazırlamak, ilgililere dağıtmak, ilgili kurumlarla işbirliği

[110] Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı. Retrieved 14.11.2004, web:http://www.izmircevre.gov.tr/

[111]Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) Retrieved 06.12.2004, web: http://www.tema.org.tr/tr

yapmak ve başta TBMM olmak üzere ilgili kamu kuruluşları ile ortaklaşa, kamuoyunu bilgilendirmeyi amaçlayan seminerler, konferanslar düzenlemek, kırsal kesime yönelik TV programları düzenlemek, uygulamalı eğitim için "Doğa ve Erozyon Kamplar"nın eğitim etkinliklerini etkili biçimde geliştirmek, "Erozyon Okulu" kurulmasını gerçekleştirmek, TEMA personeline eğitim desteği sağlamak ve eğitici kadroyu hedef kitleye ulaştıracak "Mobil Eğitim Sistemi'ni" uygulamak. Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK), 1972 yılında TÜRÇEK kısa adı ile İstanbul'da kurulmuştur. Türkiye'nin ilk çevre kuruluşlarından biridir. Kurum, 1975 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile "Kamu Yararına Çalışan Dernek" statüsüne alınmış ve gene Bakanlar Kurulu kararı ile adının başına Türkiye kelimesi eklenmiştir. Ekim 2004 tarihi itibariyle asli üye sayısı 2.785 kişidir. Bu sayı, fahri ve destekleyici üyelerin katılımı ile 4.600'ü bulmuştur.

Kurumun amacı, çevreyi, insan sağlığına ve tüm canlılara zararlı hava, su ve yüzey kirliliği ile gürültüye karşı korumak; ağaçlandırma, yeşillendirme çabalarını teşvik ve tanzim etmek, desteklemek ve bu çabaları kamuoyuna ve ilgililere benimsetmektir. Bu amaca yönelik çok çeşitli etkinlikleri arasında eğitim de yer almakta ve çevre koruma amaçlı uygulamalı eğitim çalışmaları yapılması, bu çalışmalara yönelik dokümantasyon ve araştırma merkezi kurulması öngörülmektedir. Kurum, çocuklara ve gençlere yönelik çevre eğitimi çalışmalarını, kuruluşundan bu yana, okullarda çevre ve insan dersinin

okutulmasını sağlayarak sürdürmüştür. Eğitim çalışmaları yanında diğer kuruluşların üstlenmiş olduğu çalışmalara da katılmıştır.[112]

Türkiye Çevre Eğitimi Vakfı (TÜRÇEV), Turizm Bakanlığı önderliğinde ve onun bünyesinde 1993 yılında kurulmuş bir Sivil Kuruluşudur. Amacı, temiz bir çevreye sahip olmak için doğal kaynaklarımızı korumak ve bu arada uluslararası alanda yapılan çalışmaları takip etmek ve uluslararası bir çevre kuruluşu olan FEE'nin (Fondation for Environmental Education) koordinatörlüğünde bulunan bazı Projelerin ülkemizde uygulanmasını sağlamaktır.[113]

Kırsal Çevre ve Ormancılık Derneği, çevre konusunda gönüllü olarak çalışmak ve uzmanlaşmak olan çeşitli meslek gruplarına mensup bireylerin bir araya gelmesiyle, 1989 yılında kurulmuştur. Dernek, çalışma alanını saptamak ve çevre sorunların belirlemek üzere başlangıçta etrafı incelemeler yapmış ve bu yolda yapılan önerileri değerlendirerek araştırma, eğitim ve yayın çalışmalarını yönlendirmiştir.[114]

---

[112] Türkiye Çevre koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK), Retrieved 14.11.2004, web: http://www.turcek.org.tr/

[113] Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV), Retrieved 29.11.2004, web: http://www.turcev.org.tr/turcev/turcev.htm

[114]Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunlarını Araştırma Derneği, **"Ankara Kültür-Sanat Etkinlikleri Rehberi"**, Aralık 2004, Sayı:114, s.39

BÖLÜM III. EĞİTİM – KİTLE İLETİŞİM İLE EĞİTİM

Eğitim, genel olarak bireyde davranış değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Yaşanılan ve yanıldığı dönemlere karşı duyarlı bir süreçtir ve toplumsal değişmelerle etkileşim halindedir[115]. Eğitim, yerleştirme, geliştirme bilgi ve hüner sahibi yapma, yetiştirmek ve geliştirmek için gerekli olan bilgilerin verilmesidir[116]. Birey ancak eğitim yoluyla, insanlığın bugüne kadar yarattığı, ürettiği her şey olarak tanımlanan toplumsal kültürü öğrenir ve yine eğitim yoluyla bu kültürün sürekliliğini sağlar.

Eğitim genel bir ifadeyle bireyin toplumsallaşması amacına yöneliktir. Toplumsal değerler, ailede başlayıp daha sonra örgün eğitim kurumlarında devam eden ve bu arada diğer pek çok araçlarla da sürdürülen eğitim yoluyla bireye aktarılır. Bu nedenle eğitimin amacı, bireye istenilen davranış değişikliği sağlayan her öğretim ortamında eğitim sürecinin varlığından söz edilir.[117]

Eğitimin tanımında eğitimcilerin birleştiği temel noktalar, eğitim bireyde istenilen davranışı oluşturmaktadır. Yani eğitmenin istediği bir davranış, yeni eğitmenin etkisiyle eğitilen bireyde oluşturulduğunda buna eğitim denilmektedir,

---

[115] BİLHAN, Saffet, **"Eğitim Felsefesi Kavramı Çözülmesi"**, Cilt 1, Birinci Kısım, A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, Ankara 1991, s. 52

[116] Temel Türkçe Sözlük s. 315

[117] KONGAR, Emre, **"Kültür Üzerine"** Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993, s. 72

davranış birey kendi yaşantısı yoluyla, yani çevresiyle etkileşiminin bir ürünü olarak meydana gelmektedir. Bu nedenle eğitimin gerçekleşmesi için bireyin öğrenmesine elverişli bir ortam hazırlamak gerekir. Birey ancak bu hazırlanmış eğitim ortamında eğitim sürecinden geçtikten sonra istenilen davranışı kazanabilecektir, istenilen davranışın bireyde oluşturulabilmesi için bireyin hazırlanmış bu eğitim ortamında belli bir süre eğitim sürecinde kalması gerekmektedir.[118] Eğitimin çeşitli açılardan çok çeşitli tanımları yapılsa da, eğitimin bir süreç olduğu bütün tanımlarda belirtilmektedir.

R.S.Peters'e göre eğitilmiş insanı karakterize eden bazı ortak özellikler,[119] öğrenmekte olduğu bir etkenliği araç olarak değil amaç olarak öğrenir, bilgileri birbiriyle örgütleyebilecek bir kavramsal çerçeve içinde ve şeylerin niçinini sorgulayabilecek bir anlayışa sahip olabilecek derinlikte öğrenir, araştırdığı ve uzmanlaştığı alanla diğer alanları arasında bağlantılar kurabilecek denli bütünsel bir bakış açısı geliştirebilmeli, bildikleri ve öğrendikleri ile yaşam tarzı ve olaylara bakışı arasında etkileşim sağlayarak, yaşamını eğitim ile kaliteli bir hale dönüştürebilmelidir. Eğitilmiş insan anlayışındaki ortak özelliklerin içeriksel değil fakat, daha çok biçimsel olduğu söylenebilir. Bu biçimsel özelliklerin

---

[118] DİNÇER, Meral, **"Çevre bilincinin Oluşmasında Çevre Eğitiminin Rolü"**, Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988, s. 109

[119] ÜNDER, Hasan, **"Çevre Merkezci Görüş ve Çevre Eğitimi"**, A.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1991, s. 76-77

içeriği ise, benimsenen insan ideallerine dinsel ve felsefi görüşlerle kültürlere ve toplumsal ihtiyaçlara göre doldurulabilecektir.

A. Çevre İçin Eğitim

Çevre İçin Eğitim kavramının ve tanımının 1960'lardan sonra tartışıldığını, kullandığını söylemek olasıdır, özellikle 1977 Tiflis Toplantısı'ndan ve Deklarasyonu'ndan sonra Çevre İçin Eğitim kavramı, anlamı ve uygulamaları ülkelerin eğitim uygulamalarındaki yerini almaya başlamış ve gelişmiştir. Çevre İçin Eğitim, genel anlamı ile, çevrenin yaratıcısı, ögesi ve kullanıcısı olan insanın çevre açısından ve çevre bağlamında eğitilmesi işlemleri ve sürecidir. Bu çerçevede Çevre İçin Eğitim, bilgilendirme, bilinçlendirme, uyarma, dengeleme, geliştirme, koruma vb. işlemlerini içermekte ve insanda bu yönde davranışlar oluşturmayı amaçlamaktadır.

Hipotez 4'e göre çevre için eğitimin, ilk tanımında, biyofiziki çevre ve sorunları konusunda bilgi sağlayan, sorunların çözümlenmesini yönlendiren ve bireylerde bu boyutlarda davranış değişikliği kazandıran bir eğitim olarak belirlendiğini görmekteyiz. UNESCO ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın 1990 yılında ortaklaşa düzenledikleri Türkiye Çevre Eğitimi Ulusal Çevre Strateji ve Uygulama Planları Semineri'nde Çevre İçin Eğitim, bireylerde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, olumlu, kalıcı davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması,

aktif katılım sağlanması ve sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanmaktadır.

Tiflis Konferansı'nın ve önerilerinin, Çevre İçin Eğitimin doğasını, amaçlarını, ilkelerini ve uygulama çerçevesi ile çizgilerini belirlediğini görmekteyiz. Tiflis Konferansı'ndan bu yana, çevrenin bir "bütün" olarak bir doğa ile insan eylemlerinin sonucu olan özellikleri aynı anda içermekte olduğu anlayışı kabul görmüştür. Bu anlayışta Çevre İçin Eğitim, eğitimin pratik çevre sorunlarının çözümüne, disiplinlerarası bir yaklaşımla ve her bireyin ve toplumun etkin ve sorumlu katılımını sağlayarak yönelmiş bir konusu ve uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Çevre İçin Eğitim, bireyin ve halkın çevrelerinin bilincini kazanacakları, bugünün ve geleceğin çevresel sorunlarını, birey veya topluluk olarak çözmede gerekli azim ve sebatla eylemde bulunabilmeleri için bilgiler, değerler, beceriler ve deneyimler edinebilecekleri kalıcı bir eğitim sürecidir. Kuşkusuz böyle bir amaca yönelik Çevre İçin Eğitim, toplumun ekolojik, toplumsal ve ekonomik gerçekleri ile toplumsal kalkınma amaçlarını dikkate alma ve kapsama durumundadır.[120]

Çevre İçin Eğitim, tüm vatandaşlara, çevreye etkili olan meslek mensuplarına ve gruplara, çevre problemleriyle ilgili olan akademik, teknik meslek sahiplerine

[120] TÇV, **Çevre Eğitimi "Çevre İçin Eğitim Toplantısı" 25-26 Ocak 1993"**, Prof. Dr. ÖZOĞLU ÇETİN, Süleyman **"Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim"**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, s.65-67

hitap etmelidir, gerek yaşam ile ilişkilendirilerek ele alınmalı ve uygulanmalıdır, vatandaşı çevre sorunları ve tehlikeleri ile korkutmaktan, tehdit etmekten çok, bilgilendirmeyi, bilinçlendirmeyi ve uyarmayı amaçlayacak biçimde planlanmalıdır, örgün eğitim sistemi ve kuruluşları içinde ve dışında kitle iletişim ortam ve araçları olarak sayılan TV, radyo, gazete, dergi, sinema, konferans, kongre, değişik kampanyalar (ağaç dikme, çevreyi temizleme, çöp toplama, yeşil kuşak uygulamaları, doğada spor etkinlikler vb.), yarışmalar gibi ortam ve araçlardan yararlanmalıdır, ekonomik, toplumsal ve ekolojik konulu etkinliklerde karar verici ve katılımcı bireylerin, sorumluların yetişmesine olanak sağlamalıdır.[121]

1. Çevre Eğitiminin Amacı ve Önemi

Çevre eğitiminin genel amacı; tüm canlıların ve özellikle yaratılanların en üstünü olan insanın, sağlıklı, problemsiz bir hayat sürdürmesini sağlamaktır, yetişmekte olan ve geleceğimizi ellerine teslim edeceğimiz genç nesillere, sağlıklı bir çevre ve mutlu bir gelecek hazırlamaktır. Daha özel bir anlatımla, fert ve toplumda, çevreyi tanıma, koruma bilincinin geliştirilmesine katkıda bulunmak için her kademeden ve özellikle ilköğretim çağındaki çocuklardan "bilinçli ve gönüllü çevreciler" yetiştirmektir. Sağlıklı bir toplumun, sağlıklı bir çevrede

[121]ÇETİN ÖZOĞLU, Süleyman, **"Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim"** , A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, s.71-72

gelişebileceği ilkesinden hareketle ilköğrenim çağındaki çocukların; çevre olaylarını daha iyi anlamaları, sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmanın, sağlıklı bir çevreyle olan ilişkisinin kavramalarını sağlamak, "İlköğretimde Çevre Eğitimi"ni amacına ulaştıracaktır.

Genel olarak çevre eğitiminin amaçlarını şöyle özetleyebiliriz, kişinin etrafında gelişen çevre ve doğa olaylarına karşı daha hassas bir yaklaşım olanağı yaratmak ve çevremizdeki olayları duyu organlarımız yolu ile algılayabilmek, insan yapısı çevre ile doğal çevrelerin özelliklerini karşılaştırmalı olarak inceleyebilip, aralarındaki etkileşim ağını kavrayabilmek, çevre araştırmaları yapabilmek için gerekli teknik ve metotları öğrenip uygulayabilmek, çevre bilimleri ile diğer bilim dallarının arasındaki ilişkileri ve kaçınılmaz bağlantıları incelemek ve kavramak, çevre ile ilgili olayları izlemek ve bu konularla yakından ilgilenmek.

Bilindiği gibi T.C. Anayasası'nda "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir" denilmektedir. Türkiye Anayasası, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, belirlenen hedef, ilke ve politikalar ile Çevre Yasası, çevrenin korunması ve geliştirmesinde hem devlet hem de fertlerin katılımını öngörmektedir. Bütün bunlar gerek fert gerekse toplumda çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi, çevre eğitiminin gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de bugün çevre konusunda ortaya çıkan sorunların ana nedenlerinden biri, kamuoyunun hatta konuya yakın akademik çevrelerin dahi yeterli düzeyde bilinçlendirilmemiş olması çevre konusunun halen bazı kesimlerce bir moda olarak telakki edilmesidir.

Çevre konusunun, insanlığın bir numaralı ortak meselesi haline geldiği günümüzde, bu Dünyanın varisleri olan çocuklarımızın çevre eğitimi konusunda, elde bulunan temel bilgilere sahip olmaları ve bilinçlendirilmeleri kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Çevre eğitiminde hedef kitle, çocuklar ve gençler olursa belirlenen hedeflere ulaşılabilecektir.[122]

2. Çevre Eğitiminin Kapsamı ve İlkeleri

Çevre bilinci ve duyarlılığının kazandırabilmesi için verilmesi gereken çevre eğitimi, ilkesi esas alınarak toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde planlanmalı bilimsel, teknik ve etki boyutu ve etki boyutu göz ardı etmeyecek şekilde bütüncül bir bakış açısıyla biçimlendirilmeli ve uluslararası bir kimliğe kavuşturmalıdır. Bu amaçla, çevre bilincinin kazandırılmasında en büyük etken olan çevre eğitimi yaygınlaştırılmalı her yaş, eğitim ve meslekteki kişilere belirli bir program dahilinde verilmeli, özellikle okul öncesi dönemde çevre eğitimine ağırlık verilmeli, çevre mühendisliği eğitimi sadece mühendislik bilgisiyle sınırlı

[122] DİKMEN, Selahattin, **"Bizim Ali"**,Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1996, s. 24-25

kalmamalı, hukuk, tıp, iktisat ve sosyal bilimler eğitim programlarında da çevre eğitimine yer verilmeli, ayrıca kamu kurumlarında çalışan personele hizmetçi eğitimler yoluyla çevre eğitimi verilmelidir.[123] Çevre eğitiminin kapsamı; Doğal çevre ve bunun insan yararına kullanılması olanağı, uygun teknolojinin seçiminde kurumsal ve uygulamalı bilgiler, tarih bilinci ve toplumsal oluşumların çevre üzerindeki etkilerine ilişkin bilgiler, sınıfsal çatışma konusunda uyanıklık, çevre politikalarının anlayıp katılacak düzeyde siyasal okur yazarlık, siyasal stratejiler konusunda duyarlılık ve çevresel ideoloji ve tüketici yaşam biçimlerini anlamak şeklinde belirlenmektedir.[124]

Çevre Duyarlılığı için Halk Eğitimi Bildirgesinde de Çevre Eğitiminin kapsamı; insan-çevre etkileşimi konusunda çevrebilimsel yaklaşımın önemi ve anlamı, toplumsal tarihsel doğal çevrenin yıkımına neden olan etkinlikler ve etmenler, çevre korumada demokratik kurum ve süreçleri oluşturmanın gerekliliği, rolleri, bireyin karar süreçlerine katılımı, çevre hakkının yaşama geçirilebilmesini gerçekleştirmek amacıyla, teknik ve siyasal yönden bilgilendirilmesi, örgütlü etkinliklerin önemli ve anlamı, çevre sorunlarının yasal çerçevesi ve çevre hakkı, çevre korumada doğal çevre üzerinde olumsuz etkisi olan uygulamaların kullanılmasının önlenmesi, seçenek, yaklaşım ve uygulamalara yönelmesi, öz kaynaklara dayalı ve kendini sürdürebilen bir kalkınma anlayışının toplum

[123] BODUR, Sait, "Çevre ve Eğitim", **"Türkiye'de Çevre Durumu ve Çevre Eğitimi"**, Çevre Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 1990, s. B.3

[124] GERAY, Cevat, a.g.e. s. 332-333

açısından önemi ,tüketimin gerçek gereksinimlere yöneltilmesi, insanın doğayla uyum sağlaması, doğal dengeleri bozmadan yaşamanın yollarının araştırıp bulunması, kültürel sürekliliğin sağlanmasında tarihsel çevre korumanın önemi, tarihsel çevreyi korunmanın seçeneklerinin araştırması şeklinde sıralanmıştır.[125]

Çevre bilinci ve duyarlılığının kazandırılabilmesi için verilmesi gereken eğitim sadece okullarla sınırlandırılmamalı, insan yaşamanın her alanında yaygınlaştırılıp etkinleştirilerek toplumda derinlemesine kök salmalıdır. Çevrebilim eğitimi, uyguladıkları hedef kitlelere "lüks olan" ile "gereksinme olan" arasındaki farkı da kavratabilecek şekilde düzenlenerek toplumsal gelişmeye katkıda bulunmalıdır.[126] Ayrıca eğitim sürecinin her aşamasında uygulanan eğitim programlarının çevre bilinci ve duyarlılığı kazandırmadaki etkinliği sürekli sorgulanarak, uluslararası bir bakış açısı ve dayanışma ile hazırlanıp geliştirmelidir.

Çevre eğitimi, eğitim sürecinin sadece belli bir parçası olarak değil, çevreyle uyumlu yeni bir yaşama biçimi ve yeni bir hayat tarzının üzerinde gelişeceği, mükemmel bir temel olarak görülmeli, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yapılara, farklı yaşam koşullarına uyum sağalabilmeli, bölgesel ve ulusal farklılıkları da dikkate almalıdır. Böylece çevre eğitimi, toplumdaki değişik

---

[125] GERAY, Cevat, a.g.e. s.334

[126] ACAR, Belkis, "Doğa Korumasında Eğitimin Önemi", **"Tabiat ve İnsan"**, S.21, Ankara, 1982, s. 32

aktörlere bilimsel ve teknik bilgi ile ahlaki nitelikler kazandırarak, insanların çevrenin üretken potansiyeli ve estetik değerlerinin korunmasıyla uyumlu bir gelişme sürecinin hazırlanması ve yönetilmesinde etkin bir rol üstlenmelerini sağlayabilmelidir.[127]

Anayasamızda da açıkça ifade edildiği üzere herkes çevre eğitimi ve öğrenimi yapma hakkına sahiptir. Buradan hareketle çevre için eğitim yaşam boyu eğitimin bir parçası olarak ele alınmalı ve bireylerin eğitim süreçlerine etkin katılım sağlanarak eğitimlerde verilen bilgilerin, kazandırılan becerilerin, bilincin ve duyarlılığın karar süreçlerini etkileyebilecek tutum ve davranışlara dönüştürülmesi sağlanmaya çalışılmalıdır.

3. Çevre Eğitiminin Gerekliliği ve Şekli

Çevre sorunlarının oluşmasının asıl kaynağı olan ve bizim çevreye ilişkin bakış açımızı belirleyen mekanist görüş açısından çevre, insan amaçları için kullanılabilecek doğal bir kaynak ve hammadde deposudur ve bu görüş açısına göre de çevre eğitiminin temel hedefi insan yararı için doğanın nasıl en ekonomik biçimde kullanabileceğinin ortaya konmasıdır. Bu amaçla çevre sorunları hakkında bilgiler verilir, sorunların neden kaynaklandığı ve nasıl

[127] UNESCO-UNEP, **"Çevre Eğitim ve Öğrenimi Kongresi"**, Moskova, 1987, Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 1988, s. 18

çözülebileceği, insanın uzun vadeli çıkarları için neler yapılması gerektiği üzerinde durulur. Bu tür çevre eğitimi "çevre hakkında eğitim" olarak tanımlanmaktadır ve insan merkezli bir değer teorisini temel almaktadır. Burada çevre politikalarına ve çevre eğitimine yön veren insanın "aydınlanmış öz çıkarıdır"[128]. Ancak, bir çok eğitici, daha çok çevreye ilişkin bilgileri koruma, geliştirme, kullanma, yararlanma yollarını ve becerilerini kazandırmayı amaçlayan ve "çevreyle ilgili eğitim" yada "çevre hakkında eğitim" olarak tanımlanan eğitim şeklinin çevre sorunlarının çözümünde başarılı olamayacağını ifade etmekte ve çevre eğitimi yerine "çevre için eğitimi" savunmaktadırlar. Çevre için eğitim anlayışıyla, bireylere, doğayla ilgili tutumların egemen ekonomi biçimleriyle ve geleneksel değerlerle ne denli ilişkili olduğu göstermek istenmekte ve bireylerin öz yönetimlerine, yazgılarını belirlemelerine yardımcı olabilecek eleştirel bir uyanıklık ile bilinçlilik yaratabilecek bir eğitim amaçlanmaktadır. Çünkü toplumda çevre bilincinin ve duyarlılığının oluşumunu engelleyen davranışları değiştirebilmek için bireyin bugünkü davranışlarını belirleyen koşulları değiştirmek gerekmektedir[129]. Dolayısıyla da çevre eğitimi temel inançlara dokunmaksızın sadece çevre sorunları hakkında bilgiler veren, uzmanlar yetiştiren bir eğitim olamaz. Bu nedenle çevre merkezci bir çevre eğitimi asıl olarak öğrenciye belirli bir temel, metafizik inançlar sistemi, dünyaya yeni bir bakış açısı ve farklı bir yaşam tarzı vermeyi hedeflemektedir.

[128] ÜNDER, Hasan, a.g.e. s. 81

[129] GERAY, Cevat, a.g.e. s. 325-326

Böyle bir eğitim ise çevre hakkında eğitim olarak değil, bireyin bilişsel, psikolojik, ahlaksal etkinliklerinin hepsini birden kapsadığından "çevre merkezci eğitim" yada "çevre için eğitim" olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Çevre Eğitiminin Gerekliliği, sanayi devrimi ve bunun sonucunda bilim ve teknoloji alanlarında yaşayan hızlı gelişmeler insan-doğa dengesini insan lehine bozarak, insana doğaya müdahale imkanı vermiş ve bunu sonucunda da ekolojik denge bozularak bugünkü anlamda çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamış ve özellikle son yarım yüzyılda, hızlı toprak kaybı, canlı türlerinin yok olması, çölleşme, asit yağmurları, açlık, yoksulluk, radyoaktif kirlenme vb. çevre sorunları insan yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. İşte tam bu noktada çevre eğitimi yaşamsal bir değer kazanmaktadır. Çünkü bir süreç olarak tanımlayabileceğimiz çevre eğitimi, yaşamın niteliklerini iyileştirme amacı doğrultusunda, insanlara çevre sorunlarını çözecek ve önleyecek beceriler kazandırarak, yetkinleştirmeyi ve çevre hakkını yaşama geçirmeyi hedefler.

14-28 Ekim 1977 yılında UNESCO tarafından Tiflis Kentinde düzenlenen uluslararası konferans sonucunda yayınlanan nihai raporda çevre eğitiminin, eğitimdeki yerini nasıl olması gerektiği şu şekilde açıklanmıştır.[130] Milli düzeyde çevre eğitimi, milli eğitimin bir parçası olmalıdır, çevre eğitimi, hayat boyu

[130] ÖZİNÖNÜ, Kemal, **"Çevre Eğitiminin Çevre Sorununun Çözümüne Ekonomik Katkısı"**, **"Çevre Sorunlarının Çözümlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Kaynak Sağlama Sempozyumu"**, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği Yayını, Ankara, 1983, s. 60-61

süren bir eğitim süreci olması bakımından, her tür ve düzeydeki örgün ve yaygın eğitimin bir parçası olarak düşünülmelidir. Örgün eğitim düzeyinde her kademede, programlanmış öğretim, ders kitapları ve yardımcı yazılı kaynaklar, eğitim teknolojisi ve öğretim metotlarını kapsayacak bir yaklaşımla ve özellikle fen eğitiminde ağırlık kazanan ancak disiplinler arası senteze açık bir çevre eğitimi devreye sokulmalıdır. Çevre eğitimi kendi başına bağımsız bir ders halinde değil, disiplinler arası özelliği dikkate alınarak, aile, okul, arkadaş grubu ve çevre halkının işbirliğine yönelik bir çalışma ile gereksinimler, hedefler, amaçlar ve muhteva arasındaki fonksiyonel ilişkinin açıklık kazanmasına ağırlık verilmelidir. Çevre eğitimi programı, değişik sosyo-ekonomik katmanlara hitap edebilecek şekilde esnek olmalı ve sosyo-ekonomik çevre ile fiziksel çevre ilişkilerini değişik sosyo-ekonomik katmanların farklı ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte düzenlemelidir.

4. Kimlere Çevre Eğitimi Verilmelidir?

Hepimizin bildiği gibi çevre sorunları gerçekten ürkütücü boyutlardadır. Bu mesaj okul öncesi yaşlardaki çocuğa aktarırken ürkütücülüğün dozu son derece önem kazanıyordur. Dikkatli olunmazsa, koruyucu bir davranış kazandırmak isterken, çocuğa kalıcı korkular vermek içten bile değildir. Örneğin, çocuk bir gün dünyanın hiç yok olmayan plastik torbalarla dolacağını düşünüp ciddi boyutta korkulara kapılabilir. Bu mesaj verme derecesini ayarlamak ise eğitimcinin becerisine kalıyordur. Bilinçli eğitimci yetiştirmek bu ek olarak

çevre sorunları konusunda da bilgisi olması gerekiyor. Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmen olarak çalışanlar için hizmet içi eğitim programı hazırlanırken, öğrenecekleri konular çevre sorunlarıyla ilgili olarak ele alınabilir.

- **Ana-Baba, Yetişkin Eğitimi**

Nitelikli öğretmenin yanısıra, okul öncesi dönemde anne ve babanın da bilinçli olması, onların da eğitilmesi gerekli. Toplam 11 milyonluk çocuk nüfusun büyük çoğunluğu yuva eğitiminden yararlanmıyordur. Üstelik yuvaya gidinceye kadar bazı davranışları aile ortamında kazanıyor. Bu nedenle anne baba olsun, yuva öğretmeni olsun, yetişkin eğitimi çok önemlidir. Milli Eğitim Bakanlığı; sağlık ocakları, ana-çocuk merkezleri aracılığıyla Sağlık Bakanlığı; UNICEF ve ilgili her kuruluş bu tür yetişkin eğitimini öncelikle ele almalıdır. Çocuğu yetiştirecek kişileri yetiştirirken de onların çevrye duyarlı olmalarını sağlayacak bir eğitim sistemi planlanmalıdır.

- **Yardımcı Malzeme Desteği**

Okul öncesi dönemde çevre eğitimine yardımcı malzeme (öykü kitabı, çizgi film, oyuncak gibi) ne kadar çoğalırsa o kadar iyi olur. Bankalar, mahalli idareler, vakıflar, dernekler zaman zaman okul çocukları için ürettikleri bu tür malzemeler arasına okul öncesi yaşlardaki çocuğa yönelik olanları da katabilirler. Milli

Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı yayınlar yapabilir. Televizyonlarda yer alacak programların, çocuk tiyatrolarında oynanacak oyunların sayıca çoğaltılması, gönüllü kuruluşlar ve belediyelerce ilkokul düzeyinde ele alınan "Çevre İzcileri", "Çevreci Çocuklar" gibi çalışmaların okul öncesi döneme uygulanmaları da çevre koruma mesajının küçük çocuklar arasında yaygınlaşmasını sağlayacaktır.

- **Eğitenlerin Yetişmesi**

Okul öncesi eğitim kurumlarını, üniversitelere bağlı, kurum kuruluşlarına bağlı, mahalli idareye bağlı, Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı, Milli Eğitim Bakanlığı veya Sağlık Bakanlığı izni ile açılmış özel yuvalar ve anaokulları, Kız Meslek Lisesi Uygulama Anaokulları ile ilkokulların ana sınıfları olarak sıraladıktan sonra buralarda öğretmenlik yapan eğitimcileri, hizmet öncesi gördükleri eğitim açısından iki ana grupta toplayabiliriz, orta öğretim görenler, bunlar ortaokuldan sonra üç yıl, lise muadili eğitim gören Kız Meslek Lisesi veya Kız Sanat Okulu, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü mezunlarıdır. Özel okul öncesi eğitim kurumlarında yardımcı öğretmen olarak çalışabilirler. Yüksek öğretim görenler, ön lisans eğitimi mezunları liseden sonra, mesleki eğitim fakültelerinin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümünden veya Kız Sanat Eğitimi Yüksekokullarında iki yıl eğitim gören öğrencilerdir. Bugün, YÖK'ün yaptığı bir değişiklikle iki yıllık ön lisans okulları uygulaması kaldırılmış olup ilgili bölümde 4 yıllık eğitime başlamışken iki yıl sonunda öğrenimini bırakmak isteyenlere ön lisans diploması

verilmektedir. Bu diplomayı alanlar resmi okul öncesi eğitim kurumlarında sınıf öğretmeni, yedek veya yardımcı öğretmen olarak görev yapabilir.[131]

B. Halk Eğitimi ve Yaygın Eğitim

Okul eğitim-öğretiminden farklı olarak toplumların kendi kendilerini yönetmelerine başarı sağlayan, hayatla ilgili konularla ve güzel sanatlarla yakından ilgilenen insanların ekonomik, toplumsal uyumunu hazırlayarak değişmeleri daha iyi anlamalarına yardım eden çalışmalardır.[132]

Halk eğitiminin cumhuriyet dönemindeki gelişmesi, cumhuriyet ilanı ile beraber, halkın içinde bulunduğu zorlu problemlerin çözümün için onlara yardımcı olabilmenin tek yolunun eğitim olduğunu görülmüştür. Bu nedenle Cumhuriyet Hükümetinin ilk Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey, 25 Kasım1923 tarihli ve 1971/3655 sayılı tel tamimi ile valilerden, milli eğitim görevlileriyle birlikte halk eğitimi çalışmalarına geçmelerini istemiştir. Genelgede yurdumuzun her köşesinin "cehalet ve irfansızlığın acısı altında muzdarip" olduğu belirtilmekte, halk ile okullar ve öğretmenler arasında yakın ilişkiler kurulması, eğitimin her yaştaki ve sınıftaki halkın ihtiyaçları durumuna getirilmesi, toplumsal, ekonomik ve ulusal sorunlar konusunda öğretmen ve halktan ortak kurullar oluşturularak

[131]Ural, Serpil, **"ABC Çevre"** Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1996, s.12-19

[132] EERKAN, Halil, **"Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması",**Adana, Gürpınar Matbaası,1975, s: 4.

çalışmalarının sık sık yoklanması, mahalli yayınlara önem verilmesi, bu konudaki çalışmaların sonucunun on gün içinde bakanlığa bildirilmesi isteniyordu.[133]

1928'de yeni harflerin kabulünden sonra Atatürk'ün önderliği ile millet mektepleri açılmış, bu halk eğitimi hareketinde, bütün öğretmenlerle birlikte birçok aydın da seferber olmuşlar. Bu seferberlik ruhunun verdiği heyecanla ve yeni harflerin sağladığı kolaylıkla kısa bir zamanda ve az bir masrafla milyonlarca vatandaşa okuma-yazma ile birlikte temel bilgiler de verilmiştir.

Yüzyılımızın yetiştirdiği değerli eğitimcimiz ya da eğitim düşünürümüz olan İ. H. Baltacıoğlu, 1930'larda halk eğitiminin amaçlarını genişleterek şöyle sınıflandırır: "Birinci amaç; Türk halkının kültür seviyesini yükseltmektir. Kültür seviyesi deyimiyle anlaşılması gereken noktalar; millet, insaniyet kavramlarını oluşturan kavramsal değerler ve bunların gelişimleri, bunların gerçekleri hakkında halka fikirler vermek; zaten yaşamakta oldukları manevi hayatın bilincini ortaya çıkarmaktır. Bu tedrisatın asıl amacı çoğu kez yapıldığı gibi halkı geçmişe bağlamak değil; halka gelecek bilinci vermek halkın devrim ve gelişim yeteneğini arttırmaktır. İkinci amaç; Türk halkının medeni seviyesini yükseltmektir. Bu medeni seviye ile anlaşılması gereken noktalar; Avrupa medeniyeti kavramını oluşturan yemek, içmek, giyinmek, çocuk büyütme, ev idare etmek, içtimai hayata yaşamak halkındaki ilmi, sıhhi, ahlaki ve bedeni

[133]MEB. **"Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Çalışmaları",** Ankara, 1984, s. 30

kuralların, tekniğin hepsidir. Üçüncü amaç; halkın mesleki seviyesini yükseltmektir. Bundan anlaşılması gereken mana, çeşitli mesleklere mensup olan Türkleri, bu mesleklere has olan ilim, sanat, ticaret, ziraat, zanaat teknikleriyle donatmaktır.[134]

Halk eğitiminin vasıtaları okutmak, göstermek ve yaşatmaktır. Bu eğitimin çevreleri de çocuklar için tabii çevreler, gençler yetiştirici çevreler, yaşlılar için yardımcı tahsildir.[135] 1930 yılında yurttaşların öğrendiklerini unutmamaları ve okuma alışkanlıklarını sürdürmeleri amacıyla halk okuma odaları açılmaya başlanmıştır. Okuma odalarının sayısı 1936'da 500'e yükselmiştir. Ancak, daha sonraki yıllarda bu konuya gereken önem verilmemiş ve oda sayısında düşme olmuştur. 1953'ten sonra okuma odalarının yeniden geliştirilmesi yoluna gidilmiştir.[136]

Kültür zenginliği açısından dünyada iki ülkeden biriyiz, el sanatlarımız ve Türk Kültürünün niceliğini, niteliğini, ferasetini, değerini ve önemini bütün dünya kabul etmiştir, mazimizin bu değerli hazinelerini nesilden nesile taşıyan, yine halk eğitimi olmuştur. Eğer, halk eğitiminin özündeki bazı engeller

---

[134]AYHAN**,** Serap, **"Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu 1886-1978 ve Halk Eğitim ile İlgili Görüşler"** A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 23, 1. 1990. s. 290

[135]TOZLU, Necöettin, **"İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma"** İstanbul, MEB Yayınları, 1989, s. 105.

[136] MEB. Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Çalışmaları, s. 31.

giderilebilirse kısa sürede tam istihdama bile ulaşmamız olabilecektir. İşte, bir yaygın eğitim şurası yapma düşüncesi bu ve benzeri ihtiyaçlardan doğmuştur.[137] Halk eğitimi bir toplumun milli birlik ve beraberliğinin sağlanması toplum bilincinin oluşması ve toplumu oluşturan bireylerin birbirlerini kabullenmelerini sağlamak yolu ile bireyin bireye, bireyin topluma karşı görev ve sorumluluklarını hissettirerek aralarındaki sevgi ve saygı bağlarını artırır.

Yaygın eğitimi (okul dışı eğitim-halk eğitimi) okul dışı olan ve halka uygulanan eğitim kastedilmektedir. Radyo-televizyon, basılı yayın organları gibi çok çeşitli ve çok etkili yöntemlere sahiptir, en etkili yöntem ise görme ve işitme yollarıdır. Yaygın eğitim alanında çok faydalı faaliyetlerin sürdürülebileceği söylenebilir. Toplumumuzda bilimsel seviyede çevre ve eğitim üzerine programları büyük bir ilgi ile izlenmekte ve çok etkili olabilmektedir. Basında bireylerin eğitilmesi açısından çok önemlidir. Ancak radio, televizyona gore basını izlemek için okuma yazma bilmek gerekmektedir. Yaygın eğitim düzeyinde Çevre İçin Eğitim, vatandaşın kamunun çevre ile ilgili yaşam ile ilgili değer yargıları, toplumsal değişim deneyimleri, tutumları ve davranışları üzerinde etkili olmak üzere çalışmalar yapılmasını öngörmektedir.

---

[137] ERDOĞAN, Ahmet, XIII. Milli Eğitim Şurası,Ankara: **"Çıraklık ve Yaygın Eğitim genel Müdürlüğü"**, Mesleki ve Teknik Açık Öğretim Okulu matbaası, 1990, s. 106.

• Günümüzde Halk Eğitimi Çalışmaları

Türkiye'de yetişkin nüfusun eğitimine yönelik bazı uygulamalar, Cumhuriyetten önce başlatılmış olmakla beraber, bu alanda yoğun uygulamaların başlatılması Cumhuriyet döneminde olmuştur. Çünkü Cumhuriyetin ilk önderleri, Cumhuriyeti kurduktan sonra, ülkemizde, aymazlığı, yoksulluğu ve geri kalmışlığı gidermek üzere yeni bir savaşa girmişlerdir. Cumhuriyetin işletilmesi ve geliştirilmesi, Türk toplumunun ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yapısının değiştirilmesini, bu ise insanlarımızın Modern Cumhuriyet' in vatandaşları haline dönüştürülmesini gerektiriyordu. "Milli Kültür Birliği"nin sağlanması, "Batılı ölçüler"e göre, "modern" değerlerin halka mal edilmesi, eğitimin her düzeyde yaygınlaştırılması ve Cumhuriyet vatandaşlarının yetiştirilmesi için "okur-yazar" ve "eğitilmiş" bir toplum yaratmak zorunluydu.[138] Cumhuriyet' in ilk döneminde halk eğitimi alanında başlatılan bu heyecanlı girişmeler, daha sonraki yıllarda, aynı hızla sürdürmemiştir. Ülkemizde halk eğitimine olan ihtiyacın giderek artmasına, Milli Eğitim Şurasında, bu ihtiyacın giderilmesine yönelik çok değerli öneriler geliştirilmesine; kalkınma planlarımızın hepsinde, yetişkinlerin eğitilmesine yönelik çağdaş ve somut hedefler yer verilmesine, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda "Türk Milli Eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olmak

[138]A. Sudi BÜLBÜL, a.g.e. s. 28

üzere iki ana bölümden kurulu" denilmesine ve yaygın eğitimin kapsamını, amaçlarını, görevlerini ve kuruluşuna belirleyen ve dünyadaki çağdaş örneklerine uygun hükümler getirilmesine karşın, bu alandaki uygulamalarda gerçekleştirebildiğimiz gelişmeler, ihtiyacın çok altında kalmıştır.[139]

• Yetişkin Eğitim

Yetişkin eğitimcileri, yetişkinlere verilen eğitimin geleneksek olarak çocuklara verilen aynı biçimde olmayacağını uzun bir süredir bilinmektedir. Çünkü yetişkinler hemen hemen her zaman gönüllü öğrencilerdir ve kendileri için doyurucu olmayan öğrenme yaşantılarından çabucak uzaklaşıverirler. Bu yüzden yetişkin eğitimi uygulamaları aslında bir süredir geleneksel pedogojik uygulamalardan ayrılmaktadır, ve çoğu kez bu sapma, uzun süre yerleşmiş olan ölçütlerin çiğnendiği gibi, bazı kuşku ve suçluluk duyguları ile birlikte yaşanmıştır. Çünkü bu eğitimciler, yetişkinlere yetişkin olarak davranmalarını haklı çıkaracak uygun ve tutarlı bir kurumdan yoksun olmuşlardır.

Amaç yönünden ise, öğrenen ve eğitilen kişinin çocuk ve genç, yetişkin ya da yaşlı olması, öğrenme ve eğitim sürecini farklı tanımlamamızı gerektirmez. Bir başka deyişle yetişkin öğrencinin çocuk ve gençten farklı olan, kendine özgü özellikleri, yetişkinlerin eğitimi ile çocuk ve gençlerin eğitimi arasında yapay bir

[139] A. Sudi BÜLBÜL, a.g.e. s. 29.

ayırımı zorlamanın gerekçesi olamaz. Bu iki tür eğitimin amaçları çok geniş ölçüde birbirinin aynıdır.[140] Ancak yetişkin eğitiminin hedef aldığı kitlenin kapsamı, eğitim programlarının içeriği, kullanılacak öğretim yöntemleri, kayıt-devamkoşulları, örgütsel kurallar vb. yönlerinden, çocuk ve gençlere yönelik eğitimden farklı olarak düzenlenmesine de ihtiyaç vardır. Çünkü yetişkin, birey olarak kişiliği, bilgi ve davranış birikimi, tutumları, eğitim ihtiyaçları, eğitimden beklentileri bakımlarından çocuk ve gençlerden farklı birisidir.

OECD'nin tanımı şöyledir, "Yetişkin eğitimi, zorunlu öğrenim çağının dışına çıkmış ve asıl uğraşısı artık okula gitmek olmayan kimselerin, hayatlarının herhangi bir aşamasında duyacakları öğrenme ihtiyaçlarını veya ilgiyi tatmin etmek üzere ve özellikle düzenlenen faaliyetleri ya da programları kapsar. Bu faaliyetlerin ve programların içine, mesleki eğitim dışındaki eğitim, genel eğitim, biçimsel nitelik taşıyan ya da taşımayan öğrenme türleri girdiği gibi, ortak sosyal amaçlara yönelik eğitim de girer".[141] Bu tanım, yetişkin nüfuslarının tamamı 8-10 yıllık zorunlu eğitimini tamamlamış olan kalkınmış ülkelerdeki duruma uymaktadır.

Halk eğitimi, öğrencilerinin toplumda halen yetişkinler olarak görev üstlendiklerini varsayar. Bu nedenle çocuklar ve yetişkinler arasındaki

---

[140].A. Sudi BÜLBÜL, **"Dünyada ve Ülkemizde Yaygın Eğitim"**, Yaygın Eğitim ve Sorunları, Ankara:Türk Eğitim Derneği Yayınları, 12-13 Kasım 1987, s. 17.

[141] A. Sudi BÜLBÜL, a.g.e. s. 20

farklılıklar eğitimin konumu açısından fazladır. Çok çeşitli hayat tecrübelerine sahip olan ve bağımsız yaşayanlar, yani hayatlarını etkileyen kararlar alan yetişkinler, kendi öğrenimlerini uygulamada ve planlara katılmada yetenekleri olanlardır. Bu kişiler aynı zamanda öğrenmenin işlevini ve onun kendi hayat deneyimleriyle olan ilişkisini en doğru şekilde değerlendirenlerdir.[142]

Bir yetişkinin mesleğinde aile içinde veya toplumda olsun, her gün karşılaştığı birçok problemin üstesinden gelebilmesi için, yüksel derecede hareket yeteneğine, hayata karşı olumlu tutumuna, karar verme gücüne, sorumluluk duygusuna ve ilişki kurma yeteneğine sahip olması gerekir.[143]

Tamamlayıcı Eğitim**,** okuma-yazma öğretimi ve temel eğitim (Bu sınıfa giren eğitim, bütün öteki tür yetişkin eğitimi etkinliklerine katılmanın ön koşuludur; bu nedenle öncelik taşır). Orta ve yüksek öğretimi tamamlama programları da bu gruba girmektir. Mesleki ve teknik yeterlik için eğitim, bu sınıfa giren etkinlikleri, bir yetişkini ilk işine veya yeni bir işe hazırlamaya ya da onu işinde veya mesleğinde yeni gelişmeler hakkında bilgi kazandırmaya yönelik olabilir.

---

[142]HEİNZ, Lufer, **"Sanayileşme Sürecinde Eğitim"**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi.1989. 22,2. s: 839.

[143] HEİNZ, Lufer, a.g.e. s. 840

- **Türkiye'de Yetişkin Eğitimi**

Yaygın eğitimin kapsam, amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş, yahut herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademeden çıkmış vatandaşları, örgün eğitimin yanında ve ya dışında eğitmek, onlara gerekli bilgi ve becerileri edindirmek; anlayış ve değer yargılarını değiştirerek yeni, geçerli davranışları kazandırmaktır.

Vatandaşlarımıza, başta okuma-yazma ve Türkçe öğretme olmak üzere çağımızın bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerine uymalarını sağlayıcı; milli kültür değerlerimizi koruyucu, geliştirici, tanıtıcı ve benimsetici; toplu yaşama, dayanışma, yardımlaşma, uzlaşma, birlikte çalışma ve örgütleme anlayışını ve alışkanlığını kazandırıcı; boş zamanlarını değerlendirme, beceri kazandırma, ekonomik güçlerini arttırma, meslek edinme, meslekte gelişme imkanlarını sağlayıcı; bu şekilde ara insan gücünü hazırlayıcı; dengeli, verimli sağlıklı insan ve toplum olmayı destekleyici her türlü faaliyet yaygın eğitimin kapsamı içindeki görevlerdir.

Yurdumuzda çok hızlı bir şehirleşme olgusu mevcuttur. Bir bakıma bu sevindirici bir husustur. Ancak, şehirleşmenin ortaya çıkardığı ihtiyaçlara verme yönünden hazırlıklı olmamız gerekir. Şehirlere göç eden vatandaşlarımızın, uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla onları yeni bilgi ve becerilerle donatmak,

onlara yeni anlayış ve davranışlar kazandırmak ve bu konuda da yaygın eğitimden yararlanmak zorundayız.[144]

C. Kitle İletişim İle Eğitim

Kitle iletişim araçları, eğitimde önemli bir role sahiptir. Özellikle ekonomik kaynakların sınırlılığı nedeniyle, toplumun her kesiminin eğitim sunusundan yararlanması, istenilen ölçüde olanaklı olamamaktadır. Ayrıca, ulaşım, nüfus ve coğrafi koşullar da eğitimin yeterli ölçüde sağlanmasını engelleyen etmenler arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda hipotez 5'e göre toplumun belli konularda aydınlatılmasında ve eğitsel yayınlarla bilgi sahibi olmasında kitle iletişim araçlarının önemi gözardı edilemez. Kitle iletişim araçlarının toplumdaki belli başlı görevleri şu şekilde sıralanabilir.[145] Habercilik, dünyada ve ülkedeki gelişmeleri en hızlı ve en doğru bir biçimde topluma aktarmak kitle iletişim araçlarının ana görevleridir. Ancak, bunlar yansız ve gerçekçi biçimde ulaştırıldığı ölçüde, eğitici bir nitelik taşıyabilir. Kamuoyu Oluşturma, toplumu ilgilendiren konularda, değişik siyasal ve bilimsel görüşlerin serbestçe ortaya atılıp tartışılması, demokratik yönetimde

---

[144] MEB, **Onüçüncü Milli Eğitim Şurası**. "Raporlar, Görüşmeler, Kararlar", Ankara: Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Meslek ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası, 1990, s. 58.

[145] CELEP, Cevat, **"HALK EĞİTİMİ Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Tehlikeler"**, Ankara, 1995. S.94

önemli bir etken olan kamuoyu oluşturulmasına yol açar. Toplumun büyük bir bölümünü etkileyen gelişmeler karşısında kamuoyu baskısı yaratmak veya ileride olumsuz sonuçlar doğuracak konularda kamuoyunun aydınlatılması, toplumda oto-kontrolü sağlar. Bu ise yöneten ve yönetilenlerin birbirlerinin eylem ve işlemlerini daha iyi denetlemesine olanak sağlar. Siyasal Sürece Katılma ve Denetleme, toplumu belli konularda bilgili kılmak, toplumun o konuda söz sahibi olması demektir. Yani, toplumu etkileyen bir gelişme hakkında bilgisi olan bir birey, grup veya topluluğun, o konuyu denetlemesi ölçüde kolay olabilmektedir. Toplum, yönetimin uygulamaları hakkında ne derecede bilgi sahibi olursa, o derecede uygulamayı denetleme yetkisine sahip olur. Bu bir anlamda siyasal veya demokratik katılımı da beraberinde getirir. Eğitim, kitle iletişim araçlarının, toplumsal sorunların çözümlenmesi, gereksinimlerin karşılaması için, gerekli olan ve örgün eğitim yoluyla elde edilemeyen veya elde etme olanağı bulunamayan bilgi ve becerinin kazanılmasındaki etkisi büyüktür. Özellikle bireylerin gereksinme duydukları konularda bilgi, beceri ve davranışları kazanması, temel hak ve sorumluluklarını öğrenmesi, kitle iletişim araçlarının en önemli görevlerini oluşturmaktadır. Ulusal Bütünlüğün Sağlanması, yeterli eğitim hizmeti götürülemeyen bölgelerdeki bireylerin, kitle iletişim araçlarıyla aydınlatılması, ulusal bütünlüğün sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Ulusal kültürün ve değerlerin geniş kitlelere yaygınlaştırılması ve maledilmesi, kitlesel eğitimle gerçekleşir.

Günümüzde kitle iletişimi yoluyla eğitim yapılması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak yoğun biçimde kullanılmaktadır. Ancak, bu kullanımda, topluluklar arasındaki farklar belirleyicidir. Geri kalmış ülkeler, eğitim sorunlarının çözümünde doğrudan bu araçlardan yararlanmayı hedef alırken, gelişmiş ülkeler, bu araçlardan eğitimde yararlanmayı, geleneksel eğitim yöntemlerine yardımcı olmak üzere yeğlemektedirler. Daha üst düzeyde eğitim amacı ile bu araçlar kullanılmaktadır.

Kitle iletişim araçları ile yapılan eğitimin özelliklerine kısaca değinmekte yarar vardır. Ancak, burada bir noktayı hatırlatmak gerekir: Bu araçlar içerisinde eğitimde en yoğun olarak kullanılan araçlar, kitle iletişimi yazılı olmayan araçlardır. Bunların başında da radyo ve televizyon ile sinema gelmektedir. Bu bağlamda, özelliklere değinirken, bu özelliklerin bir bölümünün elektronik ve görüntülü araçlarla yapılan kitle iletişimi için olduğunu da belirtmek gerekir.[146]

Kitle iletişim araçlarıyla "yapılan iletişim aynı anda çok geniş kitleye yapılır". Bu iletişimden belirli asgari koşullan yerine getiren herkes yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, yerleşim farklılığı, ırk, dil, din farklılığı gözetilmeksizin yararlanabilir. Bu özelliğin doğal bir sonucu olarak da, eğitimdeki çeşitli eşitsizlikleri ortadan kaldırabilir.

[146] Aziz, A. (1987). **"Radyo Ve Televizyonla Eğitim"**, Ankara: A.Ü.E.F. EFAM Yay. 2. S.72

1. Kitle İletişim Araçların Kültürün Değişimine Etkileri

Teknoloji geliştikçe dünyamız küçülmekte ve toplumlar küreselleşmektedir. Küreselleşme, ülkeler arasındaki ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve manevi değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin millî sınırları aşarak dünya çapında yayılması olarak tanımlanabilir. Bu anlamıyla küreselleşme, toplumlar için istenen bir olgudur. Ancak küreselleşmenin daha çok kimlere hizmet ettiği sorgulanmalıdır. Küreselleşme Batı kaynaklı bir kavramdır. Bu kavram, emperyalizm ve sömürü düzeninden yararlanarak gelişmiş ülkelerde üretilmiş ve daha çok bu ülkeler tarafından savunulmaktadır. Acaba, küreselleşme gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler ya da topluluklar üzerinde kurmuş olduğu emperyalizm ve sömürü şeklinin yeni ad altında devam ettirilmesi midir?

Son yüzyılda iletişim araçlarının gelişmesi ve etkin kullanımı ile dünya bağlamında ekonomik, sosyal ve siyasal küreselleşme yanında, özellikle etkisi daha yoğun olarak görülen kültürel küreselleşme yaşanmaktadır. Kültürel küreselleşmenin boyutu, uydu yayınları vasıtasıyla medyanın etkinliğini de artırmaktadır. Bugün dünyamız görsel ve yazılı medyanın aracılığı ile küresel bir köye dönüşmüştür. Hipotez 3'e göre günümüzde dünyanın her yerinden haberdar olmak mümkündür. Ancak sunulan bilgiler tek boyutludur ve bireylerin bu bilgilerin doğruluğunu teyit etme güçleri pek yoktur. Küreselleşen dünyada bilgi ağını kuranlar, genelde gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkeler bazı bilgileri, diğer

ülkelere ya da kitlelere ulaştırırken kendi kültürel ürünlerini de ihraç etmektedir. Araştırmalar, gelişmekte olan ülke televizyon sistemlerinin yabancı program (özellikle Amerikan) ithalatına bağımlı olduklarını göstermiştir.[147] Dolayısıyla teknolojinin geliştirdiği medya ağında, kültürel bilgi üretimini elinde bulunduran güçlü ülkelerin "kültürel kodları" ve "kültür modelleri" diğer ülkeleri etkilemektedir. Türkiye bu durumdan önemli ölçüde etkilenmektedir. Gençliğine okuma ve araştırma alışkanlığı kazandıramayan ve gençlerin enerjisini olumlu yönde değerlendirme olanağı sağlayamayan kimi üniversitelerde öğrenciler, gerek televizyonlar aracılığıyla gerekse internet kafelerde istenmeyen siteleri ziyaret ederek yabancı kültür unsurlarıyla başbaşa bırakılmaktadır. Yabancı kültür bombardımanına tutulan gençlik, kendi kültürüne olan güvenini kaybetmekte ve yabancı kültürleri taklide yönelmektedir. Bu kültürel etki altında kalan gençler, kendisini güçsüz ve güvensiz hissedebilmektedir. Aradığını bulamayan ve içinde bulunduğu kültürel ortamdan rahatsızlık duyan gençlik, kimlik bunalımı yaşayarak yabancılaşmış tutum ve davranışlara yönelebilmektedir.

Günümüzün en yaygın kitle iletişim aracı olan televizyon, insanlara bir yandan, hem görsel hem de işitsel uyaran sunarken, bir yandan da gerçek dünyalardan sanal dünyalara kadar bir çok durumu göstermektedir. Bunların sonucu olarak da

---

[147] McQUAİL, Deniz &WİNDAHL, Sven(1997). **"Kitle İletişim Modelleri"**, (çev: Konca Yumlu).Ankara, 1997, İmge Kitabevi. s.259

dünyaya açılan bir çeşit pencere görevini üstlenerek bir çok evde baş köşededir. Televizyonun tüm insanlar, özellikle de çocuklar üzerinde görsel ve işitsel bir materyal olarak pek çok olumsuz etkileri olduğu tartışılmaktadır. Türkiye' de son yirmi yıl içerisinde televizyonun maddi açıdan ucuzlaması ve herkesin alabileceği bir fiyata inmesi, özel kanalların açılması, kablolu yayınların yaygınlaşması televizyonun bireyler üzerindeki etkilerinin arttığını düşündürmektedir.[148]

Televizyon izleme alışkanlığının, özellikle son yıllarda okuma alışkanlığı edinmede en etkin engelleyicilerden biri olduğunun belirtildiği raporda, çeşitli dönemlerde öğrenciler arasında yapılan anket sonuçlarına da yer verilmektedir. Anketten hareketle öğrencilerin boş zamanlarının büyük bölümünü 'evde geçirdikleri' ifade edilen raporda ayrıca, her Japon'un yılda 25, her İsviçreli'nin 10, her Fransız'ın 7, Türkiye'de ise her 6 kişinin yılda sadece bir kitap okuduğu belirtilmektedir.[149] Televizyonun toplumsal etkisi ve yarattığı sonuçlar açısından bakıldığında; televizyona karşı tedbir alınmasının, özellikle de küçük çocukların televizyondan korunması gerektiği net olarak ortaya çıkmaktadır.

---

[148]Atay, M. Ve E. Ç. Öncü (2006). **"Elektronik Bakıcı Televizyon"**, http://http://www.isnet.net.tr/channels/egitim/okul_oncesi/telvizyon.asp,16,02,2006.

[149]http://www.istanbul.edu.tr/iletim/index.php?tm=7&sahypa=habaroka&haberno=470&tarih=2005-01-01&PHPSESSID=84ac50710140dbf94752cc9f02724141, 16.02.2006

Halkın dil, kültür, duygu, düşünce ve beğenisiyle oluşturup yaşatılan, geçmişten günümüze gelmiş, toplum, insan ve doğa gerçeğiyle şekillenmiştir. Kültür mirası, insanlığın ortak mirasıdır. Her millet hatta her uygarlık dil, kültür, tarih mirasıyla dünyada yerini alır.[150] Bireylerin kökleşmesi ve toplumsallaşması, bu mirasın içinde gerçekleşir. Kültür mirasları geçmişin tanıklarıdır, bu yönleriyle geleceğin şekillenmesinde etkendir. Halk kültürü ürünleri halk arasında mayalandığı için, halkın kültür yapısını ve dokusunu ortaya koyar. Kültür toplumsal yaşamda birlikteliği pekiştirici, dayanışmayı arttırıcı özelliklerini sürdürerek bir işlev üslenir, halkın kendi kültürüyle yabancılaşmasını önler. Kültür ürünlerinin halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından kültürünün korunmasında, yaşatılmasında önemli işlevleri vardır. Kültür, uygarlıkların yaratıcısı olan insanların kimlik ve kişiliğinin temel belirleyicisidir.[151]

Kültürün küreselleşme etkisiyle halkla bağları zayıflamağa başlamış ve kendi kaynaklarının yanı sıra yabancı kaynaklarla beslenmeğe başlamıştır. Kültür, kültür varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kültür, toplumsal ve kültürel birlik oluşturan ortak ve kültürel özellikleri bulunan toplulukların ürünleridir. Toplumun sosyoekonomik dinamiklerini ortaya çıkarmakta, milletin

---

[150] Türkoğlu, A. (1984). **"Alfabetizasyonda Radyo Ve Televizyonun Rolü"**, A.Ü. EBF Dergisi, Cilt: 17, Sayı:1-2, s. 403-407.

[151] Günay (Umay), 1999, **"Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Halk Kültürü"**, Osmanlı Kültür ve Sanat C.9 Yeni Türkive Yayınlan, Ankara, S.24

kültür birliğini sağlamaktadır, milletleri diğer milletlerden ayıran kültürel özelliklerin esası kültürdür.

Sanayileşme, iletişim toplumları etkilemiş, hızlı kültürel değişim ve gelişime neden olmuş, yaşama biçiminin değişmesinin yanı sıra, bir kültür şokuyla karşı karşıya bırakmıştır.. Dünya küreselleşme sürecine girmiştir. Küreselleşmeyle, farklı kültürlerden insanları bir araya getirecek ortak bir paydaya doğru gidiş başlamıştır. Bu da kültürler için tehlike çanlarının çalınmasıdır. Ancak küreselleşme olgusu kültürel değişim ve gelişime bağlı kültürün doğal akışını hızlandırıp aşındırmağa başlamıştır. Dünyanın her toplumundaki bireyler kendi özgün kültürlerinde bulamadıkları ve göremedikleri birey olma keyfini dünya kültüründe bulmakta ve kendilerini bu kültürle özdeşleştirmektedir. TV ve bilgisayar, internet teknolojileri kullanılmaya başlandı, bunun yanı sıra uydu aracılığıyla bütün dünyaya her konuda anında seslenme olanağı bulundu. Küreselleşme ya da yabancı terminoloji ile "globalleşme", biri siyasal, biri ekonomik, biri de kültürel olarak üç boyutu olan bir kavramdır. Küreselleşmenin kültürel ayağı, birbirinden farklı, hatta biri ötekine zıt iki ayrı sonuca işaret eder. Birinci sonuç "mikro milliyetçilik" biçiminde ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, en küçük bir kültürel farklılığı bile vurgulayarak. elektronik medya aracılığı ile bunu tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunan, ayrıca siyasal açıdan, kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz-bir parçası olarak gören bir anlayışı yaygınlaştırmaktadır. Küreselleşmenin kültürel ayağının ikinci sonucu, özellikle tüketici davranışını

etkileyerek, dünya çapında kültürel bir örnekliğin önünü açmış olmasıdır. Küreselleşme bir süreç, bir olgudur. İyiliği yada kötülüğü belki tartışılabilir ama, kaçınılmazlığı ortadadır. Bu çerçevede, bütün dünyayı etkileyen bu oluşumun sonuçlarını iyi kestirmek ve ona göre davranmak çağdaşlığın ve güncelliğin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır.[152]

Her şeyden önce bilmemiz gereken nokta, küreselleşmenin karşı konulmazlığıdır. Küreselleşme ile başa çıkmak için hedefe doğru, amacı gözden kaçırmadan gitmelidir. Küreselleşme karşısında savunulacak olan hedef nedir? Bireylerin kültürel kimlikleri, onlar üzerinde bağlayıcı olduğu oranda bireysel özgürlükleri sınırlandırmakta, ama aynı ölçüde bir kimlik kartı işlevini de yerine getirmektedir. Kültürel kimlik ile bireysel özgürlük arasında, bireyin tutum ve davranışlarının farklılıklarına izin verilen bir alan olmalıdır. Dayatmacı bir kültürel kimlik anlayışıyla, bireyin "bireysel özgürlükler alanı" önemli ölçüde sınırlandırılmış olur. Bu durumda birey, salt kültürel kimlik doğrultusunda hareket edeceğinden diğer kültürel, kimliklerle etkileşimi olumsuz olacaktır. Kültürel kimliği savunan birey, aynı toplum içinde yaşadığı öteki kimlik sahiplerine de hoşgörü ile bakma eğilimindedir. Çözüm; farklılıkları zenginleştirerek bütünlüğü korumaktır.[153]

---

[152] KONGAR, Emre, **"Küreselleşme ve kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür"**, Kaynak: www. Kongar. Org/makaleler/mak_ku.phb. 1997

[153] Kongar (Emre),1997, **"Küresel: Kültür"**, Kaynak: www.kongar.org/makaleler/mak_ku.phb.

Günümüz bir bilim ve teknoloji dünyası olarak kabul edilmektedir. Bilgi patlaması, bilimsel ve teknolojik alanda kaydedilen hızlı değişme ve gelişmeler nedeniyle, günümüz "bilişim" dönemi olarak kabul edilmektedir. Ekonomik ve teknik olguların belirlenmesi sonucunda neredeyse uluslar arasındaki sınırlar kaybolmuş, bilgiye ulaşmanın yanı sıra kültürün etkileyebilecek olumsuz olgulara ulaşmak kolay hale gelmiştir. Küreselleşme karşısında büyük bir tehlike içinde olan ulusal kültür ve değerler irdelenip kültür ve eğitim politikalarının tekrar gözden geçirilmesi , programların yeniden geliştirilmesi ve yapılanması gerçeğini gündeme getirmiştir.

2. Kültürel Çevrelerin Yok Oluşu

İletişim kurumlarının gelişmesiyle kültür ve toplumsal yapının bir ya da birden fazla biçimde etkilendiğini fark etmek zor olmayacaktır. Eğer bildiklerimizin içeriği, bir şeyler yapış tarzımız, zamanı kullanışımız ve toplum da temel olan etkinliklerin düzenlenişi kısmen iletişim araçlarına bağımlı ise, karşılıklı birbirine bağımlılık olgusu apaçıktır. Kitle iletişim araçlarının bireyler, kurumlar ile toplum ve kültür için önemli sonuçları olduğunu çok açıkça ortaya koymaktadır. Çok kesin nedensel bağlantıları gösteremememiz ya da gelecekle ilgili güvenilir öngörülerde bulunamayaşımız vardığımız bu sonucu ortadan kaldıramaz. Kitle iletişim araçlarının gücü daha farklıdır. İletişim araçlarını yöneten, onlara sahip olan ya da denetleyenlerin veya bir iletide bulunmak için onları kanal olarak kullananların amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmediklerine

bakılır. Kitle iletişim araçlarının tarihi, politik ve ekonomik güç peşinde koşanların bunu değerli bir mülk olarak gördüklerini göstermektedir. Denet kitle iletişim araçları üzerinde bazı önemli olanaklar sağlar. Birincisi, iletişim araçları dikkatleri belirli sorunlara, çözümlere ya da insanlara çekip yönlendirerek güç sahibi olanları kayırıp buna bağlı olarak ta rakip birey ya da gruplara yönelmesini önlerler. İkinci olarak kitle iletişim araçları statü sağlar, meşrutiyeti güçlendirir. Üçüncü olarak, iletişim araçları belirli koşullarda inandırma ve seferber etmenin bir kanalı olabilir. Dördüncü olarak, kitle iletişim araçları belirli türden kamuların oluşmasına ve varlıklarını sürdürmesine yardımcı olabilir. Beşincisi , iletişim araçları psişik ödül ve tatminlerin sunulmasında araç olabilir. Rahatlatır , eğlendirir ve gururları okşayabilir. Genelde kitle iletişim araçları toplumda bir iletişim aracı olarak aldıklarını geri vermektedirler.

3. Kültürel Kirliliğin Kültürel Çeşitliliğini Yoketmesi

Hipotea 3'e göre bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak, iletişim, enformasyon ve bilişim alanında gerçekleşen hızlı değişim uluslar arasındaki sınırların önemini ortadan kaldırdı. Bu süreç dünyayı giderek küçültürken "küreselleşme" kavramını da tartışmaların odak noktasına yerleştirdi. Bugün küreselleşme olgusu hem taratarları hem de karşıtlarının kendilerini destekleyen önermeleri ile tartışılmaya devam etmektedir. Küreselleşmenin politik boyutunu insan hakları ve liberal demokrasi oluştururken, ekonomi boyutu çok uluslu sermaye ve serbest piyasa

ekonomisinin egemenliğindedir. Kültürel boyutunda ise farklı kültürel kimliklerin bir arada yaşamasını öngörür.

20.yüzyıl biterken bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak iletişim, enformasyon ve bilişim alanında gerçekleşen hızlı değişim uluslar arasındaki sınırların önemini ortadan kaldırdı. Bu süreç dünyayı giderek küçültürken; "küreselleşme" (globalisation) kavramını da tartşmaların odak noktasına yerleştirdi. Biz bu tartışmalara kısaca işaret edip bunları bir tarafa bırakarak, küreselleşme sürecinde önemli gördüğümüz kültürel kimlik sorunun irdelemeye çalışacağız. İster felsefi, ister kültürel temelli olsun insanın kendisini tanımlaması onun en önemli sorunlarından biridir. Ben kimim? ve neyim? Sorusu kimlik arayışının özünü oluşturur. Benlik ve kişilik insanın içinde yaşadığı toplumdan bağamsız olarak şekillenemez. Ancak evrensel değerlerden de tamamen kopuk da değildir. Özellikle demokrasiyi benimseyen toplumlarda evrensellik zorunlu bir bütünlülüğe ve içeriğe sahiptir. Tarih, zaman, toplum, çevre, gelenek, kurallar ve paylaşılan mekanlar kimlik aynasının gelişmiş parçalarıdır. Kimliği belirleyen önemli unsurlar arasında etkin, dinsel farklılıklar, ekonomik-sınıfsal ayrımlar, aile geleneği, dil, cinsiyet vb. gösterilebilir. "Ben" ve "ötekinin" algılanması kimliği bir "aidiyet" sorunu olarak ortaya çıkarır.[154] Bu ise, bütün kimliklerin ilişkisel olduklarını ve farklılığın oluşması demektir. "Ötekini" göz ardı ederek kimliğinizi oluşturmanız mümkün değildir,

[154] TAKIŞ, Taşkın, **"Kimliklerle Buluşma"** Doğu ve Batı, Yıl: 6, Sayı 23, Temmuz 2003, S. 7

zevklerimizi, arzularımızı, bakış açılarımızı, fikirlerimizi ve inançlarımızı kendi başımıza yoktan yaratamayız, belirli bir kültür ortamında gerçekleştiririz, bu kültürel kimliğin tanımlanması ve ifade edilmesinin ön koşuludur. Kimlik var olmadan hiçbir kişi var olamaz.

Küreselleşmenin kültürel boyutunda sorunu öne çıkan bir değerdir. Çünkü, bugün "dünyanın her köşesinde insanlar etnik, dini ve ulusal kimliklerinin bilincine giderek daha fazla varıyorlar, kimlikerinde daha ısrarcı oluyorlar ve kültürel kimlikleri adına çeşitli taleplerde bulunuyorlar. Kültür ve dillerinin korunmasını, çocuklarını kendi anadillerinde eğitme hakkını, kendi özel gün ve sembollerinin ulusal gün ve semboller olarak tanınmasını, içerisinde yaşadıkları toplumlara kültüel ve tarihi katkılarının tanınmasını, grupların siyasal temsilini, siysal özerklik ve hatta bazı durumlarda bağımsızlıklarını talep ediyorlar. Bu talepler uzun süre ihmal edilmiş olan kültürlere ilişkin konuları siyasetin kalbine yerleştirerek, siyasal yaşamı onlarca yıldır yönetmiş olan anlayışların, ilkelerin ve varsayımların sorgulanmasına neden oluyor.[155] Bu ise, küreselleşmenin kültürel görüntülerinden biri olan çok kültürlü bir dünya anlayışının sonucudur. O halde kültür ve kültürel kimliğin daha iyi ve tam olarak anlaşılmasının gereği açıktır. Küreselleşme olgusu içerisinde kültürel unsurlar kimlik sorunu haline dönüşürken, birbiriyle çelişir gibi görünen iki yaklaşım ortaya çıkar. Bunlardan birisi, evrenselik ilkesini öne çıkaran kültürel homojenlik (türdeşlik) yada

[155]TOK, Nafiz, **"Kültür, Kimlik ve Siyaset"**, Istabul: Ayrıntı Yayınları, 2003, S. 22-23

popüler kültür, kitle kültürü, diğeri ise farklılıkları korumayı gaye edinen çok kültürlülük, yani uyuşmayan ama makul kapsayıcı kültürlerin bir çoğulculuğudur. Küreselleşen kültürün bir sonucu olan her iki yaklaşıma karşı genel küreselleşme kavramına bakışta olduğu gibi, taraftar ve muhalif olanlar vardır. Küreselleşmenin öncüsü olan toplumlar küresel kültüre kendilerinin kabul göreceği bir ortamı hazırladığı için olumlu yaklaşırlar. Asıl sorun bunların dışında kalan toplumların kendini kabul ettirmek gayesiyle yeniden kimlik arayışı içerisine girmeleriyle ortaya çıkar.

Küreselleşme, kültürlerin hareket alanını genişletiyor ve ortak noktaların güçlenmesini olanaklı hale getiriyor. Yeryüzünün önemli bir kısmında kültürleri birbirine yaklaştırıyor. Kültürel homojenliği sağlamak için kültür planlaması yaparak değişimi bir çizgi haline dönüştürmek isteyenler kendilerinin kabullenilebilmesi için homojen kültür oluşturma ihtiyacındadır. Bu çerçevede kültürel bir olgu olarak küreselleşmeyi olumlu görenler giyimden beslenme tarzına, televizyon dizilerinden bilgisayar programlarına, kadın haklarından eşcinsel özgürlüklerine kadar dünya ölçeğinde tek tip bir kültürü, batı toplumlarının ortak değeri olarak sunmaktadır. Coca Cola, Mc Donalds, Blue jean, Nike, Adidas gibi markalar küreselleşirken bu örnekleri tüketimcilik olarak adlandırabiliriz. Bu ekonomik bir olaydan ziyade sosyo-kültürel bir tutum ve yaklaşımı ifade eder, kültürel kimlikler ise tüketim kalıplarına ilişkin sembollere bakılarak belirlenir. Kültürel safalaştırma diyebileceğimiz bu girişimde küresel kültür İngilizceleştirilme çabasındadır. Batı dışı toplumlarda bu tutumu

onaylayanlar, küresel kodları kendi kültürlerinin bir parçası olarak kabullenirken yöntemde bir aykırılık, gayeri meşruluk görmezler.[156] Küresel kimlik, küreselleşmenin bu çerçevesinde batı tipi serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi tarzının şekillendirdiği kültürün tüm dünyada egemen olan görüntüsü biçimindedir. Dolayısıyla küreselleşme ile üretilen projeler, insanı yetiştiği ortamdan uzaklaştırırken, uyumu gerçekleştiremedi ve onu umutsuzluk içinde kıvranan bir gezgine dönüştürmeye çalıştı. Küreselleşen kültürel kimlik yerel motiflerde evrensel, bilimsel ve teknolojik söylemlerle desteklenerek, ticaretleşen bir ürüne dönüşmüş oldu. Bu ise küresel kültürü standartlaştırarak ticari simge olarak ulusallığı çözüp, etnik, folk motiflerle bir seri genelleştirilmiş insan değerleri haline getirmiştir.[157]

Kitle iletişim araçları uzak mesafeleri yakınlaştırırken kültürel etkileşimi de kolaylaştırmıştır. Toplumsal yapıları dönüşüme uğratmış, buna bağlı olarak da kitle kültürünü ortaya çıkarmıştır. Bu kültür her şeyi birbirine karıştırarak homojen bir kültür yaratmıştır. Böylece kimlik olgusunun sahip olduğu referans dayanaklarının yitirilmesi küreselleşme sürecinde kim olduğumuzu tanımlamayı güçleştirdi. Moda ve yaşam tarzındaki değişmeler insanların değerlerini korumada zorluk yarattı. Kitle kültürü hiçbir şey arasında hiçbir şeye karşı bir ayrımcılık yapmaz; kültür yapıtları "meta"ya dönüştürür. İslevi eğlendirmek,

---

[156] A. Yaşar Sarıbay, **"Kültürel Bir Olgu Globalleşme"**, Küreselleşme, İstanbul: Ufuk Yay, 2002, S.48-50

[157] A.D Smith, **"Milli Kimlik"**, Çev.B.S.Şener,İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, S. 176-177

saptırmak ve bilinci top yekun edilgenlik noktasına indirgemektedir.[158] Küreselleşen dünyada egemen kültürler, Nietzsche'nin "...eğer insan köle istiyorsa, bu insanları efendi olacak şekilde yetiştirmek aptallık olur."[159] İfadesinden hareket edecesine geleneksel kültürleri uygarlaştırmak yerine, onları modern teknolojinin pratik değerlerinin kölesi durumuna dönüştürmektedir. Kitlesel standartlaşma, duyguları zayıflatırken; reklam, şiddet içerikli filimler ve bilişim teknolojisiyle oluşan sanal dünya da insanın ruhunu yoksullaştırmıştır.

Küreselleşmenin tezleri akla ve yönteme vurulduğunda tutarlılık açısından çelişkileri içinde taşıdığı görülür. Örneğin; bir yandan kültürlerin homojenleşerek evrenselliğinden, markalaşmış kültürel kodlarda olduğu gibi, söz ederken, diğer yandan alt kültürleri, yerelleşmeyi, geleneği farklılıkları öne çıkarır. Ancak farklılıkların derinleşmesi evrenselliği gerçekleştirmeğe bilir. Çünkü bizim A.B.D de açılan bir Çin lokantası, bir Hint filmi ve bir Türk musikisi konseriyle, Amerikan kültürünün küreselleşen maraları Mc Donald, Coca Cola, Nike ve yüzlerce sineme ve televizyon ürününü aynı çerçeve içerisinde ele almamız gerekir. Burada dünya kültürleri küreselleşmiyor, uluslararası semayenin güçlü markaları küreselleşiyor. Bunun sonunda da

---

[158] Alan Swingewood, **"Kitle Kültürü Efsanesi"**, Çev.A.Kansu, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları,1996,S.16-17

[159] F.Nietzsche, **"Twilight of The God"**,W.Kaufman(Der), The Portable Nietzsche, New York, 1954, S.545

kültürel çoğulculuk değil, kültürel hegemonya yahut bir tür kültür emperyalizmi ortaya çıkıyor.[160]

Kanaatimizce burada küreselleşme ve kültürel kimlik üzerine oluşan olumlu ve olumsuz tutumları birlikte düşünmemiz gerekir. Eğer insanlığın gelecekte huzurlu ve mutlu bir dünyada yaşamasını istiyorsak, ortak aklımızı, sağduyumuzu, vicdanımızı, yerli yerinde kullanarak adaletli olma ve etik davranma sorumluluğunu da taşıyarak, yeni yüzyılın kaçınılmaz ama içinde belirsizlikleri olan bu küreselleşme olgusunu küresel felaketlere dönüştürmemek için çalışmalıyız. Bu sadece Batılı yada Doğulu kimlikler için değil insanlık için yapılmalıdır.

D. Televizyonun Tarihsel Gelişimi

İlk olarak 1968 yılı Ocak ayında sistemli bir biçimde çalışmaya başlayan televizyon yayınları, her geçen gün değişik tür ve konulu programlarla zenginleştirilerek devam etmektedir. Bu programlar içerisinde özellikle eğitici niteliği olanlar önemli bir yer tutmaktadır. Şu anda TRT Ankara Televizyonu'nca çocuklara, gençlere, kadınlara ve işçilere yönelik değişik tür ve düzeyde birçok program hazırlanarak yayınlanmaktadır. Ancak, yapılan bu çalışmaların ne ölçüde verimli olduğu hususunda bilimsel bir araştırma

[160] Aydın, Mehmet S., **"Küreselleşmeye Genel Bir Bakış**", Küreselleşme, Ufuk kitaplaı, İstanbul 2002, S. 21-22

günümüze kadar yapılmamıştır. Halbuki yapılan her planlı faaliyetin sonucunda mutlaka bir değerlendirmeye gerek vardır. Hele, konu toplumun tamamına yakın bir kesimini etkileyen eğitici televizyon yayınları olduğunda bu gereklilik bir zorunluluk halini almaktadır. Çünkü, milyonlarca Liralık harcamalarla gerçekleştirilen bu çalışmaların bir değerlendirmesini yapmaksızın, eksik ve aksak yönlerini belirleyip düzeltmek ve geliştirmek mümkün olmayacağı gibi, aynı zamanda bu çalışmalar hakkında tutarlı yargıya varmak da mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, TRT Ankara Televizyonunca hazırlanan ve yayınlanan eğitici içerikli programların, ilgili kaynak ve belgeler ile program yapımcılarının görüşlerinden yararlanılarak değerlendirilmesi, eğitime yönelik televizyon programlarının daha etkili olabilmesi için kaçınılmazdır.

1. Televizyon İle Eğitim

Eğitim, kişinin bedeni, zihni, duygusal ve sosyal gelişmesine yardımla günlük hayatı etkileyen, dinamik bir kuvvettir.[161] Televizyon ile eğitim, kişiyi çağdaş düzeye eriştirecek nitelikte gereken bilgileri edinmelerini sağlamak, belirli ilgi gruplarının belirli alanlardaki davranışlarını etkilemek üzere yapılan eğitimdir.[162]

---

[161] VARIŞ, Fatma, **"Eğitime Giriş Ders Notları"**, Ank. Eğt. Fak. 1975, s.15

[162] AZİZ, Aysel, **"Onuncu Yıla Armağanı"**, Siyasal Bilimler, İletişim Fakültesi, Ankara,Nobel Yayınevi, 2007, s. 359

Sosyal bir etkinlik olan eğitim sisteminin amacı, milli kültürün genç kuşaklara aktarılması ve çağdaş bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için zorunlu sosyal değişmeleri başlatabilecek yaratıcı kişilerin yetiştirilmesini sağlamaktır. Eğitim yoluyla kültür hem kuşağa aktarılır, hem de çağdaşlaşmanın gerektirdiği zorunlu kültür değişmeleri gerçekleştirilir. Eğitimin görevi, kişileri yaşadığı toplumun ve bu toplumun bağlı bulunduğu çağdaş dünyamızın uyumlu bir üyesi haline getirmektir. Eğitim, toplumsal, ekonomik, yönetsel ve siyasal gelişmeler için bir ön şart olarak düşünülmektedir. Ekonomik büyüme, bir yönüyle yeni bilgilerin birikimi ve bu bilgilerin teknolojide uygulanmasından oluşur. Bir ülkenin ekonomik kalkınması, o ülke halkının kişisel ve toplumsal gelişmesine sıkı sıkı bağlıdır. Eğitim, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak bakımından son derece önemlidir.[163]

Bireyin toplumsal ve ekonomik düzeyini belirleyen önemli faktörlerden biri de kişinin almış olduğu eğitimdir. Televizyon yayınları ile verilen bir programın seyirci tarafından etkili bir biçimde alınabilmesi, çoğunlukla o izleyicinin eğitim düzeyine bağlıdır. Hiç öğrenim görmemiş, okuma-yazma bilmeyen, temel eğitimden yoksun kişilerin ihtiyaçları ile üst düzeyde öğrenim görmüş seyirci kitlesinin istek ve arzuları farklıdır. Öyleyse insanların kültür düzeylerine göre de farklı programların yapılması gerekmektedir.

[163] KAYA, Yahya Kemal, **"İnsan Yetiştirme Düzenimiz"**, Ank. 1977, s.11

Televizyon yayınları tüm kamuya seslendiklerinden toplumun içindeki değişik kitlelere inmek, onların ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. Yani, televizyon programlarının hazırlanmasında hedef kitlenin iyi belirlenmiş olması, bu programların temelini teşkil etmektedir. Bu yönü ile yayınlar cinsiyet, yaş, köy, kent, meslek gibi hedef kitleye yönelik yayınlar olarak gruplandırılmıştır.

2. Televizyonun Eğitim İşlevi

Televizyon kurumlarının haber verme işlevinden sonra en önemli görevi eğitimdir. Milli kalkınmalarını tamamlayamamış ülkelerde televizyonun eğitim aracı olarak kullanılması, en etkin eğitim yöntemi kabul edilmektedir. Afrika ülkelerinin çoğunda, televizyon özellikle bu amaçla kurulup işletilmektedir. Televizyonun eğitici işlevi, yalnızca geri kalmış ya da kalkınmakta olan ülkelerde değil, kalkınmış ülkelerde de söz konusudur.[164]

Hipotez 5'e göre televizyonun eğitim işlevinde, hedef izleyici kitlesi çok farklıdır. Bunlar Okur-yazar olmayanlar, okulu bırakanlar, toplumda henüz tam olarak yerini bulamayanlar, ilk öğrenimini tamamlamak isteyenler, yüksek öğretimini tamamlamak isteyenler, kültürel eksikliğini gidermeye çalışanlar ve yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayanlar olarak alındığında, televizyonun eğitim

[164] AZİZ, Aysel, **"Radyo ve Televizyona Giriş"** ,Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, 154 sf, s. 52

işlevinin, tüm hedef kitleyi kapsayacak nitelikte örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana kümede toplandığını görürüz.

Çevre ile ilgili yapılan radyo ve televizyon programları ancak duyarlı kitleye hitap etmemesi gerekiyor. Belki bu kitleyi geliştirmesi gerekiyor. TRT programlarında yerli yapımların dışında, yabancı belgeseller, çevre sorunlarıyla ilişkin çokça programlar vardır. Ayrıca özel televizyonlarda, özellikle kablo TV' de yayınlanan Discovery ve National Geographic kanallarda sayısız belgesel ve çevreyle ilgili programlar yayınlanmaktadır. TRT, Türkiye'de çevre konusuna en çok olumlu katkı yapan kuruluşların başındadır. Radyoda ve televizyonda çevre ile ilgili programları 15 yılda 110'u aşmıştır. TRT 1987'den biri çevre ile ilgili değişik programlar yapmıştır. Örnek olarak 1987'de Can Okanar'ın programında ozon tabakası tartışılmıştır. Başka bir örnek ise, 1993'te atıkların toplanması ile ilgili televizyonda seri programlar yapıldı.

Prof. Dr. Ulviye Özer'in görüşüne göre, TRT, çevre eğitimi konusunda uzun süredir hizmet verdi, veriyor ve yüzde 44 çevre bilinci olan bir toplum bugün yaratıldıysa Türkiye'de; basının değil, TRT'nin rolü fazladır. Çünkü basın eline yazılı olarak verdiğiniz metin bile maalesef çarpıtarak, değiştirerek vermektedir.

Ama, bu yüzde 44'lük çevre bilinci bugün Türkiye'de TRT'nin sayesinde oluştu.[165]

3. Televizyon İle Eğitimin Özellikleri

Televizyon ile yapılan eğitim, gerek örgün ve yaygın eğitime gerekirse diğer kitle haberleşme araçlarına göre farklı özellikleri taşır. Televizyon ile yapılacak eğitimin unsurları,[166] verilen bilgi, hedeflenen kitlenin ilgisini çekmelidir, hedef kitle tarafından kabul edilmelidir, hedeflenen kitle, verilen bilgilerin yorumunu yapabilmelidir ve bilgiyi alan kitle, bu aldığı bilgileri gerektiğinde kullanabilmelidir.

Bu özellikler, televizyon ile yapılan eğitimde veya televizyonda hazırlanan programlarda, amaca ulaşmak için bulunması zorunlu olan özelliklerdir. Televizyon hem sesi hem de görüntüyü iletmesinden doğan başka özelliklere de sahiptir. Bunlardan bazıları, televizyon ile yapılan eğitimde bilgiler kişiye, klasik eğitimde olduğu gibi yüzyüze gelerek değil, ses ya da hem ses hem görüntü olarak ulaşır. Yayılma elektronik olduğundan, alıcı ile verici imkanlarının sağlanmış olması şartıyla, aynı anda çok geniş bir kitleye seslenme imkanı vardır. Geniş alanlara seslenebilme özelliğinden dolayı ülkedeki çeşitli eğitim

---

[165] Türkiye Çevre Vakfı, **"Çevre Eğitimi"**, "Çevre İçin Eğitim toplantısı", TÇV, 25-26 Ocak 1993, s. 162

[166] AZİZ, **"Onuncu Yıla Armağanı"**, a.g.e. , s. 363

eşitsizliklerini giderici bir niteliğe sahiptir. Bu eşitsizlikler aşağıdaki şekilde tanımlanabilir.

4. Eğitsel Programların Yapımında Dikkat Edilecek Hususlar

Televizyonla yapılacak eğitsel yayınlarda özen gösterilmesi gereken hususlar, diğer televizyon programlarında özen gösterilecek hususlardan farklı bir özellik taşır. Eğitsel programların dayandığı ana unsur eğitici-öğretici olma özelliğidir. Bir eğitsel programın ana amacı yetiştirme olduğuna göre, özen gösterilmesi gereken hususların bu amacı gerçekleştirme yönünde olacağı açıktır. Televizyon programlarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır;

- **Program Yapımcısının Görevlendirilmesi**

Televizyonla eğitim yayınlarını hazırlamakla görevli yapımcının belirli bir eğitim ve kültür düzeyinde olması, ülke koşullarına yabancı olmaması, eğitici olma özelliklerine sahip olması gerekir. İyi bir eğitim görmüş ve genel kültüre sahip olmalıdır, araştırma ve gözlem yapabilme yeterliği olmalıdır, dünyada ve yurtta gelişen ve değişen olayları iyi bir şekilde izlemelidir, olayları objektif bir şekilde değerlendirebilmelidir, yabancı literatürleri takip edebilmesi için en azından bir dil bilmelidir, Türk dilini, sözlü ve yazılı anlatım özellikleri ile iyi kullanabilmelidir.

- **Konunun Seçilmesi**

Televizyonda yer alacak bir eğitsel yayının herşeyden önce ülkenin ne tür sorunlarına eğileceği, eğilmesi gerektiği, çeşitli araştırma yöntemleri ile ortaya konmalıdır. Bu konuda toplanacak belgenin, bilginin iyi bir süzgeçten geçirilmesi, eğitilmesi gereken kitlenin gerçek ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olması gerekmektedir.

- **Program İçeriğinin Belirlenmesi**

Program metinde ne verilmek isteniyorsa açıkça ortaya konmalıdır. İşlenecek konuların televizyon tekniklerine uygun bir plan dahilinde verilmesi gerekir. Bu bakımdan, konunun içeriğine uygun bir plan, bu plan son teknik imkanlarla ve ilgi çekici, etkileyici bir yöntemle vermek gerekmektedir. Program içeriği, amaca göre tasarlanmalı ve geliştirilmelidir.

- **Programın Yayınlanması**

Programlar hedef kitlenin izleyebileceği gün ve saatlere konmalıdır. Yayına alınan ilgili kitleye yayından önce duyurulmalıdır. İyi hazırlanmış televizyon eğitim programları, diğer kitle haberleşme araçları ile desteklenmelidir.

• İzleme İmkanlarının Sağlanması

Televizyonda hazırlanan eğitim programları hedef kitleye ulaşmalıdır. Bir yayının etkili olabilmesi, amacına ulaşması için, televizyon istasyonlarının verici gücünün hedef izleyicinin bulunduğu yere kadar uzanması gerekmektedir. Burada televizyon için önemli olan bir başka husus da yurt sathında elektriğin bulunmasıdır.

• Programların Etkinliğinin Ölçülmesi

Hipotez 5'e göre televizyonda hazırlanıp yayınlanan eğitim programlarının etkili olup-olmadığını, amacına ulaşıp-ulaşmadığını tespit etmek için izleyici araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Televizyon yayınlarının tümü için gerekli olan bu araştırmalar, özellikle eğitim yayınlarında daha da önem kazanmaktadır. Bu araştırmalar, eğitim programlarının yapım öncesinden başlayarak, yayın sonrasına kadar değişik amaç ve yöntemlerle yapılmalıdır.[167] Program öncesi konunun çerçevelenmesini sağlamak, yapılacak eğitimin hangi hususları kapsaması gerektiği, hangi konulara daha ağırlık verilmesiyle ilgili çalışmaları ve öncelikleri belirleyen araştırmalar yapılmalıdır. Televizyon eğitim programlarında kullanılan dilin, hedef kitle tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını tespit etmek için araştırmalar yapılmalıdır. Eğitim Programlarının yayını

[167] AZİZ, Aysel, **"Onuncu Yıla Armağanı"** a.g.e. , s. 369

sırasında, programların ne oranda etkili olduğunu tespit etmek üzere hedef kitleden alınacak gruplar üzerinde izleyici araştırmaları yapılmalıdır. Eğitim programlarının yayınından hemen sonra ya da bir süre geçtikten sonra, bu yayınların hedef kitle üzerindeki eğitsel etkisi araştırılmalıdır. Özellikle bu tür araştırmalar, yayınların amacına ulaşıp ulaşmadığını ortaya çıkarma yönünden üzerinde titizlikle durulması ve sonuçlarının değerlendirilmesi gereken çalışmalardır.

5. TRT Televizyonu Tarafından Hazırlanan Çevre İçin Eğitime Yönelik Program Örnekleri

Türkiye Radyo-Televizyon kurumu, çevre eğitime yönelik programları belli esas ve ilkeler doğrultusunda hazırlamakta ve yayınlamaktadır. Çevre eğitim yayınları, kişilerin öğrenme ve eğitim isteklerinin teşvik edilmesi ve canlı tutulması için, konuları kavrama, araştırma, düşünme ve sentez yapabilme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı tarzda hazırlanmaktadır. Çevre eğitim programlarının hazırlanmasında çağdaş eğitim teknolojisinden büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Çevre eğitim programlarının hedef kitleler ve yaş grupları için en uygun saatlerde yayınlanmasına, konuların işlenmesinde etkileyici ve inandırıcı unsurlara ağırlık verilmesine dikkat edilmektedir. Tablo 4'de TRT tarafından çevreyle ilgili yayınlanmış programlardan örnek verilmiştir.

Tablo 4

TRT Tarafından Çevreyle İlgili Yayınlanmış Olan Program Örnekleri

Tahmini Bütçe	Konu Dökümü	Yapım Özellikleri	Yapımcı Ünite	Yayınlanacağı TV Kanalı	Süresi	Adedi	Periyodu	Yayın Dönemi	Amacı	Konusu	Hedef Kitlesi	Programın Alt Türü	Programın Türü	Programın Adı	Kimlik Formu No	No
4.300.000.000 TL.	Turizim, **çevre**, Aktüel olaylar, gençlik, müzik,eğlence,belgesel, edebiyat ,sanat, kadın, aile, **kültür**, bilim, tarih, sağlık	Stüdyo	Kurum içi Yurtdışı Programlar Müd.	TRT-AVRASYA	50 dakika	52	Haftada bir	Ekim 1999-Ekim 2000 Yayın Dönemi	Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında haberleşme ve yakınlaşmayı sağlamak.	Türk toplulukları ile ilgili aktüel olaylar, toplantılar**, çevre**, bilim ve ekonomik konular	Asya'daki Soydaş Cumhuriyetlerde Yaşayanlar	----------	Soydaşlarımıza Yönelik	Avrasya Günlüğü	265	1
306.900.000 TL. (Bölüm başına)	Çiçek, salon, balkon ve bahçe bitkileri, **çevre**, bahçe düzenlemeleri ve özellikleri, dağ çiçekleri, yeşil kentler, turizm alanında çiçek ve yeşil **çevre**nin öne mi, kültürümüzde çiçek yeşil ve bitki motifleri..	Video	Kurum içi-İzmir TV	TRT-2	30 Dakika	52	Haftada bir	Ekim 1999-Ekim 2000 Yayın Dönemi	Çiçek ve bahçe bakımı, **doğa**, **çevre** sorunlarını toplumu bilinçlendirmek	Çiçek, **çevre**, **doğa**, bahçe bakımı ve düzenlemeleri	Genel	Genel Seyirci Kitlesine Yönelik programları	**Eğitim** Programları	Kardelen	8	2
273.250.000 TL.	konusu bölümünde belirtilmiştir.	Stüdyo, Video	Kurum içi GAP Yayınları Müd.	GAP-TV	50 dakika	13	Onbeş günde bir	Ekim 1999-Ekim 2000 Yayın Dönemi	Diyarbakır ve **çevre** illerde gelen gençlerin uzmanlarla bir araya gelerek gençlik sorunlarını tartışmalarını sağlamak.	**Eğitim**, sağlık,**çevre kirliliği**,aile baskısı, cinse llik, kötü alış kanlıklar, ku şak çatışması, ergenlik döne mi, siyaset, sa nat, medya, işsizlik, bes lenme alışkan lıkları, mes lek seçimi vb. konular.	Kalkınmada öncelikli yörelerde yaşayan genel seyirci	**Yaygın Eğitim** Programları	**Eğitim** Programları	Yaşam ve Gençlik	57	3

Tahmini Bütçe	Konu Dökümü	Yapım Özellikleri	Yapımcı Ünite	Yayınlanacağı TV Kanalı	Süresi	Adedi	Periyodu	Yayın Dönemi	Amacı	Konusu	Hedef Kitlesi	Programın Alt Türü	Programın Türü	Programın Adı	Kimlik Formu No	No
4.600.000.000 TL.	Konusu bölümünde belirtilmiştir	----------	Kurum içi Ankara TV	----------	10 dakika	52	Haftada bir	Ekim 1999-Ekim 2000 Yayın Dönemi	Gelecek kuşaklara yaşanılabilir bir **çevre** bırakmak	**Çevre** ve **ekosistem** Biyolojik zenginlik, ekosistemler, kimyasal maddeler, turizm, **atıklar**, doğal afetler, madencilik, enerji, gürültü, tüketim hırsı, ahlakı.....	Genel	Genel Seyirci Kitlesine Yönelik Programlar	**Eğitim** Programları	**Çepeçevre**	4	4
59.685.500.000 TL.	Politika, Spor, Ekonomi, **Çevre**.....	Stüdyo - Film	Kurum içi-İstanbul TV	TRT-2	30 Dakika	169	Haftada dört gün	Ekim 1999-Ekim 2000 Yayın Dönemi	Toplumsal hayatı oluşturan ve onun birer parçası olan politika, spor, ekonomi, **çevre** gibi konularda kamuoyunu bilgilendirmek, farklı bir bakış açısı yaratmak.	gündemi meşgul eden ya da kamuoyunun merak ettiği konular haftanın 4 günü için "Politika", "Spor", "Ekonomi", "**Çevre**" sohbet ve tartışma programı	Genel	Genel Seyirci Kitlesine Yönelik Programlar	**Eğitim** Programları	Birebir	4	5
3.165.000.000 TL.	Göknar, gürgen, kestane, sedir, gibi ağaçlar ile geriye kalan 26 bölüm içerisinde Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu ve Alpin kuşakta yer alan bir çok ağaç ve ağaççık, çalı ve maki toplulukları (mahlep, ahlat, porsuk, huş, ıhlamur, keçiboynuzu, cehri, defne,	Video	Kurum içi-Ankara TV	TRT-1,TRT-2,TRT-INT	20 Dakika	13	Haftada bir	Ekim 1999-Ekim 2000 Yayın Dönemi	**Çevre** bilincinin yaygınlaştırılması, doğayı daha iyi anlaşılması için çeşitli ağaçların tanıtımın sağlamak	Her biri bir bölümde olmak üzere çeşitli ağaçların tanıtımı	Genel	Diğer **Kültür** Programları	**Kültür** Programları	Adı Ağaç	179	6

Tahmini Bütçe	Konu Dökümü	Yapım Özellikleri	Yapımcı Ünite	Yayınlana cağı TV Kanalı	Süresi	Adedi	Periyodu	Yayın Dönemi	Amacı	Konusu	Hedef Kitlesi	Programın Alt Türü	Programın Türü	Programın Adı	Kimlik Formu No	No
3.388.000.000 TL	konusu bölümünde belirtilmiştir	Stüdyo - Film	Kurum içi-İstanbul TV	TRT-2	30 dakika	8	Haftada bir	Ekim 1999-Ekim 2000	Akdeniz kıyıları ile Kuzey Kıbrıs sularındaki deniz **fauna** ve **florasını** tanıtmak. Türkiye'de son yıllarda gündeme gelen **çevreci** atılımları desteklemek.	Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarındaki ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sularındaki deniz **fauna** ve **florası** ile tarihi arkeolojik değere sahip eserler.	Genel	Diğer **Kültür** Programları	**Kültür** Programları	GÜNEY MAVİDEN YEŞİL ADAYA	141	7
350.000$	Konusu bölümünde belirtilmiştir.	Video	Kurum içi-Ankara TV	TRT-1,TRT-2,TRT-INT	30 dakika	4-6	Haftada bir	Ekim 1999-Ekim 2000	**kirlenen**, önlem alınmadığı takdirde canlıların yaşama alanlarının yok olacağı Karadeniz'de **kirlili**ği yaratan faktörleri belirlemek, iyileştirilmesini ve konunun önemini dünya platformuna taşımak, tartışmak.	Karadeniz'in **kirliliğ**inin önlenmesi, sanayileşmiş batı ülkelerinin Tuna Nehri ile Karadeniz'e ulaştırdıkları kirlilikleri, toprak erozyonu oranları, Sahildar ülkelerin Karadeniz'in kirlenmesindeki payları.	Genel	Diğer **Kültür** Programları	**Kültür** Programları	KARADENİZ İÇİN GEÇ DEĞİL	139	8
16.399.110.000. TL.[168]	Yaşama saygı felsefesinin, dünyada insanların diğer canlılarla uyum içinde yaşaması, uygarlığın yok edici özelliğiyle, felsefi doğanın gizemi, tarihte doğa-insan ilişkileri, yenilenebilir enerji kaynakları, geleneksel tarım yöntemleri, dünyadaki tüm canlılara eşitlikçi bakış, yeşil hareket, ekoloji hareketleri, **çevre**ciler, **çevre** hareketler, doğa sporları Türkiye'deki kirliliğe ilişkin haberler, **çevre** ve doğa ile ilgili olaylar, etkinlikler.	Video	Kurum içi-İstanbul TV	TRT-1,TRT-2,TRT-INT	3 dakika	26	Haftada bir	Ekim1999 - Ekim2000 Yayın Dönemi	**Çevre kirlenme**sine karşı savaşmak, doğanın yarattıklarını korumak, yeni enerji kaynaklarını tanıtmak. Kendi başka yaşamlara saygı duyularak yaşamın bütünselliğini kavratmak...	ihtiyaçtan fazla alışveriş anlamı, dünyanın tüketilmesi. İnsanoğlunun yaşadığı dünyayı sadece kendi yaşama ve gelişme arzusuna alet etmesinin sonuçları. Dünyamızda insan türünde başka yaşam türlerinin, hakkı, bu konulardaki ekonomik ve endüstriyel yeni üretim politikaları.	Genel	Genel Seyirci Kitlesine Yönelik Programlar	**Eğitim** Programları	YENİ DÜNYA	12	9

[168] TRT, Televizyon Dairesi Başkanlığı, **Televizyon Programları Yapım Uygulama Talimatı**, T.C., Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü- Ankara, Ekim 1999-Ekim 2000

• **Televizyon Yayın Düzeni**

Çeşitli yaş, meslek, eğitim ve kültür seviyesindeki seyircilere doğru, tarafsız, anlaşılır, çabuk haber vermek, eğitim ve kültürlerine katkıda bulunacak programlar üretmek, eğlence ve müzik ihtiyaçlarını karşılamak, en yaygın şekliyle milli kültür bütünleşmesine katkıda bulunmak. Türkiye'nin diğer ülkelerle sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerinin milletlerarası entegrasyona yönelik faaliyetlerinin ihracatın geliştirilmesinde, yeni pazarların bulunmasında, karşılıklı yatırım anlaşmalarında sağlanan işbirliği imkanlarının, tanıtılmasına yardımcı olmak, "izleyiciye seçme hakkı tanıma" esas doğrultusunda birden fazla kanalla televizyon yayını yaparak bütün kitlelere ulaşmak, özellikle sınır bölgelerinde yaşayan vatandaşlarımızı hedef alan ve ülkemiz aleyhine düzenlenen yabancı yayınların etkisini silmeye yönelik inandırıcı, öğretici ve ilgi çekici programlar yapmak, televizyon yayınlarında tematik yayın uygulamasını gerçekleştirmek, hedef seyirci kitlelerini göz önünde bulundurarak yapım ve yayınlarını buna göre düzenlemek, televizyon yayınlarının yurdun her tarafına ulaştırılmasında ve mevcut yayınların kalitesinin arttırılmasında, günümüzde devamlı gelişen teknolojiye uyum sağlanmasını gerçekleştirmektir.

E. Radyonun Tarihsel Gelişimi

Her ne kadar basılı kitle iletişim araçları dünyadaki var olan anlayışı etkilesede, milyonlarca insana enformasyon ve eğlence aracı olarak götürülse de, 20.yy.

elektronik iletişimin etkin ve hakim olduğu bir çağ olmuştur. Basılı kitle iletişim araçlarının tüketicilerde yarattığı alışkanlıklar, radyonun ortaya çıkmasıyla daha da değişmişti. Artık insanlar, kitle iletişim araçlarına, radyonun ortaya çıkışıyla, daha fazla vakit ayırmaya başlamışlardı. 20.yy.ın teknolojik devriminin ürünü olan radyonun, 1 mm. den daha uzun dalga boyu elektromanyetik dalgalardan yararlanan bir araç olması dolayısıyla, onu ucuz, ucuz olduğu kadar yaygın ve hızlı bir kitle iletişim aracı yapmıştır.[169] Elektronik sihirli bir halı gibi, hergün uzaklardaki binlerce insanlara mesaj götüren; insanlar, toplumlar üzerinde sosyal, politik ve kültürel etkileri olan ve dünyayı uzun sürede önemli değişikliğe uğratan bir araçtır.[170] Her ne kadar televizyon olgusunun ortaya çıkması, başarısını geçici kılmış gibi görünse de, yine de insanları etkilemedeki etkinliği, önemli ölçüde, devam etmektedir. Özellikle taşınabilir olması, mesajları uzaktan aktarma özelliğine sahip olması, onu diğer kitle iletişim araçlarının tüketiminden ayırarak, ona ayırıcı bir konum kazandırmaktadır. Zira radyonun hakimiyeti dinleyicinin (izleyicinin) dikkatinden daha fazladır ve izleyicinin imajinasyonuna hakimdir.[171]

---

[169] ERTEKİN, Yücel, **"Halkla İlişkiler"**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara, 1986, s.90

[170] EMERY, Edwin-AULT, Phillip H. and AGEE, Warren k. **"Introduction to Mass Communication"**, New York, 1971, s.202

[171] BITTNER, John R., **"An Introduction Mass Communication"**, 4th.Edition, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, Nee Jersey, 1986, s.95

1950'li, 60'lı yıllara kadar altın çağını yaşayan radyonun bu yıllardan sonra endüstrisi radikal olarak televizyon çağının devamından yana olacak şekilde,değişikliğe uğramıştır. Özellikle TV ve video gibi araçların gelişmesi, radyonun altın çağını (golden age) sona erdirmişti. Elbette altın çağının sona ermesi, onun tamamen silinmesi ve etkisinin kaybolmasını beraberinde getirmiyordu. Zira, radyo halen bir kitle iletişim aracı olarak varlığını ve etkisini devam ettirmektedir. Yalnız, eski durumuna göre daha kişiselleşmiş bir özellik kazanmıştır.[172] Benzer şekilde de, özellikle 1950'lerden sonra, radyonun ulusallıktan yerelliğe doğru bir kayış çizdiğini görüyoruz. 1950'lere kadar çok prestijli bir araç olan radyo, genellikle ülke düzeyinde de kontrol edilen bir araçtı. Yine bu zamana kadar radyo yayımcıları, daha az para ödeyerek, daha fazla program ihtiyacını karşılayabilmektedirler. Çünkü, o yıllarda, gerek röportajlar olsun, gerekse müzikler olsun, her ikisi de ucuzdur. Oysa günümüzde radyo istasyonları ve yayımcılığındaki artışlar; izleyici kesimi parçaladığı gibi, gelirlerini de parçalamıştır. Artık radyo programları, yerel ve özel dinleyicilerinin istekleri doğrultusunda yapılan, programların maliyeti pahalı olan, eskisi gibi geliri olmayan bir araçtır.[173] Buna rağmen, bugünün radyosu, elektronik alandaki gelişmelerden ve bunun etkisiyle kişiselleşmesinden, yani her an insanın yanında bulunabilme özelliğinden evde, işte, araba sürerken vb.

---

[172] TORTOP, Nuri, **"Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Önemi ve Uygulanması ve Kalkınma Planlarındaki Yeri"**, G.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 1990, s.74

[173] HIEBERT, Ray Eldon-UNGURAIT, Donald F. and BOHN, Thomas W., **"An Introduction To Modern Communication**: **MASS MEDİA"** , David McKay Company Inc, New York, 1974, s.279

kullanılabilmesinden dolayı, insanları etkilemede, yönlendirmede halen önemini koruyan bir araçtır.

1. Radyo İle Eğitim

Artık dünyada kitle iletişim araçlarındaki en etkili alanların, FM kanalından yapılan radyo yayınlarının olduğu döneme girdik. Türkiye'de de FM kanalından yapılan yayınlar artık diğer gelişmiş ülkeler modellerine ulaşmaya başladılar. Bu kanalların en genç kuşaklara kolaylıkla hitap edebilen birinci sınıf kanallar olduğunu bilmekteyiz. Bugün artık FM yayınları, televizyonun daha önüne geçmiştir.

2. Radyo İle İletişimin Özellikleri

Radyo ile iletişimin temel ve özgün özelliği ileti türünün "işitsel" diğer bir deyişle de "kulağa seslenen" ileti olmasıdır.[174] Bunun yanında radyo ile iletişimin bir diğer özelliği de iletinin gönderiliş biçiminin (ya da diğer bir yaklaşımla ilişki türünün) 'yayım' olarak adlandırılmasıdır. Bu ilişki bireylerarası iletişim etkinliklerinde bir tür ileti 'alış-veriş' olarak gerçekleşmektedir. Radyo gibi diğer tüm kitle iletişimi etkinliklerinde iletinin hedefe ulaştırılış biçiminin

[174] TOKGÖZ, Oya, **"Temel Gazetecilik"**, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., 476, Ankara, 1981, s. 6

"yayım" ya da "dağıtım" olarak adlandırılması aslında iletişim sürecindeki ilişkinin bir merkezden hedef çoğunluğa tek-yönlülüğünü ifada etmektedir.

Radyo ile iletişimde hedef radyo alıcısı sahibi "dinleyici" olarak tanımlanır. Hedefte oluşan geri beslemeyi de kaynağa yazılı basın, dolaylı olarak iletir. Bireylerarası iletişimde olageldiğinde farklı olarak burada bir üçüncü iletişimci kişilik devreye girer. Radyo iletisinin, bir ses kayıt cihazı devreye sokulmadığı takdirde "kalıcılık" özelliği yoktur. Radyo ile iletişimin daha çok habercilik etkinlikleri içinde değerlendirilmesinin nedenlerinden biri de budur. Radyo iletisi bir yayın kuşağı içinde ve bir kez akıp gider.

F. Radyo ve Televizyon ile Eğitimin Özellikleri

Hipotez 5'e göre radyo ve televizyon ile yapılan eğitimde kişiye, klasik eğitimde olduğu gibi yüzyüze gelerek değil, ses yada hem ses hem görüntü olarak ulaşılır. Yayılma elektronik olduğundan, alıcı ve verici imkanlarının sağlanmış olması şartı ile, aynı anda çok geniş bir kitleye seslenme imkanı vardır. Geniş alana seslenebilme, gidebilme özelliğinin sonucu olarak ülkedeki çeşitli eğitim eşitsizliklerini giderici bir etkiye sahiptir. Bu eşitsizlikler genel olarak kadın-erkek, köy-kent, zengin-fakir ve bölgeler arası farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Radyo ve televizyon ile yapılan eğitimden çeşitli gruplardaki kişilerin yararlanma imkanı vardır. Radyo ve televizyon ile yapılan eğitim, klasik eğitimde olduğu gibi tutucu değildir. Çoğunlukla güncel olaylara

bağlantılı olarak örnekler verileceğinden günün teknolojik gelişimine uygun olarak programlar hazırlanacağından kişiye daha yakın, daha içten bir eğitim sağlar.[175] Örnekler bol olarak verilebilir. Bu özellik, gerek ses olarak radyoda, gerekse ses ve görüntü olarak televizyonda yer alan eğitsel yayınlarda geçerli bir özellik olmasına rağmen, özellikle görüntü unsurunun yer almasından ötürü, televizyonda daha geçerlidir. Öğrenci-öğretmen ilişkisi yoktur. Bu tür eğitim kişiyi içinde bulunduğu her anında ulaşabilmektedir. Zorunlu bir öğrenim psikolojisi içerisinde olmayan kişinin, iletiyi daha anlaması algılaması mümkündür. Radyo ve televizyon, iletileri aracılığı ile daha canlı, daha ilgi çekicidir.

Televizyon ve Radyo ile eğitim, değişik ölçütlere göre, farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Bu sınıflamalar açısından, televizyonun haber ve bilgi vermeye yönelik programları, "tamamlayıcı eğitim" grubunda yer almaktadır. Tv ve Radyo programları arasında, mesleklerle ilgili bilgi ve becerileri aktaran; bireyi belirli alanlara yöneltmeyi amaçlayan; teknolojik gelişmelere ve gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan duruma uyum göstermeye yardımcı olan; bireyin ufkunu genişletmeyi amaçlayan, bireyin demokratik yaşayışta yerini almasını sağlayan, temel bilgileri aktaran ve bireyleri çeşitli konularda

[175] KÖKSAL, Ülker, **"TRT Kurumunun Ekonomik, Kültür ve Toplunsal Kalkınmadaki Rolü"**, TRT Ankara, 1971

aydınlatan programlar, "yaygın eğitim" kapsamına girmektedirler.[176] İzleyici ve dinleyici de; bilgi, beceri, duygu, düşünüş, kanaat ve tutumlar açısından, var olanı pekiştirmeyi veya değiştirmeyi, yenilerini kazandırmayı amaçlayan programlara, "eğitim fonksiyonlarını yerine getiren" veya "eğitici" programlar denilebilir. Bu programlar, çocuk, genç ve yetişkin olmak üzere değişik yaş gruplarında, farklı cinslere, farklı meslek gruplarına, farklı yerleşim birimlerindeki izleyici kümelerine yönelik olabilir.[177]

Diğer kitle iletişim araçlarının özellikleriyle karşılaştırıldığında, televizyonun eğitim açısından önemli bir yere ve öneme sahip olduğu, televizyonun bireyin birden fazla duyu organını uyararak algılama, hafızada tutma ve öğrenmede kolaylık sağladığı ve bireyde öğrenme isteği uyandırdığı görülmektedir.[178] Televizyonla eğitim uygulamaları (özellikle gelişmiş ülkelerde), bireylerin, hayatın gerektirdiği temel bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazanmalarına yardımcı olacak ve örgün eğitimle sağlanamayan temel eğitimi gerçekleştirecek şekilde kullanılmaktadır. Televizyonun bu şekilde kullanılması "fonksiyonel eğitim" olarak adlandırılmaktadır. Fonksiyonel eğitim ile ilgili uygulamalar, okuma-yazma eğitiminden mesleklerle ilgili eğitime, sağlık ile ilgili eğitimden toplum

---

[176] Aziz, A. **"Radyo ve Televizyonla Eğitim"** , Ankara: A.Ü.E.F. EFAM, 1982,Yay. 2.

[177] Özgen, M., **"Radyo ve televizyonda Eğitim Yayınları"**, (Yay. Haz.: C. Kavcar), Kitle İletişim Araçları Ve Eğitim Sempozyumu, Ankara: A.Ü. E.B.F., 1985,Yay. 137, s.20-22.

[178] Aziz ,A, age, **"Radyo ve Televizyonda Eğitim Yayınları"**, s.24

kalkınmasına ve üretime yönelik eğitime varıncaya kadar, çok çeşitli konu ve alanlarda gerçekleştirilmiştir.[179]

G. Radyo ve Televizyonla Eğitimin Sınırlılıkları

Radyo ve televizyonla iletişim tek yönlüdür. İleti verilir, bunun alıcıdaki tepkisi alınamaz. Bu ise, bir takım öğretilerin bu yolla etkili olarak verilmesine karşılık bir kısım öğretilerin, konuların etkili biçimde algılanmasını önler. Radyo ve televizyon kör araçlar olarak adlandırılır. Bir bakıma bu adlandırma doğru olarak alınabilir. Çünkü, her iki araç yolu ile bilgi yayılır, aktarılır, ancak anında bir tepki, besleyici bir yankı (feed-back) alınamaz. Alıcının o ileti karşısındaki tutum ve davranışlarını bilemezler. Yanlış anlamayı, eksik anlamayı çözümleyemezler. Belirtilen tüm sınırlılıklara karşın, bugün artan bir hız ve yoğunlukla, radyo ve televizyonun hem örgün eğitimde, hem de yaygın eğitimde kullanılması söz konusudur. Tek yönlü iletişim olmasından kaynaklanan sakıncaları, sınırlılıkları çeşitli yöntemlerle giderilmeye çalışılmaktadır.

---

[179] Topuz, H. (1985). **"İletişim Araçlarının Eğitimde Kullanılmasında UNESCO Deneyimleri"**, Kitle İletişim Araçları Ve Eğitim Sempozyumu, (Yay. Haz.: C. Kavcar), Ankara: A.Ü. E.B.F. Yay. 137, s.10-14.

H. Radyo ve Televizyonda Yayınlanan Program Türlerinne Göre Hedefler ve İlkeler

1. Örgün Eğitim Programları

Hedefler; Öğrencilerin, Atatürk ilke ve inkılaplarına, Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani ve manevi kültür değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını ve milletini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini vatanını ve milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak yetişmelerine. Öğrencilerin beden, zihin, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı gelişmiş bir kişiliğe, hür ve bilime dayalı düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı ve verimli kişiler olarak yetişmelerine. Öğrencilerin ilgi ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri ve davranışlar kazandırmak suretiyle hayata hazırlanmalarına. Gelişen ekonomik durum karşısında öğrencilerin bilgili kılınmasına, kalite şuurunun genç kuşaklara yerleştirilmesine. Türk Milli Eğitimi'nin çeşitli kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin eğitimlerinin desteklenmesine, yardımcı olunacaktır.

İlkeler; Milli Eğitim Temel Kanunu ve TRT Kurumu'nun yayın esasları çerçevesinde, Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte ilk ve orta öğretim kurumları ve

ana sınıfların programlarını destekleyecek örgün eğitim programları düzenlenecektir. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'nun, yayın esasları ve teknik standartlarına uygun olmak şartıyla, sürekli, yaygın ve merkezi açık öğretim yapmaya kanunla yetkili kılınan Yüksek Öğretim Kuruluşlarınca hazırlanan programlar radyo ve televizyondan yayınlanacaktır. Programlarda, Türkçe'nin doğru kullanılması ve anlaşılır olması sağlanacaktır.

Örgün Eğitim Programları, ilk ve orta öğretim dönemi ve yüksek öğretim dönemi diye ikiye ayrılmaktadırlar.

2. Yaygın Eğitim Programları

Hedefler; Toplum fertlerinin Atatürkçü düşünceye bağlı, Türk Milleti'nin milli ve manevi kültür değerlerini benimseyen, ailesini, vatanını ve milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti ilkelerine bağlı kişiler olarak yetişmelerine. Toplum fertleri arasındaki karşılıklı sevgi, saygı, fedakarlık, dayanışma ve yardımlaşma ile hoşgörü bağlarının güçlendirilmesine, birbirinin haklarına saygı göstermelerine, davranış bozuklukları ile kültürel yabancılaşma konusunda halka bilgi verilmesine. Türkçe'nin doğru ve güzel kullanılmasına. İnsanımızın vatandaşlık görevlerinin bilinicinde, katılımcı, üretken, toplumun temel değerlerinin benimsendiği aynı zamanda farklı inanç ve kültür değerlerine hoşgörü ile bakan, demokrasi ve insan

haklarına inanan fertler olarak yetişmelerine. Milli birlik ve beraberlik duygularının güçlendirilmesine, irtica, terör ve bölücülüğe karşı kamuoyunun bilinçlendirilmesi ve duyarlılığının artırılmasına. Toplumun güvenlik güçlerine olan güveninin pekiştirilmesine, güvenlik güçlerine yardımcı olmanın bir vatandaşlık görevi olduğu bilincinin yerleştirilmesine. İnsanların günlük yaşayışlarında karşılaştıkları, toplumu da ilgilendiren, sosyal ve kültürel meselelere çözüm yolları bulmasına. Toplumun üretim ve verimlilik konularında teşvik edilmesine, israfın önlenmesine ve kaynakların doğru kullanılmasının özendirilmesine, boş zamanların değerlendirilmesi şuurunu kazanmasına. Ülkemizde gelişen ekonomik olaylar karşısında vatandaşlara bilgi verilmesine; tasarruflarının değerlendirilmesi ve tüketicinin korunmasına, halkın bilinçli tüketim alışkanlığı kazanmasına. Ülkemizde gelişen sanayi ve teknolojinin sergilenerek halkın moralinin yükseltilmesine.

İlkeler; Programlarda, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli ve manevi duyguları, Atatürk İnkılaplarına bağlılığı zayıflatıcı, bölücü, yok edici nitelikteki her türlü harekete, düşünce ve ideolojiye, bozguncu ve bölücü eylemlere karşı hiçbir tereddüte yer vermeyecek surette açık ve kesin bir tavır ve tutum içerisinde olunacak, sevgi, barış, dostluk vb. konulara ağırlık verilecektir. Atatürkçülük ile ilgili konular, milli bayramlar, özel gün ve haftaların yanı sıra, bütün yıl boyunca uygun şekilde ve dengeli olarak dağıtılacaktır. Milletimizin kendine olan güvenini geliştirici, milli ve dini kültürümüzü tanıtıcı, milletimizi yabancı kültür ve hayat tarzından koruyucu,

insanımızın dini inanç ve düşüncesini sarsmayacak konulara yer verilecektir. Programlarda, gelişme hızını olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde, israfı önleyici, tasarruf özendirici ve muhtaçlara yardımı teşvik edici mesajların dinleyici ve seyirciye ulaştırılmasına öncelik verilecektir. Güvenlik güçlerinin; toplumun temel hak ve hürriyetlerinin, insan haklarının koruyucusu ve kollayıcısı olduğu, suça karşı mücadelede başarının ve suçun önlenmesinin, halkın güvenlik kuvvetlerine yardımı ile mümkün olabileceği düşüncesi vurgulanacak, bu husus özellikle terörizm suçlarında önem verilecek, terör odaklarının ve çeşitli kaynakların olumsuz programda faaliyetine karşı zaman geçirilmeden etkili programlarla gerekli cevap verilecek, halkın özellikle suikast türü olaylar sonucunda kamplaşmalarına yol açacak kışkırtıcı programlardan kaçınılacak. İnsanlarımızın bilgilendirilmesi ve problemlerini bilgiyle çözmesi teşvik edilecektir. Konular, televizyonda daha çok görüntülerle anlatılacak; bilgisayar, grafik ve efektlerin kullanılması sağlanacaktır. Halkın ve uzman kişilerin programlara aktif olarak katılımı sağlanacaktır. Verimliliği anlatan programlarda, insanların günlük yaşantılarında, işyerlerinde karşılaştıkları meselelere çözüm yolları bulmada verimliliği ön plana almaları teşvik edilecek, verimlilikle ilgili sloganlara ait spotlara sık sık yer verilecektir. Doğal kaynakların israfını ve yok edilmesini önleyici, uyarıcı spotlara sıkça yer verilecektir. Konular, kişilerde öğrenme ve eğitim isteğini teşvik edici, canlı

tutucu, öğretilen bilgilerin kalıcılığını ve uygulanabilirliğini sağlayıcı biçimde işlenecektir.[180]

3. TRT Radyo Programında Çevre İçin Eğitim

Tablo 5'de TRT Radyosu tarafından çevre ile ilgili hazırlanmış programlardan örnek verilmiştir.

[180] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu, **"TRT Genel Yayın Planı Ekim 1999-Ekim 2000"**, Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, 1999-2000, s.1-27

Tablo 5

TRT Radyonun Tarafından Hazırlanan Çevre İçin Eğitimine Yönelik Programlardan Örenkleri

Tahmini Bütçe	Konu Dökümü	Yapımcı Ünite	Yayınlanacağı Radyo	Yayın Günü, Saati, Süresi	Adedi	Periyodu	Yayın Dönemi	Hedef Kitlesi	Programın Alt Türü	Programın Türü	Programın Adı	No
100.000.000.000 TL.	Güncel Olaylar: spor, sanat, spor, ekonomi, sosyal konulu haberler, **eğitim** alanında, sağlık, beslenme, **çevre** sağlığı, **çevre** kor.sı, **çevre kirliliği**	Ankara Radyosu	Radyo-1	P.Tesi, Salı, Çar., Perş., Cuma07:40 – 115 Dakika-C.tesi-Pazar 7:40-80 Dakika	365 Adat	Haftada 7 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	GÜNÜ YAŞARKEN	1
Ankara 15.000.000.000.TL-İzmir 10.000.000.000. TL-İstanbul 10.000.000.000TL Toplam 35.000.000.000TL	Mizah, magazin, insanlararası ilişkiler, trafik, **çevre** sağlığı, **çevre** koruma, **ekolojik** denge.	Pazar, P.Tesi, Salı – Ankara Radyosu-Per.,Cuma-İstanbul Radyosu-Çar.,C.Tesi*İzmir Radyosu	Radyo – 1	P.Tesi, Salı, Çarş., Perş., Cuma, C.Tesi., Pazar, Süre 160 Dakika	365 Adat	Haftada 7 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	GECENİN İÇİNDE	2
10.000.000.000. TL	**kültür**, sanat, spor, ekonomi, bilim ve teknik, sağlık, beslenme, **çevre** korunması, turizm.....	İstanbul Radyosu	İstanbul (Bölgesel)	P. Tesi, Salı, Çar., Per., Cuma Saat: 13:15- Süre: 135 Dakika	260 Adat	Haftada 5 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	Stüdyo Marmara	3
18.000.000.000 TL.	Ege'de **çevre** sorunları ve mücadele, Yerel Gündem 21, gönüllü kuruluşlar ve çalışmaları,Yeşil dokunun korunup ağaçlandırmalar, kampanyalar,-Orman korunması ve yangınlar,orman içi dinlenme alanlar,milli parklarımız.	İzmir Radyosu	İzmir (Bölgesel)	P. Tesi, Salı, Çarş., Perş., Cuma- Saat: 15:05- Süre: 55 Dakika	260 Adat	Haftada 5 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	YAŞAYAN EGE	4
10.000.000.000 TL	Türk dili, mizah, **çevre**, turizm, trafik.....	Çukurova Radyosu	Çukurova (Bölgesel)	P. Tesi, Salı, Çarş., Perş., Cuma- Saat: 13:15 Süre: 105 Dakika	260 Adat	Haftada 5 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	GÜNÜN RENGİ	5

Tahmini Bütçe	Konu Dökümü	Yapımcı Ünite	Yayınlanacağı Radyo	Yayın Günü, Saati, Süresi	Adedi	Periyodu	Yayın Dönemi	Hedef Kitlesi	Programın Alt Türü	Programın Türü	Programın Adı	No
Erzurum 15.000.000.000 TL. Trabzon 15.000.000.000 TL Toplam 30.000.000.000 TL	Güncel olaylar, trafik, çocuk, aile, turizm, **kültür**, bilim, **çevre**.....	Erzurum – Trabzon Radyoları	Erzurum (Bölgesel), Trabzon (Bölgesel)	P. Tesi, Salı, Çarş., Perş., Cuma- Saat: 13:15 Süre: 105 Dakika	260 Adat	Haftada 5 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	BİZ BİZE	6
10.000.000.000.TL	Trafik, **eğitim**, **çevre**	Hatay il Radyosu	TRT Hatay FM	Her gün- Saat: 19:30- Süre: 270 Dakika	365 Adat	Haftada 5 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	BİZ BİZE	7
10.000.000.000 TL	**Çevre**miz ve biz: daha sağlıklı, temiz bir **çevre**de yaşamak için yapmamız gerekenler, aile, sağlık, **kültür**	İzmir Radyosu	Radyo -1	Pazar- Saat: 9:30- Süre: 30 Dakika	52 Adet	Haftada 1 Program	Bütün Yıl	4-14 yaş gruba çocuk	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	ÇOCUK SAATİ	8
30.000.000.000 TL	Gençlerde doğal ve **kültürel çevre**yi koruma bilinci oluşturmaya, doğa sevgisini pekiştirmeye yönelik konular bu bölümde değerlendirilecek, ayrıca **çevre** koruma konusunda çalışmalarda bulunan resmi ve gönüllü kuruluşlar tanıtılacaktır.	İstanbul Radyosu	Radyo -1	Cuma- Saat: 18.05- Süre: 55 Dakika	52 Adet	Haftada 1 Program	Bütün Yıl	Gençlik	**Yaygın Eğitim**	**Eğitim**	GENÇ DÜŞÜNCE	9
40.000.000.000 TL [181]	Gelecek nesillere nasıl bir dünya bırakıyoruz (çevre konuları),Enerji konuları: Yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları	Ankara Radyosu	Radyo -1	Salı- Saat: 17.05- Süre: 25 Dakika	52 Adet	Haftada 1 Program	Bütün Yıl	Genel Dinleyici	Ekonomi, Bilim ve Teknoloji	**Kültür**	ÜÇÜNCÜ BİNDE YAŞAMAK	10

[181] Radyo Dairesi Başkanlığı, **2000 Yılı Türkiye Radyoları Söz ve Müzik Programları Yapım ve Yayın Uygulama Talimatı,** Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

4. Sürdürülebilir Yaşam Öğretinin Topluma Eğitim ve İletişim Yolu ile Verilmesi

Eğitim, genel olarak radyo ve televizyon, sınırsız imkanları, okul içi ve dışı yayınları ile diğer tüm görsel- işitsel araçların özelliklerini taşıdığından; onları kendi içinde kullandığı ve onlarla birlikte kullanıldığından kitle öğretiminde etken ve ekonomik bir araç niteliğine sahiptir. Programları kolaylıkla kayıt edebilme, tekrar tekrar gösterme, diğer sistemlere uyum, çeşitli öğretim alanlarına uygulanabilirlik gibi temnik özellikleri vardır. Her ekonomik ve kültürel düzeydeki toplumlarda kullanılabilir. Kullanışını belirli eğitim amaç ve sorunlarıyla sınırlamak söz konusu değildir. Öğrenme-öğretme sisteminin temel bir öğesi olarak diğer öğelerle birlikte dengeli ve bütüncü bir sistemde en iyi sonuçları verir (**Tablo 6**).[182]

[182] T. Decaigny. **"Le Perfectionnement et le Recyclage des Enseignants Par la Radio et Par la Television",** CİME, CİEM, Paris, Unesco, 1976, s.73.

TABLO 6. TV VE RADYO ARAÇ-GEREÇLERİN İŞLEVLERİ

İ Ş L E V L E R	TV	RADYO
Temel somut kaynak sağlama	**X**	
Uygulama, örnekleri gösterme	**X**	
Süreç ve yöntemleri görselleştirme	X	
Kavramları somutlaştırma	X	
Yaşanmış tecrübe ve modelleri gösterme	X	
Kanıtlar, örnek olaylar gösterme	X	X
Bir araştırmanın sonuçlarını somutlaştırma	X	--
Kavramda derinleşme, açıklama		X
Ayrıntılı bilgi verme		X
Alıştırmalar sunma	--	--
Etkin katılmayı sağlama	X	X
Kendikendine öğrenmeye rehberlik etme ve yöneltme		X
Kendi kendini düzeltme ve değerlendirme	--	--
Duyarlı kılma, güdüleme	X	--
Gösteri, sunu	X	
Uzmanları sunma	--	X
Güvenlik ve kişilik verme	--	--
Tartışmayı uyarma	X	--
Bağlantı ve etkileşimi sağlama	X	X

Not : Tablonunu 2 sütunu uzaktan öğretim süreçleri içerisinde yer alan öğretimin bütününü temsil etmektedir. (**X**) işareti **öncelikle**; (**--**) işareti ise belirli **şartlarda ve durumlarda** anlamına gelmektedir.

Bütün bu sayılan nitelikleriyle radyo ve televizyonu eğitimde bir ortam olarak değişik maksatlarla kullanmak ve yararlanmak mümkündür. Örnek olarak Çevre Sorunlarını Eğitim Yoluyla Çözebilmek. Bugüne kadar yapılan denemeler ve kullanılma biçimi incelendiğinde radyo ve televizyonun eğitimde başlıca şu amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Okur-yazarlık ve temel eğitim sorununu çözümlemede bir seçenek olarak, eğitim hizmetlerini yaygınlaştırmak, yerden tasarruf etmek, maliyeti düşürmek, eğitimin kalitesini yükseltmek, öğretmenin zamanını değerlendirmek ve kalitesini yükseltmek, yetişkinler eğitimi hizmetlerini etkinleştirmek ve toplumsal kalkınmayı hızlandırmak.

Sonuç olarak denilebilir ki, eğitim alanı için gereksinim duyulan yeni bir yöntem bilinmektedir. Araçların temini mümkündür önemli olan, eğitim alanındaki uygulamaların değişen şartlara, ortama, birey ve toplum ihtiyaçlarına göre yenilenmesi gereği ve bunun da var olan imkanlarla mümkün olabileceğidir. Eğitimin otomotikleştirilmesinde karşılaşılan en önemli sorun ise, kültür ve insan etkileşiminin sürdürülmesi ve gerekli önemi koruyarak devam etmesidir. Radyo-Televizyon yayınlarının kapsama alanlarına göre yayın yürleri, Ulusal-Bölgesel-Yöresel-Yerel.

Genel olarak belirtmek gerekirse, gelişmiş olsun, gelişmemiş olsun her ülkede, toplulukta bireylere mutluluk getirmek, daha iyi bir yaşam için yollar öğretmek olarak da tanımlanabilecek bir eğitim olan dar kapsamlı eğitim, gelişmiş endüstrileşmiş ülkelerin cahillik, yoksulluk ve felaketlerin egemen olduğu kısımlarında da uygulanması gerekir. Kimi gelişmiş ülkelerde imkanlar herkese sunulabilir nitelikte olduğu halde, kimi ülkelerde örgütlenmede bozukluk, plansızlık, eşgüdümsüzlük gibi nedenlerden ötürü etkili bir eğitim yapılamayabilir. İşte burada radyo ve televizyon ile yapılacak temel eğitime gereksinim olacaktır.

Temel eğitimin kapsamı.[183] Düşünme ve haberleşme yetenekleri, bu kümeye temel eğitime başta okuma-yazma olmak üzere, konuşma, dinleme ve hesap yapma gibi öğretiler girmektedir. Beceri kazandıran yetenekler, Bu tür eğitime ise, kişiye yaşamında kolaylık kazandıran ekonomik ilerlemesine katkısı olacak elişleri, evişleri, tarım, hayvancılık, inşaat gibi basit teknik tecimsel öğretiler girmektedir. Çevre ve kişi sağlığı ile ilgili bilgiler, doğal sürecin ve fiziksel çevrenin bilinmesi ve anlaşılması ile ilgili bilgiler. Kişinin değer yargı ve insiyatifi ile yaşayabileceği modern bir evrene uyumunu sağlayan niteliklerin geliştirilmesi, korku ve baskıdan uzak farklı görüşlere sahip olma yada duygusallık gösterme özgürlüğü ile ilgili bilgiler. Ruhsal ve ahlaki gelişme, dini

[183] J.Greenfell, WİLLİAMS, **"Radio in Fundemental Education"**, UNESCO, 1955, S. 13

inanışların ve törelerin toplum yaşamına uygulamada davranışını kazandırma ile ilgili bilgiler.

Özetlemek gerekirse, radyo ve televizyonda yer alan eğitici nitelikteki yayınların türleri, farklı ölçütlere göre sıralanabilmektedir. Bu türlerin saptanmasında o ülkenin pek çok özelliği, şartı bu saptamada etkili olmaktadır. Özellikle, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, coğrafik yapısı, yerleşim düzeni hangi tür eğitime, hangi izleyici kitlesine yönelik olacağını belirlemektedir. Ancak, burada belirtilmesi, vurgulanması gereken önemli husus, anılan bu türlerin tümünün yada bir bölümünün tam olarak yayınlarda ele alınmadığıdır. Bir başka deyişle, bugün radyo ve televizyon yayınlarında yer alan eğitici yayın türleri, bu sayılan, açıklama yapılan yayın türlerinin bir sentezi gibidir.

I. Yazılı Basın ile Eğitim

Kağıdın ve matbaanın bulunuşuyla yazılı iletişim gerek kişilerarası, gerekse kitlesel ölçekte iletişim olanaklarını yaygınlaştırmıştır. Uzak mesafelerle haberleşme gereksinimi, yazılı iletişim ön plana çıkmıştır. Gazete, dergi gibi iletişim ürünleri, geniş kitlelere ulaşarak kitlesel bir görünüm kazanmıştır.

Bugüne geldiğimizde, mesaj saklayan ve ileten kağıdın yanı sıra bunları belleğinde saklayarak gerektiğinde ekrana getiren ya da fax modem kanalıyla etkileşimli olarak gönderen ve alan bilgisayar aygıtları da yazılı iletişimde

kullanılmaya başlamıştır. Yazılı iletişimin iki boyutu vardır. Bireysel Boyutu: Yazılı iletişimde birey, alıcı konumundadır. Telgraf, mektup, rapor, bireysel boyutta yazılı ürün türlerdir. Konumsal Boyut, alıcıların bireysel olarak değil, konumsal olarak hedef kabul edildiği boyuttur. Afiş, bülten, formüller, kitapçık, gazete, dergi, reklam panosu vb. iletişim ürünleri konumsal boyutlu yazılı ürün türleridir.[184]

1. Yazılı Basının Araçları

Gazeteler; Her ne kadar kitap bugün kullanılan en eski bir kitle iletişim aracı olsa da, gazete de ilk biçiminden bugünkü şekline gelinceye kadar, en eski kitle iletişim araçlarından birisi olmuştur. Kitlelerin gazeteyle karşılaşması, sokaktaki insanın onunla yüzleşmesi, gazeteyi demokrasinin vazgeçilmez unsuru (aracı) haline getirmiştir. Gazeteler, demokrasinin gelişmesinde önemli katkıları olan kitle iletişim araçlarıdır. Böyle bir özellik taşıması, gazetenin sık sık güç ve otorite tarafından basılmasına veya baskı altında tutulmasına yol açmıştır. Bunun için gazetelerin tarihi, haber ve düşüncelerinin serbestçe basımının mücadelesinin de hikayesidir.[185] Ancak, 20. yy.la birlikte özellikle yeni kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle gazeteciliğin ve gazetenin rolü toplumda giderek değişmiştir. Artık yeni çağın başlangıcındaki gazetecilik, büyük bir iş durumuna

[184] BIÇAKÇI, İlker, **"İletişim ve Halkla İlişkiler"**, MediaCat Yayınları, Ankara, 1998, s., 37-38

[185] HIEBERT,Ray Eldon-UNGURALT, Donald F. and BOHN, Thomas W., a.g.e. , s.205

gelmiştir. Sömürgecilik günlerinin kişisel gazeteciliği ve 19. yy. ın ilk yarısının parti yayın organları, çok gerilerde kalmıştır. Eğitim ve sanayileşme süreci ile gazetelerin tirajlarının artması, kurnaz yayımcılık anlayışıyla birleşince, gazetecilik sanatı, bir anlamda yerini biraz da iş (ticari) anlayışına bıraktı.[186] Bütün bunlara rağmen gazeteler, toplumun ekonomik ve sosyal güç araçları olmaya devam ettiler. Özellikle kamuoyunun oluşmasını sağlamakta, ekonomik gelişmede ulusal ve uluslararası etkileri olan büyük bir güç olma halini sürdürmektedir. Bu bakımdan-hatta bugün de gazete endüstrisi dünyada en büyük endüstri konumunu korumaktadır. Yöneticisinden, araştırmacı ve taşıyıcısına kadar binlerce insan bu endüstride çalışmaktadır.[187] Böyle bir nitelik kazanması, onu da diğer kitle iletişim araçları gibi yüksek derecede yapılaşmış, organize edilmiş ve olağanüstü karmaşık bir mekanizma durumuna sokmuştur. Her gün milyonlarca kelimeler, binlerce kaynaktan metropolitan yerlere gelmekte ve bu kelimeler depolanmakta, seçilmekte, kontrol edilmekte, geliştirilmekte, tekrar yazılmakta ve okuyucuya yerine getirilmesi bakımından 24 saatten daha az bir zaman içerisinde yapılması gerekmektedir.[188] Ama gazete, en hızlı bir kitle iletişim aracı da değildir. Günlük haberlerin duyurulmasında radyo ve televizyon; gazeteye nazaran, daha hızlı araçlardır ve bu alanda

---

[186] BAKER, Robert ve BALL, Sandra, **"B. Amerika'da Kitle İletişim Araçlarının Evrimleşmesi"**, Çev., SERTAR, Nuray, E.İ.T.İ.A. Televizyon İle Öğretim ve Eğitim Fakültesi, **KURGU**, Sayı:2, Ekim 1979, s.273

[187] BITTNER, John R., a.g.e., s.22

[188] HIEBERT, Ray Eldon- UNGURAIT, Donald F. and BOHN, Thomas W., a.g.e. , s.216

gazeteden daha etkili olmaktadırlar. Ancak bu etkinlik gazetenin değerini düşürmektedir. Çünkü radyo ve televizyon olayları haberleri yüzeysel olarak ele almakta ve aktarmaktadırlar. Gazeteler ise olayları, haberleri daha derinlemesine işleyip, ekstra bilgiler sunmaktadırlar. Gazeteler bir olayı daha iyi aktarma, açıklama avantajına sahiptirler. Aynı şekilde göz gezdirmek, haber seçmek bakımından da gazete okuyucu açısından daha yararlı olmaktadır. Gazeteyle okuyucu; bütün haberleri değil, istediklerini seçmek, okumak durumuna hasıldır.[189]

Kısaca, günlük ve haftalık gazeteler toplumda günden güne ve haftadan haftaya teferruatlı bilgiler sunarak ve kamuoyunu olaylar hakkında daha derinlemesine bilgilendirerek, iletişimde önemli roller oynamaktadırlar.

Magazinler; 20. yy.ın başlamasıyla, magazinler de büyümeye başladı.[190] Kitapların bireylerin ihtiyaçlarını yerine getiren araçlar olması, gazetelerin de yerel ve bölgesel esasta yorumcu, bilgi verici role sahip olmaları, magazinleri özel çıkar gruplarına iletişim sağlayan araç konumuna itti. Yani magazinler özel grupların iletişim aracı oldular. Kitle iletişim araçları arasında rekabetin artması, özellikle genel iletişim aracı olarak televizyonun yaygınlık kazanmasıyla, magazinler kendilerine hayat alanı olarak bulunduğu coğrafyayı değil, meslek, iş

[189] HIEBERT, Ray Eldon, a.g.e., s. 219

[190]BAKER, Robert K. ve BALL, Sandra, **"B. Amerika'da kitle iletişim araçlarının Evrimleşmesi"** , a.g.e. s. 219

vb. grupları bulmuşlardır. Oysa ilk dönemlerde, tiyatronun bugünkü gibi yaygınlık kazanmadığı, radyo ve televizyonun çok az olduğu veya olmadığı yıllarda, genele yönelik çıkmışlar ve hatta eğlence aracı bile olmuşlardır. Halbuki, bugün için bu işlev, magazinlerin üzerinde kalmış gözükmektedir. Magazin sahipleri özel izleyicilerine ulaşmak, onları kendilerine çekmek için değişik yollar, metotlar denemektedirler.[191] Magazinler, kitaplar gibi devamlı, gazete, radyo ve televizyon gibi de mesajları geçici ve etkisi çabuk sona eren araçlar değildirler. Radyo ve televizyonun etkisi anlık, gazetenin bir gün iken, haftalık magazinin en az iki hafta, üç hafta, aylık magazinlerin birkaç ay, mevsimliklerin belki de devamlı olmaktadır.

2. Yazılı Basın ile İletişimin Özellikleri

Yazılı Basınla iletişimden sözedildiğinde iletinin "yazılı-görsel ileti" olduğu açıktır. Bu nedenle de yazılı basının iletisini sadece "görsel" ileti olarak algılamak hatalıdır. Yazı, bireysel arası iletişim araçları olan mektup, telgraf ve telekste olduğu gibi "kalıcı" bir özelliğe sahiptir. İleti türü açısından mektup, telgraf ve teleks ile benzeşen yazılı basının, iletişim akış hızı, ileti uzunluğu ve akış süreci ve biçimi açılarından bu araçlardan farklılıklar gösterdiği ileri sürülebilir.

[191] BITTNER, John, a.g.e. , s. 76

Yazılı Basının hedef kitlesi “okuyucu” olarak tanımlanır. Bu hedef kitlenin ise ayrıcalıklı bir özelliği vardır. Bu özellik okuma-yazma bilmektir. Bu nedenle yazılı basının hedef kitlesi okuyucular diğer kitle iletişim araçlarının hedef kitlelerine göre daha seçkin bir kitle olarak edilebilirler. Televizyon izleme ya da radyo dinlemek için, dahası izlediği yada dinlediğini anlamak için bir eğitim sürecinden geçmeye gerek olmamasına karşın gazete iletisinden yararlanabilmek için en azındır okuma-yazma öğrenmeye gerek vardır. Yazılı Basın’ın kaynağı, toplumdan veri ve haber toplayan, gazeteler, dergiler, kitap basım-yayım kuruluşları ve bunlara bağlı muhabir, yazar ve görsel belgeciler (fotoğrafçı, ressam, karikatürist vb.) dır. Yazılı Basında yansıma yine yazılı basın kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilir.

İletinin ulaştırılış biçimi ise artık yayım değil dağıtım olarak ve “alışveriş” ilişkisi içinde gerçekleşir. İleti üzerinde hedef kitlenin göreli bir belirleyici etkisinden söz edilebilir.

3. Basında Çevre İçin Eğitime Yönelik Örnekler

Tablo 7’de Basın tarafından çevre ile ilgili yayınlanmış örnekler verilmiştir.

Tablo 7
Basında Çevre İçin Eğitime Yönelik Örnekler

Alt Başlıklar	Açıklama	Yazar	Konu	Makalenin Adı	Yayın Tarihi	Gazete Adı	No
Yok	1990'da faaliyete geçen sulama amaçlı gölden avladıkları balıkları yiyen vatandaşlar durmadan endişe ettiklerini belirterek, yetkilileri inceleme yapmaya çağırdı. Hiçbir yetkilinin gelip baraj gölünde inceleme yapmadığından yakınan balıkçılar, "Gördüğümüz manzara ürkütücü. Balıkların ölüm nedeninin ortaya çıkarılmasını istiyoruz" dediler. Siverek Sağlık Grup Başkanlığı yetkilileri ise gölette inceleme yaptıktan sonra konuyla ilgili açıklama yapacaklarını belirttiler.	Şükrü DOLAŞ- DHA	Şanlıurfa'nın Siverek İlçesi yakınlarındaki Hachıdır Barajı'nda binlerce balık telef oldu.	Balıkların Şüpheli Ölümü	03.10.2000 - Pazar	Milliyet	1
Ekosistem bozuluyor -Barajlar etkiledi -Avcılık & Yapılaşma		ŞENOL ÇAKIR Samsun DHA	Kıyı setinin **erozyon** yüzünden yıkılmasıyla 400 metrelik sahili denize karışan Kızılırmak Deltası'nın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtildi. Bölgedeki göllerin tabanlardaki tuzlanma nedeniyle **bitki örtü**sünün tehdit altında olduğunu vurgulayan uzmanlar, deltadaki 312 kuş türünün göçe başladığını söyledi.	Delta Deniz Tehlikesi	04.10.2000 Çarşamba	Milliyet	2
İnsan tehdidi: Proje sorumluları, bu türlere en büyük zararı insanların verdiğini ve yaşam ortamların hızla yok edilmesiyle bu ürkütücü sonucun ortaya çıktığını belirtti. Afrika'daki türlerin, diğer bölgelere göre iyi olduğu vurgulandı.	Merkezi Cenevre'de bulunan "Dünya **Çevre** Forumu" isimli uluslararası **çevre** örgütü, yeryüzünde yaklaşık 11 bin hayvan ve bitki türünün yok olma noktasına geldiğini açıkladı. Asya ülkelerin Hindistan, Endonezya ve Madagaskar Adasında binlerce bitki ve hayvan türü neslinin yok olmaya yüz tuttuğu belirtildi.....	İhsan DÖRTKARDAŞ DHA		11 Bin Hayvan ve Bitki Türü Tükeniyor	04.10.2000 Çarşamba	Milliyet	3

Alt Başlıklar	Açıklama	Yazar	Konu	Makalenin Adı	Yayın Tarihi	Gazete Adı	No
	Balıkesir'in Edremit ilçesinde kanalizasyon ve foseptik **sularındaki atıklar** arıtma tesisinde gübreye dönüştürülüyor. Denenen gübreden verimlilik ve kalite açısından olumlu sonuç elde edilince şimdi, poşetlenip piyasaya sürülmesi için Pazar araştırmasına başlandı.	Ahmet ERTAN – DHA	Edremit'te kanalizasyon ve foseptik **sularındaki atıklar**dan elde edilen gübreden olumlu sonuçlar alındı	**Çevre**ci Proje Yüz Güldürdü	11.10.2000	Milliyet	4
Zarar veren faktörler, Halatla çekilsin, Marmara'da yasak	kuzey Denizi'nde gittikçe boşalmaya yüz tutan kara kabuk midye yuvaları tehdit altında. Focus dergisinde yayımlanan habere göre, ekologlar bu gerilemeye yanlış avcılığının neden olduğunu düşünüyor. Diğer bölgelerde yavru midyeler, balıkçılar tarafından avlanabiliyor ve tohumlama için **kültür** midyesi olarak kullanılıyor. Türkiye'de midye stoklarının azalma nedeni, **deniz kirliliği**dir.	Mehtap Alıntemiz(Çeviri)	Kuzey Deniz'nde midye üretiminin azalmasına, balıkçıların yanlış yöntemlerle avlanmasının yol açtığı belirtildi	Midye Yuvaları TEHLİKEDE	12.10.2000 – Perşembe	Milliyet	5
Çevreciler Korkuyor, Pahalı Döllenme, Erkekler de Klonlanacak Akdeniz'de **erozyon** tehlikesi: Akdeniz'deki zeytinlikler, bağlar ve portakal bahçeleri tehdit altında. 50 yıl içinde Akdeniz bölgesindeki bağ ve bahçelerde verim yarı yarıya düşecek. İspanya'nın Endülüs bölgesinde 1 hektarlık alan, yılda 50 ton **toprak** kaybediyor. İklim **değişikliğ**inin ve **küresel ısınma**nın Akdeniz bölgesini kuruttuğuna dair kaygılarını artırmaktadır.	Artık kitlesel olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan hayvanları korumak teknoloji sayesinde mümkün olacak. Tehdit altında olan türlerin donmuş hücre örnekleri, yeni teknikler sayesinde geleceklerini sigorta altına alıyor. **Çevre**ciler, klonlama konusundaki başarılar yüzünden geleneksel cinslerin korunmasının ihmal edileceğinden korkuyor.	Mehtap ALNITEMİZ	Amerikalı araştırmacılar, ilk kez bir hayvanı klonlayarak başka türden bir taşıyıcı anne karnında büyütmeyi başardı.	Nesli Tükenen Türlere UMUT	22.10.2000 - Pazar	Milliyet	6
-Panayır son nokta: 700 milyon iyi para : -Sansasyon yaratmayın! -Dananın kuyruğu -Son pelikanlar da gitti : -Üç bin lira ağır cezası! : 2873 sayılı **Milli Parklar** Kanunu'nun 14. Maddesine göre: Bu kanunla yazılı yasaklamalara ve mecburiyetlere aykırı hareket edenler hakkında bu kanunda ayrıca bir ceza gösterilmediği ve bu kimsenin fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, sulh ceza mahkemelerince bir aydan altı aya kadar hapis ve üç bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasına hüküm olunur.	Batılı ülkelerin yaşatmak ve korumak için ciddi çaba harcadıkları **doğal parklar**, Türkiye'de panayır yeri olarak kullanılabiliyor. Bunun son Örneği Manyas Kuş Cenneti'nde yaşandı.	Erdem ÖZCAN DHA	**Çevre kirliliği** ve ilginç sulama politikası yetmezmiş gibi bir de panayır kurdular!	Doğal Hayat Bitti	23.10.2000 - Pazartesi	Milliyet	7

Alt Başlıklar	Açıklama	Yazar	Konu	Makalenin Adı	Yayın Tarihi	Gazete Adı	No
-Doğaya uyum ilkesi: GEA'lılar **ekoloji** anlayışlarını, "Hayat tarzını **doğa**ya uyumlu hale getirmek ve doğadaki uyumu bütün davranışlara uygulamak" şekilde tanımlıyor.-Sınırsız 'iş' gücü : GEA, faaliyetlerini bir tek konuyla sınırlamıyor. GEA'nın amacı : -**Toprak** ananın canlı varlık olduğunu vurgulamak ve insanın bu canlı varlık üzerinde yaşayan başka bir canlı varlık olduğuna dikkat çekmek. -**Doğa**yla uyum içinde yaşamak. -İnsanları korumak.-**Canlı varlıkları** korumak. GEA'nın çalışmaları : -Ballıkayalar ve Belgrad ormanları, Büyükada ve Anadolu Kavağı Ceneviz Kalesi'nin temizliği.	Düzce Depremi'nde, Tayvan Depremi'nde arama-kurtarma çalışmalarıyla dikkati çeken GEA Arama Kurtarma Ekoloji Grubu, **çevre** konusunda da acil kurtarma çalışmaları yapıyor.	Hicran DURAN	GEA Arama Kurtarma Ekoloji Grubu, arama-kurtarma çalışmalarının yanı sıra doğal **çevre** ve tarihi eserlere de kol kanat geriyor. Tek sorunları: bürokrasi	Hayata Sahip Çıkıyorlar	24.10.2000	Milliyet	8
	ADANA (Cumhuriyet Bürosu) – **Doğal çevrenin korunması**, **sürdürebilir kalkınma**nın sağlanması ve **çevre** sorunlarına çözüm getirilmesi için **eğitim** düzeyinin yükseltilmesinin ve tüm kesimlerin işbirliğinin sağlanmasının şart olduğu belirtildi.		Adana'da yapılan panelde konuşan TEMA İl Gönüllü Temsilcisi Halit Gökmen, Türkiye özelinde en büyük **çevre** sorununun tarım **topraklarının erozyon** nedeniyle yitirilmesi olduğunu belirterek, "Arazilerin yetenek sınıflarına uygun kullanılmaması sonucunda Türkiye'yi açlık, susuzluk, göç, enflasyon, işsizlik gibi üstesinden gelinemeyecek felaketlerin beklediği kehanet değildir. Tarım alanlarının işgaline son verilmelidir" dedi.	**Çevre İçin Eğitim**	05.06.1999	Cumhuriyet	9
	'Türkiye **Biyolojik Çeşitlilik** Atlas' adıyla başlatılan proje ile bitki ve omurgalı hayvan türleri belirlenecek. Proje sorumlusu Güneşin Aydemir, 1999 yılın ilk aylarında girişimleri başlatılan projenin, 2003 yılında tamamlanacağını belirti.		Türkiye **biyolojik çeşitlilik** Atlası' adıyla başlatılan proje ile bitki ve omurgalı hayvan türleri belirlenecek. Proje sorumlusu Güneşin Aydemir, 1999 yılının ilk aylarında girişimleri başlatılan projenin, 2003 yılında tamamlanacağını belirtti.	Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri	05.06.1999	Cumhuriyet	10

Alt Başlıklar	Açıklama	Yazar	Konu	Makalenin Adı	Yayın Tarihi	Gazete Adı	No
-**Çevre**cilerden Protesto -**Çevre** Dersi İçin Çok Uğraştık : Halkı bilinçlendirmek ve özellikle çocuklar için daha sağlıklı ortamların oluşturulmasını Aytekin, Çevre Bakanlığı olarak **çevre** bilincini yükseltmek için okullarda çeşitli etkinlikler yaptıklarını, ancak başarılı olmadıklarını belirten Aytekin, "Talim Terbiye Kurulu'nda karşımıza engeller çıkarıldı.	İzmir (Cumhuriyet Ege Bürosu) – İzmir'de başlayan 4. **Çevre** Şurası'nda konuşan **Çevre** Bakanı Fevzi Aytekin, müfredata "**çevre** dersleri" konulmasına ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan protokolün, Talim Terbiye Kurulu'nda engellenmesi yüzünden başarılı olmadığını söyledi. Bakan Aytekin, geçmişte çevre kongrelerinde sunulan bildirilerin 'tozlu raflarda' kaldığını da anımsatarak "Bu şuradan çıkacak bildirileri tozlu raflarda tutmayacağım " dedi.		**Çevre**ciler, İzmir'de başlayan 4. **Çevre** Şurası'nda atık yakma tesisine ödül veren **Çevre** Bakanı Aytekin'i protesto amacıyla pankart açtı. Bakanlığın çevreyle ilgili başarılı olmadığı konular bulunduğunu söyleyen Aytekin, bunları "hukuki sorunlar, kendilerini anlatma ve kaynaşma sorunları" diye sıraladı.	**Çevre** Bilinci Gelişmedi	07.10.2000	Cumhuriyet	11
	1992 yılında Rio'da yapılan Dünya **Çevre** Zirvesi'nde ortaya atılan, 'sürdürülebilir kalkınmanın, **eko-sistem** kapasitesini aşmayan ve gelecek kuşakların olanaklarını kısıtlamayan bir kalkınma modeliyle mümkün olabileceği' tezinden hareketle gerçekleştirilen etkinlik, bu konudaki **eğitim** ve **kültür** çalışmalarına görsel-işitsel projelerle katkıda bulunmayı amaçlıyor....Uluslararası Uzun Metrajlı **Çevre** Filmleri Yarışması'na, **çevre**ye duyarlılık ve **doğa** sevgisini işleyen, dünyanın farklı yörelerindeki **çevre** sorunlarını dramatik bir örgü içinde aktaran on bir film katılıyor.... 3. Uluslararası Bodrum **Çevre** Filmleri Festivali, pek çok sosyal ve **kültürel** etkinliği de içeriyor....		Yarın gece açılış töreniyle başlayacak ve 40 filmin gösterileceği festivalde, Uluslararası Uzun Metrajlı **Çevre** Filimi Yarışması'na 11 film katılacak. 15 filmin katılacağı Uluslararası Belgesel ve Kısa Film (Konulu/Canlandırma) Yarışması gerçekleştirilecek.	3. Uluslararası Bodrum **Çevre** Filmleri Festivali- Akdeniz foku Doğaya Gülümsüyor	03.06.1999	Cumhuriyet	12
	MALMÖ – Dünyada ilk kez yaklaşık 80 ülkenin **çevre** bakanı başta **küresel ısınma** ve ozon tabakası katliamı olmak üzere, özellikle küresel düzeydeki dünyamızdaki çeşitli **çevre** sorunlarını tartışmak ve çözümler üretmek amacıyla İsveç'in Baltık deniz kıyısındaki Malmö kentinde Pazartesi günü bir araya geldiler. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan konferansa gönderdiği mesajla dünya hükümetlerini **çevre** alanında işbirliğine çağırarak özellikle iki noktaya dikkat çekti: 1**. Çevre** için bilimsel araştırmaların arttırılarak sürdürülmesi ve 2. **Çevre** eğitimine önem verilmesi. Deklarasyonda yer verilen noktaları özetle şöyle sıralamak mümkün:- Yükümlülükler ile yapılan eylemler arasında çok büyük uyumsuzluklar var.- **Çevre** hukuku alanında ulusal düzeylerde ilerlemeler kaydedilmesi isteniyor.- Bugün 6 milyarı aşan dünya nüfusu eğer gerekli önlemler alınmazsa 2050'de 9 milyara ulaşacak!- Dünyada halen eğilim mega-kentlere doğru gidiyor- Kontrolsüz orman katliamları ...- Biyolojik kaynakların hızlı tüketiminin engellenmesi....- Dünyada su rezervleri hızla azalıyor...- Zehirli kimyasal maddeler ve bunların insan ve **doğa** sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri...	Ahmet Tevfik ORTAÇ	Yayınlanan Malmö Deklarasyonu'nda **çevre** hukuku alanında ulusal düzeylerde ilerlemeler kaydedilmesi gerekliliğine işaret edildi. Deklarasyonda, "Bugün 6 milyarı aşan dünya eğer gerekli önlemler alınmazsa 2050'de 9 milyar ulaşacak! Bu sorunun üzerine ivedilikle gidilerek sürdürülebilir bir hale getirilmesi öngörülüyor. Zira bu kadar insan için dünyada hiçbir kaynak yeterli değil" denildi.	Dünyanın Kaynakları Yeterli Değil	02.06.2000	Cumhuriyet	**13**

Alt Başlıklar	Açıklama	Yazar	Konu	Makalenin Adı	Yayın Tarihi	Gazete Adı	No
	Aytekin, Türk halkının çevre konusunda duyarlı olmasına rağmen **çevre eğitimi** konusunda eksik kaldığını bildirdi. Aytekin, "**Doğa**yı, **çevre**yi, havayı ve **su**yu korumak istiyorsak **çevre** bilincini sağlamalıyız.		Ankara (Cumhuriyet Bürosu) – **Çevre** Bakanı Fevzi Aytekin, **çevre**nin korunması, gelişti rmesi ve **çevre** sorunlarının çözümünde küçükten büyüğe herkesin katkısı ve katılımı gerektiğini belirtti. Bunun yolu da eğitimdir.	'Herkesi **Çevre**ye Duyarlı Olmaya Davet Ediyorum'	21.02.1999	Cumhuriyet	14
			Bergama'da yıllardır süren savaşım, Danıştay'ın, **Çevre** Bakanlığı'nın temiz istemini reddetmesiyle sona erdi....	Siyanürle Altında Halkın Zaferi	30.10.1998	Cumhuriyet	15
	Haber Merkezi – Dünya Çevre Günü, **Çevre** Bakanlığı ve çeşitli kuruluşların düzenlediği etkinliklerle kutlandı. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 20. Yüzyılda savaşlar ve rejim değişikliklerinin yanı sıra doğal **çevre**yi göz ardı eden bir **sanayileşme** sürecinin yaşandığına dikkat çekerek, "Tüm insanlığı tehdit eden **çevre** sorunlarının çözümünde temel ilke doğayı korumak ve kollamak olmalıdır" dedi. Yahya Gür, **çevre** bilincini yerleştirmek amacıyla 2000 yılı uygulamalı "**Çevre Eğiti**mi Pilot Projesi"nin yürürlüğe konulduğunu anımsattı. Proje kapsamında 20 okulun görev aldığını ve başarıyla sonuçlandığını anlatan Gür, projeyi gelecek yıl Ankara'daki bütün okullara yaymak istediklerini bildirdi. **İzmir**: İzmir valiliği **Çevre** İl Müdürlüğü tarafından düzenlenen '**Çevre** Fuarı' 5 Haziran 2000'de açıldı. **Kayseri**: Kayseri'de Dünya **Çevre** Günü dolayısıyla "**Çevre** Yürüyüşü" düzenlendi. **Gaziantep**: Gaziantep'te, il **çevre** müdürlüğünce yürüyüş düzenlendi. Kırkayak Park'ında, halkoyunları gösterileri yapıldı. **Trabzon**: Trabzonlu **çevre**ciler de kentin en önemli **çevre** sorunlarından trafiği konu alan pankartlar taşıyan **çevre** yürüyüşü yaptılar. **Şanlıurfa**: Şanlıurfa'da da "**Çevre** Yürüyüşü" düzenlendi.		Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'den Dünya **Çevre** Günü mesaj 'Temel ilke doğayı korumak olmalı'.	'**Çevre** Sorunları İnsanlığı Tehdit Ediyor'	06.06.2000	Cumhuriyet	**16**

Alt Başlıklar	Açıklama	Yazar	Konu	Makalenin Adı	Yayın Tarihi	Gazete Adı	No
	Süleyman Demirel: Sağlıklı bir **çevre**de yaşamanın insan haklarından birisi olduğunu belirterek, "bu konudaki duyarlılığını ve tepkilerini demokratik yöntemlerle ifade eden vatandaşlarımız, ülkemizin gelişmişlik düzeyini ve **çevre**ye verdiği önem ortaya koymaktadır"dedi. Bülent Ecevit: **Çevre**nin ve **doğa** dengesinin korunmasının insan ve geleceğin korunmasıyla eşanlamlı olduğunu bildirdi. Yıldırım Akbulut: Temiz ve sağlıklı bir ortamda yaşamanın insanların en doğal hakkı olduğunu belirterek, "Bizden sonraki nesillere temiz bir dünya bırakabilmek için, **çevre kirlenme**den gereken önlemler alınmalıdır" dedi. Kadın Girişimcileri Platformu Başkanı Nilgün Çelebioğlu: **Çevre** sorunlarının çözümünde kadınların **eğitim**inin çok önemli olduğunu vurguladı.		Dünya **Çevre** Günü nedeniyle bir mesaj yayımlayan Demirel, insanların oluşturduğu yapay **çevre**nin, doğal **çevre** üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda yerkürenin ciddi **çevre** problemleri ile karşı karşıya kaldığını vurguladı.	'Sağlıklı **Çevre** İnsan Hakkıdır'	06.06.1999	Cumhuriyet	17
	Dünyanın soluğu tükendi Dünya, **Çevre** Günü'nü her yıl daha da büyüyen sorunlarla karşılıyor. Değişen **iklim**, seller, fırtınalar ve eriyen buz dağları hafife alınıyor. Kanada, asit yağmurlarının kötü etkisi altında. Çin'de ormanlar yok oluyor. Kongo'da sağlıklı içme suyu sınırda. Etiyopya, her yıl bir milyar ton toprak kaybına uğruyor. Almanya'da asit yağmurları ormanları hızla yok ediyor. Meksika, **su** ve **hava kirliliğ**ini büyük boyutlarda yaşıyor. Dünyamız **biyolojik çeşitliliğ**ini giderek yitirirken, kızışan nükleer silah yarışı, yarınları tehdit ediyor. Türkiye boğazına kadar battı Türkiye gelişme çabasını, **çevre**yi kirleterek ve **doğa**yı tahrip ederek sürdürüyor. **Çevre** Bakanlığı'nın "Türkiye'nin **Çevre** Sorunları" başlıklı raporuna göre, 14 termik santralden sadece ikisinde arıtma tesisi bulunuyor. 2 bin 900 yerleşim yerinden yalnızca yüzde 1.5'inde arıtma tesisi var. Diğerlerinin atık sularının yüzde 98.9'u doğrudan deniz, göl ve nehirlere veriliyor. İncelenen 9 bin 325 endüstriyel işletmenin yüzde 81'i arıtmasız. Denizler, nehirler ve tarım alanları hızla artan kirlilik yüzünden yok oluyor.			**Çevre** Ağır Yaralı	05.06.1998	Cumhuriyet	18
				-Genetik Sığınak - Kimyasal Sessizlik - Ağacı Gören Var Mı?	Yeşil Atlas (**Çevre** Özel Sayısı), 1. Sayı, Kasım 1998	Hürriyet	**19**
				-Gündemimizde Ağaç Yok - Ağaçların Geleceği - Torağın Üvey Evlatları	Yeşil Atlas (**Çevre** Özel Sayısı), 2. Sayı, Ekim 1999	Hürriyet	**20**
				-Sürüngen ve Amfibiler Ayaklar Altında - **Tatlı Su**da Alacakaranlık - Efsanenin Peşinde	-Yeşil Atlas (**Çevre** Özel Sayısı), 3. Sayı, Ekim 2000	Hürriyet	**21**

SONUÇ

Çevre kavramı bireysel ya da ülkesel olmaktan daha çok evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan çevre sorunları da evrensel bir nitelik taşımaktadır. Tartışmanın odak noktası ise; çevrenin kapsamı üzerinde yoğunlaşmaktadır, çevre kavramı genel anlamı itibariyle; insanın içinde yaşadığı ortamdır. Basit anlamda ise; doğaya ve içinde barındırdığı ekolojik ortamı ifade etmekte ve bu ortama kısaca ve canalıcı bir ifade ile, yaşamı destekleyen sistemler denilmektedir.

Türkiye de sürdürülebilir kalkınmanın temini için, ekonomik ve sosyal politikalarının yanında, çevre ile ilgili stratejinin geliştirilmesi,[192] çevreye yönelik yatırım kararları önceliklerinin belirlenmesi, ilgili kuruluşlar arasında işbirliğinin temellerinin oluşturulması ve uluslararası kuruluşlarca desteklenmek üzere, çevreyle ilgili yatırım programlarına veri sağlanması, amacıyla, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, yaygın bir katılım ile hazırlanma sürecine girmiştir. Bu amaçla kamu ve özel kuruluşlar yanında üniversiteler, sivil toplum örgütleri, belediyeler ve mesleki kuruluşlardan temsilciler çalışma gruplarına ve daha sonra yapılan bir dizi arama ve karar konferansına davet edilmişlerdir.

[192] Çevre Bakanlığı (1998) **"Türkiye Ulusal Gündem 21 Taslak Raporu"**, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) **"Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Raporu"**

Kentlerin ve kırsal yerleşmelerin altyapı sorunları Habitat'ın çevre konularıyla ayrılmaz konulardır. Sağlıklı yerleşimlerin gerçekleştirilmesi amacıyla, başta büyük şehirler olmak üzere diğer tüm yerleşim alanlarında finansman öncelikleri tesbit edilmelidir. Yerleşimlerde kişi başına düşen tüm çevre hizmetleri (fizik ve sosyal yapı) hesaplanmalı, bu konuda çağdaş insan yerleşimleri göstergeleri yörelerin özellikleri göz önünde tutularak çeşitlendirilmelidir. Kırsal yerleşmelerde çevre duyarlılığının arttırılması önemlidir. Türkiye'de çevre yönetimi ile ilgili kapsamlı bir politika ve eylem planı dökümanları olan Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) ve Ulusal Gündem 21 kararlarının yerel düzeyde uygulamaya yansıtılması için çalışmalar hızlandırılmalı, Habitat konularıyla örtüşen Yerel Gündem 21'ler geliştirilmelidir. Kentsel ve kırsal alanlarda çevre etiğimine uygun olarak sahipsiz hayvanların korunması için kurumsal ve hukuki düzenlemelerin biran önce sonuçlandırılması gerekmektedi.

Sonuç olarak, yetki ikamesi ilkesinin fiili bir sonucu olarak yerel yönetimlerin çevre politikası alanında hayati bir konumu bulunmaktadır, dolayısıyla yerel ölçekte çevre hakkının hayata geçirilmesi yerel yönetimlere özgül düzenleme ve önlemlere bağlıdır. Uluslararası düzeyde bir çevre hukukunun etkin olabilmesi için, her şeyden önce çevre değerlerinin uluslararası alanda bütün toplumların ortak varlığı olarak kabul edilmesi gereklidir. Bu değerlerin yok olması halinde, insanları nasıl bir felaketin beklediği bütün toplumlara anlatılmalıdır. Bu çalışmalar, toplumsal alanda çevre bilincinin artmasını sağlayacaktır. Eğer çevre

bilinci artarsa, çevreye ilişkin uluslararası düzenlemeler daha kolayca kabul görecektir.

Rekreasyon, insanların temel ve çağdaş bir ihtiyaçları olarak nitelendirilirken, insanın boş zamanı için değerli olan faaliyetleri eğitimleri, imkanları ve danışmanlık hizmetlerinin tamamını kapsamaktadır.[193] Bayer'e göre rekreasyon, kişiyi hayata bağlayan dinlendirici, eğlendirici, meşgul edici veya zevk verici olay ve eylemleri yapmak veya bu etkinliklere katılmak suretiyle ruhen ve bedenen bir canlılığı elde etmektir.[194]

Bütün girişimlere ve çabalara rağmen ilerleme haddinden fazla yavaş olmaktadır. Bunda hemen herkes hemfikirdir. Olan gelişmeler çoğunlukla kontrol yönündedir. Uygulanan politikalar ve teknolojiler, önleme ve ortadan kaldırma değil, belli bir seviyede tutma ve kötü etkilerinin yayılmasını kontrol biçiminde olmaktadır. Kapitalist sistemin ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmek için geliştirilmiş olan teknoloji ve teknolojik düzen bugün yapısal bakımdan ekoloji ve insan sağlığının bozulmasında sorunun çaresinden çok daha fazla nedeni olmaya devam etmektedir.

---

[193] RUSKİN, John, **"The Seven Lamps of Architecture"** Evcrymans Ubrary. London 1956, s. 18

[194] AKESAN, A. **"Açıkhava Rekreasyonunda Yaş ve Öğrenim Etkilerinin Rekreasyonel Eylemler Üzerinede Etkiler"**, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B. XVIII (1), 1978, s.30

Son yüzyılda iletişim araçlarının gelişmesi ve etkin kullanımı ile dünya bağlamında ekonomik, sosyal ve siyasal küreselleşme yanında, özellikle etkisi daha yoğun olarak görülen kültürel küreselleşme yaşanmaktadır. Kültürel küreselleşmenin boyutu, uydu yayınları vasıtasıyla medyanın etkinliğini de artırmaktadır. Bugün dünyamız görsel ve yazılı medyanın aracılığı ile küresel bir köye dönüşmüştür. Günümüzde dünyanın her yerinden haberdar olmak mümkündür. Ancak sunulan bilgiler tek boyutludur ve bireylerin bu bilgilerin doğruluğunu teyit etme güçleri pek yoktur. Küreselleşen dünyada bilgi ağını kuranlar, genelde gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkeler bazı bilgileri, diğer ülkelere ya da kitlelere ulaştırırken kendi kültürel ürünlerini de ihraç etmektedir.[195] Dolayısıyla teknolojinin geliştirdiği medya ağında, kültürel bilgi üretimini elinde bulunduran güçlü ülkelerin "kültürel kodları" ve "kültür modelleri" diğer ülkeleri etkilemektedir. Türkiye bu durumdan önemli ölçüde etkilenmektedir.

Günümüzün en yaygın kitle iletişim aracı olan televizyon, insanlara bir yandan, hem görsel hem de işitsel uyaran sunarken, bir yandan da gerçek dünyalardan sanal dünyalara kadar bir çok durumu göstermektedir. Bunların sonucu olarak da dünyaya açılan bir çeşit pencere görevini üstlenerek bir çok evde baş köşededir.

[195] McQUAİL, Deniz&WİNDAHL, Sven(1997). Kitle İletişim Modelleri (çev: Konca Yumlu).Ankara: İmge Kitabevi. S.259

Televizyonun tüm insanlar, özellikle de çocuklar üzerinde görsel ve işitsel bir materyal olarak pek çok olumsuz etkileri olduğu tartışılmaktadır. Televizyonun fonksiyonlarından birisi olan; izleyiciyi eğitme fonksiyonu, ülkelerin yönetim ve yaşayış tarzlarına, ülkedeki eğitim anlayışı ve eğitim politikasına, ayrıca televizyon istasyonlarının yönetim biçimlerine bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Televizyon ve Radyo ile eğitim, değişik ölçütlere göre, farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Bu sınıflamalar açısından, televizyonun haber ve bilgi vermeye yönelik programları, "tamamlayıcı eğitim" grubunda yer almaktadır. Tv ve Radyo programları arasında, mesleklerle ilgili bilgi ve becerileri aktaran; bireyi belirli alanlara yöneltmeyi amaçlayan; teknolojik gelişmelere ve gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan duruma uyum göstermeye yardımcı olan; bireyin ufkunu genişletmeyi amaçlayan, bireyin demokratik yaşayışta yerini almasını sağlayan, temel bilgileri aktaran ve bireyleri çeşitli konularda aydınlatan programlar, "yaygın eğitim" kapsamına girmektedirler.[196]

Günümüzde kültür ürünleri kitle iletişim araçlarıyla yayılmağa başlamıştır. Bu bir noktada teknolojinin sözlü geleneğin işlevini üstlenmesidir. Teknoloji, geleneği yayan gezginci kültür taşıyıcılarının yerini alarak geleneğin dar çevrelerde sıkışıp kalmasını önleyerek yayılmasını sağlamıştır. Günümüzde

[196] Aziz, A. (1982). Radyo Ve Televizyonla Eğitim, Ankara: A.Ü.E.F. EFAM Yay. 2.

kültür yeni ortamlara, yeni şartlara uyum göstermeğe, gelenek dışı düşüncelerle beslenmeğe başlamıştır. Bu olgu geleneksel kültürü de etkilemiştir.

Eğitim alanı için gereksinim duyulan yeni bir yöntem bilinmektedir. Araçların temini mümkündür. Önemli olan, eğitim alanındaki uygulamaların değişen şartlara, ortama, birey ve toplum ihtiyaçlarına göre yenilenmesi gereği ve bunun da var olan imkanlarla mümkün olabileceğidir. Eğitimin otomotikleştirilmesinde karşılaşılan en önemli sorun ise, kültür ve insan etkileşiminin sürdürülmesi ve gerekli önemi koruyarak devam etmesidir. Temel eğitimin kapsamı, düşünme ve haberleşme yetenekleri, beceri kazandıran yetenekler, çevre ve kişi sağlığı ile ilgili bilgiler, doğal sürecin ve fiziksel çevrenin bilinmesi ve anlaşılması ile ilgili bilgiler, kişinin değer yargı ve insiyatifi ile yaşayabileceği modern bir evrene uyumunu sağlayan niteliklerin geliştirilmesi, korku ve baskıdan uzak farklı görüşlere sahip olma yada duygusallık gösterme özgürlüğü ile ilgili bilgiler, ruhsal ve ahlaki gelişme, dini inanışların ve törelerin toplum yaşamına uygulamada davranışını kazandırma ile ilgili bilgiler, sonuç olarak kişinin modern yaşam gerekleri olan hususlarda eğitilmesi olarak özetlenebilir.

Çevre için eğitimin, ilk tanımında, biyofiziki çevre ve sorunları konusunda bilgi sağlayan, sorunların çözümlenmesini yönlendiren ve bireylerde bu boyutlarda davranış değişikliği kazandıran bir eğitim olarak belirlendiğini görmekteyiz. UNESCO ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın 1990 yılında ortaklaşa düzenledikleri Türkiye Çevre Eğitimi Ulusal Çevre Strateji ve Uygulama

Planları Semineri'nde Çevre İçin Eğitim, bireylerde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, olumlu, kalıcı davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması, aktif katılım sağlanması ve sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanmaktadır.

Tiflis Konferansı'nın ve önerilerinin, Çevre İçin Eğitimin doğasını, amaçlarını, ilkelerini ve uygulama çerçevesi ile çizgilerini belirlediğini görmekteyiz. Tiflis Konferansı'ndan bu yana, çevrenin bir "bütün" olarak bir doğa ile insan eylemlerinin sonucu olan özellikleri aynı anda içermekte olduğu anlayışı kabul görmüştür. Bu anlayışta Çevre İçin Eğitim, eğitimin pratik çevre sorunlarının çözümüne, disiplinlerarası bir yaklaşımla ve her bireyin ve toplumun etkin ve sorumlu katılımını sağlayarak yönelmiş bir konusu ve uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Çevre İçin Eğitim, bireyin ve halkın çevrelerinin bilincini kazanacakları, bugünün ve geleceğin çevresel sorunlarını, birey veya topluluk olarak çözmede gerekli azim ve sebatla eylemde bulunabilmeleri için bilgiler, değerler, beceriler ve deneyimler edinebilecekleri kalıcı bir eğitim sürecidir. Kuşkusuz böyle bir amaca yönelik Çevre İçin Eğitim, toplumun ekolojik, toplumsal ve ekonomik gerçekleri ile toplumsal kalkınma amaçlarını dikkate

alma ve kapsama durumundadır.[197]

Çevre İçin Eğitim, tüm vatandaşlara, çevreye etkili olan meslek mensuplarına ve gruplara, çevre problemleriyle ilgili olan akademik, teknik meslek sahiplerine hitap etmelidir, gerek yaşam ile ilişkilendirilerek ele alınmalı ve uygulanmalıdır, vatandaşı çevre sorunları ve tehlikeleri ile korkutmaktan, tehdit etmekten çok, bilgilendirmeyi, bilinçlendirmeyi ve uyarmayı amaçlayacak biçimde planlanmalıdır, örgün eğitim sistemi ve kuruluşları içinde ve dışında kitle iletişim ortam ve araçları olarak sayılan TV, radyo, gazete, dergi, sinema, konferans, kongre, değişik kampanyalar (ağaç dikme, çevreyi temizleme, çöp toplama, yeşil kuşak uygulamaları, doğada spor etkinlikler vb.), yarışmalar gibi ortam ve araçlardan yararlanmalıdır, ekonomik, toplumsal ve ekolojik konulu etkinliklerde karar verici ve katılımcı bireylerin, sorumluların yetişmesine olanak sağlamalıdır.[198]

Radyo ve televizyon eğitim yayınları konusunda değişik kıstaslar göz önünde bulundurularak ayırımlar yapılabilir. Bunları kısaca Örgün Eğitim ve Yaygın

---

[197] TÇV, **Çevre Eğitimi "Çevre İçin Eğitim Toplantısı" 25-26 Ocak 1993"**, Prof. Dr. ÖZOĞLU ÇETİN, Süleyman **"Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim"**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, s.65-67

[198]ÇETİN ÖZOĞLU, Süleyman, **"Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim"** , A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, s.71-72

Eğitim olarak ikiye ayırabiliriz.[199] Bugün artan bir hız ve yoğunlukla, radyo ve televizyonun hem örgün eğitimde, hem de yaygın eğitimde kullanılması söz konusudur. Tek yönlü iletişim olmasından kaynaklanan sakıncaları, sınırlılıkları çeşitli yöntemlerle giderilmeye çalışılmaktadır.

Özetlemek gerekirse, radyo ve televizyonda yer alan eğitici nitelikteki yayınların türleri, farklı ölçütlere göre sıralanabilmektedir. Bu türlerin saptanmasında o ülkenin pek çok özelliği, şartı bu saptamada etkili olmaktadır. Özellikle, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, coğrafik yapısı, yerleşim düzeni hangi tür eğitime, hangi izleyici kitlesine yönelik olacağını belirlemektedir. Ancak, burada belirtilmesi, vurgulanması gereken önemli husus, anılan bu türlerin tümünün yada bir bölümünün tam olarak yayınlarda ele alınmadığıdır. Bir başka deyişle, bugün radyo ve televizyon yayınlarında yer alan eğitici yayın türleri, bu sayılan, açıklama yapılan yayın türlerinin bir sentezi gibidir.

Kitle iletişim araçları, eğitimde önemli bir role sahiptir. Özellikle ekonomik kaynakların sınırlılığı nedeniyle, toplumun her kesiminin eğitim sunusundan yararlanması, istenilen ölçüde olanaklı olamamaktadır. Ayrıca, ulaşım, nüfus ve coğrafi koşullar da eğitimin yeterli ölçüde sağlanmasını engelleyen etmenler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, toplumun belli konularda

[199] J.Greenfell, WİLLİAMS, **Radio in Fundemental Education**, UNESCO, 1955, S. 13

aydınlatılmasında ve eğitsel yayınlarla bilgi sahibi olmasında kitle iletişim araçlarının önemi gözardı edilemez.[200] Günümüzde kitle iletişimi yoluyla eğitim yapılması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak yoğun biçimde kullanılmaktadır. Ancak, bu kullanımda, topluluklar arasındaki farklar belirleyicidir. Geri kalmış ülkeler, eğitim sorunlarının çözümünde doğrudan bu araçlardan yararlanmayı hedef alırken, gelişmiş ülkeler, bu araçlardan eğitimde yararlanmayı, geleneksel eğitim yöntemlerine yardımcı olmak üzere yeğlemektedirler. Daha üst düzeyde eğitim amacı ile bu araçlar kullanılmaktadır.

Kitle iletişim araçları ile yapılan eğitimin özelliklerine kısaca değinmekte yarar vardır. Ancak, burada bir noktayı hatırlatmak gerekir: Bu araçlar içerisinde eğitimde en yoğun olarak kullanılan araçlar, kitle iletişimi yazılı olmayan araçlardır. Bunların başında da radyo ve televizyon ile sinema gelmektedir. Bu bağlamda, özelliklere değinirken, bu özelliklerin bir bölümünün elektronik ve görüntülü araçlarla yapılan kitle iletişimi için olduğunu da belirtmek gerekir.[201]

1. Kitle iletişim araçlarıyla "yapılan iletişim aynı anda çok geniş kitleye yapılır. Bu iletişimden belirli asgari koşulları yerine getiren herkes yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, yerleşim farklılığı, ırk, dil, din farklılığı gözetilmeksizin yararlanabilir.

---

[200] CELEP, Cevat, **HALK EĞİTİMİ Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Tehlikeler**, Ankara, 1995. S.94

[201] Aziz, A. (1987). Radyo Ve Televizyonla Eğitim, Ankara: A.Ü.E.F. EFAM Yay. 2. S.72

2. Bu özelliğin doğal bir sonucu olarak da, eğitimdeki çeşitli eşitsizlikleri ortadan kaldırabilir. Bu eşitsizliklere örnek olarak cinsiyet, bölgelerarası farklılık, köy-kent, uzman, araç-gereç, ulaşım gibi eğitimi olumsuz yönde etkileyebilecek koşulları ortadan kaldırabilir.

3. Bu tür eğitim, geleneksel eğitime göre daha günceldir. Yaşanılan dünyayı, sorunları ortaya koyar, tutucu değildir.

4. Eğitimde önemli bir teknik olarak verilenin örneklerle gösterilmesi, bu araçlarla ve özellikle görüntüye dayanan televizyon, video ve film yöntemi ile çok sayıda verilebilir ve bu da eğitimin daha etkili ve akılda kalıcı olmasını sağlar.

5. Geleneksel eğitimdeki öğretmen öğesi olmadığından "öğretmen-öğrenci psikolojisi" yoktur. Birey tüm olarak doğrudan bu araçlarla karşı karşıyadır.

6. Bu araçlardan yararlanma geleneksel eğitimde olduğu gibi sürekli bir yerde bulunmayı gerektirmez. Az bir çaba ve harcama ile bu tür eğitimden yararlanma olanağı vardır. Bu daha çok radyo ve televizyon ile yapılacak eğitim için geçerlidir.

7. Kitle iletişim araçları ile yapılan eğitim tek yönlüdür. Anında iletinin alınıp alınmadığı, alındı ise öğrenilip öğrenilmediği anlaşılmaz. Geriye bildirim burada hemen görülmez. Bunun için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Ancak, yüz yüze iletişimde olduğu gibi hemen ölçülmez, tepki alınmaz.

8. Bu yolla gelen iletişimler, bireyde öğrenme istek ve güdüsü yaratır. Bireyin o günkü yaşamında gereksinme duymadığı, çağdaş toplumun bireyi olmasından dolayı gerekli olan bilginin öğrenilmesi ya da bir yeteneğinin geliştirilmesi söz konusu olabilir. Oysa ki geleneksel yöntemle eğitimde bu oldukça sınırlıdır ve bireysel düzeyde dar sınırda kalır.

9. Kitle iletişimi yolu ile yapılan eğitimin sınırlılığı, geleneksel eğitim gibi tüm duyu organlarına yönelik bir öğrenmeyi içermemesidir. Yalnız görsel araçların kullanımı ya da yalnızca işitsel araçların veya yazılı araçların kullanımı ile yapılan eğitimde bir takım eksikliklerin olacağı, dolayısıyla eksikliği gidermek gerektiği açıktır.

KAYNAKÇA

1- “Subsidiarity principle” prof. Dr. Ruşen Keleş tarafından **“Yerellik ilkesi”** ya da **“hizmette Halka Yayınlık İlkesi”** biçiminde kullanılmaktadır, Bkz. Ruşen Keleş **“Hizmette halka yakınlık İlkesi ve Yerel Yönetimler”**, **“Çağdaş Yerel Yönetimler”**, Cilt 4, Sayı 1, Ocak 1995, Passim

2- 2 SONNENFELD. David A. and MOL. Artur P.J. **“Globalization And The Transformation Of Governance An Introduction”**, American Behavioral Sciertist, 2002, s.1323

3- **2001Yılı Başında Milli Eğitim**, Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2001, s. 56

4- A. Sudi BÜLBÜL, **“Dünyada ve Ülkemizde Yaygın Eğitim”**, Yaygın Eğitim ve Sorunları, Ankara:Türk Eğitim Derneği Yayınları, 12-13 Kasım 1987, s. 17. 28

5- A. Yaşar Sarıbay, **“Kültürel Bir Olgu Globalleşme”**, Küreselleşme, İstanbul: Ufuk Yay, 2002, S.48-50

6- A.D Smith, **“Milli Kimlik”**, Çev.B.S.Şener,İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, S. 176-177

7- ACAR, Belkis, “Doğa Korumasında Eğitimin Önemi”, **“Tabiat ve İnsan”**, S.21, Ankara, 1982, s. 32

8- AKESAN, A. **“Açıkhava Rekreasyonunda Yaş ve Öğrenim Etkilerinin Rekreasyonel Eylemler Üzerinede Etkiler”**, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B. XVIII (1), 1978, s.30

9- Alan Swingewood, **"Kitle Kültürü Efsanesi"**, Çev.A.Kansu, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları,1996,S.16-17

10- ALPAGUT, Berna, **"İnsan, Çevre, Toplum"**, İmge Kitabevi yayınları, Ocak 1992, s.81

11- ALTAN, Mehmet, **"Savunma da Globalleşebilir mi"**, Power, (Ocak 1998) S.32

12- Atay, M. Ve E. Ç. Öncü (2006). **"Elektronik Bakıcı Televizyon"**, http://http://www.isnet.net.tr/channels/egitim/okul_oncesi/telvizyon.asp,16,02,2006.

13- Aydın, Mehmet S., **"Küreselleşmeye Genel Bir Bakış**", Küreselleşme, Ufuk kitaplaı, İstanbul 2002, S. 21-22

14- AYHAN**,** Serap, **"Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu 1886-1978 ve Halk Eğitim ile İlgili Görüşler"** A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 23, 1. 1990. s. 290

15- Aziz, A. (1987). **"Radyo Ve Televizyonla Eğitim"**, Ankara: A.Ü.E.F. EFAM Yay. 2. S.72

16- Aziz, A. **"Radyo ve Televizyonla Eğitim"** , Ankara: A.Ü.E.F. EFAM, 1982,Yay. 2.

17- AZİZ, Aysel, **"Onuncu Yıla Armağanı"**, Siyasal Bilimler, İletişim Fakültesi, Ankara,Nobel Yayınevi, 2007, s. 359

18- AZİZ, Aysel, **"Radyo ve Televizyona Giriş"** ,Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, 154 sf, s. 52

19- BAECHLER, Günter, Catherina SCHİEMANN RİTTRİ, **"Umweltflüchtinge als Konflikpotential"**, Günther Baechler (Hrsg),

Umweltflüchtlinge Das Konflikpotential von morgen?, Münster, agenda Verlag, 1994, s. 12-13

20- BAKER, Robert ve BALL, Sandra, **"B. Amerika'da Kitle İletişim Araçlarının Evrimleşmesi"**, Çev., SERTAR, Nuray, E.İ.T.İ.A. Televizyon İle Öğretim ve Eğitim Fakültesi, **KURGU**, Sayı:2, Ekim 1979, s.219-273

21- BANERJEE, Bobby, **"Who Sustains Whose Development? Sustainable Development and the Reinvention Of Nature"**, Organization Studier, Volume 24, Number 1, 2003, January U1, p.144

22- BIÇAKÇI, İlker, **"İletişim ve Halkla İlişkiler"**, MediaCat Yayınları, Ankara, 1998, s., 37-38

23- BITTNER, John R., **"An Introduction Mass Communication"**, 4th.Edition, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, Nee Jersey, 1986, s.95

24- BİLHAN, Saffet, **"Eğitim Felsefesi Kavramı Çözülmesi"**, Cilt 1, Birinci Kısım, A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, Ankara 1991, s. 52

25- Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı raporu, Rio de Janerio (3-14 Haziran 1992)

26- BODUR, Sait, "Çevre ve Eğitim", **"Türkiye'de Çevre Durumu ve Çevre Eğitimi"**, Çevre Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 1990, s. B.3

27- BRECHER, Jerwy, **"Global Village or Global Pillage?" World Politics** 94-95, Annual Editions (Editor Helen E.PURKITH) S. 48-50

28- C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2 s. 147-149

29- CELEP, Cevat, **"HALK EĞİTİMİ Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Tehlikeler"**, Ankara, 1995. S.94

30- CROUCHER, Shella L. **“Globalization and Beionging: The Politics of İdentity a Changing World”**, Rowman and Littlefield, 2004, s.10

31- ÇETİN ÖZOĞLU, Süleyman, **“Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim”** , A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, s.71-72

32- Çevre Bakanlığı (1998) **"Türkiye Ulusal Gündem 21 Taslak Raporu”**, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) **“Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Raporu”**

33- Çevre Bakanlığı (Tarihsiz) çalışmaları (Çoğaltma), Ankara.

34- Çevre Bakanlığı, **“Gönüllü Çevre Kuruluşları Bölgesel Koordinasyon ve Bilgilendirme Toplantıları”** , Ankara, (2002)

35- Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı. Retrieved 14.11.2004, web:http://www.izmircevre.gov.tr/

36- DAĞLI, Nevzat, **“Çalışma Yaşamının Demokratikleşmesi Açısından Basınımızın Görünümü”** , A.Ü. B.Y.Y.O. , YILLIK, 1982, S.30

37- DIERKES, Meinolf, Volkmar HARTEJ, **“Internationale Aspekte der Umweltpolitik”**, Konrad BUCHWALD, Wolfgang ENGEL HARDT (Hrsg), Handbuch für Planung, Gestaltung und Schutz der Umwelt, Bend 4-Umweltpolitik, München, BLV Verlagsgesellschaft, 1980, s. 92

38- DİKMEN, Selahattin, **“Bizim Ali”**,Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1996, s. 24-25

39- DİNÇER, Meral, **“Çevre bilincinin Oluşmasında Çevre Eğitiminin Rolü”**, Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988, s. 109

40- Doç. Dr. KARAKÜÇÜK, Suat, **"Rekreasyon Kitabı"**, Baskı 1997, s. 54

41- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) 1997, "UÇEP"; **"Arazi Kullanımı ve Kıyı Alanlarının Yönetimi"**, "Grup Raporu"

42- DPT 1997, **"Arazi Kullanımı ve Kıyı Alanlarının Yönetimi"**

43- Dr. GÖRMEZ, Kemal, **"Türkiye'de Çevre Politikaları"**, Gazı Büro Yayını, Ankara, 1991,s.8-9

44- DRUCKER, peter F. , (Çev. Birtane KARANAKÇI), **"Yeni Gerçekler"**, T. İş Bankası Yayınları Tarih Dizisi:25, Ankara, 1996, S.117-119

45- Ebbesson, J. 2002. Background Paper No. 5: Information, Participation and Access to Justice: **"The Model of the Aarhus Convention"**. Joint UNEP-OHCHR Expert Seminar on Human Rights and the Environment. Cenevre. (Erişim: 01.10.2008). s.111

46- EERKAN, Halil, **"Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması",** Adana, Gürpınar Matbaası, 1975, s: 4.

47- EGELİ, Gülün, Av. , **"Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları"**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Kasım 1996, s. 78-79

48- EMERY, Edwin-AULT, Phillip H. and AGEE, Warren k. **"Introduction to Mass Communication"**, New York, 1971, s.202

49- Erdoğan ve Ejder,**"Çevre Sorunları: Nedenler ve Çözümler"**,Ankara Doruk Yayınevi,1997,S.50

50- ERDOĞAN, Ahmet, XIII. Milli Eğitim Şurası,Ankara: **"Çıraklık ve Yaygın Eğitim genel Müdürlüğü"**, Mesleki ve Teknik Açık Öğretim Okulu matbaası, 1990, s. 106.

51- ERGUN, Lalegül, **"Ortaöğretimde Çevre İçin Eğitim"** , Doktora Tezis, . 50-51

52- ERKAN Hüsnü, **"Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 1998, S. 147

53- ERTEKİN, Yücel, **"Halkla İlişkiler"**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara, 1986, s.90

54- ERTÜRK, Hasan, **"Çevre Bilimlerine Giriş"**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 1996, s.208

55- ESER, Uğur, **" Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?"**, **Ekonomik Yaklaşımı**, Cilt 6, Sayı 17, Yaz 1995, S.10

56- F.Nietzsche, **"Twilight of The God"**,W.Kaufman(Der), The Portable Nietzsche, New York, 1954, S.545

57- FALKNER, Robert, **"Umweltzerstörung und ökonomische Entwicklung in der Dritten Welt-ein Verteilungsproblem"**, Viertel jahresberichte, Nr.126, Dezember 1991, s.395

58- FİDAN, Nurettin ve ERDEN, Münire, **"Eğitime Giriş"**, Alkım Yayınları, Ankara, 1998, s. 134

59- FİROR, John, **"Değişen Atmosfer"**, Çeviri, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü Yayınları no:92(7), 1992, s. 75

60- GÖKDAYI, İsmail, **"Çevrenin Geleceği" Yaklaşımlar ve Politikalar**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Şubat 1997, s. 20-22-36-37-61

61- Günay (Umay), 1999, **"Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Halk Kültürü"**, Osmanlı Kültür ve Sanat C.9 Yeni Türkive Yayınlan, Ankara, S.24

62- Hamamcı, Can, **"Çevrenin Uluslararası Boyutu"** İnsan Çevre Toplum,Der: Ruşen Keleş, İmge Yayınları, Ankara, (1997) s.401.

63- HEİNZ, Lufer, **"Sanayileşme Sürecinde Eğitim"**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi.1989. 22,2. s: 839.

64- HIEBERT, Ray Eldon-UNGURAIT, Donald F. and BOHN, Thomas W., **"An Introduction To Modern Communication**: **MASS MEDİA"** , David McKay Company Inc, New York, 1974, s.205- 216- 219- 279

65- HIRST, Paul ve THOMPSON, Grahame, **"Küreselleşme Sorgulanıyor"**, 66- Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Ankara: Dost Kitabevi, 2000, s. 8

http://www.istanbul.edu.tr/iletim/index.php?tm=7&sahypa=habaroka&haberno=470&tarih=20050101&PHPSESSID=84ac50710140dbf94752cc9f02724141, 16.02.2006

67- J.Greenfell, WİLLİAMS, **"Radio in Fundemental Education"**, UNESCO, 1955, S. 13

68- KAPLAN, Ayşegül, **"Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları"**, a.g.e. , s. 29-38-41-43-44-46-47-48-111-112

69- KAPLAN, Ayşegül, **"Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları"**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı yaynları, No:18, Ankara, 1997, s. 23-28

70- KAPLAN, Ayşegül, **"Wie laesst sich Umweltschutz als Querschnittsaufgabe in der Verwaltungsorganisation umsetzen?"**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mart, 1994.

71- KAYA, Yahya Kemal, **"İnsan Yetiştirme Düzenimiz"**, Ank. 1977, s.11

72- KAYA, Z., TOLUN, A.A., **"Transgenik Organizma Kullanımının Sonuçları"**, Bilim Teknik Dergisi, Eylül Sayısı, 2000, s. 52

73- KEETON, Gould, **"Genel Biyoloji 1.Cilt"**, Çeviri: Demirsoy, Ali., Türkan, İsmail, Palme Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara, 1999, s.54

74- KELEŞ, Rüşen ve Hamamcı, Can, **"Çevrebilim"**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 169

75- KELEŞ, Rüşen, HAMAMCI, Can, **"ÇEVREBİLİM"**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ekim 1998, s. 25-35-36-39

76- KEYDER, Çağlar, **"Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik"**, Ed: Sibel Bozdoğan- Reşit Kasaba, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1999, s.31

77- Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunlarını Araştırma Derneği, **"Ankara Kültür-Sanat Etkinlikleri Rehberi"**, Aralık 2004, Sayı:114, s.39

78- Kiss, A. 1992 , **"An Introductory Note on a Human Right in Environment"** , Weiss, E.B. (ed). Environment Change and International Law: New Challenges and Dimensions. Tokyo: United Nations University Press.

79- Kongar (Emre),1997, **"Küresel: Kültür"**, Kaynak: www.kongar.org/makaleler/mak_ku.phb.

80- KONGAR, Emre, **"Kültür Üzerine"** Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993, s. 72

81- KONGAR, Emre, **"Küresel Terör ve Türkiye"**, Remzi Kitabevi, Kasım 2001, s. 29-35-38-40

82- KONGAR, Emre, **"Küreselleşme ve kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür"**, Kaynak: www. Kongar. Org/makaleler/mak_ku.phb. 1997 s.29-30-31

83- KOTLER Philip, Somkid JATUSRIPITAK, Suvit MAESINCEE, **"Ulusların Pazarlanması (Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım)"** (Çev: Ahmet BUĞDAYCI), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 114

84- KÖKSAL, Ülker, **"TRT Kurumunun Ekonomik, Kültür ve Toplunsal Kalkınmadaki Rolü"**, TRT Ankara, 1971

85- McQUAİL, Deniz &WİNDAHL, Sven(1997). **"Kitle İletişim Modelleri"**, (çev: Konca Yumlu).Ankara, 1997, İmge Kitabevi. s.259

86- MEB, **Onüçüncü Milli Eğitim Şurası**. "Raporlar, Görüşmeler, Kararlar", Ankara: Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Meslek ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası, 1990, s. 58.

87- MEB. **"Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Çalışmaları",** Ankara, 1984, s. 30

88- MEB. Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Çalışmaları, s. 31.

89- Neunter Bericht zur Entwicklungspolitik der Bundesregierung, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, Auszüge zum Thema Umwelt, Drucksache 12/4096, s.18

90- ONİŞ Ziya ve ERDOĞDU M., **"11 Eylül ve Dengeli Küreselleşme"**, Foreign Policy (Turkish Edition) Vol. 19 (January-February) 2002. http://home.ku.edu.tr/~zonis/11%20 Eylul.rtfır.

91- OTSUBO, Shigeru, **“Globolization- A New Role for Developing Countries in an Integrating World”** , The World Bank, Policy Research Working Paper 1628, 1996, S.1

92- Özdek, E. Yasemin , KILIÇ, Selim, **“Çevre Hakkı”**, TODAİE Y.,(1993) Ankara.s.148

93- Özgen, M., **“Radyo ve televizyonda Eğitim Yayınları”**, (Yay. Haz.: C. Kavcar), Kitle İletişim Araçları Ve Eğitim Sempozyumu, Ankara: A.Ü. E.B.F., 1985,Yay. 137, s.20-22.

94- ÖZİNÖNÜ, Kemal, **“Çevre Eğitiminin Çevre Sorununun Çözümüne Ekonomik Katkısı”**, **“Çevre Sorunlarının Çözümlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Kaynak Sağlama Sempozyumu”**, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği Yayını, Ankara, 1983, s. 60-61

95- PAULK, J. **“Environ. Sci. Technol”**, 1988, 22, 25.

96- Pazarcı, Hüseyin, **"Avrupa Topluluğu’nda ve Türkiye’de Çevre Mevzuatı"**, (1991), Ank, TÇV Yayınları, s.62

97- Radyo Dairesi Başkanlığı, **“2000 Yılı Türkiye Radyoları Söz ve Müzik Programları Yapım ve Yayın Uygulama Talimatı”,** Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

98- ROBERTSON, Roland, **“Globalrzatıon Social theory And Global Culture”**, London, 1992, s.78

99- RUSKİN, John, **“The Seven Lamps of Architecture”** Evcrymans Ubrary. London 1956, s. 18

100- SAVRAN, Sungur, **"Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?" Sınıf Bilinci**,(Kasım 1996)S. 16

101- SCHONFELD, C.; Disinger, J. **"Envirron, Sci. Technol"**. 1978, 12, 28

102- SCHÖNWIESE, Christian-Dietrich, **"Weltweite Klimaaenderung durch den Menschen"**, Peter J. OPTIZ (Hrsg), Weltprobleme, 3. Auflage, Bonn, Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 1990 , s.110

103- Shelton, D. 2001**. "Environmental Rights"**. Philip, A. (ed). People's Rights, Oxford: Oxford University Press: 185-258.

104- SIMONIS, Udo E., **"Globale Umweltprobleme und zukunftsfaehige Entwicklung"**, Aus politik und Zeitgesschichte, B.10 (Maerz 1991), s.5

105- SLAUGHTER, Matthew J. and SWAJEL, Phillip**, "Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?"**, **Economıc Issues**, Washington D.C., 1997, S.4

106- Şengül, M., Bir Çevre Yönetimi Aracı Olarak **"Çevre İçin Eğitim"**, Amme İdaresi Dergisi, (2001), sayı 34, s. 138.

107- T. Decaigny. **"Le Perfectionnement et le Recyclage des Enseignants Par la Radio et Par la Television",** CİME, CİEM, Paris, Unesco, 1976, s.73.

TAKIŞ, Taşkın, **"Kimliklerle Buluşma"** Doğu ve Batı, Yıl: 6, Sayı 23, Temmuz 2003, S. 7

108- TÇV, **Çevre Eğitimi "Çevre İçin Eğitim Toplantısı" 25-26 Ocak 1993"**, Prof. Dr. ÖZOĞLU ÇETİN, Süleyman **"Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim"**, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, s.65-67

109- Temel Türkçe Sözlük s. 315

110- TOBB, **"Çevre kurulu Raporu"**, TOBB Yayını, 1993, s. 132-133

111- TOK, Nafiz, **"Kültür, Kimlik ve Siyaset"**, Istabul: Ayrıntı Yayınları, 2003, S. 22-23

112- TOKGÖZ, Oya, **"Temel Gazetecilik"**, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., 476, Ankara, 1981, s. 6

113- Topuz, H. (1985). **"İletişim Araçlarının Eğitimde Kullanılmasında UNESCO Deneyimleri"**, Kitle İletişim Araçları Ve Eğitim Sempozyumu, (Yay. Haz.: C. Kavcar), Ankara: A.Ü. E.B.F. Yay. 137, s.10-14.

114- TORTOP, Nuri, **"Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Önemi ve Uygulanması ve Kalkınma Planlarındaki Yeri"**, G.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 1990, s.74

115- TOZLU, Necöettin, **"İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma"** İstanbul, MEB Yayınları, 1989, s. 105.

116- TRT, Televizyon Dairesi Başkanlığı, **"Televizyon Programları Yapım Uygulama Talimatı"**, T.C., Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü- Ankara, Ekim 1999-Ekim 2000

117- TUZCUOĞULLARI E.Barbaros, Yüksek Lisans Tezi, **"Sağlık Bilimleri Enstitüsü"**,Gazi Üniversitesi, Ankara, 1996, s. 42

118- Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV), Retrieved 29.11.2004, web: http://www.turcev.org.tr/turcev/turcev.htm

119- Türkiye Çevre koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK), Retrieved 14.11.2004, web: http://www.turcek.org.tr/

120- Türkiye Çevre Vakfı (2001).

121- Türkiye Çevre Vakfı, **"Çevre Eğitimi"**, "Çevre İçin Eğitim toplantısı", TÇV, 25-26 Ocak 1993, s. 162

122- Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) Retrieved 06.12.2004, web: http://www.tema.org.tr/tr

123-Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu, **"TRT Genel Yayın Planı Ekim 1999-Ekim 2000"**, Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, 1999-2000, s.1-27

124- Türkoğlu, A. (1984). **"Alfabetizasyonda Radyo Ve Televizyonun Rolü"**, A.Ü. EBF Dergisi, Cilt: 17, Sayı:1-2, s. 403-407.

125- UNESCO-UNEP, **"Çevre Eğitim ve Öğrenimi Kongresi"**, Moskova, 1987, Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 1988, s. 18

126- United Nations **"Agende 21"**, United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) held in Rio de Janerio, Brazil, 3 to 14, 1992

127- United Nations **"Raport of the World Commission on Environment and Development"**, General Assembly Resolution 42/187.11, 1987

128- United Nations, **"Development Programme, Annual Report 2008 Capacity development Empowering Pepole and İnstitutions"**, New York, 2008, p.11

129- Ural, Serpil, **"ABC Çevre"** Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1996, s.12-19

130- ÜNDER, Hasan, **"Çevre Merkezci Görüş ve Çevre Eğitimi"**, A.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1991, s. 76-77

131- VARIŞ, Fatma, **"Eğitime Giriş Ders Notları"**, Ank. Eğt. Fak. 1975, s.15

132- Von WALTERSKIRCHEN, Martin P., **"Bemerkungen zur Umwelt politik"**, Chirstopher HORN, Martin P. Von WALTERSKIRCHEN, Jörg WOLFF (Hrsg), Umweltpolitik in Europa, frauenfeld, Verlag Huber, 1973, s. 9-20-57-60

133- Von PRITTWITZ, Volker, **"Drei Ansaetze zur Analyse internationaler Umweltpolitik"**, Beate KOHLER-Koch (Hrsg), Technik und internationale Politik, 1. Auflage, Baden-Baden, Nomos Verlagsgessellschaft, 1986, s.490

134- Von PRITTWITZ, Volker, Klaus Dieter WOLF, **"Die Politik globaler Güter"**, Volker von PRITTWITZ (Hrsg), Umweltpolitik als Modernisierungsprozess, Oplanden, Leske und Budrich, 1993, s.201-206

135- W.ZEİFER, Thomas, **"Encyclopedia of American Foreign Policy Ed."**, Richard Dean Burns, Alexander De Conde, and Fredrik Logvell, vol. 2, 2nd ed, New york; Charles Scribner's Sons, 2002, p.135

136- WATERS Malcolm ,**"Globalization"**, Routledge, London, 1995 ,s.94

Wates, J. 2005. **"The Aarhus Convention: A Driving Force for Environmental Democracy"**. Journal for European Environmental & Planning Law 1/2005: 2-11. s.3

137- WÖHLCKE, Manfred, Umweltzerstörung in der Dritten Welt, München, Back'sche Reihe, 1987.

138- www.EKOLOJI.ORG.TR.TC.İŞBİRLİĞİ, www. Gezegenimiz.com

139- www.toki.gov.tr/habitat/ulusal/thf1sonuc.doc

140- Yaşamış, Firuz Demir, **"Çevre Yönetiminin Temel Araçlar"**, İmge Yayınları, (1995), Ankara. S.176

141- YILDIZCI, A.C., **"Rekreasyon ve Etkileri"**, İTÜ Mimarlık Fak. Dergisi, 1976, Sayı:11 s.13

ÖZET

Günümüzde hemen her ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelen çevre sorunları, özellikle küreselleşmenin etkisi ile uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda küreselleşme ve buna bağlı olarak çevresel sorunlar, sürdürülebilir kalkınma ve bunların ulusal ve uluslararası boyutu ele alınarak bir dizi çözüm önerilmektedir. Uluslararası düzeyde çevre hukukunun etkin olabilmesi için, her şeyden önce çevre değerlerinin uluslararası alanda bütün toplumların ortak varlığı olarak kabul edilmesi gereklidir. Bu değerlerin yok olması halinde, insanları nasıl bir felaketin beklediği bütün toplumlara anlatılmalıdır. Bu çalışmalar, toplumsal alanda çevre bilincinin artmasını sağlayacaktır. Eğer çevre bilinci artarsa, çevreye ilişkin uluslar arası düzenlemeler daha kolayca kabul görecektir.

Tezin çalışma kapsamında çevre sorunlarının çözümü için ulusal ve uluslararası işbirliği ve karşılıklı güven ortamının oluşması, uluslararası planda yoğun bilgi alışverişi oluşturulması ile beraber küreselleşmenin etkileri dünya sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Ekoloji ve insan peyzajının durumu, kötü yönetimin çok ötesinde, egemen bir iş görme biçiminin sonucudur. Kapitalist sistemin ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmek için geliştirilmiş olan teknoloji ve teknolojik düzen bugün yapısal bakımından ekoloji ve insan sağlığının bozulmasında sorunun çaresinden çok daha fazla nedeni olmaya devam etmektedir.

Küreselleşen dünyada kitle iletişim araçları yolu ile bilgi ağını kuranlar, genelde gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkeler bazı bilgileri, diğer ülkelere ya da kitlelere ulaştırırken kendi kültürel ürünlerini de ihraç etmektedir. Dolayısıyla teknolojinin geliştirdiği medya ağında, kültürel bilgi üretimini elinde bulunduran güçlü ülkelerin "kültürel kodları" ve "kültür modelleri" diğer ülkeleri etkilemektedir.

İnsanlığın gelecekte huzurlu ve mutlu bir dünyada yaşamasını istiyorsak, ortak aklımızı, sağduyumuzu, vicdanımızı yerli yerinde kullanarak adaletli olma ve etik davranma sorumluluğunu da taşıyarak, yeni yüzyılın kaçınılmaz ama içinde belirsizlikleri olan bu küreselleşme olgusunu küresel felaketlere dönüştürmemek için çalışmalıyız. Bu sadece batılı yada doğulu kimlikler için değil insanlık için yapılmalıdır.

ABSTRACT

Environmental problems, which have become one of the most important problems of each and every country, have gained an international dimension especially because of the effects of globalization. Within this frame the study offers a range of solutions while dealing with globalization and related environmental problems, sustainable development and its national and international dimension. The environmental values should be accepted as common properties of all the societies in international scope so as to make the environmental law effective on international level. All the communities should be informed of the disasters waiting for them in case of the extinction of these values. If the environmental consciousness increases, the international regulations regarding the environment will be more easily accepted.

The scope of this dissertation covers the following issues: to establish a national and international cooperation and mutual trust in order to solve the environmental problems; as a result of globalization to get rid of the borders by establishing an intense information network within the international plan; and to deal with the threats against living environments because of the integration of markets and the rise of competition due to communication technologies. The current situation of ecology and city planning is a result of dominating business and labor style rather than weak government. The technology and technological order developed to meet the needs of the capitalist system and to solve the

problems caused by it continue to be not the solution but structurally the reason of the destruction of ecology and degeneration of human health.

In the globalizing world it is generally the developed countries that have established information networks by means of mass communication devices. The developed countries export their own cultural identities while exporting some information to other countries or masses. Thus within this media network developed by technology, the “cultural codes” and “cultural models” of the powerful affect and influence the other countries.

If we want the future generations to live in a peaceful and happy world, we should try hard so as not to let the inevitable yet vague concept of globalization turn into a disaster by using our common sense, wisdom, consciousness and by being fair and ethical. This should not be done merely for East or West but for all humanity.